

INNLEDNING

Vardøger har en lang tradisjon for å ta opp utviklinga på norsk venstreside. Vi har hatt temanumre både om sosialdemokratiet, ml-bevegelsen og Sosialistisk Venstreparti. Denne gangen er temaet den rødgrønne regjeringsalliansen. Som bidragsyttere til dette heftet har vi fått med oss folk som dekker et vidt spekter av posisjoner på det som kalles venstresiden. Blant forfatterne finner vi medlemmer av de tre regjeringspartiene, så vel som medlemmer av Rødt og folk med bakgrunn i fagbevegelsen. Vi mener det vi her legger fram, bør være interessant for dem som er politisk engasjert, i tillegg til at vi vender oss til dem som studerer norsk politikk på et mer faglig grunnlag.

Det sentrale temaet i dette Vardøger handler om hvordan den nåværende rødgrønne regjeringas innsats skal bedømmes på ulike politikkområder. Hva har vært sterke og svake sider? Hvordan har forholdet vært mellom regjering og politiske bevegelser og interesseorganisasjoner på grunnplanet? Har norsk venstreside endret seg under denne regjeringa – og hva vil framtida bringe? Vi har ikke entydige svar, og vi har heller ikke analysert alle sider ved temaet. Vi ser derfor på dette heftet som et innspill i en nødvendig debatt.

Mange av bidragene preges likevel av enighet om noen viktige sider ved det rødgrønne prosjektet. For det første at den rødgrønne regjeringa overtok makta i en situasjon som var defensiv i forhold til en langvarig høyreutvikling av det norske samfunnet preget av nyliberalistiske reformer. Flere av bidragene hevder at denne høyreutviklinga knapt kan sies å ha blitt satt i revers under Stoltenbergs andre regjering – den er imidlertid bremsset opp. Regjeringas politikk har vært forsiktig og nærmest tannløs. Vi har ikke opplevd noen kraftig motoffensiv mot nyliberalistisk politikk. Allerede løftet om å holde skattene på 2004-nivået til Bondevik II signaliserte den rødgrønne regjeringas forsiktighet og tafatthet. Frykten for nye høyrepopulistiske velgermobiliseringer har i det hele tatt virket lammende på enhver tanke om politisk fornyelse. På denne bakgrunn fikk regjeringa problemer med å skape velgerbegeistring omkring sin politikk – det var jo også bare så vidt den vant stortingsflertallet i 2005. Utfordringen foran valget i 2009 er derfor formidabel. Nå må de rødgrønne forsvare en etablert politikk og ikke, som i 2005, gå til angrep mot en sittende borgerlig regjering. Dette kan især bli vanskelig på områder der regjeringa sjøl har vært dypt splittet, og der Arbeiderpartiet i kraft av makt har kjørt igjennom sin linje. Dette gjelder for eksempel saken om kjøp av amerikanske kampfly og godkjenningen av EUs tjenstedirektiv. Hele den rødgrønne alliansen står dermed på spill høsten 2009.

For det andre er det enighet om at den rødgrønne regjeringa i liten grad har greid å stimulere til økt aktivitet og entusiasme på venstresiden. Et tema

som var oppe i åra før de rødgrønne overtok, var at en ny regjering måtte søke støtte hos folkelige interesseorganisasjoner, især fagbevegelsen, og utenomparlamentariske bevegelser. Dette har vi sett lite til. Det har vært en tendens til at regjeringa har opplevd å få den sterkeste kritikken nettopp fra dette holdet, mens det har vært vanskelig å registrere noen reell bekymring for de rødgrønne i næringslivet og i de norske elitene. Det kan virke som om dagens regjering, også inklusive SVs statsråder, rett og slett er fornøyd med å administrere landet. Å administrere landet i en periode med økonomisk oppgang og full sysselsetting er kanskje heller ikke den vanskeligste oppgaven. Verre blir det i økonomiske krisetider. I en situasjon der kapitalismen ligger nede for telling, kan det ikke kun være regjeringas oppgave å få kapitalismen til å fungere «normalt» igjen. Snarere er det slik at denne «normale» kapitalismen nettopp er årsaken til den økonomiske krisa. Dermed burde mer radikale økonomisk-politiske inngrep stå på dagsordenen. Regjeringas administrering kan bli skjebnesvanger. Den virker passiviserende og avpolitiserende både på velgerne og på venstresidens entusiasme for en brei politisk mobilisering foran høstens valg.

Frp er, i likhet med i 2005, fortsatt landets nest største arbeiderparti. Det er ingen tvil om at Arbeiderpartiet frykter ytterligere folkelig oppslutning om dette høyrepopulistiske partiet. Men Frps velgere er preget av misnøye. For vår del har vi liten tro på at misnøyde velgere blir revet ut av Frps favntak ved at de rødgrønne blir utydelige og nøyer seg med å administrere. Her kreves det klar tale, en offensiv argumentasjon for velferdsstaten og kamp mot de økende sosiale forskjellene. Et problem i så måte er at vi har fire år bak oss med økte forskjeller. Å vinne tillit med et slikt utgangspunkt blir vanskelig – om enn ikke umulig.

Et tema som berøres i flere av artiklene, er forholdene mellom partiene på venstresiden. Arbeiderpartiet framstår som vinner blant de rødgrønne, mens SV nok må betraktes som taperen i samarbeidet. Meningsmålingene går som vanlig opp og ned. Men sammenlignet med perioden før den rødgrønne regjeringa står Arbeiderpartiet i dag sterkere ute blant velgerne. I tillegg er Arbeiderpartiet styrket i den forstand at dette partiet har satt igjennom sin politikk i selve regjeringsarbeidet. Jens Stoltenberg har grunn til å være svært fornøyd med situasjonen, især så lenge hans parti fortsatt får velgernes tillit når det gjelder håndtering av den økonomiske krisa. Senterpartiet er partiet som har den kyniske, nytteorienterte holdningen til dette samarbeidet og i tillegg lang erfaring med regjeringsinterne tautrekking. Slik sett har ikke samarbeidet vært noen katastrofe for Senterpartiet, men heller ikke noen stemmemessig suksess.

Det er SV som har båret fram de virkelige store offer på samarbeidets alter. SV har både tapt velgere gjennom to valg og tapt en rekke saker innad i regjeringa. SV har vært for svakt til å greie å vri norsk politikk mot venstre, slik målsettinga var. Men SV har også seg sjøl å takke for dette.

Valgkampene partiet har ført, har ikke vært heldige. For SV handler det om partiets identitet. Skal partiet fortsatt være et venstresosialistisk parti med et aktivt forhold til fagbevegelsen og til venstresidens grasrotbevegelser? Eller blir partiet kun en juniorutgave av Arbeiderpartiet, med de samme ideologiske og organisatoriske forfallstegn som gjennom mange år har preget Arbeiderpartiet? Innad i SV kan man sikkert ennå en stund late som om dette ikke er noe problem, men med enda et dårlig valg høsten 2009 kan ikke partiet unngå å ta en kritisk debatt om dette. Endelig kan vi i denne sammenheng også nevne partiet Rødt og det faktum at dette partiet ikke har lyktes i å øke sin oppslutning. Også dette forholdet bekrefter det generelle bildet av at norsk venstreside ikke kan sies å være på offensiven. Motkreftene er formidable.

Det er nå gått mange år siden den norske maktutredninga (*Makt og demokrati*, 2003) konstaterte at demokratiet i betydning folkestyre er i tilbakegang i Norge. I dette bildet hører det også med at partier og organisasjoner ikke lenger er «kanaler for bred og langsiktig mobilisering», og at folkevalgte politiske organer har fått redusert sin makt som følge av privatiseringer, reformer i staten og generelt økt makt til markedet. Vi skal heller ikke glemme det faktiske forhold at antallet medlemmer i de politiske partiene (kanskje med unntak av Frp) synker, og at partiene er i ferd med å forfalle og isolere seg fra folk flest. De blir sterile utklekkingsanstalter for framtidens politiske elite.

Det er foruroligende at den rødgrønne regjeringa ikke har maktet å ta opp dette demokratiproblemet. Det ser mer ut som at de rødgrønne har avfunnet seg med diagnosen, og at den «stø kurs» som regjeringa har ført nærmest blir en bekreftelse på at den utviklinga som maktutredninga beskrev ikke har stoppet opp, men fortsetter. Det er særlig venstresiden som rammes av at demokratiet og folkelige organisasjoner svekkes, fordi norsk venstreside tradisjonelt har mobilisert støtte gjennom disse kanalene. Og omvendt styrkes høyrekreftene og kapitalen når markedets makt over både økonomi og politikk tiltar.

Skal arbeiderbevegelsen og venstresiden fortsatt ha en framtid i politikken, må denne utfordringen møtes. Her aner vi hva forskjellen mellom en systemkonform og en systemkritisk politikk må være. Og vi aner også noe om hva den rødgrønne regjeringas politikk burde ha vært, men hittil ikke er blitt. En rødgrønn regjering som ikke bygger sin politikk på tette bånd til de breie lønnstakergruppene og bevisst søker støtte fra disse gruppene, vil ikke ha noen framtid.

Arne Overrein

OM BAKGRUNNEN FOR DEN RØDGRØNNE ALLIANSEN

Forventninger – og skepsis

Da den rødgrønne regjeringa overtok høsten 2005 var det mange som optimistisk forventet en ny politisk kurs for Norge. Dette var tidspunktet, om noe, da det var lov å være optimistisk. Alt samme høst ble den rådende nyliberale offensiven på noen viktige punkter stoppet eller bremsset opp. Ikke minst ble det skapt en ny debattsituasjon og et nytt politisk rom for radikal og folkelig innflytelse på regjeringa. Det forventningspresset som var skapt i de radikale delene av fagbevegelsen og i andre organisasjoner var i seg sjøl en utfordring for regjeringa – i alle fall trodde man det da. Framskrittet besto i at offensiven fra høyre, privatiserings- og nedskjæringspolitikken og de økende sosiale forskjellene, som hadde utviklet seg over mange år, nå skulle stoppes opp og erstattes med en nyoppusset sosialdemokratisk politikk. Forhåpningen var nok størst i SV, men sjøl fra grupperinger til venstre for dette partiet kom det optimistiske kommentarer. Som en fra dette holdet treffende sa det: «En ny regjering gir oss frisk luft å puste i. Ikke gammel eksos å kveles i.»¹

I ettertankens lys må man si at sjøl denne «minimumsoptimismen» var litt overdrevet. Da Jens Stoltenberg la fram regjeringserklæringa i Stortinget, kunne han slå fast at utenrikspolitikkenes hovedlinje lå fast. Skattenivået skulle ikke økes i forhold til 2004-nivået. I tillegg var det inngått et såkalt bredt pensjonsforlik mellom Ap, Høyre og mellompartiene våren 2005. Stoltenberg og Arbeiderpartiet hadde lenge før valget og den rødgrønne regjeringas fødsel, laget bremsmekanismer som skulle hindre at en eventuell bølge av radikal begeistring også skulle radikalisere norsk politikk. Alt skulle i hovedsak bli ved det gamle – og slik har det også endt opp. I dag kan vi si at den rødgrønne regjeringa har greid å bremse ned høyreutviklinga av det norske samfunnet, men ikke å snu den. Bare for å nevne ett meget viktig område, som det var mye snakk om før 2005, nemlig å stoppe utviklinga av økte sosiale forskjeller. Forventningene her ble ikke innfridd. På det personalmessige plan var det sterk kontinuitet. Stoltenberg og hans nærmeste, som hadde ansvaret for Aps katastrofevalg i 2001, skulle nå regjere tilsynelatende ut fra en langt mer radikal plattform. Når det gjaldt SV fikk Erik Solheim plass i regjeringa og trådte dermed på nytt inn i politikken.

Vi kan ikke si at valgkampen i 2005 på brei front mobiliserte de rødgrønne mot den dominerende nyliberalismen, sjøl om LO i denne valgkampen gjorde en god innsats. Særlig må vi si at SV førte en valgkamp med lite eller ingen kapitalismekritikk. (Stoltenberg var faktisk bedre i enkelte av

sine opptredener når det gjaldt å få fram hovedforskjellene mellom de rødgrønne og en fortsatt borgerlig regjering.) SVs manglende profilering ble da også oppsummert som en feil på SVs landsmøte i 2007 – uten at det fikk noen synlige konsekvenser.²

Før og under valgkampen kom de første pessimistiske advarslene fra venstreside-folk når det gjaldt det rødgrønne prosjektet. Bjørgulv Braanen gikk kanskje lengst da han ikke bare kritiserte fraværet av mobilisering mot markedsliberalismen, men også stilte spørsmålet om hele regjeringsprosjektet var «En varslet katastrofe?».³ Alt den 19. april 2005 skrev samme Braanen i *Klassekampen*: «Likevel er kanskje det mest karakteristiske ved den politiske situasjonen i Norge nå at de færreste tror eller regner med at et regjerings-skifte vil føre til noen særlig endring i politikken.»⁴

Da det høsten 2005 oppsto rivninger innen den rødgrønne leir, forsterket det håpet om at det likevel kanskje var mulig å presse regjeringa i venstre-retning. Men den såkalte plendemonstrasjonen mot regjeringas Afghanistan-politikk skulle vise seg ikke å bli begynnelsen, men heller høydepunktet for stortingsopposisjon i egne rekker mot den rødgrønne regjeringa. Og Gerd Liv Vallas sterke kritikk av skatteprofilen i regjeringas første budsjett skulle likeledes vise seg – sammen med hennes kritikk av regjeringa når det gjaldt sykelønnsavtalen året etter – å bli et høydepunkt av LO-kritikk mot regjeringa. Og som vi kjenner til – Gerd Liv Vallas oppsiktsvekkende avgang førte til at en nøkkelfigur bak LOs aktive støtte til en rødgrønn regjering og for et LO som kunne presse Ap, forsvant ut i et politisk intet.

Realistisk sett er det klart at det skal mye motmakt til for virkelig å bringe Norge inn på en ny politisk utvikling. Dette er blitt grundig demonstrert siden 2005. I økende grad har vi måttet innse at den rødgrønne regjeringa ikke var et resultat av en politisk offensiv fra venstre, men mer en forsvarsreaksjon mot en langvarig nyliberal offensiv fra høyre. De underliggende kreftene (både ideologiske og økonomisk-strukturelle) som bærer opp nyliberalismen forsvant ikke i 2005. Vi skal heller ikke regne med at nyliberalismen forsvinner som følge av den økonomiske krisa. En realistisk erkjennelse av at venstresiden står i en forsvarsposisjon må imidlertid ikke forfalle til vulgærmaterialisme, der det uansett er likegyldig hva slag politikk venstresiden fører. Både for Arbeiderpartiets og SVs vedkommende er det gjort en rekke politiske valg som kunne og burde ha vært gjort annerledes. Som Knut Kjeldstadli sa det i sin kritikk av SV-ledelsen etter valgnederlaget i 2007: det ble slik «fordi noen aktivt valgte å gjøre det slik».⁵ Dette poenget gjelder i forhold til en rekke saker som regjeringa har vært konfrontert med. Jeg skal ikke i denne artikkelen gå videre inn på regjeringas prestasjoner, men derimot ta et tilbakeblikk og se på noen av faktorene som førte fram til denne regjeringa.

Folkedypets reaksjon på nyliberalismen

Nyliberal politikk og økte forskjeller, både under tidligere borgerlige og sosialdemokratiske regjeringer, er antakelig den viktigste bakgrunn for den rødgrønne alliansen. Sosialdemokratisk politikk under Brundtland, under Jagland og under den første Stoltenberg-regjeringa var ikke vesentlig annerledes enn politikken til de ulike borgerlige koalisjonsregjeringene. Presset fra LO og fra velgere som ønsket å sikre velferdsstat og sosial utjevning var en forutsetning for at regjeringsprosjektet i det hele tatt kom i stand. Sjøl om det som rører seg blant folk flest ikke har hatt noen entydig politisk form og ikke betyr samling om ett bestemt parti, så har gjennomsnittet av norske kvinner og menn i lang tid ligget klart til venstre for politikere og samfunnselitene i Norge. Grunnfestede solidaritetsholdninger har i viktige situasjoner kommet opp til overflaten. Samtidig har vi hatt en utvikling i det norske samfunnet der den politiske eliten og høyinntektsgruppene – nettopp de gruppene som er mest taleføre og dominerer mediebildet – mer og mer hyllet rene kapitalistiske løsninger på samfunnsproblemene. Undersøkelser fra 2001-valget viste at til og med et flertall av Frp-velgerne på spørsmål ga uttrykk for at de ønsket mer utjevning og offentlig styring med samfunnsutviklinga. Når et representativt utvalg ble bedt om å ta stilling til påstanden «Vi er i Norge kommet langt nok med å redusere økonomiske forskjeller» viste det seg at et flertall i alle partier var uenig i denne påstanden, med flest uenige i SV og færrest i Høyre. Når de ble bedt om å ta stilling til «Samfunnskontroll over næringslivet» var det likeledes flertall for dette i alle partier, men flest i SV og færrest i Høyre. Frp-velgerne, hvor en god del lavtlønte befinner seg, lå til venstre for høyrevelgerne i disse sakene.⁶

Men det var også andre ting som gjorde at særlig LO-ledelsen ble bekymret og som i neste omgang skapte et anstrengt forhold mellom LO og Arbeiderpartiet. Under tariffoppgjøret våren 2000 skjedde noe sensasjonelt. Et anbefalt forslag i privat sektor ble nedstemt av medlemmene.⁷ Per Østvold, som var i forhandlingsutvalgets mindretall som anbefalte nei, omtalte det som et «mirakel».⁸ 64,3% stemte ned tilbudet om 75 øre i økt timelønn. De stemte dermed også imot sine egne ledere. 65% av de 225.000 som oppgjøret omfattet, deltok i uravstemningen. Resultatet var en storstreik i begynnelsen av mai som LO-ledelsen måtte stille seg i spissen for. Sluttresultatet ble heller ikke nå all verden (1,50 i generelt tillegg pluss en krone i 2001) men ble godtatt i ny avstemning. Arbeiderne hadde en sterk følelse av å ha vunnet en viktig seier. Daværende LO-leder Yngve Hågensen kalte i etterkant streiken «en sterk folkelig reaksjon mot 'Forskjells-Norge' og grådighetskulturen.»⁹ Dette var en kraftig vekker for ledelsen i LO om misnøyen på grunnplanet, en misnøye med klare politisk-ideologiske overtoner. Et annet forhold som fikk alarmklokkene til å gå i LO-ledelsen var Frps og delvis SVs sterke stilling blant LOs medlemmer. Dette var særlig

tydelig i åra 2000 til 2002, det vil si nettopp åra med den første Stoltenberg-regjeringa. En måling i september 2000 viste at Frp var de LO-organisertes største parti. Da ville 39% av dem stemme på Frp, mens kun 33% ville stemme Arbeiderpartiet.¹⁰ LO-lederne øynet den alvorlige faren en fortsatt høyredreining i Arbeiderpartiet kunne føre med seg. Avstanden mellom Ap og LO kunne øke og ødelegge det faglig-politiske samarbeidet. SV kunne mer og mer framstå som LOs nærmeste partner, mens Ap ble et sentrumparti som LO kom i konflikt med. Innad i fagbevegelsen ville en slik utvikling sette samholdet i fare, fordi LO i økende grad ville preges av medlemmer som stemte ytterpartiene SV og Frp. Ap var på dette tidspunktet blitt så høyreorientert at LO ikke lenger kunne stole på at en ren Ap-regjering ville føre en politikk som LO kunne akseptere. SV og Senterpartiet (som i en rekke spørsmål ligger til venstre for Ap) måtte med for om mulig å sikre en motvekt mot høyretendensene i Ap. En rødgrønn regjeringsallianse var svaret på disse utfordringene. Langt på vei skulle det vise seg at de i LO og ellers på venstresiden som tenkte slik, skulle på rett. En rødgrønn allianse bakket opp av LO, ble i 2005 et effektivt middel for å nøytralisere et Ap i glideflukt mot høyre. Ved valget i 2005 gjenvant Ap sin gamle lederposisjon blant LO-medlemmene da 52% av dem stemte Ap, mens 19% stemte Frp. I ettertid må man kunne si at særlig Ap, men også LO, bør være fornøyd med det rødgrønne samarbeidet.

Høyresosialdemokratiets store nederlag

La oss se nærmere på hva som skjedde innad i partiene Ap og SV. (Om Sp, se bidrag av Nils Aarsæther i dette heftet.) Hvordan ble grunnen lagt for rødgrønt samarbeid i disse partiene? Vi må her et godt stykke bakover i tid, men la oss begynne med Stoltenberg I-regjeringa som overtok i mars 2000 ved, sammen med høyresiden, å stemme ned Bondevik I-regjeringa på gasskraft-forurensing. En tvilsom miljøpolitisk konstellasjon. Her er hvordan VG-journalisten Elisabeth Skarsbø Moen, beskriver situasjonen da Stoltenberg første gang ble statsminister:

«Våren 2000 hersket det en helt egen stemning av selvtillit i sekstende etasje i regjeringsbygget. Jens Stoltenberg og hans stab av unge ambisiøse menn hadde overtatt.... De planla å bli værende i kontorene i ti år framover. De trodde det var mulig å få førti prosent ved valget da de startet, og stabssjef Jonas Gahr Støre begynte å arbeide med en valgkampstrategi med en gang han kom inn i kontorene. Katastrofescenariet var tretti prosent.»¹¹

Vi kjenner fortsettelsen på denne historia. Mens de fagorganiserte gjennomførte en av etterkrigstidas sterkeste streiker mot nyliberalisme og økte ulikheter, jobbet Stoltenberg på spreng for å privatisere Statoil. Men han ble bremsset i sin moderniseringsiver av at Aps partiorganer krevde landsmøte-

behandling. Regjeringas store prosjekt om å omdanne offentlig sektor og «Modernisering av Norge» ble ikke den triumfferden den hadde håpet på. Den hadde høyresiden, men ikke egne velgerne og eget parti med seg. I en meningsmåling tatt opp i samme periode ble en utvalgt gruppe medlemmer av alle politiske partier bedt om å ta stilling til følgende utsagn: «Partiledelsen lytter til vanlige medlemmer». Arbeiderpartiets medlemmer utmerket seg her ved at det var over 50% uenige, mens samtlige øvrige partier hadde et flertall enige i denne påstanden (størst i Frp). Partiledelsens evne til å lytte var altså spesielt svak i Arbeiderpartiet.¹² Stoltenberg fikk på landsmøtet i november 2000 – med mediefokus rettet mot *konfliktene* i Arbeiderpartiet – presset gjennom vedtaket om privatisering av Statoil. Landsmøtets motstand førte på den andre siden til at ledelsens ønske om en rask EU-søknad måtte utsettes. Landsmøtet fastsatte at en søknad ikke kunne sendes før tidligst 2005.¹³ Partiet falt på meningsmålingene framover mot katastrofen i september 2001.

Katastrofescenariet var satt til 30% da den første Stoltenberg-regjeringa tiltrådte. Virkeligheten ved valget i september 2001 ble verre. Ap fikk 24,3%. Regjeringa gikk av. I februar 2002 viste meningsmålingene 18,7% for Ap. Partiet var, som det da ble sagt, i en «eksistensiell krise». Debatten som skulle føre fram til at Ap etter hvert aksepterte en rødgrønn allianse i 2005, startet opp.

Men i grunnen lå Aps krise og lurte gjennom hele 1990-tallet og det er grunn til å understreke at det var de samme underliggende konfliktene som var bakgrunnen. Stortingsvalget i 1989 som ga Ap 34,3% og førte til avgang for Brundtlands første regjering, utløste en lignende sjølransakelse som den vi fikk etter valgnerlaget i 2001. Begge disse Ap-regjeringene førte en markedsvennlig politikk som førte til misnøye i egne rekker. Det er en slående likhet mellom den kritikken LO-leder Hågensen rettet mot Ap i 1991 og kritikken fra fagbevegelsen under Vallas ledelse etter 2001-valget. Hågensen sa til avisa *Nordlys* følgende med adresse til Brundtland II-regjeringa: «Jeg føler at liberalismen, som ble staket opp av Willoch på 80-tallet, er videreført for mye av Arbeiderparti-regjeringer. I stedet for å slå revers, har regjeringen ført denne politikken videre». Og Hågensen la til: «Vi må få tilbake en del styringsmekanismer. Selv om ord som samfunnsstyring ble fy-ord i 80-åra, er det mye som tyder på at de ikke blir det i 90-åra.»¹⁴ Denne kritikken var like hard som Vallas kritikk mange år seinere. Og den var kanskje mer prinsipiell. Det er derfor noe av en myte at Valla innledet noe nytt med sitt til tider kritiske forhold til den rødgrønne regjeringa. Like lite var det noe nytt at LO-lederen samarbeidet tett med en statsminister fra Arbeiderpartiet for å løse gjennom de store upopulære sakene. Det gjorde både Valla og Hågensen.

1990-tallets Arbeiderparti gjennomførte ikke noe klart brudd med 80-tallets nyliberalisme, slik Hågensen ønsket. Brundtlands og Jaglands regjer-

inger holdt «stø kurs» – det sosialdemokratiske ledersjiktet håpet mer på en postmoderne «tredje vei» enn på en vitalisering av en solidarisk politikk med fagbevegelsen som basis. På 90-tallet hørte vi ingen som deklamere «Fagbevegelsen, fagbevegelsen, fagbevegelsen». Slagordene gikk mer på globalisering, kunnskapssamfunnet, tekno-samfunnet. Arbeiderklassen var døende. Sosialismen var allerede død. Vi var ved begynnelsen av det kapitalistiske tusenårsrike. (Ingen drømte om at kapitalismen alt i det første tiåret av det nye århundret skulle oppleve sin kanskje verste globale krise.) Arbeiderpartiet lå ved midten av 90-tallet på omkring 35%, for så å kollapse i åra 1999-2001.

Arbeiderpartiet på sotteseng – og veien opp igjen

Denne nedadgående trenden utløste en sjølkritisk debatt på venstresida og særlig innad i Arbeiderpartiet. Et av i debatten var Reiulf Steens bok *Ørnen har landet*, der han blant annet ga følgende diagnose:

«Etter hvert har en ny klasse, nomenklaturet i det sosialdemokratiske Norge, overtatt eiendomsretten til Det norske Arbeiderparti... For første gang i historien går store deler av den norske arbeiderklassen til høyre... Det er en skam, en skam for norsk arbeiderbevegelse...som ikke har greid å skjønne hvorfor arbeidsfolk stemmer med Fremskrittspartiet.»

Steen fortsatte med å si at det i Norge var to sosialdemokratiske partier, Ap og SV, og at disse burde samarbeide, ja samles. «En samling av venstrekreftene som lønnsstakernes felles talerør vil bringe ny dynamikk inn i politikken og gi inspirasjon til tusenvis av velgere.»¹⁵ Man kan si at Steen her ga en beskrivelse av hva den rødgrønne regjeringa *burde ha blitt*. Den burde, med det flertall i Stortinget som den skaffet seg i 2005, stått på lønnsstakernes side i alle viktige saker. Hovedgrunnen til at den ikke har gjort det skyldes at det nomenklaturet som Steen snakker om, fortsatt lever i beste velgående.

Hvordan skulle Arbeiderpartiets krise forklares? Det var sjølsagt mange forklaringer. Men i hovedsak var de av to typer. På den ene siden teorier som sier at *velgerne*, og særlig den brede massen av lønnsarbeidere, har forandret seg. På den andre siden teorier som hevdet at *partiene*, og i særdeleshet sosialdemokratiet, hadde forandret seg. Ifølge den første teorien hadde velgerne endret seg i individualistisk, egoistisk og «postmaterialistisk» retning. De gamle ideologiske mønstre og verdiholdninger hørte fortida til. Det samme gjaldt klassekonflikter basert på kapitalistisk økonomi. Budskapet var at vi lever i et «kunnskapssamfunn» eller et «teknosamfunn» uten klasser og utbytting – nasjonalstaten er i ferd med å forsvinne og verden er global. Budskapet var videre at Arbeiderpartiet måtte justere seg i tråd med den «nye virkeligheten». Dette var en hovedtrend i Ap på 90-tallet, målbåret av folk som Jagland, Stoltenberg, Støre og andre. I SV fantes det en lignende, om ikke så sterk tendens. Den var særlig representert ved Erik Solheim.

Den andre forklaringen på at velgerne forlot Ap var stikk motsatt av den første. Den sa ikke at det først og fremst var velgernes verdier og holdninger som var forandret, men at partiet hadde forandret seg, blitt ideologisk utydelig og – som Hågensen hevdet – gjennomførte en liberalistisk politikk. Ja, til og med blitt et nomenklatur, en ny klasse. Slike analyser kom fra fagbevegelsen, den kom også i økende grad fra AUF og globaliseringskritikerne. Svaret på Arbeiderpartiets krise var ikke å skape et postmodernistisk parti, men å gå tilbake til de grunnleggende solidaritetsverdiene og å regjere i samsvar med disse. Det var i tråd med dette at den da ferske LO-lederen, Gerd Liv Valla, rett etter valgnederlaget i 2001 gikk ut med at SV hadde tjent på å følge opp LOs kjernesaker, mens Ap hadde tapt på ikke å følge opp:

«De sakene som LO har kjørt – som sykelønn og offentlig velferd – er saker som har betydd noe for folks stemmegivning og som SV åpenbart har tjent på. Jeg tror partiet [altså Ap] heller skal lytte mer til fagbevegelsen enn mindre... Moderniseringen av offentlig sektor har skapt mer utrygghet enn entusiasme»¹⁶

Arbeiderpartiets problemer var ikke bare Arbeiderpartiets, men også fagbevegelsens. Valgkatastrofen i 2001 var en dom over Jaglands og Stoltenbergs moderniseringsideologi. De hadde begge ledet en Ap-regjering og kunne ikke lett skyldes på hverandre. Tida var kommet for å legge bort retorikken om kunnskapssamfunnet og moderniseringsfantasiene. Igjen samlet man seg om solidaritet og fagbevegelsen. Før valget i 2001 hadde Stoltenberg kontant avvist tanken om samarbeid med Sp og SV med den begrunnelse at den politiske avstanden var for stor.¹⁷ Han ble åpent kritisert av ledende LO-folk for dette. Arbeiderpartiet hadde alltid regjert alene (bortsett fra samlingsregjeringa sommeren 1945) og har særlig vært skeptisk til å samarbeide med partier til venstre. Men etter valgkatastrofen snudde partiet og landet etter hvert på et samarbeid med SV og Senterpartiet. Arbeiderpartiet fikk i 2005 32,7% og hadde dermed gjenreist mye av den tapte tilliten – og noe av årsaken lå i den venstrelegitimitet som samarbeidet med SV og aktiv LO-støtte ga. For Stoltenberg var resultatet en strålende suksess – og det uten at særlig mange forpliktende valgløfter var avgitt.

SVs vei mot makta

For SV var forholdet til Ap alltid også et spørsmål om SV i det hele tatt hadde noen berettigelse. Ble forskjellen mellom de to partiene utvisket, ville SV lett komme opp i en eksistensiell krise. Per Eggum Maurseths spådom i 1991 om at Ap og SV om 10 år ville være ett parti og partileder Solheims mange samarbeidsinvitter til Ap falt ikke i god jord i SV.¹⁸ Men situasjonen i SV var annerledes enn i Arbeiderpartiet. Venstrefløyen i Arbeiderpartiet var for samarbeid med SV, mens venstrefløyen i SV tradisjonelt fryktet for at SV som parti ville tape på et slikt samarbeid. Det var ledelsen i SV – både under

Solheim og seinere under Kristin Halvorsen – som ivret for samarbeid med Arbeiderpartiet. De forsøkte i realiteten å tilpasse SV til Ap og dette førte partiet mot høyre. Dette skjedde mens Ap førte en utpreget markedsvennlig linje i åra før 2001. Deres håp var alltid at Ap ville gjøre et veivalg i retning venstre. Samtidig ble det underslått at et sjølstendig SV kunne være av betydning.

Når SV likevel i åra mellom 2001 og 2005, samlet som om regjerings-samarbeid, så hang dette ikke minst sammen med at LO, landets største interesseorganisasjon, som SVs venstrefløy mente var en strategisk samarbeidspartner for SV, gikk ut med ett ønske om regjerings-samarbeid til venstre. For SVs venstrefløy veide dette tungt. Både Ap og SV hadde venstrefløyer som vektla at vanlige lønnsarbeidere burde være den sentrale målgruppa. Høyrefløyene i begge partiene så det annerledes. Ikke bare Ap-ledelsen, men også SV-ledelsen hadde særlig på 90-tallet gjennomgått en ideologisk utdeliggjøring, og la liten vekt på tradisjonelle klasse-motsetninger når de fastla sin politikk.

Men etter 2001 ble moderniseringspolitikken og den høytflyvende post-moderne retorikken diskreditert. SV hadde tatt en god del arbeiderstemmer fra Ap og gjort sitt beste stortingsvalg noensinne med 12,5 %. Det at Ap hadde tapt stemmer til venstre, ikke bare til Frp, betydde at Ap var truet fra begge kanter. Frp var det nest største arbeiderpartiet, men valgresultatet viste at også SV hadde appell i arbeiderklassen. Den økende kritikken av moderniseringsideologien hos ledersjiktet i *begge* partiene og motstanden mot at de tradisjonelle solidaritetsverdiene og arbeidsfolks interesser ikke lenger skulle bety noe, var en viktig bakgrunn for regjerings-samarbeidet. Dette var paradoksalt. Den nye situasjonen ble ikke skapt av ledersjiktene, men av begivenheter som ingen hadde planlagt – Aps nederlag, SVs gode valg, LOs press mot Ap og et generelt stemningsskifte mot nyliberalisme. Det er også på denne bakgrunnen vi må forstå at SV-opposisjonen i dette spørsmålet justerte seg i retning av regjerings-samarbeid. De opptrådte med Anders Horns ord, «ekstremt samarbeidsvillig».¹⁹ Men det ble stilt bestemte krav til samarbeidet. Det viktigste var at SV bare kunne delta i en regjering som «gjennom politiske avtaler eller regjerings-samarbeid vrir politikken til venstre», slik det het i et vedtak fra SVs landsmøte i 2001. Ellers var det to forutsetninger for et vellykket regjerings-samarbeid som stadig ble nevnt. Det ene var «et sterkt SV». Det ville være en «garantist» for at Norge får en ny politikk, slik det het i landsmøtevedtaket fra 2005. Det andre var at Arbeiderpartiet gikk til venstre og ikke lenger til høyre. Vi bør merke oss at ingen av disse to forutsetningene har slått til. SV kom til å tape stort ved valget i 2005 og venstredreiningen av Ap var hovedsakelig av retorisk art og fortok seg kraftig etter at partiet kom i regjeringsposisjon.

SV vant regjeringsmakta, men tapte valgene. I 2005 fikk SV 8,8% og i 2007 6,2%. Siden april 2003 hadde meningsmålingene kontinuerlig vist over

16% oppslutning. Partiet gjorde som nevnt en elendig valgkamp og gikk fra dette nivået til sluttresultatet 8,8%. Tilbakegangen kom i løpet av den siste uka før valget. SVs bedrøvelige valgresultat skyldtes ikke tilfeldige feil, men at SV-ledelsen hadde en feil strategi. Man fikk ikke fram den systemkritiske sammenhengen i SVs politikk. Dette var heller ikke første gang SV ødela for seg sjøl ved at ledende SVere utydeliggjorde sitt eget partis profil. Dette skjedde også i 1993 da Erik Solheims vaghet i EU-spørsmålet bidro til at SV gikk fra 17% på meningsmålingene våren 1993 til et valgresultat på 7,9%.

I 2005 kom det klare advarsler mot en valgkamp der man la seg nær opp til Ap og tonet ned SVs sjølstendige profil. Det ble også advart mot en valgkamp som ikke konsentrerte seg om hovedbegrunnelsen for en ny politisk kurs. I noe av sitt trykte valgkampmaterieell fikk SV fram sitt hovedbudskap på en god måte. Men i de avgjørende øyeblikk da SVs toppolitikere sto fram i massemedia, ble man utydelig og defensiv. SVs valgkamp var nær ved å forpurre hele regjeringsprosjektet. SVs ledelse trodde åpenbart ikke at en valgkamp med en klar sosialistisk profil ga resultater.

Utsyn

Årsaken til at det oppsto en rødgrønn regjering ligger i den motstand som Arbeiderpartiet etter år med høyredreining til slutt møtte blant sine egne velgere og i egne medlemsrekker. Arbeiderpartiets ledelse har aldri ønsket å slå inn på en mer radikal kurs, men de ble etter 2001 tvunget til det av omstendigheter som her er omtalt. Dette betyr at Arbeiderpartiet med gjenvunnet styrke og med et svekket SV og en svekket fagbevegelse, lett kan gjenoppta den lange ferden mot høyre og utvisking av de siste restene av en sosialdemokratisk partiprofil. Vi vet at den nåværende regjeringskoalisjonen ikke er Arbeiderpartiets førstevalg, og at partiet foretrekker Kristelig folkeparti som samarbeidspartner og en regjering som samarbeider mot sentrum – ja, også med Høyre når det er nødvendig. Alt dette kaster dystre skygger over den rødgrønne regjeringas framtid. Ikke minst ligger det i kortene at SV fortsatt vil måtte ofre standpunkter og hjertesaker. Men SVs ledelse har investert nesten alt i dette prosjektet, noe Ap-ledelsen vet å utnytte. Det eneste som nå kan gi den rødgrønne regjeringa nye radikale impulser er et kraftig styrket SV.

Jeg har nevnt den personellmessige kontinuiteten. Ledersjiktene i både Ap og SV fra 90-tallet sitter fortsatt med kontrollen og befinner seg nå i regjeringkontorene. Disse ledersjiktene er preget av konflikten med kritikerne på venstrefløyen i både Ap og SV. Sammen med fagbevegelsen er det disse venstrefløyene som ønsker en reell venstredreining. Når dette skrives er Norge rammet av den økonomiske krisa og med stigende arbeidsløshetstall. Dessverre ser det ikke ut til at regjeringa som svar på krisa vil gjøre radikale endringer når det gjelder økonomiske maktforhold i Norge.

Økende arbeidsløshet og «stø kurs» i den økonomiske politikken kan føre til at det blir enda vanskeligere å mobilisere begeistring på venstresiden. I 2009 skal man forsvare en politikk og ikke, som i 2005, angripe en sittende regjering. Resultatet kan bli det Arbeiderpartiet er så redd for – nye populistiske misnøye-mobiliseringer på høyresiden. Bare den politiske uenigheten på den borgerlige fløy vil i så fall hindre regjeringas fall.

NOTER

- 1) Vegard Velle i *Klassekampen*, 16.09.2005.
- 2) Valgkampevalueringsutvalget som vurderte SVs valgkamp 2005, kom med en sterk kritikk av valgkampen. Blant annet: «Vi greide ikke å presentere politikken vår som et helhetlig sosialistisk alternativ til nyliberalisme og høyrepolitikk.» «Vi ble for defensive, og prøvde i noen saker å moderere våre standpunkter i stedet for å forklare dem.» (Se *Landsstyrets beretning 2005-2007*, framlagt for SVs 17. landsmøte, mars 2007.)
- 3) Dette var tittelen på hans artikkel i *Klassekampen*, 30.08.2005.
- 4) *Klassekampen*, 19.04.2005.
- 5) Knut Kjeldstadli i *Klassekampen*, 15.09.2005.
- 6) Se Bernt Aardal red.: *Velgere i villrede. En analyse av stortingsvalget 2001*, Oslo 2003, s. 58.
- 7) Om det følgende se Tim Robinson: «Storstreiken, antikapitalisme og arbeiderklassen», *Internasjonal Sosialisme* nr 6, høst 2000, s. 53–86. Takk til Vegard Velle som henviste meg til denne artikkelen.
- 8) Østvold i intervju i *Klassekampen*, 13.05.2000.
- 9) Yngve Hågensen: «Grådighetskulturen må bekjempes», *Nordlys*, 03.06.2000.
- 10) *Aftenposten*, 15.09.2000.
- 11) E. Skarsbø Moen: *Jens Stoltenberg – En biografi*, Oslo 2002, s. 157 og 158.
- 12) Se demokratibarometret www.demokratibarometer.no.
- 13) Skarsbø Moen, op.cit., s. 168-69 og s. 174. Partiet var «lammet av en parti-ledelse som ikke kommuniserte godt nok innad.» (ibid., s 169.)
- 14) *Nordlys*, 12.09.1991.
- 15) Reiulf Steen: *Ørnen har landet – Om Arbeiderpartiets strateger*, Oslo 2003, s. 18 og 23.
- 16) Sitert etter Torstein Tranøy: *Vallas fall – Et innblikk i den skjulte maktkampen*, Oslo 2007, s. 32.
- 17) *Aftenposten*, 05.05.2001.
- 18) *Dagbladet*, 05.09.1991.
- 19) Anders Horn i *Klassekampen*, 16.09.2005.

Knut Kjeldstadli

ROM FOR EN VENSTREPOLITIKK? ET HISTORISK PERSPEKTIV

Da den rødgrønne regjeringen vant fram etter stortingsvalget i 2005, var det delvis fordi alternativet var blitt lite attraktivt. Svært mange ønsket å bli kvitt den borgerlige regjeringen. Nyliberal politikk ble avvist av velgerne. Men i tillegg håpet mange partimedlemmer, organisasjoner og bevegelser og velgere at regjeringen skulle gjøre en forskjell, at den ville endre landet – i retning av flere løsninger gjennom fellesskapet. Ved starten av 2009 kan en konstatere at det har kommet gode enkelttiltak, fra å avvise privatisering av Posten og skoleverket til å hindre en tøylesløs Arbeidsmiljølov. Viktige skanser er altså holdt. Og en har gjennomført sentrale velferdstiltak, som høy barnehagedekning. Men regjeringen har ikke gjennomført mer omfattende endringer eller ført til nye maktforhold. Spørsmålet er om en kan forstå noe om begrensningene for en mer radikal venstrekurs ved et samtidshistorisk blikk? La oss begynne med tallenes tale.

Tabell 1. Prosentandeler for venstrepartier og for Bondepartiet/Senterpartiet ved stortingsvalgene i Norge i etterkrigstida¹

	DNA	NKP SV/F RV	Til sammen	Bp/Sp
1945	45,7 prosent	11,9 prosent	57,6 prosent	8,0
1949	46,7	5,8	52,5	4,9
1953	46,7	5,1	51,8	8,8
1957	48,3	3,4	51,7	9,3
1961	46,8	2,9 + 2,4	52,1	9,3
1965	43,1	1,4 + 6,0	50,5	10,5
1969	46,5	1,0 + 3,5	50,1	11,0
1973	35,3	11,2 + 0,4	46,9	8,6
1977	42,3	0,4 + 4,2 + 0,6	47,5	6,7
1981	37,2	0,3 + 4,9 + 0,7	43,1	6,6
1985	40,8	0,2 + 5,5 + 0,6	46,9	6,5
1989	34,3	10,1 + 0,8	45,3	6,5
1993	36,9	7,9 + 1,1	44,6	16,7
1997	35,0	6,0 + 1,7	42,7	7,9
2001	24,3	12,5 + 1,2	38,0	5,6
2005	32,7	8,8 + 1,2	42,7	6,5

Tre trekk er slående. For det første har de mer eller mindre sosialistiske partiene gått ned fra over til 50 til rundt 40 prosent av stemmene, de har altså ikke

lenger et flertall i befolkningen. Fra 1945, da DNA og NKP trakk 57,6 prosent til sammen, og til og med 1969 fikk DNA, NKP og/ eller SF mer enn 50 prosent. Så fulgte en lang rekke valg fra 1973 der disse og RV fikk en samlet oppslutning på 40 prosent pluss, med synkende tendens. Valget i 2001 viste for første gang en samlet oppslutning nede på 38 prosent, i 2005 gikk andelen igjen opp. Under denne langtidsendringen ligger flere tunge samfunnsendringer; for å antyde: skifte fra industrikapitalismens klassestruktur til de nye klasseformasjonene under informasjons- og tjenestekapitalismen og et globalt hegemoni for nyliberale tankesett.

Det andre trekket er hvor forholdsvis sjelden partiene til venstre for DNA – et kommunistisk/venstresosialistisk/venstresosialdemokratisk alternativ – har fått betydelig oppslutning. Om vi sier at betydelig skal bety mer enn ti prosent, gjelder det 1945, 1973, 1989 og 2001. I 2005 hadde Rødt og SV til sammen ti prosent.

Nå kan en problematisere om velgeroppslutning er et godt mål for radikal styrke: En kan minne om hjemmesittere. En kan peke på at store mobiliseringer kan skje utenom valgene, som ved folkeavstemningene om medlemskap i EEC i 1972 og EU i 1994. Og en kan minne om at kampen i arbeidslivet eller andre sosiale strider kan følge enn annen rytme enn den parlamentariske. Men tallene viser et klart og foreløpig varig skifte over til synsmåter som tradisjonelt er blitt kalt borgerlige.

Det tredje trekket er at også Senterpartiet har opplevd en tilbakegang over tid, grovt sett fra et ti prosent parti til et seks prosent parti – med unntak av «EU-valget» i 1993. Partiet har jo velgere utenom jordbruket, en bror av en gardbruker som kjører drosje, en datter som arbeider på et likningskontor. Likevel er det rimelig å knytte fallet til den tallmessige tilbakegangen for sysselsatte i primærnæringene. Og denne mer pressete situasjonen er også én forklaring på at Senterpartiet har sett seg om etter nye koalisjonspartnere; deres medlemmer og velgere har definitivt interesse av en sterk offentlig sektor. En konsekvent nyliberal linje ville underminere både jordbruket og kommunen som arbeidsgiver i distrikts-Norge.

Gode valg for venstresida²

Partiene på ytre venstre har altså gjort det godt valgmessig i 1945, 1973, 1989 og 2001, og mer betinget i 2005. Hva var omstendighetene ved disse valgene? Er det mulig å lære noe om vilkårene for en strukturoverskridende politikk?

1945. Okkupasjonsåra hadde skapt en radikaliseret befolkning. Radikaliseringen kom til uttrykk i at DNA og NKP gjorde gode valg samtidig. Et annet tegn var at Kristelig Folkeparti nå ble et landsparti, på en sosialpolitisk plattform til venstre for midtstreken. Det var en forventningenes revolusjon om at *nå* måtte en god framtid bygges, et klima der også Høyres formann

Sjur Lindebrække regnet med at forsikringsvesenet ville bli sosialisert. Sovjetunionen hadde betydelig sympati som alliert mot Hitler, og som befrier av Finnmark.

Et mindre Moskva-orientert kommunistparti hadde *kanskje* vunnet videre fram. Men så, fra 1947-48 ble denne åpningen lukket, med antikommunisme og kald krig, med forspilte sjanser. Internasjonalt festet blokkpolitikken og det såkalte Bretton Woods-systemet seg økonomisk, fram til omkring 1971.

1973. Internasjonalt bød 1970-tallet på ny ustabilitet, fallende profitter og som svar en begynnende reorganisering av den internasjonale orden i retning av nyliberale løsninger. I Norge bød situasjonen etter kampen om medlemskap i EEC i 1972 en ny åpning i historien. Slik ble det i alle fall opplevd fra venstre: En maktelite var slått. Nei-flertallet var nok sammensatt, men rommet like fullt en kritikk av viktige trekk ved samfunnsmodellen – som geografisk sentralisering eller korporativ samforstand. Det nye venstre-alternativet, Sosialistisk Valgforbund, kom delvis ved at DNA-velgere gikk over. DNA gjorde sitt dårligste valg siden 1930.

To tredeler av deres velgere svingte tilbake i 1977. En kan se situasjonen som en «normalisering». Arbeiderpartiet ble på en måte straffet i 1973; nå vendte mange tilhengere tilbake. En kan legge vekt på en reell, om enn taktisk betinget venstresving fra DNA: som lov om bedriftsdemokrati, en ny sjukelønnslov og ikke minst en radikal arbeidsmiljølov. Et annet moment er den klare økonomiske resesjonen omkring 1975; i krisetider syntes Arbeiderpartiet mest troverdig. Og en bedre håndtering av de indre motsigelsene i SV, ikke bare i forhold til NKP, kunne kanskje ha vært mulig. Men det var vanskelig å håndtere det store presset mot SV som kom ved «listsaka» og Loran C-saka. Etter få år var systemet stabilisert, nå på høyrebølgens og liberalismens premisser. Sjansen var oppbrukt.

1989. SVs framgang fra 5,5 prosent til 10,1 prosent i 1989 var trolig uttrykk for at miljøspørsmålet nå var satt på dagsordenen. Atomkraftulykken i Tsjernobyl ble fulgt av en algeinvasjon langs norskekysten i 1989, av seldød, oljekatastrofer til sjøs og rapporter om hull i ozonlaget og tiltakende drivhuseffekt. Erik Solheim som hadde overtatt som leder, artikulerte SV som miljøparti og appellerte til uroen over disse forholdene. Det klassiske sosialistiske perspektivet var ikke til stede i valgbudskapet. Klassespørsmål kan ha spilt en viss rolle; arbeidsløsheten økte i 1989. Men den var om lag like høy i 1983 og i 1984 og markert høyere på 1990-tallet, uten at dem da ga utslag i venstrestemmegivning.³ Partiet samlet nye velgere under miljøkonjunkturen; et generelt trekk ved utviklingen etter 1970-tallet var lavere parti-lojalitet, fra 1985 til 1989 skiftet 40 prosent av velgerne parti, fra 1985 til 1993 44 prosent. Det bør legges til at DNA i 1989 gjorde et av sine dårligste valg, med 34,3 prosent. Og at fokuset på miljø forsvant i opinionen etterpå.

1993. Dette var Senterpartiets store valg, som nå ble landets nest største parti. Igjen spilte kampen om norsk medlemskap i EU hovedrolla. Senterpartiet

stod fram som det konsekvente nei-partiet; SV gjorde derimot sitt nei betinget av et nei i folkeavstemningen. En stakket stund, under inntrykket av valget og nei-resultatet, kunne Senterpartiet, ledet av Anne Enger Lahnstein, tenke om Norge som «annerledeslandet» og håpe på en mer varig politisk strømkantring. Så skjedde ikke, i alle fall ikke når det gjelder den varige oppslutningen. Også her er det grunner til å understreke en stabilisering og en tilbakevending til oppslutningen fra 1980-tallet.

2001. Oppslutningen om SV hadde sammenheng med Arbeiderpartiets politikk, denne gangen som en reaksjon på Stoltenberg I-regjeringen. Det gjaldt både den klassemessige profilen på regjeringsmedlemmene og det en må kunne kalle et nyliberalt innslag i politikken. Den implisitte kritikken for eksempel fra LO i Oslo var klar i en uttalelse om «Den politiske situasjon – Stortingsvalget 2001», vedtatt på årsmøtet 23. april 2001:

«Stadig økende egenandeler på helsetjenester, privatisering av offentlig virksomhet, omdanning av offentlig eie til private aksjeselskaper og salg av slike selskaper til privat kapital, river ned det som folket har bygget opp.... Alternativet er at de politiske venstrekreftene samler seg og viser handlekraft i forhold til å stake ut en kurs som klart viser forskjellene på de politiske høyrekreftene og venstresida i norsk politikk.»

Også i 2001 spilte den internasjonale situasjonen en rolle med en voksende bevegelse for en annen type globalisering. Angrepet 11. september, som skulle påvirke det politiske klimaet, kom rett etter valget.

2005-valget: Seier for regjeringsprosjektet -nederlag for SV?

Valget må ses som en del av en politisk konjunktur, altså en tendens i tenking og handlinger i en viss fase, knyttet til en tanke om motsetninger mellom sosiale klasser og politiske krefter. Sett fra venstre kan en politisk konjunktur være offensiv eller defensiv; er en på offensiven må andre i forsvar, det er som i fotball.

Flere på venstresida mente spesielt etter valget i 2001 at en stod i en slik defensiv overfor nyliberale tendenser, om enn mindre voldsomme i Norge enn i mange land. Poenget med dette er at misnøyen med regjeringen Bondevik II neppe var uttrykk for en egentlig radikal stemning. Det var ikke noe ønske om samfunnsomveltning, ja knapt en samfunnsforandring som lå bak. Det var snarere et samfunnsbevarende ønske. Men en ønsket ikke nyliberalisme, en ønsket å bevare fellesskapsløsninger på velferdsfeltet. I en meningsmåling MMI foretok for Dagbladet 5. mai 2005 ville bare én av fire nordmenn ha ytterligere skatteletter. 64 prosent ville opprettholde dagens skattenivå for å beholde et godt offentlig tjenestetilbud.

En historisk parallell kunne være folkefrontpolitikken på 1930-tallet, som også dreide seg om et forsvar. Det gjaldt i begge tilfellene å slå tilbake en aggressiv motstander som var i ferd med å ødelegge djupe verdier. Fronten

samlet bredt, også ut over arbeiderbevegelsen. Den gikk ikke ut over kapitalismen. Men den søkte å regulere og tøyte, ikke frisleppe markedet.⁴

Når SV gjorde et dårligere valg enn ventet i 2005, hang det sammen med politiske feilgrep. Det første store feiltaket var å trivialisere valgkampen. En annenrangs motstander som Dagfinn Høybråten ble utpekt som «hatobjekt». I stedet for å definere valget som uhyre viktig, som et avgjørende valg av kurs for hele samfunnet – at fire år til med Høyre ville bety privatisering og profittøkonomi, økte klasseskiller og en maktforskyvning som gjør det uhyre tungt å snu utviklingen – ble inntrykket skapt av at valget dreide seg om frukt eller varm mat på skolen. Få lot seg begeistre.

Det neste feilgrepet var å legge seg nært DNA i politisk innhold og oppreden. At det ville bli et forsøk på en ny regjering, var kjent og godt etablert i velgernes bevissthet. Denne enheten behøvde ikke understrekes ytterligere ved alle de felles utspillene som en valgte å komme med. Oppgaven var tvert imot nå å forklare hvorfor folk burde stemme SV, hvorfor styrkeforholdene mellom partiene i regjering ville kunne spille en rolle. Det kunne dreid seg om arbeidsliv, om kutt i pensjoner. Men folk måtte rett og slett gis en grunn til å stemme SV. Det ble etter valget sagt at DNA har lagt seg til venstre. Kanskje var det riktig når det gjelder retorikken. Men hovedinntrykket var ikke at DNA hadde endret seg, men at SV hadde gått til høyre og lagt seg opp til DNA. At SV faktisk ville mer enn å flikke på det nåværende samfunnet ble knapt nevnt. Det ble i stedet skapt en følelse av at SV tok kompromissene på forhånd. I stedet kunne en ha arbeidet for sitt eget primærsmål, og så avveid kompromisset etter valget, etter maktforholdene innad i regjering og ut fra styrken i en opinion. Når en la seg så nær DNA, skaptes inntrykket av et litt svakt parti, defensivt. Da valgte en god del velgere heller «the real thing», DNA. Her holdt Senterpartiet på sitt, med en framgang som resultat.

En tredje feil var at det framtrådte et bilde av et parti som vaklet og skiftet mening under valgkampen, på grensa til det opportunistiske. Sentrale poster som vitterlig var programfestet – ut av NATO og ut av EØS – ble skjovet til side som partiets primærstandpunkter. Det hadde vært mulig å kommunisere hva en mente, samtidig som en fikk sagt at disse to punktene ikke kunne stilles som vilkår i en regjering med Sp og DNA. Nå ble det etterlatt inntrykk av at SV over natta hadde gått fra å være kritiker til å bli en partner for USA, at en ikke mente det alvorlig med seks timers dag, at en ikke var mot ekstreme åpningstider i butikker m.v.

Et siste avgjørende problem synes å ha ligget på ett bestemt felt – skolepolitikken, eller i alle fall skolepolitikken slik den framtrer utad. Ett lite glimt fra løpeseddelutdeling på Grønland kl. 07.00 en morgen: «Nei takk. Jeg er lærer; jeg vil ha en ordentlig skole.»⁵ Hvordan partiet klarte å legge seg ut med lærerorganisasjonene, er en gåte.

Hva er så det samlede mønsteret i utviklingene ved valgene gjennom 50 år?

(1) Arbeiderpartiet har varig gått ned fra et 40 prosent til et 30 prosent parti. Det en kan kalle arbeiderbevegelsens partier, har mistet flertallet.

(2) Dette åpner for nødvendigheten av deltaking fra eller støtte fra et av de ikke-sosialistiske partiene (i mangel av bedre ord). DNA kan under visse vilkår tenkes å søke denne støtten i flere av disse partiene, ikke bare i Senterpartiet, men også i Kristelig Folkeparti og Venstre. Høyre og DNA trenger hverandre gjensidig som motstandere – og et samarbeid med Fremskrittspartiet er utelukket.

(3) Det maksimale rommet ved valgene for de samlede venstrealternativene har vært 12–13 prosent. Ved de tre siste toppvalgene for disse strømmingene – 1973, 1989, 2001 – har DNA samtidig gjort det dårlig.

Har større endringer kunnet skje?

Så de relative framgangene kan forklares. Men hvordan kan en forklare den gjennomgående lave oppslutningen? Hvorfor har folket, flertallet i alle fall, ikke hørt på venstresida? Svaret har ikke bare akademisk interesse. For hva slags svar en gir, forteller også *om* noe kan gjøres, og sier *hva* som eventuelt bør gjøres med situasjonen.

Her er en skala fra samfunnsmessige, strukturelle forklaringer i den ene enden over til politiske feilgrep i valgkamper i den andre. Sjøøl tror jeg mer på sosiologi enn på politikk når det gjelder å forklare. Den lave oppslutningen kan ikke primært forklares ved taktisk uklokhet, bommerter i valgkamper, sjarmen til ledere etc. Både en Hanna Kvanmo og en Kristin Halvorsen har nytt personlig popularitet uten at folk av den grunn stemte på dem. At venstresida ikke har klart å forme ut en god politikk som både appellerer til folk, virker realistisk og også peker ut over de eksisterende samfunnsforholdene, har spilt en rolle. Men dette blir likevel en sekundær forklaring, tror jeg. Tallene er for gjennomgående. Den lave oppslutningen stikker djupt ned i den typen samfunn Norge har vært i noen generasjoner. *Hvilke* røtter det handler om, er et svært tema, som ikke er emnet her.

Er det da mulig å forandre samfunn radikalt, å forandre det ved bevisst handling? Ordinært – nei. Systemet har sin treghet som gjør at det vanligvis fortsetter i samme retning. Sjansen er størst for at rutiner følges, at systemet dermed gjenspeiler seg sjøl.

Men *så* kan det inntreffe kriser som gjør at rutinene brytes. Styringen glipper. Makta slipper taket et øyeblikk. Situasjonen er åpen. Det er uvisst hvor hen det bærer, hva som blir utgangen. Systemet kan stabiliseres på nytt, eller et nytt system kan etableres. Reelle alternativer foreligger. Det finnes en historisk sjanse. Det er rom for den bevisste handlingen; nå er politikk mulig. Slik beveger verden beveger seg mellom lukking og åpning, mellom rutiner

og kriser, mellom ulike «ordener». For dem som vil endre et system må oppgaven være å tre inn når åpningene kommer.

Hva så med danningen av den rødgrønne regjeringen? Var den en åpning? Noe mandat til en radikal, grunnleggende samfunnsomdanning kan en ikke si at det ble gitt. Mandatflertallet var for knapt, og valgplattformen for begrenset. Men Soria Moria-erklæringen rommet så mange viktige punkter at skulle den bli gjennomført, vil det iallfall være en annen variant av kapitalismen etterpå. Folk stemte for velferdsstat, mot vekst i private markedsløsninger. Igjen hadde situasjonen en internasjonal bakgrunn: Bevegelser mot en globalisering på de kapitalistiske konsernenes vilkår, venstresving i Latin-Amerika, kanskje begynnelsen på slutten på den nyliberale orden og uavkortet USA-dominans. Så kanskje fantes her en åpning mot venstre.

Samtidshistoriens utfordring er å studere ennå uavsluttede prosesser. Derfor er en fullstendig bedømming vanskelig. En mulighet er å gripe tilbake til vilkår som folk på venstresida i forkant nevnte burde være oppfylt for at prosjektet skulle lykkes, for at et slikt regjeringsprosjekt ikke skulle ende i folkelig frustrasjon og mer spesielt, en desimering av SV. Vilåårene var:

(1) En akseptabel politisk *plattform* for en slik regjering. Som nevnt ble dette premisset oppfylt (med unntak etter mitt syn, som at DNA dikterte innvandrings- og inkluderingspolitikken).

(2) En rimelig *velger- og mandatstyrke* for en venstresosialisme. Dette premisset ble ikke oppfylt; jfr. at de tre partiene fikk 48 prosent, 49,3 prosent om vi regner inn RV og de grønne, og at SV gikk kraftig tilbake både i forhold til siste stortingsvalg, siste kommunevalg og gallup, til 8,8 prosent. Både SV og Senterpartiet ble juniorpartnere; det har vist seg i åå etterpå, der DNA ved sitt flertall i regjeringen har diktert i en rekke saker – fra oljeboring til engasjement i Afghanistan, kjøp av kampfly og asylpolitikk.

(3) En merkbar *opinion* også *utafor* det parlamentariske systemet som gikk i venstreretning. Premisset var der under valgkampen først og fremst i kraft av LOs engasjement. Men av en viss betydning var også slike initiativ som Oslo 2005, der LO Oslo samarbeidet med Utdanningsforbundet, Sykepleierforbundet, ATTAC og noen solidaritetsorganisasjoner. Det var også en parallell i Trondheim, kalt Ny Kurs. En kan tolke resultatene ved kommunevalget i 2007 dit hen at en venstreopinion ikke er klart til stede. Hvordan folk reagerer på finanskrise og arbeidsløshet i 2009 gjenstår å se.

(4) Et *engasjement fra og samarbeid med folkelige bevegelser, organisasjoner og fagmiljøer*. Et engasjement fra bevegelsene kan en nok se i enkelt-saker. Men det eksisterer knapt noen idé om at en er med på et større prosjekt for samfunnsendring. Regjeringen har heller ikke snakket om seg sjøl som del av et lag, som har en stor oppgave å fylle, som vil et sted hen, som ønsker det er skulle være et annet Norge i 2009 enn i 2005.

(5) For SVs del spesielt: En sikring av og styrking av *partiorganisasjonen* slik at den kunne finnes som en sjølstendig stemme ved sida av regjeringen.

Her er det tvetydig. På den ene sida er kravet om disiplinering, opprinnelig reist av borgerlighetens politiske journalister, blitt internalisert i store deler av SV og brukt til å stanse kritiske røster. På den andre sida kan noen valg til verv og nye tanker om organisasjonsarbeid og idédebatt tolkes i retning av en noe mer autonom organisasjon.

For å konkludere, og nå ikke som samtidshistoriker, men ut fra en politisk vurdering: Verden har et dramatisk behov for å bryte med kapitalismens akkumulasjonstvang – og samtidig også for en radikal sosial omfordeling og klassemessig utjamning nasjonalt og globalt. Men det er i disse sakene ikke sterke tegn på læring hos SVs regjeringssjef. Den sentrale konklusjonen der er at politikken innhold er i orden og bør fortsette; mens det har sviktet i organisasjonens utlegning av politikken.

Så – toget er gått i denne regjeringssjefperioden. Fasiten for Stoltenberg II-regjeringen tegner til å bli at den ikke skapte noen maktforskyvninger mellom klassene eller i forholdet mellom marked og fellesskap. Noen annen type, mer tøylet kapitalisme har ikke kommet. Tvert imot har regjeringen åpnet for spekulative *hedge*-fond og økt andelen av Oljefondet plassert i aksjer til 60 prosent. Håndteringen av den store økonomiske krisa har vist at en ønsker *business as usual*, økonomisk-politisk stabilisering, sammen med en viss vridning mot bruk av mer miljøriktige tekniske løsninger.

Om 2009 gir et fornyet velgerflertall, kan en da vente en mer pågående politikk? Alvoret i krisene *kan* komme til å radikalisere oppfatningene. Men så langt er det vanskelig å se slike spirer i Arbeiderpartiet og i SVs regjeringssjefkrets. Faktisk er Senterpartiet mindre markedsortodokst i sin tenking om økonomisk politikk.

Nå ville det heller ikke vært mulig å mobilisere svært bredt og raskt på et venstresosialistisk program, til det er erfaringene om grenser fra 50 års valg for entydige. Men det er nødvendig å ha et bilde av et etterkapitalistisk samfunn, og dermed en idé om i hvilken *retning* en ønsker å gå, hvilke strukturelle reformer som fører en i denne leia, og hvilke tiltak som styrker systemet.

NOTER

- 1) Statistisk Sentralbyrå (SSB), *Historiske tabeller – Stortingsvalgene*.
- 2) For analyser av valgene, se Even Lange, «Samling om felles mål 1935-1970», *Aschehougs Norges-historie*, bind 11, Oslo 1998; og Edgeir Benum, «Overflod og fremtidsfrykt 1970», *Aschehougs Norges-historie*, bind 12, Oslo 1998.
- 3) SSB, *Historiske tabeller. Helt arbeidsledige etter kjønn 1948-1999*.
- 4) Se Knut Kjeldstadli: 'Arbeider, bonde, våre hære ...' – *Arbeiderpartiet og bøndene 1930-1939*, Universitetet i Oslo 1978, s. 154ff: «Arbeiderpartiet – den norske folkefronten?»
- 5) Sjølopplevd.

Asbjørn Wahl

POLITIKK OG KLASSEKAMP FAGBEVEGELSEN OG DEN RØDGRØNNE REGJERINGA¹

På mange måter kan vi si at fagbevegelsen vant stortingsvalget i 2005 – for *en ny politisk kurs*. Fagbevegelsen var med og satte dagsorden. Den bidro til å presse Arbeiderpartiet til venstre politisk – vekk fra privatiseringspolitikken. Den bidro også til å presse Arbeiderpartiet inn i ei koalisjonsregjering med Senterpartiet og SV. Og, ikke minst, gjennom *den lange valgkampen* og en formidabel mobilisering bidro den avgjørende til valgets resultat. Slik lyktes fagbevegelsen blant annet i å redde Arbeidsmiljøloven, samt stanse en massiv privatisering av skoler og av vår vannkraft.

Etter at de rødgrønne overtok i 2005 gikk det imidlertid ikke lang tid før konfliktene boblet til overflata igjen – både mellom fagbevegelsen og regjeringa og innad i fagbevegelsen. Det toppet seg med kampen omkring sykelønnsordningen i 2006 og Gerd-Liv Vallas senere fall som LO-leder. Med høyrefløyens gjenvinning av initiativet i Arbeiderpartiet under Jens Stoltenbergs ledelse, svekking av fagbevegelsens posisjon og SVs manglende evne til å utgjøre en motkraft mot høyredreiningen, har Soria Moria funnet veien tilbake igjen til eventyrverdenens uoppnåelighet. De rødgrønnes *Ny politisk kurs* ligner mer og mer på Gro Harlem Brundtlands velkjente *Stø kurs!*

Likevel er det viktige nye tendenser som lever videre i fagbevegelsen og i andre folkelige organisasjoner – som neppe kan reverseres. Det er ingen tvil om at fagbevegelsen, sammen med andre organisasjoner og allianser, har vunnet noen viktige delseire de siste årene. Det har vokst fram nye arbeidsmåter, og det er tatt nye politiske initiativer. Hva er oppnådd og hva er ikke oppnådd gjennom det rødgrønne regjeringsprosjektet – og hva er potensialet videre? Å identifisere så vel sterke som svake sider ved fagbevegelsens rolle er ikke minst viktig for utviklinga av framtidige strategier. Det er hensikten med denne artikkelen.

La meg imidlertid først kort minne om den politiske situasjonen da en del nye tendenser begynte å utvikle seg i fagbevegelsen og i andre miljøer på 1990-tallet. Bølgene fra markedsliberalismens offensiv slo over Norge. Kapitalkontrollen var avskaffet, markedene i stor grad avregulert og demokratiet dermed innskrenket. Privatisering og konkurranseutsetting var på dagsordenen. Offentlig sektor skulle svekkes. Fagbevegelsen var presset på defensiven. En relativt avpolitisert arbeiderbevegelse ble tatt på senga av den markedsliberalistiske offensiven, og klassekompromissets ideologi var ikke i

stand til å forklare kapitalens nye konfrontasjonspolitik. Det resulterte i stor ideologisk forvirring og tilbakeslag.

Det sosialdemokratiske lederskaps *realitetsorientering* fulgte den dominerende politiske trend i retning høyre og tok opp i seg mye av de markedsliberalistiske ideene. Det toppet seg med at Stoltenberg I-regjeringa i 2000-01 gjennomførte noen av de mest omfattende markedsreformer i nyere tid, da så vel Telenor som Statoil ble delprivatisert – og det ble innført en ny, markedsorientert modell for organisering av sykehusene. Samtidig hadde partiet åpnet opp for konkurranseutsetting av kommunale tjenester. Det endte med Arbeiderpartiets historiske nederlag ved stortingsvalget i 2001, da partiet ble straffet av velgerne for sin høyredreining og raste fra 36 til 24 prosent oppslutning. Det var det dårligste valgresultat partiet hadde opplevd siden 1924.

Parallelt med denne utviklinga begynte enkelte krefter innen fagbevegelsen å revurdere sin politikk fra omkring midten av 1990-tallet. Norsk Kommuneforbund/Fagforbundet har spilt en sentral rolle i dette arbeidet – i tillegg til andre fagforbund, viktige LO-avdelinger og lokale fagforeninger.² De erkjente at fagbevegelsen sto i en ny, og defensiv, situasjon. Man begynte derfor å diskutere nye tiltak, og satte seg nye mål.

Det er erfaringene herfra som beskrives nedenfor, ikke som ett felles planlagt prosjekt, men som en sum av resultater skapt av kreativ nytenking og nyorientering innen flere deler av fagbevegelsen, samt blant allierte krefter og bevegelser. Målene for arbeidet kan i ettertid oppsummeres i følgende punkter:

- Stanse privatiseringspolitikken.
- Endre den offentlige opinionen.
- Forandre de politiske styrkeforhold.
- Presse sosialdemokratiet til venstre.
- Skape en politisk flertallsallianse.
- Endre maktforholdene i samfunnet.

Det var altså ikke lenger bare snakk om en snever faglig kamp, det dreide seg om et mer omfattende, samfunnsforandrende prosjekt. Ikke minst sosialdemokratiets høyredreining gjorde det nødvendig for fagbevegelsen selv å ta et større politisk ansvar. Ulike krefter og initiativer på venstresida i norsk fagbevegelse har på mange måter fulgt opp dette, og i ettertid kan vi skissere fire hovedpilarer i det som har bidratt til de positive resultatene:

- 1) Polarisering og gjenreising av den politisk/ideologiske debatten.
- 2) Bygging av nye, brede og utradisjonelle allianser.
- 3) Satsing på konkrete alternativer til privatisering og konkurranseutsetting.
- 4) Utvikling av fagbevegelsen som selvstendig politisk aktør.

Nedenfor vil jeg se på hvert av de fire områdene.

Politisk/ideologisk polarisering

Det var særlig to temaer som bidro til å gjenreise den politisk/ideologiske debatten i fag- og arbeiderbevegelsen mot slutten av 1990-tallet; den såkalte *globaliseringen* samt privatisering og konkurranseutsetting. På den ene sida fant vi dem som mente at *globaliseringen var kommet for å bli*, og det gjaldt å tilpasse seg på best mulig måte.³ Styrking av norske bedrifters konkurransevne ble det enkle og snevre svaret – med andre ord, skjerpet konkurranse mot arbeidsfolk i andre land. Forholdet til privatisering og konkurranseutsetting var pragmatisk, ikke prinsipiell. Det ble i stor grad framstilt som en *nødvendig modernisering* av en gammelmodig og byråkratisert offentlig sektor. Ledelsen så vel i Fellesforbundet som i LO utgjorde viktige baser for denne posisjonen, i tillegg til de dominerende krefter i Arbeiderpartiet.

På den andre sida utviklet det seg et systemkritisk oppgjør med den markedsliberalistiske offensiven, og en prinsipiell kritikk av privatiseringspolitikken. Maktanalyser ble trukket inn og det ble vist til at under det tilsynelatende *nøytrale* globaliseringsbegrepet skjuler det seg i virkeligheten en formidabel interessekamp, som gjennom avregulering, privatisering og markedsorientering svekker demokratiet og fører til omfattende endringer av maktforholdene i samfunnet. De kreftene man i sin tid tøylet for å kunne utvikle velferdsstatens ordninger, var i ferd med å gjenerobre tapt terreng.

Norsk Kommuneforbund/Fagforbundet utgjorde senteret for denne motstanden i fagbevegelsen, samtidig som det oppsto en rekke nye grupper og allianser i reaksjon mot markedsliberalismens offensiv. Disse har drevet omfattende informasjonsvirksomhet, organisering av konferanser, produksjon av kritisk materiale, samt internasjonal utveksling og koordinering.

På møter og konferanser i fagbevegelsen og i andre folkelige organisasjoner har det vært et sug etter analyser, forklaringer og ideologi. Det hersket stor politisk usikkerhet og forvirring. En rekke alternative analyser av den herskende utviklinga ble derfor utarbeidet, der markedsliberalismen ble kritisert – og kampen om samfunnsrett ble fokusert. Dette hadde avgjørende betydning for utviklinga av nye strategier og alternativer.

Mens globaliseringsdebatten bidro til å gjenreise de politisk/ideologiske skillelinjer i samfunnet, var det særlig kampen omkring konkurranseutsetting av velferdstjenester som bidro til den sterkeste *polariseringen* av debatten. Dette skyldtes selvfølgelig at her var det ikke bare ulike ideologier som tørnet sammen, men svært så reelle, økonomiske interesser. Servicebedriftenes Landsforening (SBL – nå: NHO Service) førte en formidabel kampanje for å fremme konkurranseutsetting av kommunale tjenester, som medlemsbedriftene selvfølgelig hadde sterk økonomisk egeninteresse av. Sugerør inn i det offentlige pengebinger er attraktivt for mange.

Politisk var det Fremskrittspartiet og Høyre som frontet privatiseringskampen sterkest – med et mer og mer markedsliberalistisk Venstre på slep.

Arbeiderpartiets pragmatisme gjorde at partiet ikke fikk noen sentral rolle i denne polariserte debatten. Den slo imidlertid inn i partiet og skapte sterke interne politiske motsetninger. SV var lite engasjert i kampen. Dermed ble det Norsk Kommuneforbund som frontet kampen i mediene – ofte ganske alene. Så vel forbundet som dets leder, Jan Davidsen, ble gjentakende ganger angrepet og skjelt ut på lederplass i Dagens Næringsliv og Aftenposten for sin uvilje mot å være med og *modernisere velferdsstaten*, som det het i markedsliberalistenes nytale. Den brede alliansen For velferdsstaten prioriterte arbeidet med å informere, skolere og mobilisere nedenfra i organisasjonene.

Denne utviklinga skjedde ikke uten kamp. Det manglet ikke på «*gode råd*», så vel innad i LO som fra folk i Arbeiderpartiets ledelse, om å legge ned denne prinsipielle motstanden mot konkurranseutsetting. Denne kampen var tapt, het det. Forbundet burde derfor heller gå inn i prosessene med sikte på å påvirke hvordan anbud og konkurranseutsetting ble gjennomført – å sikre de faglige rettighetene. En slik politisk retrett ble avvist av forbundet, som holdt fast ved sin motstand, sammen med alliansepartnerne i For velferdsstaten. Så langt gikk denne politiske polariseringen, at da Høyre skulle utnevne sin hovedmotstander ved kommunevalget i 2003, så pekte de ikke på Arbeiderpartiet eller SV, men på Norsk Kommuneforbund! (*Dagsavisen*, 16.4. og 21.5.2003).

Gjennom å utrope et fagforbund, som altså ikke stilte til valg, til hovedmotstander i en kommunevalgkamp, erkjente Høyre i alle fall hvem som reelt utgjorde den viktigste barrieren mot deres markedsliberalistiske offensiv. En strålende situasjon for Norsk Kommuneforbund, selvfølgelig, som dermed i enda større grad kunne være med og legge premissene for den politiske debatten. Arbeiderpartiet ble til en viss grad skviset i denne kampen, med sin mer uklare posisjon – mens misnøyen nedover i egne rekker økte.

Resultatet ble en voksende motstand mot privatiseringspolitikken i opinionen. Mens meningsmålinger viste en voksende aksept for privatisering og konkurranseutsetting fra slutten av 1980-tallet og utover på 1990-tallet, endret dette seg fram mot stortingsvalget i 2005.⁴

Dette, sammen med Arbeiderpartiets historiske valgnederlag i 2001, førte til økende press fra en etter hvert samlet fagbevegelse og partiets eget grunnplan, samt SVs vekst på meningsmålingene la grunnlaget for at Arbeiderpartiet ble tvunget til å legge om politikken foran 2005-valget.⁵ I sterk kontrast til den politikken Stoltenberg I-regjeringa hadde ført i 2000-2001, ble valgkampen i 2005 ført på en klar anti-privatiseringsplattform med fokus på styrket offentlig velferd og *en ny politisk kurs*. Dermed ble dette den mest politisk/ideologisk polariserte valgkampen her i landet på flere tiår – med et engasjement nedenfra som man knapt hadde sett på årtier. Folkemøtenes tid, som var erklært for over, var kommet tilbake igjen.

Alliansebygging

Organisasjonen For Velferdsstaten var et resultat av at man innså at nye og brede allianser mellom aktører i og utenfor fagbevegelsen var nødvendig. Seks fagforbund i offentlig sektor, i og utenfor LO, tok i 1999 initiativet til For Velferdsstaten for å motarbeide de omfattende angrepene på offentlige velferdstjenester.⁶ Norsk Kommuneforbund var initiativtaker, og de seks fikk etter hvert følge av ni andre fagforbund, de fleste fra privat sektor, samt bonde-, pensjonist-, kvinne-, student- og brukerorganisasjoner. På det høyeste samlet alliansen 29 landsomfattende organisasjoner med til sammen over en million medlemmer.⁷

Også på andre områder ble det bygd allianser. Kommuneøkonomien ble hardt presset av den omfattende omfordeling av verdier fra offentlig til privat på 1990-tallet, en politikk som i praksis ble støttet av alle regjeringsalternativer.⁸ Kommunene ble tilført stadig nye oppgaver, uten at det fulgte tilsvarende friske penger med. Resultatet ble misnøye og opprørsvilje blant lokalpolitikere. Ordføreropprop og protestmøter ble flere ganger arrangert mot de årlige statsbudsjettene. I mai 2002 gikk kommunepolitikere i Vardø til det skritt å trekke seg fra sine verv i protest mot statens sulteforing av kommunen.

For Velferdsstaten-alliansen mente at situasjonen var moden for en mer omfattende organisering av motstanden og tok i 2002, sammen med en rekke ordførere og lokale folkebevegelser, initiativet til *Folkeaksjonen Velferd*. En aksjonskomite ble etablert, der ordførere, representanter for regionale opprørsbevegelser og For velferdsstaten var med. I løpet av vel et år var til sammen hele 90 av landets vel 430 kommuner tilsluttet aksjonen, blant dem flere av de mellomstore byene.

Denne utradisjonelle organiseringen avspeilte nok også at Kommunenes Sentralforbund (KS), som er kommunenes felles interesseorganisasjon, lett blir handlingslammet i en slik situasjon. Dets styre er tverrpolitisk sammensatt, og tendensen er sterk i retning av lojalitet til den enhver tid sittende regjeringa fra dens partifeller i KS sitt styre. KS har dessuten hele tida vært usedvanlig positiv til de markedsliberalistiske reformene av New Public Management-typen. KS sin valgte leder, den relativt proffilløse sosialdemokraten Halvdan Skard, har markert få prinsipper i denne sammenhengen.

Organiseringen av Folkeaksjonen Velferd bidro dermed sterkt til å øke det politiske presset på Storting og regjering. En konferanse i aksjonens regi på Værnes i oktober 2002 samlet seg om et skarpt opprop der det også ble oppfordret til sivil ulydighet gjennom underskuddbudsjettering dersom ikke kommuneøkonomien ble bedret, og flere kommuner fulgte opp dette.⁹

Motstanden mot markedsliberalismen som utviklet seg på 1990-tallet, avfødte også en rekke andre allianser og initiativ, som Forum for system-

debatt, Nettverk mot MAI, Attac Norge og Norges Sosiale Forum.¹⁰ Foran Verdens handelsorganisasjons (WTO) toppmøte i Hongkong i desember 2005 ble det, med utgangspunkt i For velferdsstaten, etablert en bred allianse av organisasjoner med til sammen omkring 800.000 medlemmer omkring et opprop som krevde et brudd med den markedsliberalistiske handelspolitikken. Fagforbund og bondeorganisasjoner utgjorde hovedtyngden.

Dannelsen av en regjeringsallianse mellom Arbeiderpartiet, Senterpartiet og SV ved stortingsvalget i 2005 ble også presset fram utenfra partiene selv. Helt inntil året før valget avviste Arbeiderpartiets ledelse muligheten av å gå i regjering med SV. Det var fagbevegelsen som presset dette fram, ikke minst etter at også LO etter hvert kastet sine krefter inn i dette prosjektet. For mange var dette i tillegg et ledd i å binde Arbeiderpartiet sterkere opp i en mer radikal posisjon, for å hindre den slalåmkjøring mellom høyre- og venstresida som partiet tidligere hadde drevet i ulike mindretallsregjeringer.

I 2001 sørget et flertall på LO-kongressen for å bevilge penger, ikke bare til Arbeiderpartiet, slik den alltid har gjort, men for første gang også til SVs valgkamp – mot LO-ledelsens innstilling. På kongressen fire år senere, under Gerd-Liv Vallas ledelse, var også ledelsens linje lagt om. De innstilte på bevilgning til alle de tre potensielle regjeringspartnerne, og SVs leder ble for første gang invitert til å tale til kongressen. Fagforbundet begynte å avholde felles kontaktmøter både med Senterpartiet og SV, i tillegg til det formaliserte faglig-politiske samarbeidet med Arbeiderpartiet. Dette la et sterkt politisk press på Arbeiderpartiets ledelse.

For å åpne veien for, befeste og sikre også Senterpartiets deltakelse i det felles prosjektet omkring en mobilisering for en ny politisk kurs i 2005-valget, drev Fagforbundet også alliansebygging med Norges Bondelag (Norsk Bonde- og Småbrukarlag var allerede med i alliansepolitikken gjennom For velferdsstaten). Distrikts-, nærings- og handelspolitikk var blant de områdene der det ble utviklet felles standpunkter og posisjoner. I en felles kronikk i *Aftenposten* (6.4.2005) oppsummerte Fagforbundets Jan Davidsen og Norges Bondelags Harald Milli en rekke områder hvor de to organisasjonene hadde felles interesser – også i kravet om en ny politisk kurs etter stortingsvalget i 2005.

Foran det samme valget ble det i Oslo dannet en bred allianse for en *ny kurs* – mellom LO i Oslo, Attac Norge, For velferdsstaten, Fellesrådet for Afrika, Latin-Amerikagruppene i Norge, PRESS (Redd Barnas ungdomsorganisasjon), samt lokalavdelingene av Norsk Sykepleierforbund og Utdanningsforbundet. Det var til dels grupper som knapt hadde sittet ved samme bord før. Under navnet *Oslo2005* gikk de sammen om å kreve et brudd med den markedsliberalistiske politikken som var ført av alle regjeringer, uansett partifarge, de siste 25 årene. Det ble ikke fokusert på bestemte politiske partier eller hvem som skulle sitte på taburettene, men på nødvendigheten av en *ny politisk kurs*.

Denne alliansepolitikken og de mange, til dels utradisjonelle, initiativene har vært avgjørende for utviklinga av en kritisk offentlighet og har bidratt til å skape økende press nedenfra i samfunnet. Sammen med fagbevegelsens økende kritikk bidro den til å presse Arbeiderpartiet til venstre etter katastrofevalget i 2001. Den har i stor grad bidratt til å stanse privatiseringa og konkurranseutsettinga av velferdstjenester i norske kommuner, med unntak av et par viktige bastioner der Høyre og FrP sammen fortsetter marsjen mot markedet (særlig Oslo og Bergen).

Videre er det gått opp nye stier som gjør at organisasjoner finner lettere og raskere sammen igjen når situasjonen krever det, som vi så da motstanden mot EUs tjenstedirektiv raskt vokste fram etter at EU-kommisjonen hadde lagt fram sitt forslag i januar 2004. Partienes makt er svekket, de folkelige alliansene er blitt viktigere de siste årene.

Alternativer

Fag- og arbeiderbevegelsens marsj gjennom institusjonene i store deler av forrige århundre var en offensiv kamp. Riktignok var det tilbakeslag, men målene og ambisjonene lå fast. De skulle sammen skape det gode samfunn, uten utbytting og undertrykking. Maktforhold, institusjoner og sosiale forhold skulle endres. Det var tidvis snakk om revolusjonerende endringer. Høyrekreftene forsvarte det bestående. Fag- og arbeiderbevegelsen krevde endring. Etter hvert riktignok gjennom gradvise reformer, men likevel, målet var omforming av samfunnet.

Med dette utgangspunktet var det en ny erfaring å komme i en langvarig defensiv situasjon, som har vært situasjonen siden slutten av 1970-tallet. Det var uvant, og kanskje også litt ubehagelig, plutselig å være dem som ble anklaget for å være *mot enhver forandring*, mens høyrekreftene krevde, og gjennomførte, omfattende reformer og endringer. Fagbevegelsen ble sågar anklaget for å være reaksjonær, av de samme krefter som gjennom et århundre hadde motarbeidet deres krav.

Dette klagjorde i alle fall at det ikke er snakk om endring eller ikke endring, men i hvilken retning det skal endres. Konservative politikere, som lenge hadde vært motstandere av store og raske endringer – endre for å bevare, het det – ble over natta endringsvillige som få. De var på offensiven. Revansjen, elitenes opprør, de rikes revolusjon, var i gang.

Det var en utfordring å bli presset over på defensiven og måtte forsvare det bestående heller enn å kreve nye reformer, nye framsteg. Ikke minst var det et identitetsproblem, at den tradisjonelt systemkritiske og samfunnsforandrende fagbevegelsen framsto som forsvarer av status quo. Fagbevegelsen hadde imidlertid ikke noe valg. Velferdsstatens landevinninger måtte forsvares mot reversering og tilbakeslag. Det var umulig å akseptere at de ordninger og institusjoner som var blitt etablert for å skjerme folk fra

markedets risiko og fluktuasjoner skulle erobres av, eller overføres til, markedets domene. At flere av disse offentlige tjenestene hadde omfattende svakheter, gjorde ikke saken enklere.

Da angrepene på offentlig sektor startet, benyttet derfor høyrepartiene seg av den rettmessige misnøye som allerede fantes blant mange i forhold til de eksisterende, offentlige tjenester, enten det nå gjaldt byråkratisering, kvalitetssvikt eller køordninger. Ethvert angrep på velferdsordninger ble derfor markedsført som ledd i en modernisering og effektivisering av velferdsstaten, og nedskjæringer ble til nødvendige justeringer for å sikre velferdsstaten for framtidige generasjoner (slik også pensjonsreformen ble markedsført av politikkenes *store koalisjon*).

For dem som ville forsvare velferdsstatens landevinninger, var det viktig å erkjenne velferdsordningenes svakheter, men samtidig ikke gi etter for de markedsliberalistiske reformene. Dette ble løst gjennom at man tok prinsipiell avstand fra privatisering og konkurranseutsetting, men sa et offensivt ja til omstilling og utvikling. I det politiske klimaet som hersket, var ikke dette lett. Det var *in* å være for markedsløsninger, langt inn i arbeiderbevegelsens egne rekker, og de som forsvarte velferdsordningene var både gammelmodige og reaksjonære.

Norsk Kommuneforbund begrenset seg imidlertid ikke til denne defensive kampen. Det tok også initiativet til en mer offensiv innsats – gjennom det såkalte *modellkommuneprosjektet*. Det ble inngått treårige avtaler etter hvert med en rekke kommuner med sympatiserende politiske flertall, om å mobilisere de ansatte for å videreutvikle og bedre kvaliteten på de offentlige tjenestene. Betingelsene var at det ikke skulle forekomme privatisering, konkurranseutsetting eller oppsigelser.

Prosjektet bygde på en *nedenfra-og-opp* prosess, der de ansattes erfaringer, kompetanse og kvalifikasjoner skulle legges til grunn, sammen med brukernes erfaringer og behov. To uavhengige forskningsinstitusjoner fulgte den første modellkommunen (Sørum), og de konkluderte med at prosjektet hadde resultert i økt brukertilfredshet, bedre arbeidsmiljø og bedre økonomi for kommunen – altså en vinn-vinn-vinn situasjon. Gjennom disse erfaringene, og ikke minst markedsliberalistenes respons på erfaringene, bekreftet det mer enn noe at privatiseringspolitikken ikke dreier seg om å forbedre de offentlige velferdstjenestene, men snarere er en politisk/ideologisk kamp for å endre samfunnet i markedskreftenes retning.

Denne utviklinga av et alternativ til markedskreftenes angrep på velferdsstaten har spilt en vesentlig rolle i den politiske kampen om velferdsstatens utvikling her i landet. For det første bidro den til at det ble vanskeligere å stemple fagbevegelsen som en gammelmodig bevegelse som var mot enhver forandring, som høyresida prøvde seg på. For det andre har man anskueliggjort at privatisering ikke er veien å gå for å modernisere velferdsstaten. For det tredje har det gitt ofte litt rådløse ordførere og lokalpolitikere et attraktivt

alternativ til den massive markedspropaganda som høyresida, NHO og Kommunenes Sentralforbund har bombardert dem med over lang tid.

På et, riktignok begrenset, område representerer dette en viktig overgang fra defensiv til offensiv kamp, og med unntak av Høyres og FrPs bastioner er konkurranseutsetting av kommunale velferdstjenester nå i stor grad faset ut her i landet. Denne utviklinga ble ytterligere bekreftet da den nye rødgrønne regjeringa gjorde modellkommuneprosjektet til sitt, da kommunal- og regionalminister Åslaug Haga høsten 2006 lanserte det såkalte kvalitetskommuneprosjektet. Dette er riktignok en litt modifisert utgave av modellkommuneprosjektet, men målet er å styrke det lokale demokratiet samt øke kvaliteten på den lokale velferden ved å satse på de ansattes erfaringer, kvalifikasjoner og kompetanse – uten privatisering og konkurranseutsetting. En viktig seier for privatiseringsmotstanden.

Økt selvstendigjøring av fagbevegelsen

Den endringen som likevel på sikt vil ha størst betydning, er den økende politiseringen og tendensen til sterkere selvstendigjøring av deler av fagbevegelsen. Det var den partipolitiske elendigheten i arbeiderbevegelsen som både nødvendiggjorde og muliggjorde denne utviklinga. Arbeiderpartiets høyredreining på 1980- og 90-tallet var avgjørende, sammen med SVs svake forankring i fagbevegelsen og manglende analyser og innsikt så vel i den kapitalistiske økonomien som i interessekampen. Dermed lå det til rette for at fagbevegelsen selv kunne og måtte ta et større politisk ansvar. Dette krevde fornyelse både organisatorisk og politisk.

Tendensene til selvstendigjøring har utviklet seg både politisk og faglig. På den faglige sida skjedde det blant annet gjennom en økende misnøye mot ledelsens moderasjonspolitik i tariffoppgjørene på 1990-tallet (det såkalte *solidaritetsalternativet*), der lønnskampen fra fagbevegelsens ledelse ble underlagt hensynet til landets konkurranseevne. Misnøyen blant medlemmene toppet seg da et klart flertall stemte ned forhandlingsresultatet ved tariffoppgjøret i 2000, som dermed endte i storstreik – til LO-ledelsens store overraskelse. Dermed fikk vi den nest største streiken i norsk arbeidslivs historie, med positivt resultat og dermed økt sjøtillit til fagbevegelsens grunnplan og de mer radikale krefter som hadde drevet fram nei-kampanjen.

Politisk framstår den såkalte *Trondheims-modellen* som et viktig utviklingstrekk, som ga stor inspirasjon for mange i kampen for å slå tilbake den markedsliberalistiske offensiven. Ved kommunevalget i 2003 brøt LO i Trondheim, sammen med diverse alliansepartnere, en gammel tradisjon om at fagbevegelsens rolle var å gi sin støtte til politiske parti på venstresida (som oftest Arbeiderpartiet) – og til det politiske grunnlag disse stilte til valg på.

Den lokale LO-avdelingen ble i stedet selv en viktig politisk aktør. Gjennom en omfattende, demokratisk prosess ble det reist 19 entydige og

klare politiske krav til hvordan Trondheim skulle styres de kommende fire årene. Kravene ble oversendt alle politiske partier – med følgende beskjed: Vi vil kjempe for de partiene som støtter våre krav. Dette var helt nye takter, og det virket oppdragende på en rekke av partiene – ikke minst Arbeiderpartiet, som vanskelig kunne tåle å miste støtten fra fagbevegelsen. Det hjalp nok at lokallaget i Trondheim tradisjonelt plasserer seg på venstresida i partiet.

Fagorganisasjonene i Trondheim fikk dermed positive svar fra Arbeiderpartiet, SV, RV, De Grønne, Pensjonistpartiet og den lokale Bylista. Senterpartiet støttet om lag halvparten av kravene og ble velvillig også regnet som støttespiller. Deretter oppfordret alliansen sine medlemmer og velgerne til å stemme på *et av disse partiene*. Den tradisjonelle valgkampbevilgningen fra LO i Trondheim til Arbeiderpartiet og eventuelle andre parti på venstresida har etter hver tatt slutt i Trondheim, etter som pengene i stedet har blitt brukt til egen valgkamp.

Slik bidro en mer politisert fagbevegelse presse Arbeiderpartiet og andre, mindre partier til venstre. Høyre, som hadde dominert landets tredje største by de siste 14 årene, ble valgets store taper. Den nyskapte alliansen vant en klar seier, med over 60 prosent av stemmene. De tre partiene Arbeiderpartiet, SV og RV fikk alene rent flertall (51%).

Politikken til det nye politiske flertallet dreide seg ikke bare om å stanse privatiseringspolitikken, men også om å ta tilbake i kommunal virksomhet flere tjenester som allerede var blitt privatisert. Det resulterte blant annet i at to sykehjem og renovasjonen i halve Trondheim, som hadde blitt privatisert gjennom anbud under det tidligere konservative flertall, ble ført tilbake til kommunal regi. Det samme skjedde med vedlikeholdet av kommunale bygg. Sosialstønadene ble økt, billettprisene på kollektivtrafikken redusert og det ble satt i gang et omfattende vedlikeholdsprogram for å oppgradere de offentlige skolene.

Alt ble ikke bare lykke og velstand i Trondheim heller. Det har vært konflikter, og de sliter med trange budsjetttrammer, som over alt ellers. De har imidlertid vist at det går an. At trenden kan snus. At privatiserte velferdstjenester kan bli offentlige igjen. At man kan gå til valg på å innføre eieendomsskatt – og vinne, ikke minst fordi man på forhånd gjør klart at pengene skal gå til å styrke velferdstjenester. Gjennom tre valg (2003, 2005 og 2007) har nå over 60 prosent av velgerne i Trondheim gitt sine stemmer til de partiene som dannet koalisjonen i 2003, om enn med en intern forskyvning mellom partiene – med Arbeiderpartiet som den store vinneren.

Ved stortingsvalget i 2005 fulgte også norsk LO delvis opp denne modellen. Det ble gjennomført et omfattende prosjekt, *Du bestemmer – LO på din side*, for å få inn LO-medlemmenes egne krav og prioriteringer. 155.000 innspill fra 44.000 medlemmer kom inn. 54 konkrete krav ble utformet og sendt til alle politiske partier. De ulike partienes standpunkter til

kravene ble så sendt ut til alle medlemmer, samtidig som LO, gjennom *den lange valgkampen*, mobiliserte for en *ny politisk kurs*, og flertall for ei koalisjonsregjering med Arbeiderpartiet, SV og Senterpartiet, slik også resultatet ble.

Det bidro selvfølgelig sterkt til mobiliseringen i fagbevegelsen at Bondevik II-regjeringa hadde svekket Arbeidsmiljøloven dramatisk, satt i gang et stortilt prosjekt for å privatisere grunnskolen gjennom den såkalte friskoleloven, påbegynt privatiseringa av passasjertrafikken på jernbanen, begynt å forberede privatisering av den norske vannkrafta, med den enorme, både symbolske og reelle betydningen denne har for utviklinga av det norske samfunn, samt skviset kommuneøkonomien gjennom flere år. Fagbevegelsen krevde, og fikk, støtte fra de tre rødgrønne koalisjonspartiene om at dette skulle endres eller rettes opp. Fagbevegelsen gjennomførte så en formidabel mobilisering, som endte i regjeringsskiftet i 2005.

Trondheims-modellen og den polariseringen som stortingsvalget i 2005 bidro til, har også gitt oss en annen helt sentral erfaring, nemlig at det er når de politiske alternativene står klart mot hverandre, når de virkelige motsetningene i samfunnet kommer til uttrykk, at venstresida mest vellykket klarer å mobilisere. Den forenklede politiske oppfatningen om at hvis velgere går til høyre, ja, så må venstrepartiene gå etter «*for å fange opp sentrumsvelgerne*», har med andre ord nok en gang vist seg å være meningsløs. Politiske bevegelser er ikke lineære – det er interessekamp det dreier seg om, samt politisk-ideologisk formulering av hovedkonfliktlinjene i samfunnet.

Slik LO sentralt har problemer med å innrømme at Trondheims-modellen på noen som helst måte var med og inspirerte til kampanjen *Du bestemmer – LO på din side*, slik har også Arbeiderpartiets ledelse problemer med å erkjenne at det var fagbevegelsen og alliansene som førte dem til valgseier i 2005. I alliansene og i de faglige organisasjonene som hadde drevet dem fram, ble det oppsummert at så vel etableringen av regjeringskoalisjonen, som Arbeiderpartiets venstredreining og valgseieren alle var resultat av det langsiktige arbeidet som hadde blitt påbegynt på midten av 1990-tallet. Og at det ikke hadde blitt noen valgseier i 2005 dersom ikke fagbevegelsen hadde presset Arbeiderpartiet til venstre.

Ny kurs?

Fagbevegelsen vant altså valget i 2005, men hva har skjedd deretter? Hvor sterke er de nye tendensene som er beskrevet ovenfor? Har de fått varig virkning? Har tendensene slått inn i de politiske partiene på venstresida? Er de politiske analysene klare nok, og bidrar de til å definere hva en ny politisk kurs skal være? Er bredden i oppslutningen sterk nok?

Regjeringsskiftet i 2005 skapte entusiasme blant dem som hadde kjempet for å bli kvitt Bondevik II-regjeringa og legge grunnlaget for en virkelig ny politisk kurs. Soria Moria-erklæringa ble Europas for tida mest progressive regjeringserklæring. Fra første stund begynte den rødgrønne regjeringa å levere, på de områdene som hadde hatt hovedfokus i valgkampen. Det ble regjeringas morgengave til det norske folk. Gjennom den ble Arbeidsmiljøloven gjenopprettet, Clemets privatskolelov trukket tilbake, privatiseringa av jernbanens persontrafikk stanset, kommunene fikk noen kjærkomne milliarder mer og en massiv barnehageutbygging ble satt i gang. Regjeringa trakk dessuten tilbake krav overfor utviklingsland om liberalisering av en rekke tjenestesektorer i de pågående GATS-forhandlingene i WTO.

Deretter virket det som om det meste av energien gikk ut av regjeringa. Den falt mer og mer tilbake til å administrere systemet innenfor rammene av det rådende styrkeforhold, heller enn å utnytte valgkampens mobilisering til strukturelt å forskyve disse maktforholdene. Etter hvert kom det også saker som var i strid med Soria Moria-erklæringa og løftene om ny politisk kurs. Dette førte regjeringa inn på direkte kollisjonskurs med fagbevegelsen. Det kom utspill som undergravde de forventninger partiene selv hadde skapt i valgkampen. Det viste seg også at det felles skatteløftet som partiene hadde bundet seg til i valgkampen, ble en viktig barriere for en ny politisk kurs.

Ulike aktører hadde åpenbart helt ulik oppfatning om hva *en ny politisk kurs* skulle innebære. Fra regjeringas side virket det som om de mente at det dreide seg om å gjennomføre noen viktige enkeltsaker, mens det meste ellers skulle fortsette som før. Det har i alle fall i stor grad blitt resultatet. Fra sterke krefter i fagbevegelsen og andre bevegelser var det forventet en helt ny tilnærming til politikken: markedets makt skulle tøyles, ressursene omfordeles og fattigdommen avskaffes.

LO under sin daværende leder, Gerd-Liv Valla, var blant dem som tok Soria Moria-erklæringa og løftene om en ny politisk kurs på alvor, og ble den fremste forsvarer av den lovete kursendringen. Allerede høsten 2005 kom den første konflikten. Regjeringa gikk inn for skattelette for de rike, gjennom å kutte toppskatten for dem med høyere inntekter. Valla gikk ut med sterk kritikk mot regjeringa og særlig finansministeren fra SV og påviste at dette var lite i samsvar med omfordelingspolitikken som var lovet.¹¹ Neste konflikt kom da regjeringa utnevnte markedsliberale Johan Fredrik Odfjell som ny leder av Statoils styre. Reaksjonene i fagbevegelsen var sterke, protestene fra Valla tilsvarende, og regjeringa måtte gjøre retrett. Statsminister Jens Stoltenberg fikk sitt første prestisjenederlag i maktkampen med LO.

En mindre betydningsfull sak, men med symbolsk effekt, gjaldt innkjøp av firmabiler til privat bruk til statsministeren og et par av statsrådene. Regjeringa ble påført nok et ydmykende nederlag. Så kom sykelønnsaken, da Valla den 5. september 2006 slo i bordet på statsråd Bjarne Håkon Hansens pressekonferanse – og krigen var i gang. De etterfølgende begiven-

hetene ble så omfattende kringkastet i alle kanaler, at de ikke beskrives nærmere her.¹² Viktigst i denne sammenhengen er at regjeringa måtte gjøre retrett og ble påført sitt mest alvorlige prestisjenederlag.

Vallas påfølgende fall som LO-leder i januar 2007 utløste omfattende debatt, særlig om hvorvidt hele prosessen var orkestret av sosialdemokratiets høyrefløy, som ville ha henne vekk, eller om de kun benyttet anledningen når den bød seg. Denne forfatteren heller mest til den sistnevnte versjonen. Jens Stoltenbergs lanserte riktignok en tredje versjon, som prøvde å begrense det hele til en personalsak i LO, men dens utbredelse nådde neppe ut over partisekretær Martin Kolbergs pliktmessige tilslutning.

På mange måter bidro den da lite medie-erfarne Arve Bakke til å avklare denne problemstillingen, da han i et intervju som nyvalgt leder i Fellesforbundet plumpet uti og konstaterte at

«det var deler av LO som var med henne og deler som ikke var med. På sikt ville ikke en slik utvikling være bærekraftig. Det ville uansett ha vært et spørsmål om når det brast, helt uavhengig av Yssen-saken» (*Dagsavisen*, 6.2.2008).

Bjarne Håkon Hanssens oppgjør med Valla i VG i forbindelse med at han skiftet departement, fra Arbeids- og inkluderingsdepartement til Helse- og omsorgsdepartementet, gjør det også klart at det var sterke krefter i Arbeiderpartiet som ville ha henne vekk. «Hudfletter Valla» lyder tittelen på artikkelen, der Hanssen også siteres på at det er «bra for LO at hun ikke er leder».

«Helseminister Bjarne Håkon Hanssen tar et knallhardt og uforsonlig oppgjør med tidligere LO-leder Gerd-Liv Valla. – Hun opptrådte helt uakseptabelt og vettløst under sykelønnsstriden, sier Hanssen. [...] – Jeg er helt overbevist om at det i lengden aldri ville tjene LOs medlemmer å omtale en arbeidsminister fra Arbeiderpartiet på den måten hun gjorde, sier Hanssen. – Men jeg er her ennå, sier han med et smil – med henvisning til Vallas dramatiske fall fra maktens tinder bare få måneder etter at hun parkerte regjeringen med Stoltenberg og Hanssen i spissen» (VG, 14.8.2008).

Det er liten tvil om at det raste en kamp om politisk veivalg. Skattelette for de rike, politisk styring av Statoil (og næringspolitikken generelt), individuelle privilegier for samfunnets elite (statsrådenes bilkjøp) og undergraving av sykelønnskompromisset går alle rett inn i kjernen av hva den politiske kampen dreide seg om. Hva mer er, de ble alle oppfattet som brudd på løftene om en ny politisk kurs, og mot så vel bokstav som ånd i Soria Moria-erklæringa.

Straks valget var vunnet, regjeringa var på plass og de mest fokuserte valgloftene var innfridd, startet Arbeiderpartiets høyrefløy arbeidet for å gjenvinne det politiske initiativet. Jens Stoltenberg var tross alt den samme Jens Stoltenberg som hadde vært med og føre partiet i markedsliberal retning

på 1990-tallet. Gjentakende ganger avviste han at det hadde skjedd noe politisk linjeskifte fra Stoltenberg I-regjeringa til valgkampen i 2005.

Maktpolitikeren Stoltenberg hadde også sikret seg ved at mye av den radikale retorikken i Soria Moria-erklæringa hadde en realøkonomisk motvekt som i virkeligheten veide tyngre. Det ene var skatteløftet, det felles løftet alle de tre regjeringspartiene samlet seg om allerede i valgkampen, om at skatteinivået ikke skulle økes ut over Bondevik II-regjeringas 2004-nivå. Det andre var underkastelsen under den såkalte handlingsregelen og konstateringen av at måloppnåelsen «vil avhenge av det økonomiske handlingsrommet».

Regjeringas skattemessige tvangstrøye bidro blant annet til at fordelingen av samfunnets totale forbruk både i 2006 og 2007 fortsatte som under Bondevik II, med langt høyere forbruk i privat enn i offentlig sektor. Dette medfører at offentlig sektor gradvis sakker etter i kvalitet i forhold til privat. Det er først under trykket av den pågående finanskrisa og nedgange for privat næringsvirksomhet, at offentlig sektor igjen viser høyere vekst enn privat sektor.

Det største gapet mellom løfter og forventninger på den ene sida og den politikk regjeringa iverksetter, finnes nok likevel på området fattigdom og sosiale forskjeller. Soria Moria-erklæringas ambisiøse mål om å *legge fram en helhetlig plan for avskaffelse av fattigdom* har uteblitt, mens de rikes elleville fest rundt gullkalven fikk fortsette.¹³ Alvorligst i denne sammenhengen er nok tidligere arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssens påpekning av at han av prinsipp ikke ville øke sosialstønadene, selv om det var penger til det (*Aftenposten*, 10.10.2007).

Dette viser at det er *arbeidslinjas* ideologiske vrakgods som utgjør regjeringas viktigste barriere i fattigdomspolitikken. Arbeidslinja er basert på individualisering av sosiale problemer, mistenkeliggjøring av ofrene og økonomisk straff for dem som ikke «vil» jobbe. Dette er en politikk som har sitt opphav i USA under Ronald Reagan, den er autoritær og reaksjonær i sitt innhold, og den utgjør et av de viktigste angrepene på velferdsstatens verdigrunnlag. At den med få unntak har støtte på tvers av hele det politiske spekteret, samt hos fagbevegelsens ledelse, gjør ikke saken bedre.

Også på industripolitikken område har det vokst fram økende misnøye innen fagbevegelsen, særlig innen den kraftforedlende industrien. Den politiske innrettingen av kritikken er ikke alltid like klar, men det er i alle fall et unisont krav om sterkere politisk styring. De som fulgte de politiske kampene omkring Norske Skogs nedlegging av Union i Skien i valgkampen i 2005, var neppe i tvil om at her ble det varslet en helt annen statlig styring av næringspolitikken – blant annet gjennom utøvingen av en aktiv eierskapspolitikk. Regjeringas eierskapsmelding ble imidlertid berget som fødte en mus, og særlig har misnøyen vært stor med regjeringas manglende evne til å etablere et industrikraftregime.

Selv om den rødgrønne regjeringa fortsatt gjør enkelte progressive vedtak, ser det ut som om grensen for dens radikale tiltak går der hvor den blir nødt til å konfrontere sterke økonomiske interesser i samfunnet. Strukturreformer som kunne ha bidratt til å endre maktforholdene i samfunnet, ser vi derfor ikke noe til, heller ikke noen omfordeling av betydning. Snarere tvert i mot har regjeringa presset gjennom en pensjonsreform som vil svekke den nåværende folketrygden så vel som den avtalefestede pensjonen (AFP) – inkludert deres omfordelende virkninger.

SV, med sin manglende innsikt i økonomi og maktstrukturer, og liten forståelse for den sosiale kampens rolle, har i liten grad klart å opptre som en motvekt mot denne politikken i regjeringa. Partiet holdt avstand til de krefter som hadde presset fram venstredreiningen ved valget i 2005, heller enn å søke nærmere kontakt. I stedet for å bygge allianser med Senterpartiet, der det var mulig for å demme opp mot Stoltenberg-fløyens høyredreining, for eksempel når det gjelder den viktige kommuneøkonomien, fikk vi en nærmest barnslig kamp om hvem sine departementer som skulle vinne budsjettkampen. Det drevne maktpartiet AP fikk dermed relativt lett spill med det strategisk og maktpolitisk svake SV.

Helt fram til finanskrisa skapte et behov hos velgerne for å finne tilbake til tryggere farvann, var det derfor høyrepopulistene i Fremskrittspartiet som var de største vinnerne på meningsmålingene etter at den rødgrønne regjeringa tok over. Nyliberalismen skaper et reelt grunnlag for uro, misnøye og motsetninger i samfunnet. Høyrepopulistene har spesialisert seg på å støtte all slik misnøye – samt å kanalisere den i pervertert politisk retning (mot innvandrere, mot enslige mødre eller andre som lever på velferdsstatens stønader, eller mot «politikerne»). Den eneste måten å møte dette på er gjennom en radikal reformpolitikk som tar folks misnøye på alvor, politiserer den og kanaliserer den i retning av en kamp for kollektive løsninger. Det ser imidlertid ikke ut til at den rødgrønne regjeringa er i stand til å utvikle en slik politikk, sjøl ikke i finanskrisas kjølvann.

Svakheter i alliansene

For mange innen fagbevegelsen var det klart på forhånd at den rødgrønne regjeringa kun utgjorde en mulighet for en ny politisk kurs, men at muligheten ville være avhengig av press utenfra. Det skyldes flere forhold. For det første er mye makt overført fra parlamentariske organer til markedet i nyliberalismens æra. For det andre er det politiske handlingsrommet også begrenset gjennom en rekke internasjonale avtaler de siste 10-15 årene, der EØS- og WTO-avtalene er de viktigste. For det tredje er presset fra høyresida og kapitalkreftene sterkt, og regjeringa gir etter. For det fjerde sitter høyre-fløyen fortsatt på de sentrale posisjonene i AP, mens SV verken har det

strategiske perspektivet eller den sosiale forankringen som er nødvendig for å utgjøre et alternativt tyngdepunkt.

Partipolitikkens elendighet på venstresida har vi altså ikke kommet over. Heller ikke har verken de radikale delene av fagbevegelsen eller andre sosiale bevegelser vist seg sterke nok til å opprettholde et tilstrekkelig press mot ei regjering som mange mener er *deres egen*. Fortsatt legger lojalitetsbånd en demper på så vel evnen som viljen til å aksjonere nedenfra. Gjennomføringen av en ny politisk kurs i retning venstre vil imidlertid være avhengig av et slikt press.

Utviklinga vekk fra Soria Moria, i strid med den nye politiske kursen som var varslet, avslører derfor ikke problemer bare i regjeringspartiene. Også fagbevegelsen, og andre sosiale bevegelser, har fått blottlagt sine svakheter. De alliansene som førte den nye regjeringskoalisjonen til makta i 2005, var ikke sterke nok til å opprettholde presset for å nå de viktige, radikale målsettingene som ble skissert i Soria Moria-erklæringa. Dette endrer ikke alliansenes økende betydning det siste tiåret, det bare styrker behovet for ytterligere å selvstendiggjøre dem og lære av de svakheter som er blottlagt.

Det eksisterer viktige brokker til en alternativ politisk analyse og en ny politisk kurs, men det finnes ingen konsolidert tendens med et tilstrekkelig klart og utviklet politisk budskap – enn si program. Utviklinga i retning økt selvstendigjøring av deler av fagbevegelsen har også vist sin begrensning, særlig i de sentrale apparatene, når Arbeiderpartiets ledelse søker å disiplinere sine tropper med lojalitetskravet.

Den økende enheten på et mer radikalt grunnlag innad i LO var skapt i opposisjon mot Bondevik II-regjeringas aggressive, markedsrettede politikk og angrep på fagbevegelsen. Det viste seg imidlertid å være lettere å utvikle denne enheten i opposisjon mot ei borgerlig regjering enn å opprettholde den under ei sosialdemokratisk dominert regjering. Enheten ble derfor svekket så snart den rødgrønne regjeringa begynte å utløse konflikter med hele eller deler av fagbevegelsen. Da utviklet motsetningene seg raskt mellom dem som ville forsvare venstredreiningen som var oppnådd i valgkampen og nedfelt i Soria Moria-erklæringa, og den moderate fløy som programmatisk forsvarer den politikken Arbeiderpartiet til enhver tid fører.

De to hovedtendensene i fagbevegelsen symboliseres gjennom lederne av de to største fagforbudene – Kjell Bjørndalen og senere Arve Bakke i Fellesforbundet på høyrefløyen og Jan Davidsen i Fagforbundet på den mer radikale fløyen. Da Valla ble erstattet av Roar Flåthen som LO-leder, var det førstnevnte fløy som styrket seg. Flåthen tilhører den gamle tradisjonen som mener at man skal ta opp uenighet innad, men være lojal utad. Dette er en formalistisk og apolitisk holdning, som setter form over innhold. På 1980- og 90-tallet ble dette lojalitetskravet brukt av ledelsen i Arbeiderpartiet til å nøytralisere venstresida mens høyresida omdannet partiet i markedsliberal retning.

Motsatt var det tendenser til økende politisk selvstendigjøring og radikalisering innen deler av fagbevegelsen, blant annet gjennom å utvikle egne krav og så bruke disse til å presse Arbeiderpartiet til venstre, som reddet partiet ved valget i 2005. Dette faktum har partiets høyrefløy, partiledelsen inkludert, vondt for å erkjenne. Det var også LOs (Vallas) vilje til å ta konfliktene åpent overfor opinionen og mediene som tvang regjeringa på retrett, og dermed tilbake til Soria Moria-kursen. Tilbakevending til den gamle, formalistiske lojalitetstradisjonen er derfor en gavepakke til høyrefløyen i partiet.

Hvor går vi?

Utfordringene for den rødgrønne regjeringa og fagbevegelsen er betydelige. Finanskrisa, som truer med å trekke oss inn i et alvorlig økonomisk tilbakeslag, kunne vært brukt til å flytte merkesteinene fram for en rødgrønn politikk. Vil man endring og demokratisering, så har finanskrisa åpnet døra på vidt gap. Gjennom den har behovet for en ny og radikal politisk kurs faktisk talt meldt sin ankomst ubedt (om enn ikke overraskende). Nå kan det tas grep som ikke bare gir kortsiktig lindring, men langsiktig endring av maktforhold. På den ene sida ved å ta et oppgjør med det for tida diskrediterte markedsliberalistiske ideologiske hegemoniet. På den andre sida ved å fremme reformer som begrenser finansspekulasjonen, som gjenerobrer politisk styring over økonomien og som utnytter landets gunstige finansielle situasjon til et krafttak for realinvesteringer i infrastruktur og produktiv virksomhet.

Dette ser imidlertid ikke ut til å være regjeringas politikk. Ved inngangen til krisa valgte den å tillate etablering og markedsføring av spekulative *hedgefond* her i landet. Dette hadde tidligere vært forbudt, og symbolikken i denne saken er talende. Når det så kom til hjelpepakken på 350 milliarder kroner til bankene, valgte regjeringa å yte denne på en måte som *ikke* bidro til økt politisk styring og kontroll med disse institusjonene.

Det var dette som fikk Høyres nestleder Jan Tore Sanner til å uttrykke sin store tilfredshet med at den rødgrønne regjeringa hadde valgt «*den mest markedsbaserte løsningen i Europa*» (*Klassekampen*, 23.10.2008). Så vel i USA som i Storbritannia og andre europeiske land hadde man gått inn med støtte på måter som ga økt statlig kontroll over institusjonene. Det var videre Høyres tidligere finansminister Per Kristian Foss som i NRK Dagsnytt (26.10.2008) fikk æren av å be om strammere regulering av finansnæringa her i landet, et behov som prompte ble avvist av SV-finansminister Kristin Halvorsen. Når regjeringa i tillegg overlot til Fremskrittspartiet å kreve stans i fete bonuser til bankdirektørene som betingelse for å få del i den statlige støtten, så er vel bildet komplett? Bedre kan ikke de rødgrønnes selvpålagte avmakt overfor markedet og finanskapitalen illustreres.

Når dette skrives (november 2008) ser det foreløpig ut til at velgerne søker trygghet i regjeringas *Stø kurs!* Dette kan imidlertid raskt endre seg dersom arbeidsløsheten og den økonomiske utryggheten øker, samtidig som samfunnets elite i stor grad går fri. Da vil misnøyen forståelig nok rettes mot dem som sitter med det politiske ansvaret. Dette kommer i så fall i tillegg til den uro mange opplever overfor et brutalisert arbeidsliv og ei samfunnsutvikling som skaper økt avmakt og utrygghet. Da kan det være kort vei til at Fremskrittspartiet igjen fosser fram på meningsmålingene, gjødslet av velgernes misnøye og usikkerhet.

Valg vinnes ikke på historiske bragder. Den rødgrønne regjeringa vil derfor ikke få noe nytt tillitsvotum ved stortingsvalget i 2009 som takk for at den gjenopprettet Arbeidsmiljøloven og stanset privatiseringa av skolen i 2005. Heller ikke vinner den valget på hva den ikke gjør (altså at den ikke privatiserer), samme hvor utmerket det er. Trusselbildet om ei mulig Høyre/FrP-regjering er alvorlig nok, men heller ikke det er tilstrekkelig til å vinne valg. Uten en offensiv, radikal reformpolitikk som tar opp i seg folks hverdagsproblemer, skal det holde hardt for regjeringspartiene å vinne neste valg. Og det er her problemet ligger.

Ved valget i 2009 vil fagbevegelsen, og alle de som vil forsvare velferdsstatens landevinninger, stå i en helt annen strategisk situasjon enn de gjorde i 2005. Den gang kunne man etablere en enhetlig front mot ei aggressiv borgerlig regjering. Nå skal kampen føres for ei regjering som ikke har innfridd på viktige områder, som har svekket Folketrygden og AFP, og som dermed har forskuslet den entusiastiske støtten den hadde med seg inn i regjeringskontorene. Det blir, mildt sagt, en helt annen utfordring.

Den eneste krafta i samfunnet som kunne ledet an i en slik kamp, er fagbevegelsen. Det er kun den, med alliansepartnere, som kunne presset de rødgrønne partiene med på en slik offensiv. Fagbevegelsen og allierte krefter klarte det i 2005, men har altså ikke vært i stand til å holde skansen deretter. Mye vil derfor avhenge av dens kommende evne til å mobilisere og utøve press for en ny politisk kurs. Det presset må i så fall komme nedenfra, for LOs ledelse ser nå ut til å ha falt inn i folden igjen – med sterkere lojalitet til organisasjonen enn til politikken.

Det betyr at det må mobiliseres nedenfra – ikke for navngitte partier, men for en ny politikk. Det må bygges allianser rundt sentrale interessekrav. Disse må på den ene sida bidra til å presse regjeringskoalisjonen til venstre igjen, samtidig som de på den andre sida skaper entusiasme blant folk. Kravene må være offensive – og realistiske. De må være egnet til å få fram de reelle interessemotsetningene i samfunnet og til å utfordre maktstrukturer. De må være konkrete nok til at de ikke kan møtes med omtrentligheter og tom retorikk fra partienes side. Gjennomslag for en slik politikk på LO-kongressen våren 2009 vil være avgjørende for om det lar seg gjøre å vinne stortingsvalget for de rødgrønne samme høst.

De viktigste lærdommene fra de siste års politiske kamp i Norge er den nye alliansepolitikken samt den politiske selvstendigjøringen som har skjedd i viktige deler av fagbevegelsen og blant allierte bevegelser. Det er disse utviklingstrekkene som har ledet til de seirene som er vunnet. Det er dette som har potensial i seg til å endre maktforholdene i samfunnet. Flere forhold tyder da også på at de ikke lar seg så lett stanse.

I oktober 2008 ble Rogalandskonferansen arrangert for første gang. Bak sto LO i Stavanger og omegn og LO Kommune i Rogaland. Konferansen vedtok et radikalt opprop i forbindelse med stortingsvalget i 2009, samt krav om et krafttak for arbeid og inntekt i kjølvannet av finanskrisa. Arrangørene har ambisjoner om å gjøre dette til en årlig konferanse. Den kommer i tillegg til den opprørske Trondheimskonferansen, som LO i Trondheim har arrangert gjennom flere år.

Fredag 17. oktober 2008 ble det arrangert en stor konferanse i Oslo for å skjerpe kravet om at regjeringa måtte bruke reservasjonsretten mot EUs tjenstedirektiv. Om lag 20 lokale LO-avdelinger sto bak.¹⁴ Slik bygges langsomt, men sikkert, en mer selvstendig og radikal tendens i norsk fagbevegelse. Selv om nåværende LO-ledelse har falt tilbake i folden, går det ingen veg tilbake til fortidas blinde lojalitet til Partiet heller enn til politikken fra en samlet fagbevegelse. Her ligger mulighetene og potensialet for mobilisering og kamp, så vel ved valget i 2009 som i et lengre perspektiv.

NOTER

- 1) Første halvdel av denne artikkelen bygger på en artikkel skrevet for det svenske tidsskriftet *Socialistisk Debatt* nr. 4/2006, og som siden er oversatt til spansk, engelsk, tysk og fransk. Avslutningskapitlet i ei bok som forfatteren utga på Gyldendal i begynnelsen av 2009 (*Velferdsstatens vekst – og fall?*) bygger også på den samme artikkelen.
- 2) I juni 2003 slo Norsk Kommuneforbund seg sammen med Norsk Helse- og Sosialforbund og dannet Fagforbundet.
- 3) Som det eksempelvis het i et vedtak på Fellesforbundets landsmøte i 1999. Også dette forbundet har senere gått vekk fra denne analysen av *globaliseringen* som noe uforanderlig og skjebnebestemt.
- 4) Se Leif E. Moland og Hanne Bogen, *Konkurransetsetting og nye organisasjonsformer i norske kommuner*, Fafo, Oslo 2001. For situasjonen foran valget i 2005 kunne *Dagbladet* (15.8.2004) oppsummere følgende: «Motstanden mot privatisering har økt kraftig i folket. Aksepten for høye skatter øker også. Dette går fram av den ferskeste målingen i verdi- og holdningsundersøkelsen Norsk Monitor, som ble gjennomført de siste månedene i 2003.»
- 5) På sitt høyeste var SV våren 2003 oppe og luktet på 20-tallet, mens Arbeiderpartiets oppslutning var på under 25 prosent.
- 6) I tillegg til NKF var det Norsk Tjenestemannslag (NTL), Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO), Norsk Lærerlag (NL – nå Utdanningsforbundet, etter at de gikk sammen med Lærerforbundet i 2002), Norsk Sykepleierforbund (NSF) og Norsk Helse- og Sosialforbund

(NHS). Se www.velferdsstaten.no. Forfatteren av denne artikkelen har vært daglig leder av For Velferdsstaten siden starten.

- 7) Disse var, i tillegg til de 6 i forrige fotnote, Aleneforeldreforeningen, Arbeids-søkerforbundet, El&IT-forbundet, Elevorganisasjonen, Handel og Kontor i Norge, Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet, Kvinnefronten i Norge, Kvinne-gruppa Ottar, Landsutvalget for Fådelte og Udelt Skole, LO Kommune, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Norsk Fængsels- og Friomsorgsforbund, Norsk Folke-høgskolelag, Norsk Lokomotivmannsforbund, Norsk Olje og Petrokjemisk Fag-forbund, Norsk Pensjonistforbund, Norsk Radiografforbund, Norsk Transport-arbeiderforbund, Oljearbeidernes Fellessammenslutning, Skolenes Landsfor-bund, Statstjenestemannsforbundet, Tyrilistiftelsen, Velferdsalliansen.
- 8) Mens det offentlige andel av brutto nasjonalprodukt var 52% i 1992, var dette sunket til 43% i 1998.
- 9) I følge Kommuneloven har ikke kommunene lov til å drive underskudds-budsjettering.
- 10) Et nettverk av fagforbund og andre organisasjoner som ble etablert for å være med i den internasjonale mobiliseringen mot Den multilaterale investerings-avtalen (MAI-avtalen). Forhandlingene om MAI-avtalen brøt sammen i 1998, og avtalen ble lagt bort. Deretter ble nettverkets navn endret til Nettverk mot markeds-makt, for demokratisk styring, som etter hvert ble til Handelskampanjen (www.handelskampanjen.no).
- 11) Heller enn å se på dette som en kjærkommen støtte til en bedre fordelings-politikk, valgte SV-leder Kristin Halvorsen å sutre over kritikken, som hun mente var et LO-angrep på SV, mens AP gikk fri. Senere angrep på regjeringa fra LOs side viste vel til fulle at det ikke lå noen slike hensyn bak.
- 12) Den beste framstillinga av denne saken og Gerd-Liv Vallas senere avgang er å finne i Torstein Tranøy: *Vallas fall*, Oslo 2007.
- 13) Riktignok ble det senere kjent gjennom mediene (*Aftenposten*, 19.01.2006) at det hadde foregått en intern kamp mellom partiene i den rødgrønne koalisjonen om det skulle stå «avskaffe fattigdom» eller «avskaffe fattigdommen». Jens Stoltenberg hadde trukket det lengste strået og fått på plass det mer uforpliktende «avskaffe fattigdom», samtidig som dette ble fortiet utad – altså en svært så uverdige øvelse overfor velgerne, som selvfølgelig alle som en tolket det som at nå skulle det virkelig settes inn et hovedskjuts for å avskaffe fattig-dommen her i landet.
- 14) Arbeiderpartiet brukte riktignok senere sitt knepne flertall i regjeringa (Sp og SV dissenterte) til å godkjenne EUs tjenstedirektiv, noe LOs nye ledelse sa seg umiddelbart og nærmest programmatisk fornøyd med, selv om organisasjonens egne betingelser ikke var innfridd.

Arne H. Rolijordet

DET RØDGRØNNE REGJERINGSEKSPERIMENTET – SETT FRA GRASROTA I FAGBEVEGELSEN

De siste par tiårene har fagbevegelsen i Vesten blitt tvunget på defensiven. Da Gerd Liv Valla og LO inviterte til «Den lange valgkampen» foran Stortingsvalget i 2005 utløste dette en etterlengtet mobilisering på grunnplanet i fagbevegelsen mot denne utviklingen. Resultatet ble regjeringsskifte og tro på at det nå kunne gå an å forandre verden. Og innledningsvis så det faktisk ganske oppløftende ut.

Noe av det første den nye regjeringen Stoltenberg gjorde var å reversere de siste endringene i Arbeidsmiljøloven. De gjeninnførte grunnavgift på engangsemballasje noe som er avgjørende for antall arbeidsplasser i bryggeribransjen. De stanset privatiseringsprosessen i NSB og satte foten ned for flere privatskoler. Symbolverdien av disse tiltakene var stor, og høyresida raste. Skulle styrkeforholdet mellom klassene virkelig endre seg på grunn av valgresultatet?

Men så stoppet det hele nærmest opp, og i løpet av et par år begynte det å bli vanskelig å se hvilken fornyelse av norsk politikk det rødgrønne regjeringseksperimentet representerer. Kapitalkreftene ble ikke stagget gjennom en *ny næringspolitikk*, og *pensjonsreformen* innebærer svekkelse av velferdsstaten og utvidelse av markedet. Den *demobiliseringa* av fagbevegelsen dette medfører, er høyst problematisk for alle som vil unngå at FrP og Høyre tar over makta ved Stortingsvalget i 2009. I det følgende vil jeg drøfte disse tre poengene nærmere.

Den økonomiske basis upåvirket av regjeringsskiftet

Næringspolitikk er et undervurdert politikkområde i Norge. Det er først og fremst på den næringspolitiske arena en kan endre den økonomiske *basisen* i et samfunn. I den politiske debatten er det mange spørsmål som opptar folk flest og som får stor oppmerksomhet, alt fra bensinpriser til skolepolitikk og eldreomsorg. Politikk dreier seg om velferdsstaten og hvordan vi har det i hverdagslivet. Men dersom målet med den politiske virksomheten er å påvirke *styrkeforholdet mellom klassene*, må en bevege seg inn på *næringspolitikens* område og endre denne.

Næringspolitikken

Marxistene har alltid ment at det er produktivkreftene og produksjonsforholdene, samfunnets økonomiske basis, som er grunnlaget for samfunns-

strukturen og klasseforholdene. Økonomien, arbeidsplassene blir det grunnleggende. All politikk er en avledning og dels en gjenspeiling av dette.

Globaliseringen og turbokapitalismen stiller nå spørsmålet om menneskehetens framtid på spissen. Den eksisterende, dvs. manglende, næringspolitikken blir en viktig del av dette bildet. Skal de norske industribedriftene eies av norske eller utenlandske kapitalinteresser, fører grensehandelen til at våre arbeidsplasser blir nedlagt, vil endringer i de internasjonale handelsreglene (WTO-forhandlingene) føre til nedleggelse av norsk landbruk og at næringsmiddelindustrien dermed forsvinner? I hvor stor grad skal Norge foredle sine egne råvarer og basere seg på egen industri, og i hvor stor grad blir vi avhengige av det internasjonale handelsregimet? Bidrar dagens politikk til å forsterke klimakrisa? (Den pågående finanskrisa kommer utvilsomt til å medføre en ny omgruppering blant de store internasjonale selskapene og dermed forsterke disse motsigelsene.)

Sett i forhold til næringspolitikken strategiske betydning har de siste næringsministrene vært påfallende anonyme. Slik må det også bli når dagens politikk der markedet skal kunne utvikle seg fritt, har fratatt norske myndigheter mulighetene til å gripe inn når ting går på tverke. På fagspråket heter det at «verktøykassa har blitt tømt».

Sett fra de ansattes synsvinkel i industrien har denne påståtte mangelen på redskap i verktøykassa lenge vært vårt viktigste ankepunkt mot den rådende markedsliberalismen i næringsdepartementet. For næringspolitikk kan godt være pågående selv innenfor den eksisterende samfunnsformasjonen. Men dette krever at politikerne våger å utfordre maktinteresser og ideologiske posisjoner.

Håp om endring

Etter regjeringsskiftet høsten 2005 var det derfor mange som satte sin lit til at de rødgrønne faktisk ville sette slike spørsmål på dagsorden. Det var blant annet for å bidra til å fylle opp igjen verktøykassa at NNN i Oslo inviterte næringsminister Odd Eriksen til konferanse. Tillitsvalgte fra Freia, Tine, Tiedemann, Arcus og Ringnes sto klar til å holde innledninger om sentrale temaer for våre bransjer. På landsbasis utgjør nærings- og nytelsesmiddelproduksjonen 20% av industrisysselsettingen (53.000 av 270.000), og på tross av mange nedleggelse de siste årene utgjør vi fortsatt nesten en tilsvarende andel av industriarbeidsplassene i Oslo-regionen.

Flere av de sentrale tillitsvalgte har lang fartstid i våre bransjer, og de har opparbeidet seg en betydelig kompetanse på hvor det brenner mest i forhold til de ulike bedriftene. Vi hadde derfor mye på hjertet og en betydelig faktamengde å formidle til den politiske ledelsen i departementet. Via NNN sentralt ble de derfor invitert til å møte oss. Tid og sted var avklart i god tid (konferansen skulle holdes på Tine), og da datoen ikke passet endret vi dette

til en mer åpen invitasjon der Eriksens folk kunne avgjøre datoen selv. Men fortsatt hadde de ikke anledning til å prioritere dette.

Etter flere måneders venting på et positivt svar endte det hele med at undertegnede skrev en kronikk i avisa *Klassekampen*. Nå kom det da endelig et slags svar fra statsråden. Men han var fortsatt ute av stand til å gå reelt inn i de problemstillingene vi ville drøfte.

Problemstillingene

Marxister har gjerne sett på industriarbeiderne som de egentlige verdiskaperne under kapitalismen, og industrikapitalen har utvilsomt vært ledende blant de ulike kapitalgrupperingene. De har lagt føringene i NAF og NHO, og sosialdemokratiet har historisk sett først og fremst forholdt seg til dem.

Det har vært mindre kjent og forstått at frisleppet av markedskreftene gjør finanskapitalen og handelskapitalen til de førende delene av kapitalmakta. Konkret gir dette seg utslag i dels raske eierskifter på nasjonalt og internasjonalt plan, og dels ved de rammevilkårene og leveringsbetingelsene dagligvareindustrien nå opererer under. Disse endringene har store deler av sosialdemokratiet ikke tatt inn over seg.

Vi så det i forhold til Hydros salg av Freia i sin tid, så vel som under Orklas salg av Ringnes til danske Carlsberg i 2004. Norske myndigheter hadde ingen egen oppfatning av saken, og LO var handlingslammet.

Og hva med konkurranseforholdet mellom industri- og handelskapital? De store dagligvarekjedene har snart tatt over all distribusjon fra leverandørindustrien som dermed kommer i et sårbart avhengighetsforhold til handelskapitalen og i skvis mot trusselen om import av billigere produkter. Konsentrasjonen av handelskapitalen i et fåtall monopoler ble på begynnelsen av 1990-tallet ønsket velkommen av myndighetene. Antakelsen var at en bedre forhandlingsposisjon for handelsnæringen ville presse prisene ned og føre til lavere inflasjon. Så fikk heller noen industriarbeidsplasser ryke.

Konsekvensene opplever leverandørene ved den årlige avtalerevisjonen. Hvis en ikke godtar kjedenes betingelser, får en fort stifte nærmere kjennskap med begrepet *de-listing*. En opplever rett og slett at det en produserer ikke lengre blir kjøpt inn. Det er først og fremst de mindre leverandørbedriftene som opplever dette, men også de store bedriftene som baserer seg på kjente merkevarer kan bli utsatt for denne form for «konkurranse». Hvordan kjedene spilte Synnøve Finden ut mot Tine er et godt (men lite forstått) eksempel.

Konkurransetilsynet var i saken med Tine ensidig opptatt av påstandene om at Tine kjøpte seg plass i hyllene. I virkeligheten er det dagligvarekjedene som forlanger ulike typer rabatter fra leverandøren for å unngå *de-listing*. Konkurransetilsynet begrenser sin virksomhet til en (tilsynelatende) kontroll av konkurransesituasjonen. Hensynet til landets behov for en egen næringsmiddelindustri og opprettholdelse av våre arbeidsplasser står ikke på deres agenda ut fra gjeldende forskrifter. For de som mener at det er riktig å

oppretholde en norsk produksjonsbase for nærings- og nytelsesmidler, blir det derimot viktig å begrense dagligvarekjedenes makt over hvem som skal få levere. Nå kan vi også legge til at det samme gjelder de som av miljøhensyn er opptatt av å redusere transporten og styrke andelen «kortreist mat».

Disse og flere andre problemstillinger ønsket de tillitsvalgte å diskutere med næringsministeren. Det viste seg altså ikke å være mulig, og skuffelsen over departementets holdning til denne type henvendelser ble stor blant flere av de tillitsvalgte som nettopp hadde trodd at det nå skulle bli mulig å få gjennomslag og snu deler av de negative trendene i statsapparatet.

I hvor stor grad denne episoden skyldtes at oppgaven som statsråd var for stor for Odd Eriksen vet jeg ingen ting om. Men Eriksen ble som kjent etter hvert skiftet ut med Dag Terje Andersen, den eneste i regjeringa med arbeiderbakgrunn. Forventningene ble store nok en gang, ikke bare til kontakten med grasrota, men også til at vi skulle få et helt annet og mer offensivt trøkk fra Næringsdepartementets side. Etter et par år er det neppe noen som vil si at Andersen leverte i forhold til forventningene. Sommeren 2008 ble han så byttet ut med Sylvia Brustad, etter at Stoltenberg måtte legge regjeringsskabelen på nytt på grunn av Åslaug Hagas sorti fra rikspolitikken, uten at det var egnet til å gjøre oss mer optimistiske.

På en næringspolitisk konferanse i regi av LO Oslo 18. januar 2007, fikk vi riktignok omsider stilt Andersen noen av de spørsmålene som opprinnelig var tiltenkt Eriksen. Andersen måtte forlate konferansen før han fikk svart. En av statssekretærene sa at spørsmål vedrørende Konkurransetilsynet tilhørte fornyingsminister Grande-Røys.

En «snuoperasjon»?

Den prinsipielle siden ved denne saken er i og for seg ikke om departementets ledelse har anledning til å delta på en konkret konferanse. Det viktige er hvordan de tenker i forhold til utviklingen av næringspolitikken generelt. Hvis markedet fortsatt skal få lov til å utvikle seg og regjere fritt, vil flere av våre industribedrifter gå over ende i løpet av få år. For å unngå dette er det altså nødvendig med en «snuoperasjon».

Og det var akkurat dette de «rødgrønne» partiene lovet under Stortingsvalgkampen i 2005. Selv om Soria Moria-erklæringen ikke inneholder det gamle slagordet «mer styring – mindre marked», var det denne ideologiske holdningen som lå til grunn for valgkampen. Dette var den viktigste grunnen til at fagbevegelsen satte inn store ressurser for å få til et maktskifte. Men Soria Moria-erklæringen svarte ikke på dette kravet fra fagbevegelsen. Der het det i stedet blant annet følgende:

«Næringslivet er avhengig av at det føres en økonomisk politikk som sikrer konkurranseevnen. Vi vil gi stabile, forutsigbare og konkurranse-dyktige rammebetingelser, og føre en aktiv næringspolitikk hvor staten er engasjert i partnerskap med næringsliv og arbeidstakerne. Vi vil etablere

gode rammebetingelser som bidrar til innovasjon og nyskaping. Det offentlige virkemiddelapparatet skal styrkes og være en fleksibel partner, ikke et byråkratisk hinder for næringslivet.»

I underkapitelet om industripolitikken heter det tilsvarende uforpliktende at en vil «ta vare på og videreutvikle industrien, og samtidig bidra til å utvikle ny industriell virksomhet».

De sju-åtte sidene med næringspolitikk i Soria Moria-erklæringen inneholder sjølsagt en rekke gode enkelttiltak, bestemt av viljen til å administrere kapitalismen. Som helhet representerer den en de facto abdisering i forhold til selve tanken om å bruke næringspolitikken til å skape visjoner om et nytt og bedre samfunn. Fagbevegelsen forventet seg noe mer enn det vi har fått. Uviljen mot å reservere seg mot EUs tjenstedirektiv eller å styrke arbeidet mot sosial dumping bare forsterket hovedinntrykket. Den rødgrønne regjeringens intensjon er ikke å endre styrkeforholdet mellom klassene i Norge eller begrense markedskreftenes frie spill.

På en akse fra høyre til venstre finnes det flere alternative innfallsvinkler og ideologiske holdninger innenfor det næringspolitiske saksfeltet. Klassekreftene nasjonalt og internasjonalt står slik at det i dag er umulig å «styre kapitalen» direkte uten en gjennomgripende sosial revolusjon. Men det går fortsatt an å påvirke rammebetingelsene slik at vi opprettholder en norskeid næringsmiddelindustri basert på videreforedling av landets egne råvarer, våre fiske- og landbruksprodukter. Det er sjølsagt også mulig å bekjempe sosial dumping, rydde opp i kriminelle forhold i hotell- og restaurantbransjen og bygge ut infrastrukturen for å føre mer av transporten over på banenettet. En slik offensiv strategisk holdning og bevisst politikk ville ha bidratt til å opprettholde visjonene om en ny kurs og dermed også trykket nedenfra.

I stedet kan en mistenke de som forvalter Soria Moria-erklæringen for å tenke at en nettopp ikke ønsker å sette grasrota i bevegelse. «Snuoperasjonen» får begrense seg til overbygningsfenomener som Arbeidsmiljøloven og friskoler, men den økonomiske basis og markedet holder vi oss unna. Det er påfallende hvordan regjeringens tiltak for å motvirke finanskrisa har som premiss at markedøkonomien skal overleve. Det finnes ingen perspektiver utover rammene for dagens samfunnssystem, selv om tendensen til gjenoppbygging av keynesianismen har som positiv effekt at offentlig sektor styrker seg på kort sikt.

Faktisk har en fram til finanskrisa dukket opp ikke bare holdt seg unna markedet i stedet for å styre det, men utvidet det. Den pågående pensjonsreformen står i fare for å punktere venstrefløyen i fagbevegelsen som nødvendig drivkraft for fortsatt rødgrønn regjering.

Pensjonsreformen rammer dagens unge arbeidstakere

Pensjonsreformen er sannsynligvis den enkeltsaken som har størst potensial til å svekke forbindelsen mellom arbeiderklassen og det rødgrønne regjeringssprosjektet. Selv om pensjonsreformen ofte markedsføres med uttrykk som at «alle skal få mer i pensjon», «det skal lønne seg å jobbe», «ingen skal bli minstepensjonister» osv., er det ingen tvil om at hensikten med reformen er å redusere statens utgifter til pensjoner. I stedet har vi fått en lov om obligatorisk tjenstepensjon og folk blir oppfordret til i større grad enn i dag å spare til sine framtidige pensjoner. Finansnæringen og forsikringskapitalen jubler. Retorikken kan bare karakteriseres som pensjonspolitisk «nyttale».

Den svekkelsen av velferdsstaten dette representerer er svært alvorlig. I tillegg står det kamp om fordelingsprofilen i den nye folketrygden. Det er grunn til å minne om at flertallet i Pensjonskommisjonen i sin innstilling av 13. januar 2004 – *Modernisert folketrygd* – la opp til en direkte sammenheng mellom innbetaling av pensjonspremie og utbetalt pensjon. I forhold til dagens folketrygd ville dette medføre en gigantisk overføring av midler fra lavtlønte til høytlønte.

SVs representant i kommisjonen, daværende nestleder Henriette Westhrin, hadde en annen modell kalt «universell folketrygd». Her var fordelingsprofilen annerledes. Dette fikk den positive effekten på debatten etter kommisjonens framlegg at sosialdemokratene etter hvert fravek denne siden av ideen om sammenheng mellom premiebelastning og pensjonsuttak (selv om de beholdt den når det gjelder størrelsen på «pensjonsformuen» og antall opptjeningsår). Også de borgerlige partiene ga sin tilslutning til en mer tradisjonell fordelingsprofil i det som tilslutt ble pensjonsforliket på Stortinget.

På tross av presset fra blant andre LO og SV i denne sammenheng er det allikevel ingen tvil om at pensjonsreformen har en sosial slagside som rammer folk i vanlige, spesielt dårlig betalte manuelle yrker. Dette har kommet godt fram i fokuset rundt virkningen av pensjonsreformen på AFP-avtalen, men den nye folketrygden vil først og fremst ramme dagens unge arbeidstakere. Selv om en skulle greie å jobbe fram til fylte 67 år og komme godt ut i pensjonsopptjeningen isolert sett, må en regne med en svekkelse av framtidens pensjoner, nærmest for hvert nytt årskull som går av.

Levealdersjustering

For det første vil pensjonene bli redusert dersom gjennomsnittlig levealder i Norge øker. Det er dette som kalles «levealdersjustering». For å unngå tap i pensjon må du jobbe 8 måneder lenger for hvert år levealderen stiger. Alt tyder på at dette vil skje i tida framover. Statsminister Jens Stoltenberg sa i sin nyttårstale 1. januar 2008 at levealderen nå øker med ett år for hvert femte år som går. I så fall kan vi se for oss sjokkerte reaksjoner de neste 10-15

årene etter hvert som nye årskull tar seg en tur til NAV for å få foretatt en serviceberegning av hvor stor pensjon de har tjent opp.

Dårligere indeksering

De siste årene har pensjonene blitt regulert opp (indeksert) tilsvarende gjennomsnittlig lønnsøkning. Pensjonistene har dermed fått ta del i den real-lønnsøkningen som har kommet arbeidstakerne til gode. I framtiden blir det slutt på dette. Fra 2011 skal de utbetalte pensjonene kun indeksreguleres 0,75% lavere enn gjennomsnittlig lønnsutvikling. Pensjonistene vil derfor gradvis sakke akterut i forhold til de yrkesaktive.

Denne ordningen skal *lovfestes* i den nye folketrygdloven. Det vil derfor ikke bli mulig for politikere som ønsker å gjøre seg populære å endre på dette gjennom tilfeldige flertall på Stortinget. Pensjonsforliket disiplinere samtlige partier, unntatt FrP (og Rødt).

Alleårsregelen

I dag er det pensjonspoengene fra de 20 beste årene som bestemmer nivået på pensjonene. I framtiden skal alle år telle likt. Også de dårlige årene da du var delvis arbeidsløs, passet unger eller drev med (etter-)utdanning skal telle med. I en viss forstand vil vi da i stedet få en slags «versteårsregel»!

Den nye folketrygden vil gjelde fullt ut for alle som er født etter 1963. De som er født mellom 1954 og 1963 vil delvis bli rammet av de nye reglene (proratarisk med 10% pr. år), mens de som er født før 1954 får beregnet pensjonen fra folketrygden som før.

AFP-saken: På kollisjonskurs med fagbevegelsen

Den pågående pensjonsreformen har skapt stor uro i fagbevegelsen. Denne uroen toppet seg rundt spørsmålet om framtidens AFP-pensjoner. Her ble forholdet mellom fagbevegelsen og den rødgrønne regjeringen satt på spissen, men det er samtidig et spenn mellom hva som rører seg på grunnplanet og holdningen hos de sentrale aktørene.

Premisset ble lagt allerede under tariffoppgjøret i 2006 der det heter i Riksmeklingsmannens skisse til løsning for verkstedoverenskomsten:

«Under henvisning til Statsministerens brev er partene innforstått med at prosessen med å komme frem til en tilpasning av AFP-ordningen må være sluttført så tidlig at arbeidstakerne innen rimelig tid kan forberede seg på et tilpasset system, og slik at det er tid til lovmessige og systemmessige tilpasninger før ny folketrygd innføres i 2010. Dette tilsier at partene bør drøfte de praktiske tilpasninger i 2008.»

Et offentlig oppnevnt utvalg skulle så legge fram sine konklusjoner før 31. desember 2007. Det knyttet seg stor spenning til dette utvalget, selv om det i departementets mandat til utvalget også var lagt klare føringer:

«Når det innføres en fleksibel modell med mulighet for uttak av pensjon i folketrygden fra 62 år, må regelverket for AFP tilpasses dette. (...) Videre må en tilpasset AFP-modell understøtte de målene som er satt for et nytt pensjonssystem, bl.a. slik at det lønner seg å stå i arbeid etter fylte 62 år...»

Dynamikken i pensjonsreformen fungerer nettopp slik at det vil lønne seg å fortsette å stå i arbeid. Dette er ikke mulig å tilpasse uten at de som velger å gå av med AFP fra fylte 62 år vil tape store penger. Den underliggende uroen rundt de praktiske konsekvensene av en tilpasning medførte at representantene fra fagbevegelsen kom på kollisjonskurs med departementet. Utvalget måtte derfor be om forlenget frist, og løsningen ble en utredning med tre ulike alternativer uten anbefaling.

LOs holdning i denne sammenheng ble til en viss grad påvirket av vedtakene på Fellesforbundets landsmøte høsten 2007. Fellesforbundet innbefatter blant annet tidligere Jern og Metall som i sin tid var det LO-forbundet som første gang forhandlet fram AFP-ordningen. Den gjorde det mulig for ansatte i bedrifter med tariffavtale å gå av med pensjon allerede fra fylte 62 år uten at en tapte noe. Begrunnelsen for dette var enkel: *en skal ikke tape pensjon om en har blitt utslitt gjennom et langt arbeidsliv*. Slik sikret LO en såkalt «verdig» avgang fra arbeidslivet gjennom at medlemmene unngår en langvarig byråkratisk prosess med å søke uføretrygd.

Pensjonsreformen

Ettersom pensjonsreformen innebærer at alle år heretter skal telle likt, vil en få høyere pensjon jo lengre en står i arbeid. Dette slår beina under dagens AFP-ordning som medfører at en har fått beregnet pensjonen som om en var 67 år selv om en går av ved fylte 62.

Med pensjonsreformen vil derimot en som går av for tidlig, tape opptjeningen i de resterende årene. I tillegg blir den oppsparte pensjonen gjennom yrkeskarrieren beregnet til å vare et visst antall år (gjennomsnittlig gjenværende levetid) etter offisiell pensjonsalder. Pensjonsalderen vil så flytte seg fra dagens fylte 67 og utover etter hvert som levealderen øker. Tidligere avgang fra yrkeslivet medfører at «pensjonsformuen» må spres utover tilsvarende flere år. Det ble regnet ut at for en arbeidstaker med et gjennomsnittlig lønnsnivå hele yrkeskarrieren igjennom vil tapet være minst i størrelsesorden 50–60.000 kr. i året i forhold til dagens AFP. Og dette tapet vil vare livet ut. Alle beregninger som ble gjort av Aksjon Forsvar AFP tilsier imidlertid at for den gjennomsnittlige arbeidstaker er det en differanse mellom de 20 beste årene og samtlige år på 10–15%. Det virkelige tapet blir dermed større.¹

Umulig forhandling

Det er dette som gjorde at forhandlingene i det oppnevnte utvalget ble helt umulige. Hvem skulle dekke dette tapet? Staten? Arbeidsgiverne? LOs egne medlemmer gjennom å avstå fra lønnstillegg?

Det var her landsmøtet i Fellesforbundet kom inn og i utgangspunktet begrenset LO-ledelsens handlingsrom. Fellesforbundet vedtok enstemmig som krav til forhandlingene at en reduksjon i ytelsene til framtidens AFP-pensjonister overhodet ikke kunne aksepteres. De viste blant annet til LO-kongressens vedtak fra mai 2005 der det het at opprettholdelse av AFP-ordningen på dagens nivå var en forutsetning for at LO kunne akseptere pensjonsreformen i det hele tatt.

Kravene fra Fellesforbundets landsmøte

- AFP-tillegget skal utformes slik at de som ikke har arbeidsinntekt etter avgang som AFP-pensjonist skal ha en pensjon på dagens nivå livet ut;
- AFP-tillegget skal heves når det er nødvendig for å kompensere for eventuelle fremtidige levealdersjusteringer;
De spesielle skattefordeler som AFP-pensjonister har i dag skal inngå som en del av statens samlede bidrag til AFP;
- AFP-tillegget skal kompensere for manglende lønnsregulering i folketrygden. Dessuten skal folk som har hatt lav gjennomsnittslønn eller jobbet mye deltid sikres like gode muligheter til å benytte seg av AFP-ordningen som i dag.
- AFP må finne sin løsning i en felles opptreden fra alle LO-forbundene basert på kongressens vedtak og landsmøtets krav, og alle forbundets medlemmer skal gis adgang til å stemme over resultatet i en uravstemning.
(Noe forkortet)

På LO-kongressen i mai 2005 var det nemlig stor motstand mot pensjonsreformen. Da redaksjonskomiteen behandlet sitt forslag til uttalelse om saken, ble det forhandlet fram et kompromiss der det bl.a. het følgende som krav til Stortingsmeldingen om ny folketrygd: «Sikre dagens AFP-ordning videreført».

LO-kongressen uttalte videre at en ønsket «et arbeidsliv som gir bedre muligheter til senioren og ikke gjennom kutt i AFP-ordningen livet ut for de som har behov for å gå av før ordinær pensjonsalder.» På bakgrunn av slike formuleringer fikk AP-ledelsen den nødvendige fullmakt til å gjennomføre pensjonsreformen med knapt flertall. LO-kongressen, kanskje landets mest representative forsamling for grasrota, hadde neppe tenkt seg noe annet enn at dette sikret AFP-avtalen for framtida.

Streik?

Uroen rundt spørsmålet tiltok utover vinteren og våren. LOs representantskap vedtok 19. februar 2006 å gå inn for samordnet oppgjør. Tariffavtalene var allerede sagt opp med virkning fra 31. mars. Det ble som ventet brudd i forhandlingene, oppgjøret gikk til mekling og streik ble varslet for 40.000 arbeidstakere i privat sektor fra 2. april. Alt lå med andre ord til rette for en konflikt om følgene av pensjonsforliket på Stortinget.

Samtidig gikk debatten om hva slags løsning som var mulig. Formelt rettes tariffkravene til motparten, NHO. Arbeidsgiverforeningen har konsekvent fremholdt at det ikke var mulig å innfri Fellesforbundets og LOs krav. Politisk ble de støttet av både Fremskrittspartiet og Høyre som flere ganger har slått fast at AFP i sin nåværende form som en generell tidligpensjonsordning for LOs medlemmer, ikke kan opprettholdes. Regjeringen var på sin side en nødvendig tredje part i AFP-avtalen, og hver gang statsminister Jens Stoltenberg eller arbeidsminister Bjarne Haakon Hansen uttalte seg, understreket de arbeidslinja. Finansminister Kristin Halvorsen holdt klokkelig kjeft.

Mulighetene for streik presset sjølsagt Regjeringen kraftig. For AP var det om å gjøre å unngå streik, mens det for LO-ledelsen samtidig var tvingende nødvendig å komme tilbake med et resultat som ikke ble nedstemt på grunnplanet. Målsettingen var hele tiden å oppnå en løsning som kunne fremstilles som innfrielse av LOs krav.

«Sliterne»

Det ble lenge gjort forskjellige krumspring for å berolige LOs medlemmer rundt dette spørsmålet. Regjeringspartiene bedyret at de gikk inn for en AFP-ordning som sikrer «sliterne» en verdig avgang fra arbeidslivet. Dette ble gjentatt i alle offentlige uttalelser fra AP-toppens side. Spørsmålet blir jo da hva som egentlig menes med dette uttrykket?

Med uttrykket «sliterne» mener en gjerne folk som har stått i arbeid fra de var helt unge, for eksempel 15-16 år. Det en da teoretisk kunne gjøre var å slå sammen alder og antall år i arbeidslivet. Hvis du begynte da du var 17, vil du ved fylte 62 ha til sammen 107 år (62 + 45). I de offentlige tjenstepensjonsordningene finnes det noen slike varianter. Denne løsningen har imidlertid den svakheten at svært få kvinner vil tilfredsstille et slikt krav fordi de aller fleste vil ha flere år utenfor arbeidslivet på grunn av omsorg for unger. I et utspill på kronikkplass i *Klassekampen* 27.02.2006 foreslo leder i Oslo SV, Heikki Holmås, flere alternativer i denne retning, bl.a. ulik levealdersjustering for ulike yrkesgrupper. (Levealdersjusteringen av pensjonene gjelder det enkelte årskull ved økt gjennomsnittlig levealder, mens vi jo vet at det er yrkesvalget som avgjør den faktiske levealder.)

En kunne også tenke seg at det fremtidige AFP-tillegget som skulle dekke opp differansen mellom den nye folketrygden og gammel AFP-ordning, bare utbetales for et begrenset antall år. Det kom bl.a. opp et forslag om 15 år i

denne sammenheng. En slik løsning ville ha den svakheten at en som går av ved fylte 62 år da blir minstepensjonist fra fylte 77.

En annen mulighet var sjølsagt at de fagorganiserte avsto fra lønnstillegg, og at dette i stedet ble puttet inn i AFP-fondet som i dag finansierer AFP-pensjonene i tillegg til statens bidrag. Men dette ville nok LOs medlemmer ha takket nei til.

Et mer akseptabelt forslag var å forbeholde en god AFP-pensjon til de som ikke hadde noe reelt valg om å fortsette i arbeidslivet. Dette kunne en oppnå ved å blokkere muligheten til andre inntekter utenom pensjonen. De som har krefter til fortsatt delvis yrkesdeltakelse ville i så fall få en betydelig dårligere pensjon.

Slik gikk spekulasjonene om hvordan et teoretisk anbefalt forslag kunne se ut. For venstreopposisjonen i fagbevegelsen var det vanskelig å se for seg noe annet enn streik som et første utfall av tariffoppgjøret. De færreste antok at resultatet ble et fullstendig knefall for prinsippene i pensjonsreformen.

Det anbefalte meklingsforslaget

Mens dagens AFP ivaretar interessene til de som går av ved fylte 62 år eller i løpet av de neste fem årene, vil «nye AFP» premiere alle som utsetter avgangen fra arbeidslivet. Riksmeklingsmannens forslag til løsning mellom partene i siste time før meklingsfristen gikk ut inneholder hovedtrekkene i den nye ordningen. I statsministerens svarbrev til partene som er vedlagt meklingsløsningen, kom de siste detaljene på plass. (Hvor mye av dette som var resultat av reell tautrekking og hvor mye som var avtalt spill, kan vi sjølsagt spekulere rundt.)

For arbeidstakere som er omfattet av en tariffavtale med AFP-ordning vil en heretter fram til fylte 69 opparbeide et ekstra pensjonstillegg på 0,314% pr. år. Akkurat som i den generelle nye folketrygden øker dermed pensjonsformuen for hvert ekstra år i arbeidslivet både gjennom økt opptjening og kortere beregnet gjenstående levetid etter pensjoneringen. Den eneste begrensningen er at en må gå av før fylte 70 år (!)

I virkeligheten setter nyordningen dermed den gamle AFP-ordningen på hodet. De som er utslitt, taper og de som kan jobbe lengre vinner. Ordningen sukres med at den enkelte kan jobbe så mye en vil ved siden av pensjonen uten at å få den avkortet slik AFP-pensjonistene blir utsatt for i dag (beløpsgrense på 15.000 kr. pr. år). Her vil det nok imidlertid måtte komme forskrifter som begrenser mulighetene for lukrativ spekulasjon i det framtidige pensjonssystemet. Fristelsen vil jo ellers bli stor for å pensjonere seg i en jobb og starte på nytt i en annen.

«Nye AFP» skal innføres gradvis ved at de eldste årskullene skjermes gjennom ulike kompensasjonstilskudd for deler av levealdersjusteringen og de andre reguleringsmekanismene i den nye folketrygden. De som er født i perioden 1954–1962 vil få en økende andel av ny ordning (10% pr. år). 1963-

årskullet som er 62 i 2025 og senere årskull får derimot den nye ordningen fullt ut.

Hvor ille nyordningen slår ut har vi nå faktisk Arbeids- og Inkluderingsdepartementets egne tall for å bedømme. I et tillegg til «Høringsnotat av 28. jan. 2008 om ny alderspensjon» datert 8. mai finner vi for eksempel en tabell på side 15 som viser hvor stor den nye pensjonen blir for en person født i 1958 med en jevn inntekt i alle år på 5G. I dag er dette 335.000 kr. og tilsvarer gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Det er sjølsagt en god del av LOs medlemmer som ligger rundt en slik årsinntekt, men her forutsetter en altså at dette nivået har holdt seg stabilt i hele yrkeskarrieren. Det har ikke vært noen år med deltid eller i arbeidsløshet. Da vil vedkommende i den nye ordningen fra fylte 62 år etter 40 år i jobb få en årlig pensjon på 129.000 kr. Så kan en spørre seg sjøl hvem som har råd til et slikt inntektstap? Men hvis en jobber i 45 år til fylte 67 blir pensjonen derimot på 173.429 kr. Det er et hakk bedre, men fortsatt bare 52% av tidligere inntekt.

Eksemplet viser hvordan «Nye AFP» premierer de friske og straffer de utslitte og syke. I stedet for en «verdig avgang» må den enkelte vurdere hvor mye krefter en har igjen opp mot hvor stor pensjonen kommer til å bli. Hvordan LO får dette til å bli at vi har fått «en bedre AFP-avtale enn i dag» (informasjonsheftet til uravstemningen) er helt uforståelig.

Misforholdet forsterkes ytterligere ved det poenget at mange ikke vil ha rett til å ta ut AFP fordi *pensjonen deres havner under minstepensjonsnivå*. I samme tilleggsnotatet fra departementet (side 9) går det frem at bare rundt 64% av yrkesaktive kvinner i privat sektor vil ha rett til å ta ut full AFP i 2010 selv om en medregner AFP-påslaget. Grunnen er at et gjennomsnittlig lønnsnivå på 211.000 kr (2007-tall) i 40 år nettopp ikke lar seg oppnå for folk med mye deltid og lengre perioder med arbeidsløshet.

Inntektskravet for å kunne gå av med førtidspensjon er for øvrig ytterligere skjerpet gjennom årets trygdeoppgjør. Den store økningen i minstepensjonsnivået har som bivirkning at folk må ha tjent enda mer gjennom yrkeskarrieren for å få lov til å gå av så «tidlig» som ved fylte 62 år.

De «100 milliardene»

På tross av disse mekanismene raljerte den borgerlige opposisjonen på Stortinget etter meklingsforslaget over Stoltenberg og Regjeringen som hadde strødd om seg med 100 milliarder kroner som var tatt fra oppgaver til barn og unge! Taktisk bidro dette til Ja-flertallet i den etterfølgende uravstemningen i LO fordi LO-ledelsen kunne framstille AFP-ordningen som et godt resultat.

I virkeligheten var disse milliardene en ren bløff. I forbindelse med pensjonsforliket på Stortinget 23. april 2007 ble det anslått at innsparingene i folketrygden ville beløpe seg til 198 milliarder kr. fram til 2050. I januar 2008 kom regjeringens forslag til lovendringer og et tilhørende høringsnotat om pensjonsreformen. Raskere økning av levealderen enn opprinnelig forut-

satt medførte en beregnet innsparing på 400 milliarder kr. på grunn av tilhørende mer brutal levealderjustering av pensjonene (forholdstallet økte fra 0,5 til 1% de første årene.) Gjennom tautrekkingen mellom partene under meklingsinnsparingen ble forholdstallet igjen redusert til 0,5% fra det ene årskullet til det andre for kullene 1943–49 og i tillegg ble statens bidrag til overgangsordningene økt noe mer enn opprinnelig tenkt. Beregnet innsparing etter «nye AFP» ble dermed «bare» 300 milliarder kr., altså fortsatt 100 milliarder mer enn det stortingspartiene la til grunn for forliket et år tidligere.

Det den borgerlige opposisjonen derimot har rett i, er at begrunnelsen for AFP-avtalen har bortfalt. Hvorfor skal dette bare gjelde for arbeidstakere med tariffavtale når det kommer som et rent påslag på folketrygden i form av en 0,314% høyere pensjonsberegning enn for alle de andre?

Som ordning for sliterne i arbeidslivet blir «nye AFP» nedtonet. Men fra sosialdemokratene blir «nye AFP» naturlig nok forsvart som et gode for de fagorganiserte som gjør at det også i framtiden vil være lønnsomt å organisere seg. Som forbundslederen i NNN formulerte det:

«Jeg mener vi faktisk har fått til en bedre AFP som også i realiteten er en tjenestepensjonsordning, forbeholdt bare de som er omfattet av en tariffavtale.»²

AFP som tjenestepensjonsordning – det var vel ikke helt i tråd med LO-kongressens vedtak? Jeg er stygt redd for at det nettopp kan bli «omkamp i 2017» slik LO-ledelsen argumenterer overfor kritikerne dersom det viser seg at den nye avtalen avdekker store svakheter. Men det blir nok på helt andre premisser enn det som markedsføres fra LO i dag.

Propagandakampanjen

Venstresiden i LO ble rimelig sjokkert da det gikk opp for oss hva den nye avtalen faktisk inneholdt. Det verst tenkelige alternativet fra AFP-utredningen var lagt til grunn. Kritikken fra *Aksjon forsvar AFP* og andre ble etter hvert så skarp at LO-ledelsen måtte trå til med en omfattende propagandakampanje for å sikre ja-flertall ved uravstemningen. I tillegg til det vanlige informasjonsmaterialet som ble sendt ut til klubber og foreninger, fikk vi både helsides annonser i riksdekkende aviser og radioreklame! Og leder for Transportarbeiderforbundet, SV-eren Per Østvold, ble sendt av gårde for å knuse Nei-opposisjonen der den sto sterkest, blant annet i Trondheim.

Han og de andre LO-toppene tok alle sosialdemokratiske herskertechnikker i bruk. Nå var det plutselig blitt slik at en ikke kunne opponere mot et samlet Storting. Gitt premisset for pensjonsreformen kunne en ikke ha fått noen annen AFP enn det som ble tvunget fram under trusselen om streik mot vår egen regjering. Kritikerne var kun representanter for Rødt med en helt annen politisk agenda.

Ifølge folk som var til stede på konferansen i Trondheim opptrådte representantene fra LO-ledelsen helt rabiatt. Mens de selv fikk ca 60 minutter

taletid til å forsvare meklingsresultatet og latterliggjøre opposisjonen, ble Arne Byrkjeflot (leder LO Trondheim) og Stein Aamdal (fra Aker Verdal og leder av *Aksjon Forsvar AFP*) kun tildelt 5 minutter til sammen. Per Østvold var den verste til å raljere.

«Men Roar Flåthen overlot til våpendrager Per Østvold å fyre av de tøffeste salvene. Arne Byrkjeflot og LO Trondheim var nedslagsområdet. – Juks og fanteri, ropte forbundslederen i Transportarbeiderforbundet», sto det i *Adresseavisens* kommentarartikkel dagen etterpå. Motivet var sannsynligvis å bidra til å unngå streik og dermed regjeringskrise, men den oppgaven som Per Østvold tok på seg i den avsluttende fasen av tariffoppgjøret vil for alltid hefte ved SVs rolle i pensjonskampen.

Mens LO-ledelsen altså kjørte knalltøft ut mot venstreopposisjonen, var den generelle retorikken preget av den samme pensjonspolitiske nytalen som hele reformen bærer preg av: AFP-avtalen blir ikke bare «sikret», den er blitt «bedre», den «videreføres» og den «forsterkes». En måtte være bra skolert for å kunne avsløre det reelle innholdet av slike honnørord.

Samtidig med enigheten om en ny AFP-avtale hadde LO også forhandlet seg fram til dels betydelige lønnstillegg gjennom dette tariffoppgjøret, godt hjulpet av stigende mangel på arbeidskraft. De forutgående forbundsvisе tilpasningsforhandlingene ga blant annet vesentlige hevinger av minstelønns-satsene innenfor flere overenskomstområder. Da sluttresultatet ble klart hadde flere bransjer innenfor NNN fått lønnstillegg i størrelsesorden ti kroner timen. Resultatet ble deretter. Høy deltakelse ved uravstemningen og et Ja-flertall på nærmere 72%.

Offentlig sektor

Også i offentlig sektor må AFP-ordningen revideres i tråd med pensjonsreformen. Saken er litt mer komplisert fordi førtidspensjonen er en del av de offentlige ansattes tjenstepensjoner som har en del særegenheter. Ett av elementene er at en 65-åring med 30 års opptjeningstid har krav på full pensjon, dvs. 66% av sluttlønn. En så god pensjonsordning er begrunnet i de relativt sett lave lønnsnivåene i offentlig sektor, men står sjølsagt i direkte motsetning til prinsippene for pensjonsreformen.

Stortingsmeldingen om *Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden* slår fast følgende:

«I Stortingsvedtaket heter det at tjenstepensjon tilsvarende to tredjedeler av sluttlønn i offentlig sektor (bruttoordninger) videreføres. Stortingsvedtaket påpeker samtidig at de offentlige tjenstepensjonsordningene må tilpasses den nye folketrygdmodellen, uten at dette svekker de offentlige tjenstepensjonene, men slik at de også omfattes av delingstall og ny indeksering. Vedtaket om levealdersjustering kan under gitte forutsetninger innebære en begrensning i retten til 66 pst. pensjon.»³

Å innføre delingstall og ny indeksering er en underlig form for å unngå svekkelse av tjenstepensjonene. Det virkelige innholdet her er at de offentlige ansatte må bli gjenstand for samme reduksjon av pensjonsnivået som de ansatte i privat sektor. Noe annet er en politisk umulighet sett fra Maktas synsvinkel. Dermed kommer en også på kollisjonskurs med fagforeningene i stat og kommune. Unio markerte dette sterkt i forkant av tariffoppgjøret i 2008, men brikkene falt tilsynelatende på plass og kun lærerne gikk ut i streik, men da på grunnlag av for lav lønnsregulering. Men hva ble så resultatet når det gjaldt AFP-avtalen?

I hovedsak ble det en blåkopi av løsningen i privat sektor, dvs. samme prinsipper for opptjening av AFP-tillegg på 0,314%, nøytral utforming av påslaget (dvs. brutto skal bli den samme uavhengig av antall år en tar ut AFP-pensjon), osv. De nøyaktige formuleringene skal bestemmes i forbindelse med revisjonene av selve pensjonsordningene og er forutsatt ferdige til tariffoppgjøret i 2009. Dette skal forberedes av et partssammensatt utvalg som har fått den føringen at man skal tjene opp mer pensjon hvis man jobber lenger, noe som punkterer 30-årsregelen. Det eneste lysglimtet er at de fagorganiserte i prinsippet får stemmerett over resultatet av forhandlingene.

Vi kan med andre ord se for oss den samme massive kampanjen for å oppnå ja-flertall i offentlig sektor som i privat sektor. Problemet for de rød-grønne er da at dette kommer rett i forkant av Stortingsvalgekampen. I en viss forstand står mer på spill for de ansatte i offentlig sektor enn i privat. Hele tjenstepensjonen er i støpeskjeen.

Det har derfor vært gunstig for makta at spørsmålet om gullpensjonene for stortingsrepresentantene kom opp i løpet av høsten. Reaksjonene på granskingsutvalgets rapport i begynnelsen av januar tyder da også på at det vil bli fremmet konkrete forslag til innstramminger. Uten en slik opprydding kan det teoretisk bli nei-flertall. Reaksjonene mot at de som setter ned pensjonene til folk flest har sikret seg sjøl utover all rimelighet, vil ellers bli for sterke.

Dermed ligger det an til at det avgjørende slaget i stedet kan komme til å stå på LO-kongressen i mai 2009. Løsningene vil nok bli godtatt der ved hjelp av de vanlige hersketeknikkene, men det blir samtidig vanskelig å skape noen stor entusiasme foran den kommende valgkampen.

I etterkant av dette valget vil derimot både pensjonsreformen og «nye AFP» tale sitt eget tydelige språk når den enkelte arbeidstaker har kommet så langt i livet at hun eller han skal gå av med pensjon. Selv om reformen er vedtatt av samtlige partier på Stortinget unntatt FrP, vil den sittende regjering få ansvaret når enkeltskjebnene blir avdekket.

Kanskje det blir en fordel for både AP og SV hvis de *ikke* sitter med regjeringsmakten etter neste Stortingsvalg? Og hvordan skal venstresida forholde seg til dette? Vi står overfor en rekke dilemmaer som krever en stor grad av taktisk kløkt hvis vi skal unngå den fryktede lemenmarsjen til høyre.

Front med sosialdemokratiet en umulighet?

Innenfor RV-bevegelsen, nå partiet Rødt, har det i lang tid pågått en debatt om karakteren til sosialdemokratiet generelt og den rødgrønne regjeringen spesielt.

I en lengre kronikk i *Klassekampen* 19.11.2003 skrev daværende leder Jorun Gulbrandsen og nestleder Asgeir Bell i AKP om det kommende rødgrønne regjeringsprosjektet at det mest sannsynlig ville havarere. De mente at det «er en virkelig avsporing i arbeidet for å utvikle det politiske opprøret mot finanskapitalens diktatur i Norge.» Avslutningsvis viste de til oljeprofitten som

«muliggjør oppkjøp av sosiale grupper og sjikt. Det finnes derfor et objektivt grunnlag for radikal forsumping i de best betalte sjikta i foreningsliv, offentlig forvaltning og delvis på kultur-, utdannings- og mediesektoren. I motsetning til AP-ledelsen som har hatt det faglige byråkratiet som fast sosial basis for sin makt, utgjør trolig dette omtalte sjiktet noe av SV-ledelsens maktbasis. En identifikasjon med samfunnet og dets maktorganer har sannsynligvis ført til ønsket om regjeringsmakt. Men 'venstre' er det ikke.»

SVs faneflukt fra sin egen politikk i regjeringsposisjon medførte at Gulbrandsen og Bell i en viss forstand fikk rett i sine spådommer. Men som verktøy til å forstå sosialdemokratiet er denne type klassisk ml-analyse ubrukbar. En marxistisk analyse må i stedet gjøre oss i stand til å utnytte og utvikle de motsigelsene som eksisterer innenfor den formelle sosialdemokratiske bevegelsen. De representerer motsatte klasseinteresser. Både strategisk og taktisk må vi derfor søke samarbeid med det reelle sosialdemokratiet for å bekjempe det formelle, dvs. dagens utøvere av «finanskapitalens diktatur» for å bruke det uttrykket. Den stigende uroen innenfor SV over manglende resultater for å si det pent, kan vel heller neppe kalles «radikal forsumping»? Slik utskjelling bidrar ikke akkurat til å styrke samarbeidsklimaet.

Den grunnleggende feilen i analysen til de ortodokse ml-erne er at en blander sammen direktørsjiktet i AP som opplagt tilhører borgerskapet med sosialdemokratiets rolle i sin alminnelighet. For sosialdemokratiet er et ektefødt barn av arbeiderbevegelsen og ingen ytre konspirasjon mot arbeiderklassen. I motsetning til de revolusjonære retningene som vil oppheve kapitalforholdet, tror sosialdemokratene imidlertid at den beste samfunnsformen kan oppnås gjennom samarbeid med kapitalen.

Balanse mellom arbeid og kapital er sosialdemokratenes ideologiske budskap, og *fordelingspolitikk* er deres viktigste virkemiddel og kjennetegn. Det plasserer dem til venstre på den politiske skalaen, og i maktposisjon gir dette åpninger som kan påvirke styrkeforholdet mellom arbeiderklassen og borgerskapet. Karakteristikk av AP- og LO-ledelsen som «borgerskapets

foretrukne administratorer av kapitalismen» bidrar i virkeligheten til å svekke dette styrkeforholdet.

Svakheten

Sosialdemokratenes svakhet ligger derimot i at de aksepterer kapitalistenes eiendomsrett og styringsretten som grunnlag for samfunnsformasjonen. De har aldri hatt til hensikt å utfordre makta til den herskende klassen. Den praktiske politikken deres begrenser seg i stedet til nettopp fordeling og forhold som tilhører den politiske overbygningen i samfunnet, slik som likestilling, skolepolitikk og kulturpolitikk. Den økonomiske basisen tør eller vil de ikke røre, og overfor turbokapitalismen blir de i villrede. Hvordan skal den tøyles uten at en rokker ved selve fundamentet?

Det er derfor de blir handlingslammet når Union eller Tiedemanns skal legges ned. De tror at de kan balansere tjenestedirektivet med særegne tiltak mot sosial dumping, og at pensjonsreformen er like nødvendig i rike olje-Norge som i resten av Vesten. Da må det riktige være å stille seg i spissen for gjennomføringen for å unngå de verste utslagene. I etterkant av pensjonskommisjonen retter SV-ledelsen og de andre sosialdemokratene opp den skjeve fordelingsprofilen som proporsjonaliteten mellom inntekt og pensjon opprinnelig førte til. De pynter på formen, men aksepterer innholdet.

Gjennom regjeringsdeltakelsen har SV som parti forlatt sin særegne plattform i norsk politikk. Partiets manglende handlekraft i retning av å kjempe fram reformer som forbedrer arbeidsfolks posisjon økonomisk og politisk slik velgerne forventet, og dets deltakelse i det største angrepet på velferdsstaten i nyere tid, har medført en betydelig svekkelse av SVs posisjon i fagbevegelsen. Dette undergraver den positive utviklingen vi ellers har opplevd. For globalisering og turbokapitalisme har åpnet et rom til venstre og lagt grunnlaget for en ny type samarbeid på grunnplanet i fagbevegelsen.

Hvis fagbevegelsen skal oppnå sine mål er det helt nødvendig å opptre som en sjølstendig kraft uavhengig av de politiske partiene. Det historiske grunnlaget for et slikt nytt samarbeid på tvers av tidligere politiske og ideologiske skillelinjer ligger i at både de kommunistiske, sosialistiske og sosialdemokratiske retningene innenfor arbeiderbevegelsen har møtt veggen. Etter kollapset for sosialismen i Kina og Øst-Europa finnes det ikke lengre noe kommunistisk «fyrårn». Alle de kommunistiske retningene har endt opp i nye overklassediktaturer som til slutt smuldrer opp innenfra.

For sosialdemokratene er problemet at det ikke lengre finnes noe borgerskap som vil inngå klassekompromiss med dem på det nivået som arbeiderbevegelsens ambisjoner krever. Så lenge kapitalen ser seg tjent med klassekompromisset med arbeiderklassen kan de la dette kompromisset bli forvaltet av sosialdemokratiet. Med utviklinga av den moderne turbokapitalismen står dette kompromisset nå i veien for profitten. AP rystes av indre spenninger

fordi situasjonen tvinger sosialdemokratiet til venstre *hvis de fortsatt skal være sosialdemokrater.*

Dette er den sosiale basisen for samarbeidet som har oppstått på venstresida, først og fremst med utgangspunkt i fagbevegelsen. På sett og vis sitter de ulike politiske retningene i den samme gjørma og det er bare gjennom samhandling det er mulig å finne en vei ut av den defensive posisjonen vi befinner oss i. Alternativet vil være å legge terrenget åpent for at høyrepopulistene i FrP skal ta over hegemoniet.

Fagbevegelsen og Stortingsvalget

En del av strategien må derfor være å gå inn for gjenvalg av de rødgrønne ved Stortingsvalget i 2009 for å unngå noe som er verre. Men innfallsvinkelen må være en annen enn tidligere, og taktikken vil bare lykkes hvis også Rødt oppnår Stortingsrepresentasjon.

Denne gangen vil det ikke fungere dersom LO-kongressen skulle vedta en ny blankofullmakt til det rødgrønne regjeringsprosjektet. Skuffelsen over regjeringens handlekraft blant folk flest er så stor at dette bare vil drive enda flere av LOs medlemmer over i FrPs armer. Det er heller ikke egnet til å skape tilstrekkelig *entusiasme* for valgkampen blant de tillitsvalgte og aktivistene at alternativet er så mye verre. En oppramsing av mindre betydningsfulle saker der AP står på riktig side slik signalene rundt årets kampanje kan tyde på, vil heller ikke være godt egnet. Kampen for et anstendig arbeidsliv er viktig nok for å fjerne flere av de kriminelle elementene på arbeidsgiversida, men den endrer ikke styrkeforholdet mellom klassene.

Derimot trenger vi nå et begrenset antall symbolsaker som betyr mye for fagbevegelsen og som AP og SV forplikter seg til å gjennomføre i regjeringsposisjon. Det må være *fagbevegelsen* som tydelig markerer hva vi er ute etter, og politikerne må så garantere å gjennomføre det. Temaer som egner seg til denne type markering kan være effektive tiltak mot sosial dumping (bl.a. solidaransvar og allmenngjøring av tariffavtaler), etablering av et skikkelig industrikraftregime, likestilling av skift og turnus og innføring av en betydelig kvinnelønnsnett. LO-lederens utspill om å fjerne ufrivillig deltid peker i denne retning. Det er bare slike større symbolsaker som igjen kan tenne grunnplanen i fagbevegelsen. Det er utvilsomt riktig å delta i LOs kampanje for å bidra til å binde opp APs forhold til fagbevegelsen. Men taktikken må altså spisses for å bli vellykket.

Jeg har bevisst latt være å ta med stans av pensjonsreformen. De kravene som stilles, må være mulige for AP å innfri. Derimot kan partiet Rødt delta i fronten for å unngå en Høyre/FrP-regjering med et slikt krav. Velgere som er misfornøyd med AFP-avtalen får da et alternativ til å stemme på populistene i FrP eller å bli hjemmesittere.

Rødt får med ande ord en særegen rolle i denne fronten, både under valgkampen og etterpå. SVs opptreden som regjeringspartner viser at det må

være en kraft til venstre for regjeringen dersom de virkelige venstrekreftenes krav skal målbæres inne på den parlamentariske arenaen. Mulighetene for Rødt er der selv om venstresida i SV skulle greie å kjempe fram et mer radikalt preg på dette partiet før den kommende valgkampen. SVs svik, blant annet i pensjonsspørsmålet og Afghanistan-krigen, har svekket partiets image som venstrekorrektiv til AP. Bare praksis, og ikke program, kan rette opp SVs tapte legitimitet.

Enkelte galluptall i desember (2008) kan tyde på at SVs dissens mot tjenestedirektivet har fungert positivt i fagbevegelsen. Dette kan utløse flere soloutspill på slutten av regjeringsperioden. Problemet er at aksepten for pensjonsreformen og den kommende uroen rundt de offentlige ansattes tjenestepensjoner skaper en grunnleggende mistillit til hva dette partiet faktisk gjør etter valgnatta. Drømmesituasjonen for SVs venstrefløy må derfor være et Rødt (på vippen?) på Stortinget. Og omvendt vil en slik situasjon bety en gigantisk mulighet for Rødt til å avkle Stoltenberg-fløyen sin falske sosialdemokratiske retorikk og nytale.

De fleste aktivistene i fagbevegelsen står sannsynligvis uten noe formelt partimedlemskap. Hvis dette skal bli et felles løft der vi utløser engasjementet blant dette flertallet, er vi avhengige av samarbeid og en gjensidig respekt for hverandres ulike politiske og ideologiske ståsteder. Til en viss grad konkurrerer AP, SV og Rødt om de samme velgerne, og Rødt har som jeg har vist i denne artikkelen mye å kritisere AP og SV for. Omvendt hefter det forhold ved Rødts/RVs program og historie som gjør at mange fortsatt er skeptiske til samarbeid med oss.

Partiet Rødt vil isolere seg ved å ikke delta i fagbevegelsens arbeid for ny rødgrønn valgseier, men medlemmene i AP og SV må også ha kritikerne med i fronten hvis ikke grunnplanet skal vende dem ryggen. Dette krever kløkt på begge sider. Å balansere mellom kritikk og uenighet på den ene siden og nødvendigheten av samarbeid på den andre, er ikke enkelt. Torstein Dahle bidro konstruktivt til dette da han i forbindelse med en Gallup for TV2 i desember 2008 som viste 2,7% og 2 mandater til Rødt, uttalte at Rødt går inn for en regjering *så langt til venstre som mulig* og uten Siv eller Erna i statsministerstolen.

To tanker i hodet

På ytterste venstrefløy finnes det flere som er imot en slik strategi. Tidligere nestleder i AKP, Kenneth Fuglemsmo, mener at FrP ikke er en strategisk viktigere motstander enn AP-ledelsen(!) «Vår strategiske oppgave fram mot 2009 er ikke å demme opp for en Høyre-FrP-regjering.»⁴

Dette er svært korttenkt. Det vil være en fordel for alle som vil dra den sosiale bevegelsen ytterligere til venstre om de rødgrønne gjør seg verdige til ny tillit. En Høyre- eller FrP-dominert regjering vil bety mer EU-tilpasning, svekkede faglige rettigheter, økt sosial dumping og større krigsdeltakelse.

Fagbevegelsen vil komme enda mer på defensiven, og styrkeforholdet mot kapitalkreftene blir ytterligere svekket. Samtidig vil fortsatt privatisering, nye angrep på pensjonsnivået og oppsigelse av AFP-avtalen kunne medføre at Stoltenberg-fløya i AP igjen kan framstå som venstrealternativet. I et slikt framtidsscenario blir oppbruddet til det virkelige venstre forsinket.

Det gjelder altså å ha to tanker i hodet samtidig. Det gir sjelden resultater å stå på sidelinja og gnedre.

NOTER

- 1) Se for eksempel boka *Hvem tjener på pensjonsreformen?*, utgitt av Rødt, november 2008.
- 2) Forbundsleder i NNN, Jan Egil Pedersen, *Næringsmiddelarbeideren*, nr. 4, 2008.
- 3) Stortingsmelding nr. 5 2006-07, s. 131.
- 4) *Klassekampen*, 02.04.2007. Fuglemsmo er når dette skrives medlem av det såkalte «Tjen Folket» og talsmann for «Revolusjonær Kommunistisk Ungdom» som ble opprettet etter at Rødts ungdomsorganisasjon Rød Ungdom ekskluderte 12 medlemmer av Tjen Folket. Denne grupperingen har utmerket seg bl.a. ved å spraye Stalin-bilder på husvegger og tagge ned dørene til SV-kontorer med griseblod. Ifølge klassisk ml-teori vil imperialismen og monopolkapitalen alltid ha behov for en ultra-venstrefløy som kan avspore folkets kamp når kommunistene er i framgang. Trotskistene ble antatt å inneha denne rollen. Det er en historisk ironi at de trotskistiske provokatørene og politiagentene nå befinner seg i en *stalinistisk* sekt, men som like fullt har som strategisk oppgave å forhindre valgframgang for Rødt.

Nils Aarsæther

SENTERPARTIET OG DEN RAUDGRØNNE REGJERINGA

På Senterpartiet sitt landsmøte i mars 2005 blei det samrøystes vedtatt å gå til val på eit regjeringsalternativ som representerte noko heilt nytt i norsk politikk: Senterpartiet skulle ta mål av seg til å regjere saman med Arbeidarpartiet og Sosialistisk Venstreparti i det som SP konsekvent kalte eit «sentrum-venstre-samarbeid». Den følgjande valkampen blei gjennomført av tre sjølvstendige parti som signaliserte vilje til å ta ansvar for å danne ei fleirtalsregjering, og då på eit breitt velferdspolitisk grunnlag. LO var sterkt på banen i valkampen og oppmoda sine medlemmar til å stemme på «eit av dei raudgrønne partia». Stortingsvalet gav dei tre partia eit knapt fleirtal. Senterpartiet greidde seg etter måten bra ved 2005-valget, med 6,5% oppslutnad mot 5,6% i 2001. Det er verd å merke seg at Senterpartiet ikkje blei straffa av veljarane for å ha forplikta seg på eit sentrum-venstre-samarbeid.

Denne artikkelen er ikkje skriven av ein nøytral observatør, men av ein samfunnsforskar som også deltar i Senterpartiet, som fast møtande i partiet sitt sentralstyre frå april 2005, og i tillegg som leiar av Senterpartiet sin programkomité 2008–2009. Stoffet til artikkelen er såleis også basert på deltakande observasjon av partileiinga.

Rett etter valet kom utvalde representantar frå dei tre partia sine stortingsgrupper saman på Soria Moria for å utarbeide ei regjeringsplattform. Senterpartiet sin delegasjon til Soria Moria bestod av tre kvinner: Partileiar Åslaug Haga, nestleiar Liv Signe Navarsete og stortingsrepresentant Magnhild Meltveit Kleppa. Som kjent blei det eit positivt resultat av forhandlingane, i den forstand at det viste seg mogleg å føre i pennen eit relativt omfattande dokument, *Soria Moria-erklæringa*. Den framforhandla plattformen for den raudgrønne regjeringa fekk tilslutnad i alle dei tre partia. Den første raudgrønne regjeringa i Norge var eit faktum, med Jens Stoltenberg som leiar og med fire statsrådar frå Senter sine politiske tyngdepunkt: Kommunal, samferdsle, landbruk og energi.

For alle dei tre partia var dette ein ny situasjon: Arbeidarpartiet hadde for første gong gått inn i regjeringsamarbeid med andre parti. SV kom for første gong til å delta i ei regjering. Senterpartiet var det einaste partiet av dei tre som hadde tradisjon for samarbeid i regjering. Men SP hadde alltid deltatt i eit sentrumspolitisk eller i eit breitt borgarleg samarbeid, og aldri før saman med sosialdemokratiske og sosialistiske parti.

Det viste seg å vere ein tilnærma problemfri prosess å få i stand dette samarbeidet mellom eit tradisjonelt einerådande og maktorientert Arbeidarparti, eit langt mindre, venstresosialistisk parti med sterke opposisjonelle tradisjonar, og eit i oppslutning lite parti med sterke røter i landbruket og distrikts-Norge. Ettersom SP hadde ei lang erfaring med ulike typar borgarlege og ikkje-sosialistiske regjeringssamarbeid, var det nok mange som undra seg over at Senterpartiet kunne kome heilskinna gjennom å forplikte seg på denne i norsk politikk nye regjeringskonstellasjonen, og til og med gå inn i den utan at det var mogleg å observere tydelege teikn til indre opposisjon, til passivt fråfall av veljarar eller til utmeldingar. Sett utanfrå var det overraskande at partileinga fekk med seg så godt som heile grunnplanet i partiet, eit grunnplan som i mange saker har markert seg som sterkt verdikonservative og orientert mot samarbeidspartnarar på borgarleg side. Og når ei samarbeidsline til venstre først blei vedtatt, korleis kunne forhandlingane med AP og SV forløpe såpass problemfritt, både på Soria Moria og seinare, i ein fireårig regjeringssperiode? I denne artikkelen skal vi først drøfte ulike faktorar som kunne tenkast å forklare denne langt på veg friksjonsfrie prosessen, og deretter sjå på kva slags erfaringar Senterpartiet har gjort seg i løpet av dei tre første åra i ein raudgrønn regjeringssposisjon.

Historisk sett har SP hatt heller sporadiske tilløp til eit samarbeid mot venstresida, og eit slikt samarbeid hadde aldri før hatt ein proaktiv basis. For SP sin del hadde samarbeid til venstre i all hovudsak vore knytt til reaktiv politikk, i kriseprega situasjonar. Første gong det skjedde var i 1935, med det dåverande Bondepartiet sitt kriseforlik med Arbeidarpartiet. Så gjekk det 35 år før SP igjen fann saman med delar av venstresida i kampen mot norsk EF-medlemskap 1970–1972, og seinare i den siste og langdryge striden om norsk medlemskap i EU 1989–1994. Men eit defensivt og situasjonsbestemt venstrepolitisk samarbeid er ein ting. Eit regjeringssamarbeid går langt vidare enn det, og det påfallande er at partiet, utan opprivande indre strid, kunne melde seg til teneste for eit offensivt politisk engasjement, og då som «juniorpartnar» saman med det store sosialdemokratiske AP og eit venstresosialistisk SV som også var større enn Senterpartiet i veljaropplutning.

Gradvis politisk utvikling mot venstre

Ei første forklaring kan vere å sjå Senterpartiet si regjeringssdeltaking som eit naturleg resultat av ei politisk utvikling som Senterpartiet har gått gjennom. Da dreier det seg om å sjå historia om Senterpartiet som ein gradvis overgang frå å vere (1) eit interesseparti for bøndene og landbruket sine interesser, til etterkvart å bli (2) eit parti for heile distrikts-Norge, og fram til dagens situasjon, når partiet har ambisjonar om vere (3) eit parti med allmenn appell til landets veljarar, basert på eit sterkt engasjement for velferd, infrastruktur, miljø og folkestyre.

Eit påfallande trekk ved dei saksfelta som Senterpartiet etterkvart engasjerte seg meir i, er den klare styrings- og reguleringsorienteringa som innsats på desse politikkområda krev: Behovet for ein aktiv, statleg landbrukspolitikk var hovudsaka for stiftinga av Bondepartiet i 1920. Og det var kravet om statlege reguleringar og vern av samvirke- og omsetnadsordningar som stod øvst på partiet sin dagsorden. Trass i ei omfattande modernisering av norsk jordbruk blei det allereie frå mellomkrigstida klart at jordbruket i eit tungdrive og langstrekt land som Norge ikkje kunne overleve utan sterke marknadsreguleringar og etterkvart massive statlege overføringar. Samtidig var det aldri opplevd som noko stort problem at ein politikk for statleg støtte til, og intervensjon i, landbruket kunne tenkast å utfordre den private eigedomsretten og andre tradisjonelle institusjonar i landbruket. Senterpartiet såg ingen problem med å sameine (1) privat eigedomsrett på primærleddet, med (2) eit kollektivt samvirkeprinsipp i foredlings- og omsetningsleddet, og (3) ei statleg styring av rammevilkåra for næringa som heilskap.

Då Senterpartiet gradvis utvida sitt politiske repertoar til å omfatte eit generelt engasjement for heile distrikts-Norge, var det også statlege styringsgrep i samspel med private utøvarar og bedrifter som var oppskrifta. Eit sterkt engasjement i distriktpolitikken inneber både reguleringar og budsjettmessige styringsgrep for å sikre regional utjamning. Som landbrukspolitikken er også distriktpolitikken for ein stor del basert på at private (bedrifts)aktørar skal få betre muligheter for si næringsdrift og si inntening. I distriktpolitikken dreidde det seg i første omgang om å skape betre vilkår for at private aktørar kunne investere og drive næring utanfor sentra, gjennom for eksempel lågare eller null arbeidsgivaravgift, og gjennom tilgong til subsidierte lån og endåtil med direkte tilskott frå kommunale næringsfond og frå Distriktenes Utbyggingsfond – det som i dag er omdanna til Innovasjon Norge.

Men det er først og fremst gjennom å engasjere seg i velferdspolitikken, i utbygging av samferdsel, folkestyrepolitikk og i miljøpolitikken at Senterpartiet trer fram som eit radikalt politisk alternativ. Senterpartiets vilje til å satse på samfunnsbygging over heile landet innebar etterkvart noko meir enn at private næringsaktørar skulle få gode rammevilkår. Skal Norge ha ein desentralisert busettingsstruktur må det etter Senterpartiet si meining skapast gode, (men tilpassa og fleksible!) offentlege tenester for eldre, barn og for dei som fell utanfor. For Senterpartiet har det vore viktig at desse tenestene har same standard i utkant-Norge sine bygder som i meir sentrale delar av landet. Styrking av den folkevalde kommuneinstitusjonen heller enn å organisere velferdsytingar gjennom statlege kontor og institusjonar blei varemerket for partiet sin innsats i samfunnsbygginga.

I forlenginga av krav om likeverdige velferdstilbod i heile landet ligg også partiet si vektlegging av offentlege kommunikasjonar, noko som i likheit med velferdspolitikken krev ei skatte- og avgiftsbasert finansiering. Miljøpolitisk står SP for ei langsiktig utnytting av naturressursar som vass-

kraft og olje/gass, noko som også tilseier eit sterkt innslag av offentleg eigarskap og statlege reguleringar. Og engasjementet for dei små og desentrale einingane i folkestyret (folkevalde fylkeskommunar, kommunar, bydelsutval) er vidare med på å definere Senterpartiet som eit styringsorientert parti. Men til forskjell frå landbrukspolitikken og den bedriftsretta distriktspolitikken er ikkje velferds-, samferdsels-, og miljøpolitikken retta inn mot private eigarar, men allment mot innbyggjarane. Og ein velferds- og miljøpolitikk med det omfanget som er utvikla i Norge lar seg ikkje foreine med ein retorikk der ein legg vekt på lågare skattar og avgifter.

Utvidinga av partiet sitt politiske repertoar har derfor ført til at klassiske borgarlege posisjonar som kritikk av byråkratiet, krav om senka skattar og mest mogleg overlatt til heim og familie, rett og slett ikkje lar seg foreine med dei løysingsmekanismane som pregar dei saksområda som Senterpartiet har prioritert. Ut frå dette resonnementet kan ein hevde at det finst djupareliggande politiske grunnar til at Senterpartiet inntar venstreradikale posisjonar.

Argumentasjonen og den politiske retorikken til Senterpartiet har fjerna seg langt frå den klassiske borgarlege retorikken – ein retorikk som faktisk prega partiet så seint som utover på 1960-talet. Men det er viktig å legge vekt på at ein radikal retorikk ikkje betyr at partiet let vere å legge vekt på prinsippet om privat eigedomsrett (rett nok «for dei mange») og støtte til småbedrifter. Men verken i Senterpartiet eller blant samarbeidspartnarane i dag blir det sett på som noko stort problem å støtte eit privateigd distriktsnæringsliv og på same tidpunkt gå i dialog med delar av fagrørsla. Erkjenninga av at fagrørsla er ein naturleg samarbeidspartnar for Senterpartiet, spesielt i velferdspolitikken, er noko som sjølvstøtt har bidrege til å skape betydelege spenningar over mot tidlegare samarbeidspartnarar på høgresida og i sentrum. Og noko gjenoppliving av eit samarbeid mellom Senterpartiet og Høgre er det ingen som talar om i dag; her kjem i tillegg EU-saka inn som ei ytterlegare hindring for dei som måtte ha tankar om å gjenreise eit breitt borgarleg samarbeid der Senterpartiet er deltakar.

EU-kamp som raudgrøn smeltedigel

Til spørsmålet om politisk utvikling høyrer også spørsmålet om Senterparti-medlemmer og partiorganisasjonen si deltaking i kampen mot norsk EF/EU-medlemskap, i det tverrpolitiske arbeidet som skjedde forkant av folkerøystingane i 1972 og i 1994. Her er det grunn til å framheve det tydelege skiljet mellom 1972 og 1994 når det galdt så vel organiseringa av motstandsarbeidet som den politiske plattformen som argumentasjonen og agitasjonen mot norsk medlemskap bygde på. I 1972 var det ein klassisk, defensiv *koalisjon* som stod bak den tverrpolitiske Nei-organiseringa. Verken sosialt, kulturelt eller politisk var det ved dette tidspunktet nokre band av betydning mellom dei

miljøa som fostra for eksempel bondehøvding Hans Borgen (SP) på den eine sida, og fagforeiningskjempen Ragnar Kalheim på den andre. Men dei to samarbeidde godt, Hans Borgen som formann i i Folkerørsla mot norsk EEC-medlemskap, og Ragnar Kalheim som stod i spissen for den faglege mobiliseringa innetter i Folkerørsla. Landbruket, med støtte av SP og opposisjonen i fagrørsla/LO hadde nokså ulike beveggrunnar for å gå imot EEC-medlemskap. Medlemskap i EEC ville gå ut over landbruket og distrikta, derfor var SP mot. Medlemskap ville undergrave faglege rettar og dermed fagrørsla sin maktbasis, derfor var venstresida i LO, AUF, SF, NKP og betydelege delar av AP sine medlemmar mot norsk EEC-medlemskap.

Det er imidlertid betegnande at Senterpartiet aldri kom med noko signal om å støtte Folkerørsla mot EEC. Dette trass i at Senterpartimedlemmer utgjorde opp mot 33% av den samla medlemsmassen i Folkerørsla.¹ Partiet si reserverte haldning kan forståast nettopp ut frå eit ønske om ikkje å involvere seg politisk i noko som dei fleste på det tidspunktet oppfatta som ein situasjonsbestemt og forbigåande allianse. Det høyrer også med å nemne at det var ein statsminister frå Senterpartiet som måtte gå etter ein lekkasje som bl.a. dagleg leiar i Folkerørsla var involvert i. Denne hendinga bidrog naturleg nok til å skape eit mistillitsforhold mellom Senterpartiets sentrale leiing og Folkebevegelsen.²

Det skulle vise seg den 25. september 1972 at motstandarane hadde eit numerisk overtak, og Nei-fleirtalet på 53,5% hindra norsk medlemskap i denne runden. Men det var ingen samanhengande politisk plattform for motstanden. Etter eit sentrumspolitisk mellospel, med deltaking i regjeringa Korvald (1972–1973), fell Senterpartiet nesten friksjonslaust tilbake til den borgarlege folden utover på 1970- og 1980-talet. Det hadde rett nok vore opna ein ideologisk, venstre-populistisk front innetter i partiet kring 1970. Stortingsrepresentant Bjørn Unneberg gav ut boka «Grønn sosialisme» i 1970, og Senterungdommen tok opp meir ideologiske problemstillingar knytt til miljø, maktforhold og internasjonal solidaritet, men desse miljøa kom ikkje til å utgjere noko tydeleg kraft i partiet utover på 1970-talet. Sjølv om det var krefter i Senterpartiet som arbeidde for ei nyorientering, blei arven frå Folkerørsla sin siger i 1972 ikkje forvalta som ein spore til ein raudgrøn allianse. Men dette var Senterpartiet på ingen måte aleine om: Etter sigeren i 1972 satsa også SF på å konsolidere eit sosialistisk alternativ, gjennom opprettinga av Sosialistisk Valforbund som avløyste SF ved Stortingsvalet 1973. Det nye SV hadde då heller ingen store problem med å bidra til at ei sterkt Ja-til-EEC-prega AP-regjering fekk avløyse Nei-regjeringa Korvald etter dette valet.

Neste runde med EF/EU-motstand skulle arte seg annleis for Senterpartiet. Ein grunn til denne forskjellen var tidsperspektivet i kampen. Oppmarsjen til folkerøystinga i 1972 var stort sett berre ein kampanje som strekte seg over 2 år. Folkerørsla mot EEC var då heller ingen demokratisk oppbygd

organisasjon, men nettopp eit aksjonsfellesskap. Neste runde med motstand mot EU-medlemskap starta med Kristen Nygård sitt initiativ til å danne Opplysningsutvalet om Norge og EF i 1989. Det var ei nærast sjølvbestalta gruppe, men fekk snart fylkesvise representantar og blei omdanna til organisasjonen Nei til EF i 1990. Nei til EF (seinare Nei til EU) blei organisert som ein demokratisk medlemsorganisasjon, med lokallag og fylkeslag der styra skulle vere tverrpolitisk samansette. Arbeidet mot norsk EU-medlemskap blei avslutta først på valdagen den 28. november 1994. Stiftarane av denne samlande Nei-rørsla var klar over at striden om medlemskap ville gå over lang tid, derfor var det viktig at Nei til EF/EU i 1990 blei danna som ein demokratisk medlemsorganisasjon, ikkje som ein meir eller mindre sentralstyrt kampanje. At Nei til EU fekk vedtektsfesta at alle ledd (lokallag, fylkeslag, råd og styre) skulle vere tverrpolitisk samansett førte til eit langvarig (og faktisk fortsatt levande!) hopehav mellom folk som politisk sokna til Senterpartiet, SV, AUF/AP, RV, Krf, V, mens nei-folk frå Frp og H i svært liten grad var synlege i den organiserte EU-motstanden. Nei til EU blei dermed i praksis eit raudgrønt arbeidsfellesskap med svært høgt aktivitetsnivå, også utover den mest intense 5-årsperiode 1990-94.

Etter Nei-sigeren i 1994 var det dermed ingen lett veg «tilbake» til ein borgarleg normaltilstand for Senterpartiet. Ein grunn til det var at sentrale leiarar i Senterpartiet, i motsetning til dei to andre mellompartia KrF og Venstre, hadde hatt ei leiande rolle i EU-motstanden. Leiaren i Senterpartiet Anne Enger (Lahnstein) symboliserte for mange det folkelege opprøret mot eliten i Oslo og Bryssel. Ein annan grunn var at Senterpartiet, både gjennom sine medlemmar og som parti, hadde forplikta seg på den politiske plattformen for motstand mot norsk EU-medlemskap som Nei til EU hadde vedtatt. Leiar i Nei til EU, Kristen Nygård var sentral i å formulere Nei til EU sine «bærebjelkar» for EU-motstanden, med utgangspunkt i klare ambisjonar om å understøtte ein aktiv velferdspolitik, distriktpolitikk, folkestyret, internasjonal solidaritet og miljøpolitikk. Politiske, men også sosiale, erfaringar frå arbeidet mot norsk EU-medlemskap kom naturleg nok også til å prege rekrutteringa til maktposisjonar i Senterpartiet utover 1990-talet. Det innebar at partiet rekrutterte leiarar på alle nivå som i minst ein femårsperiode hadde vore eksponert for, og sjølve bidratt til å bygge opp, ein vinnande politisk organisasjon som langt på veg hadde ein sentrum-venstre-profil.

Så til forskjell frå EEC-kampen 1970-72 var forholdet mellom Senterpartiet og Nei-rørsla i 1990–1994 (og framover til i dag!) prega av nærheit og tillit. Erfaringane frå den siste av dei to oppgjera om EEC/EU-medlemskap har såleis utan tvil vore med på å fremje eit raudgrønt politisk samarbeid.

Sosioøkonomiske forklaringar på raudgrønn orientering

Radikalisering og ei viss venstredreining i Senterpartiet kan også seiast å bli understøtta av to interessante klassemessige prosessar: For det første er lønsemda i jordbruket blitt så låg, samanlikna med andre yrkesgrupper, at klassisk jordbruksdrift på garden i seg sjølv ikkje gir rimelege inntekter til ein familie – i praksis til eit arbeidande ektepar. Senterpartiet sine kjernevelgarar og medlemmer er ikkje fattige i absolutt forstand, men relativt sett har den dårlege inntektsutviklinga i jordbruket gjort sitt til at Senterpartiet sine kjerneveljarar har sakka akterut, og iallfall slik at dei i liten grad identifiserer seg med dei borgarlege nyrike. Blant bønder er det i dag ingen sympati for ein skattelettepolitikk som vil favorisere øvre middelklasse og oppover i inntektsgruppene.

For det andre er løysinga på eit utilstrekkeleg inntektsgrunnlag i jordbruket at mens mannen ofte held fram med å ha ansvaret for gardsdrifta, så vil kvinna enten for eksempel jobbe ufaglært som assistent i barnehage eller på sjukeheim, eller kanskje som fagutdanna i helsevesenet, i skolen eller i kommunal administrasjon. Dette kan så skape ei fagleg «alliansebygging» på grasrotnivå, i jordbrukshushaldet, der den eine, som sjølvstendig næringsdrivande er organisert i Bondelaget og den andre som lønsarbeidar vil vere organisert i LO. Når denne arbeidsdeling knytt til jordbruket er blitt stadig meir vanleg, blir det skapt ein sosial basis på mikronivå for eit politisk raudgrønt samarbeid.

Makttradisjonar: Kor kan eit vippeparti få størst uttelling?

Senterpartiet vegrar seg ikkje for å ta politisk ansvar og makt. Partiet er klar over den nøkkelrolla eit sentrumsparti kan spele ved å innta ein parlamentarisk vippeposisjon mellom ei politisk høgreside og ei venstreside. Og dette skjer uavhengig av partiet sin parlamentariske maktbasis. Tap av veljarar og representantar treng ikkje vere avgjerande, så lenge eit sentrumsparti befinn seg i ein vippeposisjon. Dette er illustrert ved at partiet Venstre, med to representantar i Stortinget, oppnådde å få tildelt fire statsrådspostar i Bondevik II-regjeringa.

Dette betyr to ting: For det første kan eit sentrumsparti i vippeposisjon selje seg dyrt. Om det ville, kunne sikkert Senterpartiet få Høgre og Frp til å sluke om ikkje kamelar, så iallfall sauar og kyr, i eit omfang som desse partia elles ville vere svært lite komfortable med. Og ved å vende seg mot venstresida kan Senterpartiet tvinge eit EU-venleg AP til å droppe alle tankar om ei ny aktualisering av norsk EU-medlemskap. For det andre treng ikkje Senterpartiet ha så stor oppslutning i veljarmassen for å kunne utøve stor makt. Så lenge vippeposisjonen er sikra, kan partiet eit stykke på veg «regjere Norge» kanskje med berre eit fåtal prosent og eit lite antal Stortingsrepresentantar i ryggen.

Men maktpolitikk haustar gjerne misnøye: Når Senterpartiet må tole mykje kritikk frå alle kantar, har det truleg samanheng med den irritasjonen som mange føler over å måtte ta så mykje omsyn til eit såpass lite parti. Og det ligg også eit problem i å ha fått eit omdøme som «hestehandlar» – altså som eit parti som nærast prinsipplausst arbeider for å sikre sine særstandpunkt.

Farvel til Sentrum – og til annleislandet?

Idealsituasjonen for Senterpartiet blei, etter den smertelege erfaringa med høgre-sentrumregjeringa 1989-90 (Syse-regjeringa) å etablere eit politisk sentrum som var sterkt nok til aleine å danne regjering, der dei tre partia som mindretalsministerium kunne søke støtte vekselvis både frå høgre- og venstresida. Anne Enger (Lahnstein) markerte seg som talsperson for eit i prinsippet uavhengig sentrum – og dermed også eit tettare samarbeid mellom Senterpartiet, KrF og Venstre. Korvald-regjeringa 1972-73 hadde vist at dette i praksis kunne late seg gjere. Men som ved innsettinga av Korvald-regjeringa i 1972 var det heilt spesielle politiske omstende – Jagland sitt 36.9%-krav – som gjorde at ei sentrumsregjering (Bondevik I) blei danna etter valet i 1997. I denne første Bondevik-regjeringa fekk SP heile 7 statsrådar. Men valresultatet i 1997 gjorde KrF, og ikkje SP, til vinnar, og dette fekk store verknader for Senterpartiets muligheter til å hauste politiske vinstar ut av det som skulle vere partiets politiske kjernegrep – ei sentrumsregjering. KrF fekk statsministeren, og både i spørsmålet om budsjett-samarbeid og om tilpassing til EU gjennom EØS-avtalen måtte Senterpartiet tole klare nederlag. Særleg tydeleg og smertefullt var det at fleirtalet i sentrumsregjeringa godtok «Veterinæravtalen» og tok Norge inn i Schengen-samarbeidet i EU. KrF fekk i tillegg innført si store sak, kontantstøtta, mens det SP oppnådde var å oppretthalde sjukelønsordninga – og utnemninga av tidlegare SP-leiar Gunnar Stålsett som bisp i Oslo.

Etter at Bondevik I – regjeringa gjekk av på gasskraftsaka (2000), satsa Senterpartiet på eit nytt sentrumssamarbeid saman med KrF og Venstre fram mot valet i 2001. Dette skulle vise seg å bli nok ei smertefull erfaring for SP, for etter valet vende KrF og Venstre ryggen til Senterpartiet og gjekk i regjeringsforhandlingar med Høgre. I Stortingsperioden 2001–2005 fekk dermed Senterpartiet oppleve å vere «i skuggenes dal», ved at det ikkje eksisterte nokon parlamentarisk konstellasjon som kunne gi partiet innflytelse. Vippeposisjonen var tapt. Dermed var også erfaringar med partiet si tradisjonelle maktorientering med på å rydde vegen for eit nytt samarbeids-mønster. Og visjonen om «annerledeslandet» såg samstundes ut til å vere tapt. Men denne ideen om at Noreg på avgjerande måtar skulle få ei utvikling som var radikalt forskjellig frå den marknadsliberale utviklinga i EU blei sterkt neddempa då den karismatiske Anne Enger gjekk av som partileiar og den svært pragmatiske Odd Roger Enoksen tok over partileiinga. Valet 2001

gjorde det også tydeleg at Senterpartiet sitt grunnplan hadde eit sterkare kulturkonservativt preg enn det som kom til uttrykk i programmet og i leiinga. Gjennom EU-kampen hadde Senterpartiet vakse seg stort, og hadde fått eit tilsig av veljarar og medlemmer også frå venstresida. Etter at EU-kampen etter kvart kom på avstand, forlot mange av desse veljarane partiet, og pr. 2001 var det på nytt mogleg for dei meir kulturkonservativt orienterte kreftene å kome på banen. Det spørsmålet som med størst tydelegheit synleggjorde denne spenninga mellom dei radikale og konservative delane av partiet var debatten om homofile sin rett til å bli vurderte som adoptivforeldre – der programkomiteen (2001) si liberale haldning vel blei bekrefta av eit knapt landsmøtefleirtal, men der akkurat denne programposten kom til å svekke oppslutninga om partiet blant ein god del av kjerneveljarane – og ute i ein god del av lokallaga.

Forventinga om at Odd Roger Enoksen ville lose partiskuta tilbake til den borgarlege leiren, med appell til kulturkonservative verdiar, blei aldri innfridd. Det skulle vise seg spesielt i den kritiske overgangsfasen frå «skuggenes dal» og fram mot det raudgrønne samarbeidet i 2005. Sjølv om det var fleire «tunge» utviklingstrekk, både politisk og samfunnsmessig som befordra Senterpartiet sin inntreden i eit raudgrønt samarbeid, så måtte sjølve overgangen regisserast. Skepsis i eigne rekker måtte overvinnast, og motstand frå delar av DNA og SV måtte nøytralisierast for at dette prosjektet skulle lukkast. Denne prosessen skal vi ikkje gå nærare inn på her, men berre antyde at Odd Roger Enoksen etter kvart blei ein tydeleg pådrivar for nyorienteringa i partiet. Og etter at Enoksen gjekk av, kom Åslaug Haga til å spele ei viktig rolle i realiseringa av dette politisk sett dristige prosjektet. I ettertid kan vi slå fast at det ikkje oppstod alvorlege hindringar, verken innerter eller i partner-miljøa. Tida var moden for denne endringa, trass i at delar av grunnplanet nok mykje heller hadde sett at partiet hadde Krf som sin primære samarbeidspartnar.

Så konklusjonen er at det var ei rekkje forhold, frå sosio-materielle endringar til konkrete erfaringar frå samarbeidet i EF/EU-spørsmålet og eit gjennomgåande «regulerings»-trekk ved dei sakene som Senterpartiet etterkvart kom til å stå for, som til saman gjorde det mogleg for Senterpartiet å passere den store skiljelina mellom borgarleg og sosialdemokratisk politikk i Norge. Det må også framhevast som ein fordel for Senterpartiet at så godt som heile veljarmassen – også dei kulturkonservative – var provosert over Bondevik II-regjeringa sin innstrammingspolitikk overfor kommunane. Det fall lett og naturleg for Senterpartiet å ta ei leiande rolle i kritikken av sentrum-høgre-regjeringa og Erna Solberg sin upopulære kommunepolitikk.

I regjering med AP og SV

Valresultatet 2005 gav ein knapp siger for den raudgrønne alliansen. Dersom fleirtalet hadde vippa den andre vegen, ville imidlertid partiet ha kome i ein sær s vanskeleg situasjon. Då ville motløyse ha vakse seg sterk innetter i partiet, og krav om ei ny kursending ville truleg ha virka splittande og kanskje lammande. Derfor blei den knappe sigeren for dei raudgrønne i 2005, starten på ei iallfall fireårig «nådetid» for Senterpartiet.

Primo 2009 kan Senterpartiet sjå tilbake på snart fire år med ein for partiet svært solid regjeringsinnsats. Problema med regjerings samarbeidet, både internt i partiet, mellom partane i regjeringa og i forhold til veljarane, har vore handtert utan store kriser og tap av tillit. Her er det grunn til å legge vekt på både trekk ved Senterpartiet sitt indre liv, Soria Moria-erklæringa, samarbeidsforholda i regjeringa og endringar i den globale situasjonen.

Partiet sin gjenvunne vippeposisjon har kanskje spelt inn, men det var også viktig at Senterpartiet hadde eit godt gjennomarbeidd program for stortingsperioden 2005–2009 som grunnlag for Soria Mora-forhandlingane. Senterpartiet vann ingen store singlar på tvers av ønskemåla til dei to øvrige regjeringspartnarane, men Haga, Navarsete og Meltveit Kleppa fekk forankra Senterpartiet sine viktigaste satsingsområde i den endelege erklæringa. Styrkinga av kommuneøkonomien og lokal velferd hadde vore Senterpartiet si store sak føre stortingsvalet, og med Åslaug Haga som kommunalminister lukkast det å gjere denne saka til ei av dei aller viktigaste sakene for regjeringa Stoltenberg.

Samtidig høvde det godt for Senterpartiet at den raudgrønne regjeringa ikkje hadde gått til val på skattelette, og at ein dermed hadde meir midlar til rådvelde enn det den borgarlege opposisjonen kunne love. I den første delen av regjeringsperioden var det derfor enkelt å samanlikne innsatsen med det den førre regjeringa hadde løyvd eller fått til. Men enkelte av lovnadane kom til å koste mykje, då særleg barnehagereforma. Denne reformen var populær, men førte til ei dreining av midlar på skole og utdanning, og regjeringa fekk vanskar med å få til ei sterk satsing på forskning og høgre utdanning. I debatten om «barnehagar versus forskning» blei imidlertid Senterpartiet fråverande, ettersom dette var politikkområde der Senterpartiet hadde lite «eigarskap», samanlikna med dei to regjeringspartnarane. Spørsmålet om EU-medlemskap har i liten grad ført til polarisering i ei regjering med to små nei-parti og eit stort ja-parti. Utanfor den partipolitiske sfæren har organisasjonen Nei til EU langt på veg gjort jobben med å sikre eit stabilt nei-fleirtal i befolkninga, men ei av-aktualisering av medlemskapsdebatten har fått det paradoksale resultat at «vinnaren» Senterpartiet ikkje er kome i forgrunnen politisk.

Innetter i partiet har regjeringsdeltakinga hatt innpå 100% oppslutting. Det er truleg betegnande for situasjonen i partiet at det i regjeringsperioden knapt har vore ei einaste avstemming i partiet sitt sentralstyre. Medlemmer

og tillitsvalde over heile landet har vore klart motiverte til å støtte ein politikk der eit relativt lite Senterparti greier å få gjennom fleire av partiet sine hjertesaker. Jordbruksoppgjjer langt over det ein hadde hatt håp om å oppnå i samarbeid med høgresida bidrar nok også til at det knapt har vore reist nokon intern debatt om regjeringssamarbeidet. Rett nok har Senterpartiet sine ministrar deltatt i harde drakampar inne i regjeringa, både om kommuneoppgjjer, jordbruksoppgjjer og på EU-direktiv, og det har ved fleire høve, og gjennom ulike framgangsmåtar, vore nødvendig for partileinga å føre klar tale om partiet si tolegrense. Samtidig har det vore lagd stor vekt på å kommunisere utover i partiet at ei koalisjonsregjering er nettopp ei regjering der ein må gi og ta, og partiorganisasjonen har slutta godt opp om dei prioriteringane som partiet sine leiande organ, stortingsgruppa og ministrane har gått inn for og fått gjennomslag for.

Konjunkturar for langsiktighet

Det var eit dristig prosjekt å satse på eit raudgrønt samarbeid, basert på ein ambisiøs velferdsstatspolitikk føre valet i 2005. Dette var midt i ein økonomisk høgkonjunktur der sterke interesser pressa på for å oppnå meir privatisering og mindre offentlege reguleringar. I andre land i Norden og i Europa forøvrig konsoliderte høgrepertia seg som regjeringsparti, og sosialdemokratiske parti dreidde over mot høgre i politikken for å halde på regjeringsmakt under «nyliberale konjunkturar». Her kom utviklinga i norsk politikk til å representere eit unntak. Kva var det så som gjorde situasjonen så spesiell? Ein ting er at oljeinntektene skaper større handlingsrom for ei norsk regjering. Men det er viktig å få fram korleis det politiske klimaet kring parlaments- og partipolitikken kan påverke maktforholda i det norske samfunnet. Før valet i 2005 var opinionsdanninga klart påverka av eit LO som gav klar støtte til det raudgrønne alternativet. Og ein skal heller ikkje sjå bort frå betydninga av ei svært god og vedvarande medlemsopplutning om den tverrpolitiske organisasjonen Nei til EU.

Både for Senterpartiet, SV og Arbeidarpartiet er det omliggande farvatnet blitt lettare å manøvrere i, i den siste halvdel av regjeringsperioden. Trass i mange teikn på regjeringsslitasje har saker som klimakrisa, matkrisa og ikkje minst den økonomiske krisa skapt utfordringar som krev styringsgrep av ein annan type enn dei nyliberale oppskriftene for handelspolitikk i WTO og i offentlege politikk generelt (New Public Management). Det er ei enkel pedagogisk oppgåve å vise at det er marknadsfrislepp som har skapt krisetilstanden i økonomien og at ein raudgrønn, Keynes-inspirert politikk er det beste botemidlet for å sikre arbeidsplassar og velferd. Og ettersom det har vore Framstegspartiet som i realiteten har representert eit klart alternativ til den raudgrønne regjeringa, har dette partiets forvirring i kjølvatnet av den

økonomiske krisa gitt tilhengarane av den raudgrønne regjeringa nok eit politisk trumfkort.

Er det noko Senterpartiet står for, er det ein «sindig» reguleringspolitikk. Retninga på reformene er viktigare enn dristigheita, og partiet sin spesialitet er å forhandle fram politiske løysingar som kan få tilslutning både i store delar av (distrikts)næringslivet, i fagrørsla og i kommunal sektor. Derfor er det å stå i spissen for å formulere tiltak mot ei internasjonal krise som er skapt av ein politikk for avregulering og privatisering, ein politikk som er blitt ført utan blikk for skeive sosiale utslag, nærast ein ønskesituasjon for Senterpartiet: Endeleg har partiet fått «syn for segn»: Forvaltarperspektivet kjem i forgrunnen: ved at kortsiktige løysingar har spelt fallitt, og langsiktige disposisjonar blir etterlyst. Utfordringa for partiet er derfor ikkje å endre grunnlaget for den politikken som har vore ført sidan 2005, men å bidra til å utvikle kreative og treffsikre (krise)løysingar innafør ei keynesiansk reformramme.

Historia om Senterpartiet sin inntreden i det raudgrønne samarbeidet 2005–2009 er i denne framstillinga forklart som ein prosess utan den heilt store dramatikken, og ein prosess der dei politiske løysingane i regjeringsposisjon har blitt leverte, utan at verken veljarar eller medlemmar har opplevd store vonbrot. I etterkant av ein såpass kompetent handtert omstillingsprosess som den som er framstilt her, skulle ein forvente at også veljaropp slutninga om partiet ville vise klare positive trekk. Men så har ikkje skjedd. Dyktig og synleg leiarskap, gode løysingar i form av betre kommunal økonomi, og små spenningar innerter i partiet har ikkje vore nok til – så langt – å gi ei aukande og stabil oppslutning om Senterpartiet på meiningsmålingane. Lokalvalet i 2007 gav framgang, men Stortingsvalet 2009 blir den heilt avgjerande prøvesteinen – ikkje berre for Senterpartiet, men for heile det raudgrønne prosjektet.

NOTER

- 1) Tore Bjørklund, *Mot strømmen. Kampen mot EF 1961-1972*, Universitetsforlaget, Oslo 1982, s. 301
- 2) R. Madsen, *Motstraums. Senterpartiets historie 1920-2000*, Det norske samlaget, Oslo 2001, s. 127.

Ingjald Ørbeck Sørheim

DNA I RØDGRØNN REGJERING

2005 kunne blitt et historisk år: Hundreårsfeiring for det frie og sjølstendige Norge, og valgseier for den rødgrønne koalisjonen. For første gang gikk DNA til valg med koalisjonsregjering som program. For den som ser etter politiske vardøgger kom det flau frihetsjubileet til å kaste skygge over valgseieren.

Frihetsjubileet kom svært uleilig for den norske styringseliten. I snart 50 år har den kjempet for å få Norge inn i en union langt mer udemokratisk enn den med Sverige. EU-ledelsen er like uavsettelig som svenskekongen, og vil gripe mye sterkere inn i styringen av Norge enn kungene kunne. To ganger har folket sagt nei, men tunge maktsentra i Norge gir seg ikke. Sjøl når folket stabilt deler seg 60/40 mot den nye unionen finner de håp – i Islands konkurs.

Ironisk nok var jubileet sjøl konkurs, men staten reddet det. Hvordan kunne et nasjonalt jubileum gå konkurs? Nasjoner med sjølrespekt arrangerer jubileene sjøl. I Norge anno 2000 ble det hele satt bort til et *aksjeselskap*, av alle ting. Festen ble degradert til *markering*, man tok ikke sjansen på at folket skulle kaste seg ut i feiring av den frihet tidligere slekter kjempet for i 500 år! For å ordne markeringen fant man noen kvikkaser fra privat sektor som satset på sponsorer og salg av minnemynter. Det gikk «åt skogen».

Aksjeselskapet hadde både direktør, økonomisjef, business controller, markedsansvarlig og sponsoransvarlig. Likevel ble det dundrende fiasko: 27 millioner i minus.

Selskapet hadde et styre også: Departementsråd, kulturettrådsdirektør, kapellan, konsulent og professor. Styret måtte sjølsagt gå, men Anne Kari Lande Hasle er fortsatt departementsråd med regjeringens fulle tillit til å lede administrasjonen av helse- og omsorgsdepartementet, med et årlig budsjett på 110 milliarder. Dokumentert økonomisk inkompetanse ingen hindring.

Pengesølet var ille nok. En større skandale var det at man forsøkte å stjele vår historie: Med orwelliansk nytale byttet man ordene frigjøring, sjølstendighet, unionsoppløsning, jubileum og fest med «100-årsmarkeringen» og «verdensborger i 100 år»; floskler til å rødme over.

Var så denne selsomme (og effektivt neddyssete) skandalen et omen for den rødgrønne regjeringen? Bare framtida kan svare på det. Dette skrives i mars 2009, et halvår før velgerne skal si sin dom. Den vil påvirkes av finanskrise som går over verden, og kanskje av de andre krisene som nå får mindre oppmerksomhet: Klima/miljøkrise og matkrise. Krisene rammer fattigfolk i syd hardest, men vil ikke la oss uberørt. Ei krise kan gi store politiske

muligheter for den som har et svar og tar ledelsen. Men den kan også føre til elendighet hvis for mange med makt henger fast i gamle tankemønstre. Vi ser dessverre tegn på det.

Jeg sier dessverre, fordi jeg hadde og har store håp for den rødgrønne regjeringen. Som medlem av DNA så jeg koalisjonen som en historisk mulighet til å ta tilbake den styring politikken i tiår hadde gitt fra seg til markedene. Teorier og reformer inspirert av markedsliberalisme og New Public Management hadde lenge bidratt systematisk til å redusere samfunnsborgere til atomiserte forbrukere, på et marked der alle slåss mot alle og faen tar dem som ikke holder koken. Et brutalisert arbeidsliv slo ut stadig flere, antallet på uføretrygd eksploderte. Klima/miljøkrise viste stadig tydeligere at vi måtte satse på fellesskapsløsninger.

Vi står ved et vendepunkt tenkte mange, mange nok til valgseier, rett nok med hårfin margin. Mulighetene var der, men ble de grepet med kraft og entusiasme? Som årene gikk med den nye regjeringen svarte stadig flere nei på dette. Jeg skal her ta opp noen sider av Arbeiderpartiets rolle, både ved tilblivelsen og utviklingen av den rødgrønne regjeringen. Jeg er ikke en uavhengig observatør: Medlem av DNA siden 1956, ofte ganske aktiv, fram til våren 2008 styremedlem i Oslo Arbeiderparti. Jeg er også knyttet til den rødgrønne tankesmia Res Publica som har medlemmer fra de tre regjeringspartiene – og noen utenfra.

Arbeiderpartiets tradisjon var å regjere alene, lenge på basis av flertall og senere mindretall, med mer eller mindre fasttømmret basis i Stortinget. Katastrofevalget i 2001, da partiet mistet hver tredje velger, trigget en utvikling som i de fire årene under Bondevik II la grunnlag for en koalisjon med SV og SP. Begge disse partiene hadde i perioder støttet mindretallsregjeringer av DNA.

Det er en katastrofe for et parti å miste hver tredje velger. Normalt vil det utløse sterk uro, med krav om endringer i politikk og ledelse. Reaksjonen etter jordskjelvet i 2001 var påfallende spak. Oslo Arbeiderparti nedsatte et utvalg med Raymond Johansen som leder. Han utpekes i skrivende stund til ny partisekretær, et spennende valg. Utvalget ble med galgenhumor kalt havarikommisjonen. Jeg var med i utvalget som laget en innstilling med en del konkret kritikk og forslag til forbedringer. Som andre sjølransaker (jfr. Hans Ebbings artikkel i dette *Vardøger*) førte den ikke til særlig konkrete resultater.

Flere forhold kan forklare at 2001-raset ikke raskt ga dypere endringer: Ledelsen ønsket ikke å legge om politikken, like lite som den ønsket utskifting av seg sjøl. Valget skjedde etter en lang høykonjunktur der folk tenkte på andre ting enn politikk, mange mente det meste ville fortsette som før, uavhengig av regjeringens farge. Velferd og materiell framgang ble tatt for gitt og store spørsmål langt på vei avpolitisert: Oljepolitikk, utenriks- og

sikkerhetspolitikk og pensjon var tatt ut av den politiske strid ved brede forlik i Stortinget.

Valgraset i 2001 bidro sterkt til at DNA i 2005 valgte å gå sammen med andre partier; drømmen om å regjere alene ble oppgitt. Fagbevegelsen spilte en viktig rolle i modningen av det rødgrønne prosjektet, mer om det senere.

Det politiske landskapet endret seg også på annet vis. Fra 1980-tallet har mediene skiftet karakter. Man løsnet og kuttet bånd til partier og interessegrupper; media ble mer business, fortjeneste ble viktigere enn meninger og politikk. Hvorfor dette skjedde og hvilke følger det fikk for politikken former og substans er lite debattert og forstått. Et hederlig unntak: I 1999 publiserte Odd Raaum en god bok: *Pressen er løs!*¹

Internt i mediene skjedde en form for profesjonalisering. Det vokste fram en ny ideologi, «journalismen», en vagt definert tro på at det finnes et nøytralt ståsted i verdi- og interessekonflikter.

Personer er i fokus, ikke meninger eller strukturer. Politikken reduseres til maktspill og tømmes for substans.

I 2008 skrev jeg en artikkel, «Mediemakt uten motmakt, medieofre uten vern», der jeg tok opp spektakulære «politiske» begivenheter de siste årene: Syse og Blaasenborg, Jagland VG og Ukeslutt, Gerd-Liv Valla, Eli Arnstad og Manuela Ramin Osmundsen.² Alle med enorm mediedekning og fokus på personlighet. Svært lite drøfting av de politiske følgene og hvem som hadde interesse av og bidro til utfallet.

En blomstrende industri har vokst fram under denne stille medie-revolusjonen: Informasjonsrådgivere og «spin doctors» av alle slag. På 1970-tallet hadde Norge 100 informasjonsrådgivere (PR-folk het det da) mens vi i dag har 4000, en førtidobling på en generasjon. Trolig er tallet enda høyere, mange som arbeider i storselskapene bokføres ikke som propagandister.

Miljøorganisasjonene som slåss mot oljelobbyen om boring i Lofoten og Vesterålen har forgjeves forsøkt å få ut tall fra StatoilHydro, om antallet påvirkningsfolk og budsjetter for meningspåvirkende annonsekampanjer. Det gir stor asymmetri og alvorlig demokratisk underskudd når det statsdominerte selskapet slipper unna slike krav ved å kalle det forretningshemmeligheter og bedriftsinterne forhold. Statoil-Hydro er ingen bedrift, det er kjernen i det kompleks som står for 24% av vårt BNP og 60% av vareeksporten. Det er en talende kjensgjerning at vedtaket om Lofoten/Vesterålen skal fattes våren 2010, det må for all del ikke bli sentralt i valgkampen.

Jeg har omtalt noen faktorer som påvirker hva vi forstår som politikk og hva som holdes utenfor. Vi oppfatter ikke mediene som en del av det politiske systemet, de bare *er* der, som en gitt størrelse. Det er underlig at mediens sjølførståelse og vår forståelse av dem ikke er blitt mer utfordret av fenomenet Fremskrittspartiet. Som Arild Rønsen treffende skrev i *Klassekampen* (27. februar 2009): «Hvordan har det seg at så godt som 100% av landets

aviskommentatorer har null innflytelse på fjerdeparten av folket? Er det virkelig sånn at skravleklassen snakker til seg sjøl?» Svaret er utvilsomt ja.

Magnus Marsdal er i sin utmerkete bok *FrP-koden* inne på det samme: Store deler av folket lever utenfor det mange tror er et nasjonalt mediefellesskap. Deres hverdag, holdninger og meninger ligger svært langt fra det som gjelder og går i Presseklubben og Stortingskafeen.³ Forløpet av blasfemi- og hijabsakene våren 2009 er overraskende nettopp fordi de kom overraskende på styrings- og medieelitene, de som møter og bekrefter seg sjøl på NHO-konferanser og Norges Banks årsmøtemiddag.

For Arbeiderpartiet er det særlig alvorlig at store deler av arbeiderklassen står utenfor disse toppfolkenes fellesskap – og utenfor det mange feilaktig tror er et mediefellesskap. Dette har flere årsaker: Endret rekruttering av politiske ledere, endring i utdannings- og yrkesstrukturene, «profesjonalisering» av politikken (for å nå til topps bør du være heltidspolitiker før 30, helst før 25), økt innavl gjennom ekte- og samboskap, stadig tettere og smalere sosiale nettverk, lite yrkeserfaring, ensidig lesning. Ledelsen snakker i stigende grad med seg sjøl og blir isolert fra «folk flest». De fleste av dem politikerne møter til hverdags: Departementsfolk, ledere i organisasjoner og næringsliv, mediefolk mv. tilhører den høyere middelklassen og overklassen. For et arbeiderparti blir dette særlig alvorlig, spesielt når hele begrepet sosial klasse er på vei ut, både som redskap for å forstå samfunnet og som stueroin ordbruk i hverdagen.

For Einar Gerhardsen og hans generasjon var ikke dette noe problem. Han kom fra arbeiderklassen og trengte ikke medieregisserte møter med vanlig folk. Gerhardsen gikk ikke bare på møter for å tale, han dukket umeldt opp på lokallagsmøter og brukte kaffepausene godt til å lodde hva folk var opptatt av. Jeg husker en statsråd som på 60-tallet klaget over at det var så vanskelig å få sjefen i tale, «han er alltid opptatt med en eller annen partidelegasjon fra Finnmark.» God prioritering Einar!

Det er en svakhet i norsk samfunnsforskning og i det lille vi har av norsk politisk analyse at man ikke mer grundig og systematisk studerer politikkarrierene, og ikke minst hvordan politikk i unge år tjener som karrierevei til tunge posisjoner senere. Dette skaper tette personbindinger og maktkoblinger, utenfor og på tvers av institusjonene. Slike effektive nettverk er skjult for velgernes innsyn og utenfor deres kontroll. Avsløringen av den sjøloppnevnte oljegruppa i DNA (der oljedirektører og håndplukkede politikere møtes) vakte oppsikt for noen år siden. Den spilte en viktig rolle ved delprivatiseringen av Statoil, da verdier for titalls milliarder gikk fra staten til private. Debatten døde, men gruppa lever. Den virker i det stille, som før.

Jeg skrev i 2002 en artikkel, «Makt til salg eller korrupsjon på norsk», som omtalte broilerismen.⁴ Det kom interessante tilbakemeldinger fra folk utenfor de snevre politiske miljøer. Fra disse kom lite. Evnen til å se på

kritikk som noe positivt er nok sjeldnere her, hva enten det skyldes hårsårhet eller at noen kanskje ikke leser artikler på mer enn to sider.

Det som her er omtalt (og annet det ikke er plass til) har bidratt til at partipolitikk blir stadig mer marginalisert. De viktige veivalgene skjer på andre arenaer. Sagt med tidens personfiksering: Svein Gjedrem og Helge Lund er viktigere enn partilederne. Partienes medlemstall ble halvert på 20 år mens antallet offentlig betalte heltidspolitikere økte raskt. Tyngden og makten ligger hos lederne, ikke hos fotfolket. Ingen personer eller miljøer utfordret i 2001 ledelsen og reiste krav om ny ledelse eller ny politikk. Om dette var et resultat av avpolitiseringen eller årsak til denne er mindre interessant. Vi kan bare fastslå at det i 2001 verken ble kamp om politikk eller makt i «ørnen blant partiene» som Jens Arup Seip kalte DNA i velmaktsdagene. Det mest engasjerende spørsmål på landsmøtet i 1998 var om homofile par skulle få rett til å adoptere.

Denne avpolitisererte tilstand er neppe bærekraftig. Den vokste fram i en av historiens lengste høykonjunkturer, da mange i vårt (og noen andre) land tok trygghet og materiell framgang for gitt. Når verden går inn i den tredoble krisa (finans- klima/miljø- og mat-) kan endringene bli både raske og dramatiske. Politikken sprenger seg fram på ny, i statene og på gatene.

Arbeiderpartiets ledelse, medlemmer og sympatisører bærer i ulik grad ansvar for at jordskjelvet i 2001 ikke ble brukt til å skape en ny forståelse av endringene rundt oss. Først når man forstår endringene og dynamikken i dem, er det mulig å gripe ledelsen og styre i ønsket retning. Under Bondevik II opplevde mange at samfunnet gikk i feil retning: Mer marked og mindre fellesskap. Noen tall griper dette: Under Bondevik II økte BNP med 130 milliarder. Av dette gikk 30 til økt fellesforbruk og 100 til økt privatforbruk, for hver ny krone til fellesskapet gikk over tre nye kroner til privatforbruk. Kjøpefest sa noen, dekadanse sa andre. Med uløste oppgaver i miljø, helse, omsorg, forsvar og infrastruktur brukte vi stadig mer til biler, fest og moro. En glanset reklame i postkassa mi tilbød en dag «kvalitetsdiamanter».

Samtidig vokste oljeinvesteringene, fra 64 milliarder i 2003 til 124 i 2008. Oljen og privatforbruket forsynte seg først, alt annet måtte slåss om smulene. Ansatte og pasienter merket underfinansieringen av offentlig sektor.

Slagordet «mer fellesskap» virket godt fram mot 2005-valget, særlig fordi LO mobiliserte så sterkt. Fra 12. oktober 2004 til 28. februar 2005 gjennomførte LO en historisk medlemsdebatt. 44.000 LO-medlemmer sendte inn 150.000 faglige og politiske innspill om hvilket arbeidsliv og samfunn de ønsker. Partiene ble bedt om reaksjoner på disse forslagene. Forslagene var konkrete, de viste hva vi fortsatt manglet i den store kjøpefesten.

LOs innsats var avgjørende for å skape et politisk grunnlag for å bruke større ressurser på de forsømte fellesoppgavene. Det betyr i praksis å trekke inn penger i skatt og bruke dem på skoler og sjukehus, jernbane og veier.

Så kom et lyn fra klar himmel i valgkampen i 2005: Skattene skulle ikke økes utover nivået i det siste hele Bondevikåret, 2004. Dette var åpenbart i strid med hovedparolen om mer fellesskap. Det lå ingen partimessig behandling hos koalisjonspartiene bak denne fastlåsing av den økonomiske politikken. Den avgjørende begrunnelsen var at man ikke ønsket et skattevalg. Partilederne og deres medierådgivere mente man ville tape en rå kamp med Høyre, FrP og tunge medier; disse ville lykkes med å stemple de rødgrønne som skatteflåere. Denne frykten var ikke uten grunn: Willoch vant 1981-valget på parolen «Mer til alt og mindre i skatt», det viste seg umulig å slå dette tilbake med saksargumenter om at det ikke hang i hop.

Men ingen sannheter er evige i politikken. I 2005 var det en økende forståelse av at vi trengte større satsning på fellesskapene, det ble en hovedsak i valgkampen. Vi hadde med rette kritisert Bondevik II for å vri pengebruken over til privat forbruk. Vi hadde dessuten en sterk høykonjunktur der kravet til folket ikke var å redusere forbruket, men få dem til å *godta litt mindre kraftig vekst*. Fortsatt vekst var mulig, men altså i dempet tempo.

I en valgkamp er det avgjørende å ha et budskap du sjøl tror på. Hadde vi brukt kraft på å få fram de viktige kravene (barnehageplasser, ventetider), kunne vi fått gjennomslag for en forsiktig skattevekst. Dette kan ingen bevise, vi kan ikke kjøre historien om igjen. Men vi har sterke holdepunkter for at skattelåsing var et strategisk feilgrep, det ga en defensiv utgangsposisjon etter en offensiv valgkamp. Vi bandt oss til et høyre-borgerlig skattenivå vi med rette hadde kritisert i fire år.

Den rødgrønne regjeringen startet med det berømte *hvileskjæret* for forskningen, det felt som mer enn noe viser viljen til å satse på framtida. Utdanningsminister Djupedal ble offer for den perverse finansdepartementslogikk at du ikke kan ha to store satsninger i samme departement; med milliarder til barnehager måtte forskerne suge på labben. Men deres virke er akkurat like framtidsrettet som barnehagene. Slik mistet både Djupedal og den rødgrønne regjeringen troverdighet hos dem som burde vært dens støttespillere, våre forskere.

Om velgerne vil se Stoltenberg II som et eneste langt hvileskjær kan ingen si i mars 2009. Håndteringen av finanskrisa ga kraftig vekst i oppslutningen, særlig for DNA. For første gang siden september 2005 var det flertall for en ny rødgrønn regjering. Vår historiske tillitskapital har kastet av seg – til nå. Minnene om Nygaardsvold og Ole Colbjørnsen, Gerhardsen og Brofoss gjør at folk flokker seg om Arbeiderpartiet i krisetider. Men mye kan skje på 6 måneder: Ledigheten vil vokse, ingen regjering i verden kan hindre det i en økonomi der halvparten av BNP eksporteres. Hvis problemene vokser for voldsomt, kan det raskt slå om. Småsamfunn langt fra Oslo vil rammes hardt, i Høyanger gikk ledigheten fra 0 til 25% da Fundo stengte. Det kan bli flere Høyanger, kraften i de negative impulsene utenfra ser fortsatt ut til å øke.

Det var ikke DNA alene som bygde opp tillitskapitalen for krisehandling fra 1935 og utover. Tre faktorer veide særlig tungt: Keynes' lære om at staten skal bruke penger i krisetider; gode ledere (Roosevelt, Nygaardsvold); og så er det en tredje faktor vi ikke liker så godt å snakke om: Hitler, opprustning og krig fikk fart på hjulene. 1929-krisa i USA ebbet ut under krigen, først i 1943 var USAs BNP på 1929-nivå.

Alle som ikke ønsker krig bør særlig se på de to andre faktorene: Samspillet politisk ledelse og økonomisk teori. Her er utgangspunktet dårlig: Etter Friedman, Thatcher og Reagan har én retning dominert innen økonomisk teori: Nyklassisismen, med røtter tilbake til Adam Smith (markedets usynlige hånd som ordner alt til det beste) og David Ricardos handelsteori (om komparative fortrinn). Likevektsøkonomenes sentrale metafor er fysikken og den døde natur, deres favorittverktøy matematikken. De ser likevekt som økonomiens naturlige tilstand, politikerne skal justere, ikke styre. Deres sofistikerte matematiske modeller ga dem høyere prestisje enn andre økonomer som studerte faktiske historiske forløp og brukte metaforer fra den levende natur. De alternative økonomene beskrev samfunnet som en organisme med ulike organer, med ulike funksjoner og med penger som blodomløp, som fører næring og informasjon til organismens ulike deler. Den moderne versjonen av denne typen teori, basert på biologiens og ikke fysikkens metaforer, kalles evolusjonær økonomi og bygger blant annet på Torstein Veblens og Joseph Schumpeters arbeider.

Det fantes kritikere som påpekte at mye av det viktigste faktisk ligger utenfor de matematiske modellene, det som på fagspråket kalles eksternaliteter: Natur, entreprenørskap, teknologisprang, demografi, krig og naturkatastrofer. Disse kritikere ble ikke hørt, ofte sjikanert ut av det gode selskap.

Når verden endrer seg fundamentalt og brutalt, må vi være åpne for nye teorier. Ingen fant på å be hunnerkongen Attila bygge opp igjen de byer han hadde brent. I dagens Norge er det fortsatt gårdsdagens økonomer man spør om råd og løsninger. Få innser at økonomiens krise er (de dominerende) økonomenes krise. Det var kraft og dybde over superguru Alan Greenspans *mea culpa* i Kongressen: «Jeg kunne ikke tro at bankene kunne opptre så uansvarlig og så destruktivt når de fikk full frihet, jeg trodde de ville ta hensyn til sine egne og samfunnets langsiktige interesser. JEG TOK FEIL!»

Dette har enda ikke slått inn her. Fortsatt blir Gjedrem, embetsverket i Finansdepartementet og andre arkitekter bak byggverk som falt sammen i 2008 bedt om å lede gjenoppbyggingen. Kriseforståelsen i den rødgrønne regjeringen er enda ikke kommet så langt at man kaller inn folk som Erik S. Reinert, Carlota Perez, Endre Røsjø, Robert Wade, Thorvaldur Gylfason eller Jan Kregel. Alle disse står sterkt internasjonalt, Kregel er økonomen som sammen med Joseph Stiglitz fører i pennen rapporten til FNs generalsekretær om finanskrisa. Disse seks holdt utmerkete innlegg på et seminar 20. januar i Oslo om Norge og finanskrisa. Seminaret ble arrangert av Senterpartiet og

Res Publica og ga faglig tunge og politisk spennende innspill. Den alternative tenkning er altså nådd inn i det rødgrønne feltet, men har nok et stykke igjen til kjernen.

En episode illustrerer dette. Seminaret ble holdt på hotell Bristol der stor-salen var delt med en foldevegg. På den andre siden pågikk et annet seminar om samme tema. Også her med 6 innledere, alle professorer ved Norges Handelshøgskole i Bergen. Den som vet alt, trenger ikke søke utenlands etter ny innsikt. DNAs Marianne Aasen fra Stortingets finanskomité, var invitert til Sp- og Res Publica-seminaret og skulle delta i en kommentarrunde til slutt. Hun valgte NHH-seminaret, men kom likevel til oppsummeringen. Der fremførte hun en skolestil om at verden var i orden; vi måtte ikke få panikk, alt ville nok gå bra til slutt, når man bare fikk litt tid på seg. Hun erklærte at alternative tanker ikke hadde noe for seg.

Det internasjonale stjernelaget reagerte med hakeslepp: Hvordan var det mulig for en som ikke hadde hørt innleggene å avvise dem? Dette er høflige mennesker som ikke griper til store ord, men deres reaksjon var sterk og dyp. Det er usikkert om det var hennes clairvoyante evner, freidighet eller uvitenhet som gjorde sterkest inntrykk.

For Jens Stoltenberg må dybden, kraften og varigheten av finanskrisa gjøre inntrykk. Han er sjøl økonom og kan en dag måtte erkjenne at hans fag og de fagfolk han beundrer ikke har svarene. Det er en stor prøve å bli stilt på. Kanskje hjelpen kan komme utenfra? Barack Obama viser tegn (foreløpig mer tegn enn gjerninger) til ikke å ville bøye seg for den økonomiske ortodoksi, han vurderer grep lærebøkene ikke kjenner.

Krisa har ikke frembrakt noen ny Keynes som med autoritet peker ut kursen videre. Men kriser skaper ny dynamikk. I Norge kan LOs kongress våren 2009 bli en av de spennende i historien. Ledigheten merkes sterkest hos dem som er nær dem som rammes. Under Gerd-Liv Valla utfordret LO (sammen med alle de store organisasjonene i arbeidslivet) regjeringen i et så sentralt spørsmål som arbeidstidsavtalen. Folk på DNAs høyrefløy skal ha jublet da en mediestorm satte 800.000 LO-medlemmers valg av leder til side. De kan ha feiret for tidlig: LO sto og står bak Valla i hovedsakene.

Krisetider virker radikaliserende og Kongressen skal ta stilling til store og langtrekkende spørsmål: EUs tjenstedirektiv, den videre utvikling av pensjonsreformene, kamp mot New Public Management på flere fronter. Våren 2009 kom LO-topper med utspill som viser at viljen til å sette ny kurs har stor tyngde. På Velferdskonferansen gikk Jan Davidsen (med 35% av LOs medlemmer i ryggen), nestleder Geir Mosti og LO-sekretær Tor-Arne Solbakken meget kritisk ut, bl.a. mot Statens Senter for Økonomistyring (SSØ) som et «verktøy for privatisering og konkurranseutsetting av offentlig sektor».

Kriser tvinger fram nye løsninger. Historikeren Even Lange har beskrevet hvordan ren nød drev fram industrigründere på Sunnmøre på 1930-tallet.

Hovedstrømsøkonomene er meget skeptiske til at statene skal drive næringspolitikk. Statenes praksis har likevel vært pragmatisk: USA har drevet kraftfull teknologipolitikk via forsvarsbudsjettet.

Fornyelsen vil også sprengt seg fram på de politiske arenaer. Kort etter at den rødgrønne regjeringen kom til, fikk vi den berømte episoden der SV-representanter demonstrerte på plenen foran Stortinget. Dette ble møtt med streng disiplinering: «Man kan ikke være litt i regjering» var slagordet. Dette er for enkelt; hvis ikke intern meningsbrytning aksepteres i partiene, vil de ikke makte å formidle folks ønsker og krav til dem som styrer. «Havari-kommisjonen» i 2001-2002 skrev bl.a. at det var viktig å «gi rom for meningsbrytninger og intern opposisjon». Videre:

«I og med at så mange har jobb innenfor bevegelsen er de også karriere-messig involvert. Dette kan få betydning for hvordan de opptrer. Det å være organisasjonsmessig ryddig og lojal har lønt seg, Vi må våge å stille spørsmålet om vi har etablert et system i AP at man jatter oppover i systemet.

(...)

Grunnplanet krymper og de profesjonelle overtar. En stigende del av toppfolkene har praktisk talt ingen annen yrkeserfaring enn politikk på heltid.

Er det AP som er i krise eller er det partipolitikken som er i ferd med å utspille sin rolle? Ønsker vi at politikk i enda større grad skal bli en egen profesjon?

(...)

Veksling mellom politikk og andre yrker, og tidsgrenser for politiske verv, kan trolig være viktig her.

Et parti som AP har selvsagt vært et 'fluepapir' for dem som ønsker å gjøre politisk karriere. Det er arbeidet i regjeringssystemet som er attraktivt, partijobbingen har i beste fall vært noe man må gjøre som betaling for den spennende jobben! De spennende politiske diskusjonene og beslutningene blir tatt langt fra den trauste jobbingen i lokallagene. Det nytter ikke å leke politikk. Hvis klare landsmøtevedtak, som i Statoil-saken, ikke binder partiledelse og regjering, vil stadig færre engasjere seg i programarbeidet i framtida. Hvis programmer og landsmøtevedtak bare skal ha en veiledende betydning vil det ikke være meningsfullt å bruke fritida på slikt arbeid.»

(«Statoilsaken» viser til delprivatiseringen av Statoil i 2000. Landsmøtet vedtok et kompromiss som godtok strategiske allianser med selskaper som Ruhrgas og Gaz de France, men ikke børsnotering. Dagen etter landsmøtet sa oljeminister Olav Akselsen at han nå hadde ryggdekning for børsnotering av Statoil. Jeg og flere andre protesterte, bl.a. i Dagsavisen, mot at regjeringen direkte gikk mot et landsmøtevedtak. Intet skjedde. Noen måneder senere spurte jeg Martin Kolberg på et møte i Oslopartiet om Regjeringen kunne

bortfortolke et klart landsmøtevedtak. Svaret var ubetinget nei. Intet skjedde nå heller, det praktiske resultat ble børsnøtering, på tvers av landsmøtevedtaket. Den som sitter med fortolkningsmakten og iverksetterapparatet, han vinner.)

Dette var det vi kritiserte i «havarikommisjonen»: Hvis vedtakene ikke binder ledelsen, vil stadig færre engasjere seg i programarbeidet. Blant annet derfor skal det bli spennende med Raymond Johansen som partisekretær: Når partivedtakene binder alle – også regjeringen – gir det mening å bruke tid på partiarbeid. Skal partiene være levende folkebevegelser og politiske verksteder må det internt være stor aksept for åpen debatt, åpen kritikk og systematisk arbeid for å kjempe fram endringer og alternativ politikk.

Men resonnementet trenger et ledd til: Aksept for enslige kanarifugler er ikke nok, det må godtas at flere kan virke sammen og faktisk få gjennomslag for ny politikk, på tvers av ledelsens opprinnelige ønsker. Som havarikommisjonen påpekte, er makten forskjøvet fra grunnplanet til ledelsen. En av maktens hovedformer er personalpolitikken: Hvem skal trekkes fram til de spennende oppdragene? Kaninavl gir kaniner, folk som «jatter oppover i systemet», for å bruke «Havarikommisjonens» ord fra 2002.

Kanintendensene forsterkes når man nesten bare satser på helt unge folk. Jens Arup Seip sa det slik: «Det er mindre viktig hvor folk kommer fra enn hvor de akter seg hen.» En fjerdedel av velgerne er over 60 og de blir etter hvert nesten ikke representert på Tinget; mye verdifull erfaring, kompetanse og klokskap stenges ute fra landets øverste ledelse. Demokratiets kjerne er at ulike grupper i folket representeres av seg sjøl, ikke av broilere.

Et kvalitativt poeng er viktig her: De som har mye av livet og karrieren bak seg er ikke så lette å tukte, de har mindre å miste. Eldre og uredde mennesker kan tilføre Stortinget og andre arenaer innsikt og debattkraft. Fallhøyden påvirker hvor modig du er i praksis. Det er ikke alltid like lett å se fornyingskraften og det ubøyelige motet hos de skarere av veskebærende 30-åringer som fyller politikken i dag. Det er enkelt å stanse uenighet ved å si at dette skader oss utad, i valgkampen. Men uten frisk meningsbrytning dør partiene.

I politiske debatter holdes ofte regjeringer ansvarlig for alt som skjer. Dette er galt av flere grunner: Ingen ønsker en allmektig stat, de fleste ønsker handlerom for frie og myndige borgere og deres frie sammenslutninger. Dernest er Norge en liten nasjon med under en promille av verdens befolkning. Det skulle man ikke tro når man ser norske medier eller iakttar norske fredsmeklere i fritt trav på internasjonale arenaer.

Politikk dreier seg om mobilisering og bruk av makt. En viktig premisse for den rødgrønne regjeringen er at den bør være mer tilbøyelig enn de borgerlige til å bruke statens makt for å korrigere de skjevheter som skapes utenfor politikken. Her har tiårene under markedsliberalismens blomstring slått venstresiden på defensiven, det merkes i språkbruken.

Nedleggelsen av Union i Skien ble sentral i valgkampen i 2005, rikspolitikkerne flokket til Grenland med utspill om gull og grønne skoger. Etter valget ble det svært stille, når fagforeningskjempen Jan Grini prøvde å innkassere løftene var gjennomgangstonen: «Vi kan ikke *gripe inn* i private bedrifters disposisjoner» – og det gjorde man da heller ikke. Få ønsker statlig detaljstyring i bedriftene. Men det er noe vagt og defensivt over denne ordbruken. Staten har jo virkemidler, som konsesjonsvilkårene for kraften Union var gitt for å drive industri, i andre bedrifter kunne eiermakt brukes aktivt, man har fleksible skatteregler, Innovasjon Norge og mye annet. Staten kan skape nye styringsinstrumenter og bygge opp aktive og kompetente miljøer til å utøve offentlig eierskap.

Svakheten ved «ikke gripe inn»-ideologien er at andre og sterke krefter «griper inn» hver dag; storkonsern legger lettere ned bedrifter i andre land enn i egne, våren 2009 slåss tsjekkerne mot Sarkoczy som vil legge ned franske bilfabrikker i Tsjekkia. Et interessant poeng i Aarsæthers artikkel i dette *Vardøger* er SPs vilje til å bruke statsmakt for å hindre uakseptable utslag av markedsøkonomien. SP står ikke sjelden for en mer aktiv stat enn de to andre partiene i konkrete saker.

Nils Arne Eggen lærte oss hvor viktig det er i lagspill å spille hverandre gode. Det er positivt for en koalisjon at partiene har ulike oppland og erfaringer. Det gode ved krisetider, sett fra et rødgrønt ståsted, er at bare staten er stor nok og sterk nok til å få oss ut av krisene. Den norske staten har en solid økonomi. Nå gjelder det å skape og fastholde den politiske viljen til myndig bruk av statsmakten, både ved lover, reguleringer, penger og informasjonsmakt. Det er høyresidas samfunnsteorier som nå ramler sammen; markedet tar ikke vare på langsiktighet og markedet er mer brutalt i fordelingssspørsmål enn vi godtar her i landet.

Et merkelig fenomen spredte seg under markedsrusen: En stor tafatthet i det politiske livet. Aldri før hadde Norge hatt større økonomisk handlefrihet. Men politikerne nølte. I stedet for å bygge jernbaner, veier og forskning ble gigantsummer satt i «verdipapirer» som viste seg å være akkurat det: Papirer. De ble dramatisk redusert i spill vi ikke hadde noen makt over. Sjefsforvalter Slyngstad sved av 633 milliarder i 2008 og sa at aksjeplassering var klokt på lang sikt.

Historieløsheten har vært slående. Vi som har levd ei stund, bør minne om at vi har ei fantastisk historie bak oss, ei historie som nettopp var mulig fordi de store folkegruppene organiserte seg og tok ansvar for utviklingen.

På et par slektsledd skapte vi i Norge et samfunn med en materiell og personlig handlefrihet våre fattige forfedre og formødre bare kunne drømme om. Denne nære historien gir grunnlag for stor optimisme. Hvorfor er vi ikke mer begeistret og stolte over den? Vi vant kampen om velferdsstaten der alle skal være med, men vi står i fare for å tape kampen om dens omdømme. Det er ironisk at utlendinger beundrer vår samfunnsmodell mer enn vi sjøl gjør,

de kommer for å studere «den skandinaviske modellen». Vår organisering av samfunnet har maktet hva den klassiske økonomiske tradisjonen, fra Ricardo til Friedman, mente var umulig: Å forene høy vekst i økonomi og produktivitet med sosial trygghet og jevnere fordeling enn i de fleste andre land.

Da Norge slo seg ut av fattigdommen framsto ledere som forente maskinkulturens frigjørende kraft med god sosial organisering, vi formet vår egen kombinasjon av stat, plan og marked. De siste 20–30 år har sjøltilliten visnet i de norske elitene. I stedet for å bygge videre på den unike balansen vi hadde skapt mellom fellesskap og konkurranse, la vi oss på viktige områder flate for en bølge av privatisering, konkurranseutsetting og New Public Management, dette misfoster som raser gjennom helse- og skolevesen. Det bygger på den villfarelse at helse, utdanning og danning er varer som kan produseres og omsettes på et marked og styres etter samme prinsipper som industriell vareproduksjon. Men pasienter og elever er ikke ting. Derfor ser vi dyp frustrasjon hos fagfolk som før forvaltet faglige og menneskelige verdier, men nå synker ned i en hengemyr av resultatstyring, innsatsfinansiering, evalueringer, statistikk og kontroll.

Det er tankevekkende at de land som startet først og drev det lengst i New Public Management, England, Australia og New Zealand, alt på slutten av 1990-tallet begynte å snu, etter hvert som skadevirkningene ble stadig tydeligere. Når markedsfundamentalistene enda står sterkt i Norge kan det tyde på at vi er blitt mer provinsielle enn i tiårene før 1905, da Bjørnsons og Ibsens stemmer ble hørt i Europa og hele verden. SVs nestleder, Audun Lysbakken, har laget en treffende kommentar til dette: «Når en idé er blitt riktig gammel og avfeldig, kommer den til Norge for å dø.»

Velgerflertallet ba i 2005 om en ny kurs. Den rødgrønne regjeringen og partiene i den har annå et halvår på seg til å makte dette. Finanskrisa gjør det langt mer krevende, men også mer oppnåelig. Krisetider er besøkestider for den som satser klokt; på gammel tillit og på nye tanker.

Så si som Gunnar Knudsen: Vi har makten og vi akter å bruke den!

(Ikke fagfelleverdert)

NOTER

- 1) Odd Raaum, *Pressen er løs!* Pax forlag, Oslo 1999.
- 2) Ingjald Ørbeck Sørheim, «Mediemakt uten motmakt, medieofre uten vern», i: Knut Olav Åmås (red.), *Norge – En diagnose*, Schibsted forlag, Oslo 2008.
- 3) Magnus Marsdal, *FrP-koden*, Forlaget Manifest, Oslo 2008.
- 4) Ingjald Ørbeck Sørheim, «Makt til salgs eller korrupsjon på norsk», i: Arne Haugestad (red.), *Festskrift til Tor Erling Staff*, Kagge Forlag, Oslo 2002.

Hans Ebbing

POLITIKKENS ELENDIGHET OM Å FORANDRE VERDEN MED SV

Utgangspunktet

Kapitalismens aktuelle utvikling framtvinger følgende spørsmål: Hva kommer etter kapitalismen? For første gang i historien må menneskeheten stille spørsmålet om sin egen framtid som en *realpolitisk*, internasjonal utfordring. Systemkombinasjonen av økonomisk, sosial og økologisk krise framtvinger et universelt, politisk *Hva nå?* Den som benekter relevansen av spørsmålet om systemkrise, avslører seg som en *idiot* i ordets opprinnelige betydning.¹ Spørsmålet uttrykker også et enormt behov for kunnskap, ikke bare om økonomiske og sosiale forhold, men om økologi og om samspillet mellom økologi, økonomi og politikk, kort sagt om den reelt fungerende kapitalisme: For å kunne løse problemene, må vi i det minste kjenne årsakene til dem. Først da kan det utvikles politiske strategier for å gjøre de nødvendige endringene i årsaksforholdene slik at et ny sosialt rettferdig og økologisk forsvarlig samfunnsdynamikk kan vokse fram.

Hva slags samfunn som kommer ut på den andre siden av denne systemkrisen, er det ingen som vet i dag. De eneste vi vet, er at kampen for en ny dynamikk, vil utløse store motsetninger. Dette er det internasjonale bakteppet for SV som vil forandre verden.

Politisk motstand må ta sitt utgangspunkt der *hvor folk er*, sosialt, geografisk og politisk. De sosiale klassenes politiske handlingsradius er i utgangspunktet begrenset av nasjonalstatene som territorialstater. Med dette som utgangspunkt utvikles bevegelser ut over statenes grenser. Dette er vår politiske og eksistensielle situasjon. Behovet for et demokratisk, kunnskapsrikt og følgelig *sosialistisk parti i Norge* blir i perspektivet skissert ovenfor større for hver dag.

Jeg vil også påstå at de økonomiske, sosiale og institusjonelle rammebetingelsene for en progressiv utvikling er bedre i Norge enn i de aller fleste andre land, i den grad dette kan betraktes isolert. For det første har landet store økonomiske ressurser på statens hender som ved endring av de politiske styrkeforholdene nasjonalt, kan brukes på andre måter med hensyn til internasjonal solidaritet og miljø enn i dag. Den store lønnsarbeiderklassen i Norge og folk tilknyttet primærnæringene er, sammenlignet med de aller fleste andre land, godt organisert og har evnet å inngå viktige allianser med hverandre. Dette danner det politiske styrkeforholdet, klassekompromisset, som har ligget til grunn for utviklingen og forsvaret av en velferdsstat med et

utbygd utdanningssystem, for politisk demokrati innenfor rammen av et parlamentarisk system (Norge er ennå ikke tilsluttet EU!), og for en etter internasjonal målestokk rimelig bra fungerende rettsstat. For all historisk erfaring viser at slike eksistensielle goder blir realisert for folk flest bare i samme grad som den store, sammensatte lønnsarbeiderklassen selv er faglig og politisk organisert. Dette er også noen av de underliggende forutsetningene som gjorde etableringen av det rødgrønne regjeringalternativet mulig i en periode hvor markedsliberalismen og høyrekreftene har dominert internasjonalt.

SV og det reelt fungerende venstrepartiet

Opgaven til et parti som SV, som helt allment har erkjent nødvendigheten av å *forandre verden*, blir da å bidra til å utvikle en demokratisk strategi for forandring og mobilisere for den. Dette må skje både i og utenfor parlamentene og statsapparatene, i og utenfor media. Bare slik kan partiet også skape bevissthet om sin oppgave i forhold til *andre* bevegelser og organisasjoner. En forutsetning for at dette skal være mulig er altså ikke at partiet har et klart begrep om en lysende framtid, om Sosialismen, men at det tvert om vet hvordan den reelt eksisterende kapitalismen fungerer, økonomisk, sosialt, politisk og i forhold til sitt naturgrunnlag, i Norge som internasjonalt.

I dag er SV et *tradisjonelt medlemsparti*, tilpasset en parlamentarisk politikk, statlig og kommunal forvaltning, men med en alt for svak tilknytning til folkelige bevegelser og demokratiske organisasjoner utenfor parlamentets eller kommunestyrets sfære. Arbeidet med å styrke SV vil i overskuelig framtid bestå av hovedgrep som reflekterer partiets svakheter: 1. Gjenreise det interne partidemokratiet. 2. Styrke skoleringen, teoretisk og praktisk. 3. Styrke forbindelsene til det sivile samfunnet (det utenomparlamentariske arbeidet) – og på dette grunnlag 4. styrke SVs evne til å utvikle radikale allianser.– Disse grepene er gjensidig avhengig av hverandre og må gjennomføres parallelt.

Det reelt fungerende, norske venstrepartiet består i dag av en uformell allianse av (det meste av) SV, venstresiden i AP, deler av SP, de demokratiske og faglige deler Rødt/RV og noen frie radikalere. De ulike deler av dette *utvidete* venstrepartiet konkurrerer selvsagt med hverandre, men delvis finner de fram til felles standpunkter og handlinger. For at fellesskapet skal veie tyngre enn oppsplittingen, må det være til stede en minste felles erkjennelse av felles interesser – at de kjemper for viktige felles saker og har noen felles, strategiske fiender i disse sakene. Sammen med andre organisasjoner, som fagbevegelsen, miljøbevegelsen, bevegelser til forsvar for velferdsstaten, mot EU-medlemskap osv. kan det reelt fungerende venstrepartiet bidra til å danne det den italienske marxisten Antonio Gramsci kalte en *blokk* som skaper et *kulturelt og politisk hegemoni* som danner det *varige grunn-*

laget – klassealliansen – for en demokratisk, radikalt samfunnsendrende politikk, en *historisk blokk*.² Den nye, sosialistiske blokken avløser en borgerlig dominert blokk og fører en *langvarig stillingskrig* for sine mål. De formelle, politiske partiene *alene* vil ikke være tilstrekkelige – om enn nødvendige for at en slik politikk skal få *historisk* gjennomslag.

Hvordan kan SV bidra til å danne enn slik blokk – maktbasen for å kunne «forandre verden»? Den uformelle alliansen som drev fram dannelsen av det rødgrønne regjeringsalternativet kan i sine beste øyeblikk betraktes som *begynnelsen* til en slik blokk. Men den kan også mislykkes og sette dannelsen av blokken tilbake. Jeg vil påstå følgende: SVs evne til å spille en positiv, sentral rolle i denne formen for alliansebygging og strategutvikling er blitt avhengig av SVs evne til å ta vare på og utvikle *seg selv*.

Realpolitikk og maktbalanse

For å belyse dette vil jeg ta utgangspunkt i ett bestemt saksområde, *krigen som en fortsettelse av politikken med andre midler* og hvordan SV har forholdt seg til dette. Denne forståelsen av sammenhengen mellom krig og politikk ble uttrykt klartest hos den prøyssiske militærteoretikeren Carl von Clausewitz (1780-1831) i kjølvannet av napoleonskrigene først på 1800-tallet i verket *Om krigen*. Krigen er et middel, ikke et mål. Uten politikkens primat og styring av krigen, blir krigen ukontrollerbar og utvikler sin egen logikk i strid med de politiske målsettingene slik det med USAs *out of area*-strategi i Irak og Afghanistan: Hvordan komme seg ut av hengemyra?

I et sosialistisk perspektiv (forandre verden) vet vi at bare en *fredlig løsrivelse* fra de blinde tvangslovene i det kapitalistiske systemet kan føre til et solidarisk samfunns- og verdenssystem. En overgang til økonomisk demokrati og sosial rettferd i samsvar med samfunnets naturgrunnlag, kan bare lykkes uten krig, i ly av Folkeretten og et handlingsdyktig FN. Særlig er små stater som Norge helt avhengige av Folkeretten for å kunne forsvare befolkningens interesser av trygg ressursforvaltning og sosial utvikling. Bare stormakter har makt til å sette seg ut over Folkeretten og praktisere den sterkestes rett.

Men FN er på ingen måte hevet over stormaktenes spill. Vi vet at i verste fall, som resultat av ubalansert stormaktsdominans, kan FN støtte aksjoner som er i strid med Folkeretten, som i Afghanistan. Gjennom flere resolusjoner i Sikkerhetsrådet har FN i stadig sterkere grad gjennom ISAF (International Security Assistance Forces) kommet til å støtte opp om USAs aggressive Operation Enduring Freedom (OEF), som begynte som et angrep på Afghanistan, uten hjemmel i Folkeretten eller i FN-vedtak. For i følge Folkeretten er bare forsvarskrig lovlig. Gjennom resolusjon 1776 fra 2007 velsignet Sikkerhetsrådet en samordning av ISAF med OEF over *hele* Afghanistan.³

Som realpolitikere vet vi at fred ikke oppstår bare av inderlige *ønsker* om fred. I en motsetningsfylt verden er fred basert i en *maktbalanse* mellom stater. Folkeretten definerer felles spilleregler for diplomati og politikk at krig kan unngås, hvilke former for krig som tross alt er lovlig (forsvarskrig etter forutgående angrep) og spilleregler for hvordan statene fører krig når den først er brutt ut, hvordan krigsfanger og befolkningen i okkupert land behandles, hvilke typer våpen som er «tillatt» osv. Slik blir Folkeretten en viktig forutsetning for fred – og for sivilisert fredsslutning i krig. Folkeretten virker tilbake på maktbalansen og bidrar til å stabilisere den. I det globale *statssystemet* er FN, selv med sine åpenbare svakheter, et forum for utfoldelse (og i noen tilfelle undergraving) av Folkeretten og er slik en viktig instans som vi må bygge på samtidig som vi deltar i og fremmer de folkelige bevegelser utenfor og på tvers av statsgrensene.⁴

Hvordan har SV som organisasjon håndtert dette spørsmålet i Stortinget og i regjeringen? Saken berører SVs politiske og moralske nervesystem og kaster lys over sentrale trekk ved partiets egen utvikling. Samtidig vil dette spørsmålet komme til å stå stadig mer sentralt etter hvert som den globale kapitalismens motsetninger spiller seg ut.

SVs humanitære krig

Fram til 1998/99 levde undertegnede, som har vært medlem av SV siden 1974, i en grunnfestet tillit til at det ufullkomne SV i alle fall var en sikker forsvarer av den internasjonale lov som regulerer forholdet mellom stater og det organisasjonssystem som er satt til å forvalte dette. Ikke bare var det spikret fast i partiets prinsippprogram, men har for mange vært avgjørende for å være medlem av SV i stedet for AP eller Rødt/RV. Spørsmålet var med andre ord selve demarkasjonslinjen mellom SV og de politisk *andre*. Dette var en villfarelse, viste det seg.

Så lenge Sovjetunionen var på plass i det internasjonale statssystemet, var det til stede en tilstrekkelig global maktbalanse til å holde de store militæralliansene, NATO og Warsjapakten, på plass i forhold til hverandre. De mange krigene etter Den andre verdenskrig, var i hovedsak knyttet til oppgjør med det gamle kolonisystemet og dannelsen av nye nasjonalstater på denne bakgrunnen, eller forsvar mot en ny imperialisme (jfr. Vietnam-krigen). Stormaktenes involvering i disse gjorde dem til stedfortrederkriger ettersom de hadde geopolitiske eller økonomiske interesser knyttet til disse krigene og blandet seg inn i dem via bakdøren. Likevel: NATO og Warsjapakten, som militærblokker rettet mot det europeiske kontinentet, var aldri i åpen konflikt med hverandre. Dessuten: Innenfor dette todelte statssystemet framstod Europa som ferdig konstituert i sin inndeling av nasjonale territorialstater. Da Sovjetunionen forsvant, forsvant den store maktbalansen og det utenkelige

skjedde: Det ble krig i Europa. På Balkan gikk den jugoslaviske territorialstaten i oppløsning gjennom flere kriger.

I 1999 spredte krigene om *den nye oppdelingen av Balkan* seg til hele Europa. Turen var kommet til at også Norge skulle yte sitt bidrag til denne delingsprosessen. For første gang etter 1814 deltok den humanitære stormakten Norge i en angrepskrig gjennom NATO i strid med Folkeretten og uten godkjenning fra FN, og i strid med NATOs eget grunnlag! For alliansen førte nå krig *out of area* – altså utenfor det området og de formål som er definert i Atlanterhavspakten.

Men flertallet i SVs stortingsgruppe støttet NATOs *forberedelser* til denne krigen gjennom en votering et hastemøte i gruppa tidlig i oktober 1998. Møtet kom i stand for på kort varsel for å klargjøre hva som skulle være Erik Solheims holdning til saken i den utvidete forsvars- og utenrikskomiteens lukkede møte dagen etter. Flertallet bestod av Kristin Halvorsen, Erik Solheim, Inge Myrvoll, Gunnar Ballo og Karin Andersen. Disse stemte mot: Hallgeir Langeland og Rolf Reikvam. Fraværende: Øystein Djupedal (sluttet seg til flertallet), Ågot Valle (sluttet seg til mindretallet). Hva som egentlig foregikk i den utvidete utenriks- og forsvarskomiteen, er hemmelig. Ja, i prinsippet er det til og med hemmelig *at* et slikt møte har vært holdt. Det føres ingen referater fra møtene, tilgjengelige for offentligheten, like lite som innkallingen til slike møter er offentlige. Komiteens møter er av natur derfor konspiratoriske. For i følge elitens fornuft er få ting mindre egnet for demokratisk behandling enn sikkerhets- og utenrikspolitikk i turbulente tider. Denne bør forbeholdes samfunnseliten og må derfor holdes utenfor demokratiet.

Har SV i samsvar med denne elitistiske logikk i hemmelig møte støttet en angrepskrig i strid med Folkeretten? Da krigen brøt ut, ble ikke gruppa innkalt til nytt møte for å ta endelig stilling. Loddet var kastet.

Da bombingene tok til 24. mars 1999, begrunnet president Bill Clinton dette først med henvisning til USAs «nasjonale interesser» i følge NRKs morgennyheter i radio etter at bombingene begynte. Bare noen få timer seinere, da bombingene hadde eskalert kraftig, ble denne begrunnelsen fra-veket. Nå dreide det seg utelukkende om en *humanitær intervensjon* for å beskytte Kosovo mot etnisk rensning fra serbisk side. Problemet var bare (slik FN og OSSE seinere viste) at den etniske rensningen satte inn for alvor først *etter at* bombingene var begynt, noe det var advart mot på forhånd. «Krigen skapte det problemet som den i følge sin rettferdiggjørelse skulle løse». Dette var den tidligere generalsekretæren i NATO og utenriksminister under Margaret Thatcher, Lord Carringtons, lakoniske kommentar høsten 1999.⁵ Også St.prp.88 (1998-99) *Om humanitær bistand i forbindelse med krisen i Kosovo* erkjenner at de serbiske overgrepene mot sivilbefolkningen «ble betydelig opptrappet etter at NATO innledet luftoperasjoner mot Den føderale republikken Jugoslavia». Det viste seg også at alle massegraver som

ble avdekket av FN seinere, stammet fra tiden *etter at* bombingene tok til. Så selv ikke en *humanitær* begrunnelse for krigen – ut fra en høyere, universell rettsorden, ubundet av Folkerettens begrensninger – var troverdig.

De som argumenterer for retten til å gå til krig ut fra humanitære hensyn i strid med Folkeretten, påberoper seg en slik høyere moral. Filosofen Jürgen Habermas er kanskje den mest prominente forsvarer av denne type argumentasjon.⁶ Dette er også argumentet til de i SV som forsvarte krigen, slik Erik Solheim argumenterer for i sin biografi *Nærmere* fra krigsåret 1999. Problemet med denne type moral bare kan omsettes i praktisk politikk av nasjonalstater (eller allianser av slike) som er vesentlig sterkere enn de stater de gjør inngrep mot, og som dermed er sterke nok til å heve seg over begrensningene i Folkeretten og maktbalansen i FN-systemet. *Humanitær krig blir dermed uttrykk for den sterkestes rett.*

Modernisering

Hvordan kunne dette skje med et parti som hadde sin historiske bakgrunn i fredsbevegelser etter Den andre verdenskrig, i motstand mot NATO og atomvåpen? Var ikke NATO-krigen i 1999 nettopp en stadfestelse av kjernen i SVs kritikk av militæralliansen – at den var et redskap for å fremme USAs og Vestens strategiske og økonomiske interesser ikke bare i forhold til Sovjetunionen, men i en global sammenheng? Som kjent førte krigen til at NATO (les: USA) ga seg selv et nytt mandat *out of area* – en rett til i kraft av sin overlegne maktstilling å gripe inn over alt på kloden med militærmakt uten at noe NATO-land var angrepet først, slik som «gamle» NATO i hadde slått fast på papiret og faktisk praktisert?⁷ Da Sovjetunionen forsvant, slapp katten – NATOs imperialistiske tendens – ut av sekken. Hadde ikke SVs prinsippprogram fra 1995 (som fortsatt gjelder) i kapittel 4.3 stadfestet at «fredsskapende og fredsbevarende aksjoner må være underlagt FN-kommando», at «en stormakts bruk av militærmakt på fremmed jord – både i og utenfor FN-systemet – for å forsvare sine egne interesser, aldri /kan/ aksepteres»? Den interne konflikten i SV truet med å splitte partiet på grunn av lederens, Kristin Halvorsens, ultimatum på landsmøtet i april 1999 mot et resolusjonsforslag som tok klart avstand fra norsk deltakelse i krigen! Med en alternativ lederkandidat på anti-krigslinja hadde Kristin Halvorsen aldri våget å stille ultimatum og partiet hadde kommet ut av krisa på en helt annen måte.

Episoden viser viktigheten av at det til enhver tid er til stede en maktbalanse internt i et parti for at det skal kunne fungere demokratisk. Og samtidig avdekket den en grunnleggende svakhet ved venstresiden i partiet: manglende evne til å utvikle politiske alternativer med konsekvenser for partiledelsens sammensetning. Den lar seg lett dupere av at den i disse sakene faktisk har partiprogrammet og partitradisjonen på sin side uten å forstå at

den må sette makt bak dette i form av endringer i partiets ledelse og en annen organisasjonspraksis.⁸

Hvordan kunne partiets ledelse i Stortinget frigjøre seg fra programmet i denne så vitale saken for SV? Spørsmålet blir desto mer påtrengende etter som Landsstyret, partiets høyeste organ mellom landsmøtene, i alt i juni 1998 hadde vedtatt en uttalelse der SV ville gå i mot NATO-aksjoner på Balkan uten FN-mandat. Hvordan skal vi forklare at SV kunne bli et parlamentarisk støtteparti for en krig i strid med Folkeretten, sin historie, sine programmer og organisasjonsdemokrati? Skyldes det bare personlige avvik, eller er det noe i partiets *praksis og psykologi* som åpner for et slikt politisk forfall? Og hvordan skal vi unngå at partiet skal gjenta dette? Hvilken tillit kan et parti få i arbeidet med å skape den demokratiske, radikale blokken SV bør være en naturlig del av, hvis partiet bryter ned sitt interne medlemsdemokrati og dermed sin vedtatte politikk på sentrale områder og slik gjør partiet til et *de facto* krigsparti?

Den politiske og ideologiske prosessen som ligger under dette, vil jeg med Erik Solheim kalle *politisk modernisering*. I sin politiske selvbiografi *Nærmere* «skildrer han usminket sine ti år som partileder og sine forsøk på å modernisere SV», i følge bokas omslag, slik:

«Over hele verden ser vi at i mediasamfunnet går politiske partier over til å bli støttegrupper rundt enkeltpersoner. Tony Blair har gitt det engelske Arbeiderpartiet kolossal velgervekst, men samtidig avskaffet partiet som verksted for politikk. Medlemsdemokratiets store paradoks er at hvis partiet fører den politikken som medlemmene ønsker, kan ikke partiet oppnå framgang. Mye av det som ga SV framgang tidlig på 1990-tallet ((da Solheim var leder)) var bare mulig fordi vi i ledelsen satset på å få tilgivelse i etterkant. Hadde vi bedt om tillatelse på forhånd, var svaret blitt nei. Men dermed blir partiet uinteressant også for medlemmene. For at et parti skal ha virkelig framgang, trenger det en populær og drivende leder. Men straks en politisk leder har fått høy status blant velgerne, bli partiet bare en klamp om foten for ham eller henne. Politikeren trenger ikke partiet, men ønsker å frigjøre seg mest mulig fra det. SV er langt på veg en støttegruppe rundt Kristin Halvorsen. Fremskrittspartiet er Carl I. Hagen ... Den logiske konklusjonen på den utviklingen vi er inne i, er at partiene i framtida organiseres som stiftelser. I så fall vil demokratiet i sin helhet utspille seg i media, ikke gjennom intern partidebatt.»⁹

Sitatet balanserer mellom en ren beskrivelse av aktuelle utviklingstrekk på 1990-tallet og en tilslutning til virkeligheten slik den (i øyeblikket) syntes å være: SV bør underlegge seg de herskende tendenser og slik komme på høyde med virkeligheten – *modernisere* seg. Partiorganisasjonen må nedbygges til fordel for mer direkte velgerinnflytelse (uten medlemskap) innover i partiene: «Siden personer er viktigere enn programmer, bør velgerne gis innflytelse på hvem som velges fra et parti, ikke bare gis valg mellom ulike

partier.» Målet er å gjøre partiet til en kampanjeorganisasjon – for partiledelsen.

Dette var hovedtendensen gjennom hele 1990-tallet, og ble forsøkt realisert med *SVisj*-kampanjen (se nedenfor). Moderniseringen forstår politikken liberalistisk – som et slags marked, der velgerne er kunder eller aktører som velger fritt mellom partier og personer. Partiene er da en slags foretak (Solheim: stiftelser), som styres av en ledelse.

Men Fremskrittspartiet har forlenget vist at det er noe mer enn Carl I. Hagen: Uten det systematiske, tradisjonelle, interne organisasjonsarbeidet og skoleringen av sine medlemmer over lang tid – i symbiotisk samvirke med media, særlig TV – hadde Frp i dag ikke vært den politiske kraft det virkelig er. Slik sett er Solheims partimodell tilbakevist av virkeligheten, avkledd som et konjunkturfenomen som har bidratt til å svekke SVs egen utvikling og – i den grad høyrefløyens styrke er betinget av venstresidas svakhet – til å styrke Frps framgang.

Ledelse, ledelse, ledelse!

Ledelsesfikseringen i SV er ikke original, men et uttrykk for et sentralt trekk i liberalismen som hegemonisk ideologi siden slutten av 1970-tallet. I næringsliv, politikk og i stat har det vokst fram en sterk betoning av Ledelse, en *managerideologi* som har sitt uttrykk i New Public Management. Denne formen for lederdyrkelse ligger innebygget i de kapitalistiske bedriftenes maktforhold: Ledelsen har der sin maktbase i de private eiendomsforhold til produksjonsmidlene, ikke i de ansattes verdiskaping og medvirkning. I virkeligheten er denne formen for lederdyrkelse en strukturell betingelse for politisk førerdyrkelse med massebasis: Fascisme. Overført til modernisering av SV forutsetter en ledelsesfiksert praksis til at de vanlige partimedlemmer (tilsvarende de vanlig ansatte i bedriftene) ikke har myndigheten over utforming og iverksettelse av politikken (= over verdiskapingen) ut over det å delta som arbeidskraft i organisasjonsarbeid (= produksjonen), og som funksjonærer i valgkampen (= markedsføringen). Ikke tilfeldig framhever Solheim i sin biografi det amerikanske partisystemet som mulig alternativ til det umoderne SV.¹⁰

Omtrent samtidig som flertallet i SVs stortingsgruppe fikk SV til å opptre som et NATO-parti i Stortinget i 1998/99, ble moderniseringskampanjen *SVisj* satt i gang.¹¹ Dette sammenfallet av en avdemokratiserende moderniseringskampanje og den kraftige høyredreiningen i SV-ledelsens forhold til NATO og krig som politisk virkemiddel – i strid med partiets vedtatte politikk – er to sider ved samme sak: partiledelsens selvstendigjørelse i forhold til partidemokratiet. Men kampanjen vekket ingen begeistring ute i den umoderne organisasjonen og ble endelig gravlagt på Landsmøtet i 2005, hvilket bare er en bekreftelse på medlemmenes konservatisme – og avmakt –

i forhold til ledelsen dynamiske modernisme. Ledelsesfikseringen fortsatte i praksis som før.

Ytre og indre bevegelser

Vi vet at når radikale bevegelser utenfor partiene svekkes eller faller bort, svekkes også medlemsaktiviteten i partiene. Medlemmene har da en tendens til å feste større lit til ledelsen framfor til egne krefter. Men også feilslått strategi og taktikk overfor andre kan ødelegge forholdet til de aktive bevegelser som faktisk fins. EU-kampen i 1992-94 var en slik situasjon der aktivistene på Nei-siden fikk lite drahjelp av SVs ledelse, som fryktet å støte fra seg EU-tilhengere hvis nei-holdningen ble for tydelig («dogmatisk»), med den konsekvens av SV ikke fikk den politiske innsprøytingen fra nei-bevegelsen i retur, slik det skjedde etter EU-striden i 1972. (1972-striden lå til grunn for dannelsen av SV.) Under EU-kampen på 1990-tallet var det derimot Senterpartiet som stakk av med gevinsten. I 1993 gjorde Sp sitt beste Stortingsvalg noen sinne med 16,7% av stemmene, mens SV gikk tilbake fra 10,1% i 1989 til 7,9%, og ytterligere tilbake til 6,0% i 1995 og 97. Over tid fører mislykket politikk til at medlemmene frustreres og passiviseres i det interne organisatoriske arbeidet. Dermed vinner partiledelsen relativ styrke internt, men ikke i forhold til de politiske prosessene i samfunnet ellers. Lederens sterke stilling skyldes ikke da medlemmenes aktive medvirkning, men deres passivitet og lojalitet – altså en blanding av psykologiske og ideologiske mekanismer. Grunnlaget for slik praksis er ledelsens disposisjonsrett til partiets økonomiske, mediemessige og byråkratiske ressurser sentralt – og dermed til partiets profil i forhold til velgerne – når vitamininnsprøytingene fra det generelle politiske liv uteblir.

Tilpasning til regjeringsmakt: Bondefangeriets jernlov

Parallelt med dette skjedde det gjennom representasjonen i Stortingets utenrikskomité en stille tilpasning til NATO. Alt i 1995 kunne Erik Solheim på vegne av SV – uten behandling i partiets valgte organer først – gi sin tilslutning til den politiske elitens credo om at «Norges sikkerhet er forankret i NATO».¹² Det er lettere å få tilgivelse i etterkant enn tillatelse i forkant – selve bondefangeriets politiske jernlov, ettersom interne oppgjør om brudd på demokratiet i følge partiledelsen fører til skadelig publisitet og ytterligere tilbakegang. Med andre ord: SV var ikke lenger i stand til å øve effektiv kritikk av og motstand mot NATO i Stortinget og dermed heller ikke i de hemmelige møtene mellom utenriks- og forsvarskomiteen – den utvidete utenrikskomiteen. Det bidrog til å svekke den sikkerhetspolitiske debatten, det feltet som i utgangspunktet tydeligst rettferdiggjorde dannelsen av et parti til venstre for AP. Slik svekket SV sin demokratiserende og mobiliserende oppgave. Lederskiftet i 1997 endret ikke dette.

På denne bakgrunn forstår vi bedre at partiets ledelse i 1998/99 kunne fristille seg fra partiets anti-krigstradisjon og bli et *normalt*, bevisstløst, parlamentarisk parti innenfor NATO-alliansen. På landsmøtet i april 1999 fremmet ledelsen også et forslag som stilte seg positiv til globaliseringen – *Lenge leve globaliseringen!* Dette visjonære forslaget var selvsagt klekket ut før Jugoslavia-krigen. Landsmøtet avviste det og vedtok i stedet en globaliseringskritisk uttalelse. I kommune- og fylkestingsvalgkampen samme år nektet partilederen å skrive under på et tverrpolitisk opprop som sa at «gjennom krigshandlingene i Jugoslavia har NATO foregrepet og utprøvd sin nye strategi» *out of area*.¹³ Valgresultat: 7,8% .

Til tross for tilbakeslaget i 1999 hadde SV fortsatt en mobiliserende rolle i anti-krigsbevegelsen etter 11. september 2001, og særlig i forkant av Irak-krigen i 2003.

Det er verdt å merke seg at SVs toppledelse på ingen måte var motor i dette arbeidet. Det var aktivister på litt lavere plan i SV og SU og andre, som drev dette fram i SV. Sammen med radikaliseringen av LO til forsvar for velferdsstaten, mot markedsliberalismen i regi av regjeringene Bondevik og Stoltenberg I førte dette til en venstredreining og tydelighet i SVs profil. Det skapte økt oppslutning ved valgene i 2001 (12,5%) og 2003 (12,3%) – med tilsvarende tilbakegang for AP. Dette var igjen viktig for dannelsen av den rødgrønne regjeringsalliansen.

Denne venstredreiningen ble deretter nedtonet i valgkampen i 2005 – av partiledelsen og uten organisatorisk behandling – til fordel for *varm skolemat* for ikke å utfordre AP. Resultat: 8,8%. Samtidig hadde partilederen lovet å binde en rødgrønn regjering til den reaksjonære Bondevik II-regjeringens skattenivå fra 2004. Heller ikke denne lovnaden ble organisatorisk behandlet først. Den interne evalueringsgruppas ramsalte kritikk av hvordan partiet (les: partiets ledelse) fungerte i valget – jfr. gruppas konstatering av at «vi greide ikke presentere politikken vår som et helhetlig sosialistisk alternativ til nyliberalisme og høyrepolitikk» – fikk ingen konsekvenser og ble typisk nok raskt forbigått i beretningsdebatten på landsmøtet i 2007 og seinere. Med andre ord: ingen ting var lært på noen politisk forpliktende måte. Denne manglende evnen til å ta lærdom av praksis kom til syne alt i valget i 2007. Da hadde regjeringsSV bundet seg så tett til Stoltenberg at det verken ville eller kunne framstå som et selvstendig alternativ til AP i kommune- og fylkestingsvalget. Resultat: 6,2% av stemmene, en tilbakegang på 2,6% i forhold til det dårlige valget i 2005.

Erfaringene viser, slik de kommer indirekte til uttrykk også i evalueringsrapporten, at bare ved å dreie seg realistisk til venstre – med utgangspunkt i en klar forståelse av behovene hos «folk flest» – kan SV greie å framstå som et mobiliserende alternativ ved valg. Men det er ikke Kristin Halvorsens, Erik Solheims eller Bård Vegar Solhjells prosjekt, hvis vi skal dømme etter deres praksis i partiets ledelse og deretter i regjering.

Vi må derfor kunne slå fast at SVs normalpolitikere ikke har forstått at i norsk politikk fra 1993 og fram til i dag ville det – rent valgtaktisk – ha vært riktig for et venstresosialistisk parti å legge seg litt tydeligere til venstre enn det de selv står for i parlament og regjering. Med andre ord: RegjeringsSV forstår ikke en gang sitt eget opportunistisk beste – i ren ansvarlighet overfor skattenivået fra 2004, NATO, ISAF-krigen i Afghanistan og et godt, karrierefremmende forhold til høyrefløyen i AP som har makten i regjeringen. Og ikke minst er en slik ansvarlighet viktig med sikte på den videre karriere i den norske eliten når taburettene i regjering og setene i parlamentet en gang må forlates.

Omvendt parlamentarisme og folkesuverenitet

En fordel med parlamentarisme basert på allmenn stemmerett er at den gir god anledning for et parti til å markere sine standpunkter i forhold til andre partier og slik bidra til bevisstgjøring om denne forskjellen i en større offentlighet. SVs (og SFs) innflytelse på norsk politikk som opposisjonsparti utnyttet dette forholdet. Det har vært et viktig bidrag til den demokratiske debatten.

Med SV i regjering har denne stemmen forstummet slik at stortingsgruppa nærmest har abdisert fra den politiske offentligheten, ikke bare i spørsmålet om krig og fred. Gruppa er lammet også i konfliktfylte miljøsaker (Mongstad, reduksjon av utslipp av klimagasser, Snøhvit/Melkøya, oljeleting i rike fiskerifelt) – for ikke å snakke om finans- og skattepolitikk. Den har ingen selvstendig rolle lenger. Samlet har dette ført til at AP har fått nærmest fritt spillerom slik at plattformen fra Soria Moria i spørsmålet om Folkeretten, FN, asylretten, miljøpolitikken og utjammingspolitikken er blitt undergravd.

Mantraet har vært at SV ikke kan sitte bare *litt* i regjering. Hvis det skal sitte i regjering, må det gjøres *helt og fullt*. Dette er det polemiske utfallet mot de som kritiserer SV for ikke å utnytte motsetningene i regjeringen til sterkere å fremme SVs politikk på grunnlag av plattformen fra Soria Moria.¹⁴ Problemet er at de positive venstre-formuleringene i plattformen fra Soria Moria bare kan forsvares i regjeringen av SV. For det var disse formuleringene som ga bud om noe *nytt* i norsk politikk. Formuleringene om bindinger til Folkeretten og *klare* FN-vedtak, til kravet om sosial utjamning og bekjempelse av fattigdom, de progressive formuleringene om miljø, mot sosial dumping (jfr. Tjenestedirektivet) osv. har alle sin bakgrunn i SVs deltakelse i alliansen. Men maktpolitikere i AP forstod at dette nettopp bare var formuleringer og at fortolkningen av dem i praktisk politikk ville være avhengig av de interne styrkeforholdene i regjeringen. Denne taktikken forutsatte at de interne kontroversene i regjeringen ikke ble brakt ut til en større offentlighet på en slik måte at de kunne mobilisere LO og de andre kreftene bak alliansen.

Mantraet om å sitte helt og fullt i regjering har hindret SV i å utnytte motsetningene i regjeringen for å styrke gjennomføringen av regjeringsplattformens progressive programposter.

I praksis betyr dette at partiet underkaster seg den sterkeste part i regjeringen, altså AP. Men som vi har sett av partiledelsens forhold til NATO-strategien og til APs økonomiske politikk, slik regjeringsSV opptrer, er den egentlig ikke så uenig med AP. Erik Solheim og Bård Vegar Solhjell har for lengst markert seg som NATO-tilhengere. Fornyings- og administrasjonsminister Heidi Grande Røys fører i all hovedsak politikken med New Public Management videre i statsforvaltningen. Utdannings- og forskningspolitikken er blitt en tapersak for SV – trolig mer takket være APs finanspolitikk med Kristin Halvorsen som stedfortreder, enn på grunn av utdanningsministrenes udugelighet. Finansminister Halvorsen markerer aldri standpunkter i finanspolitikken som ikke allerede er styrt av sosialøkonomen Jens Stoltenberg. Håndteringen av finanskrisa høsten 2008 inneholdt ingen momenter fra finansministerens side som ikke den gamle regjeringskonstellasjonen (Høyre, Krf og Venstre) kunne støtte da saken kom til Stortinget. Det var rett og slett umulig å få øye på at landet hadde en sosialistisk finansminister. Tvert om: Med sitt medietekke framstår hun som en finanspolitisk landsmoder uten egne meninger, til beroligelse for alle, ikke minst markedet – noe som igjen gir seg utslag i en viss framgang i meningsmålingene.

Gjennom lojaliteten til «partiet» – representert ved ledelsen – føler mange partimedlemmer en forpliktelse til å forsvare, eller i det minste forholde seg passiv til, en politikk som de i utgangspunktet vet bryter med SVs eksistensberettigelse i norsk politikk. For stortingsgruppa er denne lojaliteten i tillegg forsterket av selve det parlamentariske systemet, slik at gruppa mister sin autonomi som folkevalgt, og dermed undergraver sin egen demokratiske rolle. Forskjellen mellom primære standpunkt i eget program og de nødvendige kompromissene i regjeringen viskes da ut. Det svekker partiet ytterligere i velgernes øyne – med rette: Partiet tør ikke stå opp og kjempe for sine saker i full offentlighet av frykt for splittelse i regjeringen. Når offentligheten får høre om kompromissene, er de vanligvis allerede inngått og stortingsgruppa brakt til taushet, ofte før den har hatt sjanse til å uttale seg offentlig på de premisser den er valgt på: Stortingsprogrammet. I neste omgang bidrar dette til å svekke partiets parlamentariske stilling og *dermed dets innflytelse i regjeringen*. På denne måten er SVs stortingsgruppe – som har sitt mandat fra velgerne – blitt regjeringens (= APs) – forlengede arm i Stortinget i stedet for velgernes pressgruppe for mer SV-politikk i regjeringen. Stortingsflertallet styres av regjeringen. Det er parlamentarisme snudd på hodet – *omvendt parlamentarisme*.

Unntak fra dette var sakene om asylretten og tjenstedirektivet. I disse kunne dissens tas på grunnlag av formuleringene i regjeringens *egen* plattform fra Soria Moria.¹⁵ Og i kjølvannet av disse gikk SV faktisk fram om lag

2 prosent i meningsmålingene. Det samme kunne ha vært gjort med saken om utviklingen av ISAFs og dermed Norges rolle i krigen i Afghanistan og i noen sentrale miljø saker. Allerede kort tid etter regjeringdannelsen høsten 2005, ble det klart at flertallsregjeringen selv var den største fienden av de politisk nye, allianseskapende perspektivene i den rødgrønne alliansen bak valgseieren i 2005.

Svekkelsen av demokratiet

Med den omvendte parlamentarisme bidrar SV til å undergrave det *prinsippet om folkesuverenitet* som moderne demokrati har sitt utgangspunkt i. Dette prinsippet slår fast at ingen statsmakt har legitimitet *i seg selv*. Folkesuvereniteten snur forestillingen om den suverene statsmakt på hodet i det *statsmakten er legitim bare i den grad den er forankret i befolkningen*.

Først med innføring av allmenn stemmerett blir statsmakten – formelt sett – demokratisk forankret i samsvar med denne stemmerettens universelle logikk. Men denne forankring er primært formel etter som den står utenfor de reelle makt- og styrkeforhold slik disse utspilles i samfunnet *utenfor* parlamentet og stundom rettet inn mot det. Parlamentet framstår som den klasse- nøytrale *arena* hvor de politiske motsetningene kan utspilles fra talerstolen og i komiteene. Staten forankres i folket *via dets valgte representanter* i følge dette universelle prinsippet, ikke ved direkte forankring i klassemessige organisasjons- og styrkeforhold. På den ene side kan prinsippet ved den allmenne stemmerett (en mann/kvinne = en stemme) tilsløre de reelle maktforhold i samfunnet, og dermed de spesifikke klasseforhold som det universelle prinsippet er forankret i. For det er en historisk kjensgjerning at bare i land hvor lønnsarbeiderklassen har et visst minimum av klasseorganisering – primært gjennom fagbevegelsen – at parlamentarisme basert på allmenn stemmerett fungerer reelt demokratisk. Det positive og demokratiske ved dette er uansett at det skjer gjennom åpen, fredlig politisk kamp, konkurranse og avstemning gjennom universelle valg, og at en slik parlamentarisme åpner for å artikulere strategiske interesse motsetninger og løse dem på *fredlig*, sivilisert (og siviliserende) vis – samtidig som det samme systemet også bidrar til å tilsløre disse motsetningene, avhengig av de politiske partienes styrke, deres ideologier og måter å manøvrere i systemet på.

I det daglige – etter valgene – er det bare stortingsrepresentantene, forsamlingen av de valgte partigruppene, ikke regjeringen, som ved sin praksis forvalter folkesuvereniteten. For i motsetning til Stortinget er ikke regjeringen valgt av folket, men utpekt av Stortinget, eller i det minste godtatt av det for så vidt som en regjering ikke kan ha Stortingets flertall i mot seg i viktige saker.

Omvendt betyr dette at regjeringen på sin side alltid vil forsøke å binde stortingsflertallet til seg i lojalitet til regjeringen. Slik er det regjeringen som

normalt og de facto styrer Stortingets flertall og slik modifierer folkesuvereniteten. Maktkampen kan tilspisses i kritiske situasjoner med regjeringskrise og eventuelt kabinettsspørsmål – der utfallet bestemmes av de konkrete omstendigheter, ikke av noen vedtatt lov på forhånd. Bare i slike situasjoner, og ellers ikke, er «all makt samlet i denne sal», som Johan Sverdrup sa ved knesetting av parlamentarismen i 1884. Folkesuvereniteten blir først synlig som reelt fungerende størrelse *i konflikt med regjeringen*, i konflikten mellom den folkevalgte, lovgivende forsamling og den utøvende statsmakt. Så lenge stortingsflertallet oppfører seg slik som regjeringen vil, har vi ingen *evidens* for at folkesuvereniteten faktisk fungerer i statens demokratiske kjerneinstitusjon.

Som utøvende makt til daglig formidler regjeringen og dens apparater makt via kanaler som står utenfor folkesuverenitetens og Stortingets mandatradius, som for eksempel de korporative kanalene, utenomparlamentariske nettverk osv. Denne formen for utenomparlamentarisk makt retter seg også mot Storting ellers i samsvar med pressgruppene økonomiske og organisatoriske ressurser og uformelle, men desto mer reelle makt i samfunnet. Press utøves også gjennom folkelige bevegelser, de små klassekamper, så vel som gjennom kommersielle media forankret i privat eiendomsrett til informasjonsmidlene og profittmaksimering som styrende prinsipp for deres frie & kritiske virksomhet.

I praksis intervensjoner de evige maktkamper og klassemotsetninger som allerede fins i folket med eller mot folkesuvereniteten. Desto viktigere er det at stortingsgruppa i et parti som vil være demokratisk, kan bidra til å eksponere de reelle interesse- og klassekonflikter som er til stede i samfunnet slik at de får plass på en demokratisk arena og på det viset kan mobilisere de deler av befolkningen som stortingsgruppa gjennom valg er forankret i og skal forsvare interessene til.

På den andre side: Stortingsgruppas markering av uenighet mot egen regjering må reserveres for de *virkelig viktige sakene*, ellers vil det gå politisk inflasjon i slik praksis – noe som også bidrar til å undergrave demokratiet. En av disse virkelig viktige sakene er forholdet til Folkeretten, til krig som forlengelse av politikken med andre midler i Jugoslavia eller Afghanistan. For som kjent har verken Jugoslavia eller Afghanistan angrepet Norge eller noe annet land i NATO. Ingen retorikk om humanitære motiver, nasjons- og demokratibyggning kan endre dette. Men i lojalitet til regjeringen opplever vi at enkelte stortingsrepresentanter for SV nettopp tyr til en humanitær retorikk. Lojaliteten har da korrumpert deres evne i praktisk politikk til å representere de prinsipper som partiet er tuftet på.

Nettopp ved *ikke* å markere uenighet med sin egen regjering *i de strategisk viktige sakene* til forsvar for de løfterike delene av Soria-Moria-plattformen, bidrar SV til å sitte bare «litt» i regjering. Dermed undergraves stortingsgruppa selvstendige stilling noe som i neste omgang svekker SVs

stilling i regjeringen. Når SV ikke kjemper i full offentlighet for *sin* fortolkning av koalisjonsregjeringens plattform, forspiller den sjansen til åpen mobilisering i opinionen for sitt syn. Særlig paradoksalt er dette siden AP- og SP-flertallet i regjeringen i de typiske konfliktene (Afghanistan, miljø/klima, asylretten, tjenestedirektivet) jo likevel har flertall i Stortinget ved hjelp av den borgerlige opposisjonen, slik at SV-dissenser i slike saker vanskelig kan true regjeringens eksistens. Dette ble tydelig demonstrert med regjeringens nye asylpolitikk i strid med FNs retningslinjer eller i tilfellet med EUs tjenestedirektiv der SV med sine dissenser la inn et viktig forsvar mot regjeringens undergraving av sin egen plattform på dette punktet, men uten konsekvens for realiteten.

Den omvendte parlamentarisme bidrar til å svekke de *folkelige* bevegelsene som ofte har parlamentariske siktemål – lovendringer for bedre leve- og miljøvilkår – og som nettopp derfor er avhengige av sine parlamentariske talerør. Slik svekkes selve parlamentarismen som demokratisk mekanisme. Og SV svekker sin rolle som progressivt reformparti som kan mobilisere de krefter og allianser som må danne den radikale, *historiske blokken*. For uten en slik blokk, kan ikke SV varig bidra til å forandre verden.

NOTER

- 1) *Idioten* var i den greske betydningen av ordet, den som stilte seg utenfor deltakelse i det politiske fellesskapet i byen (polis).
- 2) Se særlig *Selections from the Prison Notebooks*, Quintin Hoare & Geoffrey Nowell Smith (ed.), Lawrence & Wishart, London 1973, kapitlet om *The Modern Prince*.
- 3) Utdrag fra res. 1776: (UN Security Council is) «*Welcoming* the completion of ISAF's expansion throughout Afghanistan, the continued coordination between ISAF and the OEF coalition, and the cooperation established between ISAF and the European Union presence in Afghanistan, in particular its police mission (EUPOL Afghanistan); – *Expressing* its appreciation for the leadership provided by the North Atlantic Treaty Organization (NATO), and for the contributions of many nations to ISAF and to the OEF coalition, including its maritime interdiction component.»
- 4) Se Arne Overrein: *Kampen om folkeretten – Krig, makt og rett i verdenssamfunnet*, Abstrakt forlag, Oslo 2007, for en innsiktsfull drøfting av dette.
- 5) Se for eksempel <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199900/cmselect/cmfaff/28/0020804.htm>.
- 6) Se essayet «Humanität und Bestialität», oversatt til norsk i *Bergens Tidende* i mai 1999.
- 7) Atlanterhavspakten, artikkel 5, som fastslår et «en for alle, alle for en»-prinsipp: Først når et NATO-land angripes, trer NATOs samlede militærmakt i kraft i form av en forsvarshandling mot et ulovlig angrep.
- 8) Et forsøk på dette ble gjort på landsmøtet i 2007 da venstresiden lanserte anti-krigsaktivisten Ingrid Fiskaa som kandidat til nestledervervet i konkurranse med Bård Vegar Solhjell, men tapte med knapp margin etter at partiledelsen hadde

mobilisert kraftig for Solhjell som nå var blitt NATO-tilhenger og kunngjort at NATO-spørsmålet var «i ferd med å miste sin betydning» – etter knesetting av *out of area*-strategien! Se *Aftenposten* 26.05. 2004, <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article796144.ece>.

- 9) Erik Solheim: *Nærmere*. Millennium. Oslo 1999. Alle sitatene er å finne mellom s. 427 og 431. Dobbeltparenteser er mine. Boka anbefales på det varmeste som et innblikk i den tenkemåten som lå til grunn for partiledelsens organisasjonsutvikling fra 1989 fram til i dag med Kristin Halvorsen som Solheims arvtaker.
- 10) I de to store amerikanske partiene, Demokratene og Republikanerne, fins intet reelt medlemsdemokrati. De fungerer desto mer som mobiliseringsmaskinerier, slik vi har sett i den siste presidentkampanjen: valg av Nasjonens Ledelse. Merk at også konstitueringen av Ledelse under den «ekte» fascismen (italiensk og tysk) i kapitalistiske samfunn forutsetter massemobilisering. Men denne mobiliseringen har liten innflytelse på politikken innhold når det kommer til stykket. (Det som skiller den amerikanske massemobiliseringen på avgjørende vis fra fascisme når den første er etablert, er at den forutsetter en åpen konkurranse mellom alternative Lederkandidater).
- 11) Forkortelsen *SVisj* står for «SVs visjonære organisasjonsprosjekt». (Må ikke forveksles med en ringtone eller et pop-program i NRK, som også er nedlagt.) Det var daværende partisekretær, Bård Vegar Solhjell, nå kunnskapsminister, som hadde til oppgave å omsette *SVisj* i praksis. I en intern oppsummering for referansegruppa M3 for *SVisj*-prosjektet etter nederlaget på landsmøtet i 2005, gikk gruppa inn for bl.a.: «Jobb videre med politikk og politisk oppslutning ((om moderniseringen)). Bruk de organisatoriske mulighetene vi har innenfor dagens modell og vedtekter. Sett ned en komite med mandat til å foreslå en helhetlig endring av vedtektene (som fjerner 2/3-paragrafen.) Ideologisk fornyelse – organiseres rundt behovet for et nytt prinsipp-program.» (Min dobbeltparentes.) Oppsummeringen ble aldri sendt ut i organisasjonen og var bare myntet på en utvalgt, fortrolig del av referansegruppa. Oppsummeringen kom på avveier i elektronikkens moderne tidsalder og er hermed offentliggjort.
- 12) Utenrikskomiteens innstilling nr. 88 (1995-96).
- 13) Se intervju med Kristin Halvorsen, *Klassekampen* 07.08.1999.
- 14) Se Stein Ørnhoi i *Dag og Tid* 08.08.2008.
- 15) Dersom SV og SP i saken om tjenstedirektivet hadde foretatt et skikkelig fraksjonsarbeid mot AP med sikte på felles opptreden både i Stortinget, innover i regjeringen og i forhold til media og truet med å sette regjeringsdeltakelsen på spill, kunne APs overkjøring av disse to partiene i denne saken blitt så kostbar for AP at regjeringen likevel hadde nedlagt veto. For det er ingen tvil om at en slik konfrontasjonslinje fra SVs og SPs side ville hatt solid dekning i Soria Moria-plattformens formuleringer.

Kirsti Bergstø

RØDGRØNT SAMARBEID – MULIGHETER OG PROBLEMER

SVs landsmøte i 1999 vedtok at partiet skulle jobbe for regjeringsdeltakelse. For SU, hvor jeg satt i ledelsen fra 2002 til 2008, de siste to årene som leder, toppet diskusjonen rundt SVs regjeringsdeltakelse seg på landsmøtet i 2004.

Skepsisen til et tett samarbeid med Ap og Sp var stor i SU. Norge hadde vært gjennom 25 år med nyliberalisme – med Ap ved roret store deler av perioden. Det var Ap som solgte ut fellesskapets eiendom gjennom Statoil og Telenor, innførte markedsprinsipper i sykehussektoren og økte forskjellene i Norge blant annet ved å senke skattene. Partiet hadde i årevis virket merkelig ivrige etter å rive ned alt de hadde vært med på å bygge opp.

Arbeiderpartiets EU-standpunkt og Nato-lojalitet virket heller ikke akkurat forlokkende for SU. Sjøl om EU-standpunktet ville kunne tøyles av Sp og SV, var det to mot en når det gjaldt Nato.

Ikke minst var bekymringa stor for hva som ville skje dersom en rødgrønn regjering ikke skulle lykkes. Trua på sosialismen ville bli slått mange tiår tilbake dersom det eneste reelle sosialistiske alternativet i Norge gikk inn i en regjering som endte opp med å administrere nyliberalismen framfor å ta et oppgjør med den. Det var ikke grunnløse debatter som fant sted på SU-landsmøtet i 2004.

Bevegelsene

SU-landsmøtet i 2004 vedtok med klare forutsetninger å åpne for et regjeringsalternativ. Et nytt regjeringsalternativ måtte stå for en ny politisk kurs som innebar et brudd med nyliberalismen og en endring av maktforholda i samfunnet. Det var åpenbart at fire nye år med høyreregjering ville gjøre uopprettelige skader på velferdsstaten og øke forskjellene i Norge ytterligere. Med tanke på analysen av samarbeidspartiene sto vår lit til grasrotorganisasjonene. Arbeiderpartiet kunne ikke komme unna med å bruke radikal retorikk i opposisjon for siden å føre høyrevridd politikk i posisjon så lenge LO stilte tydelige krav om ny politisk kurs. Dersom bånd mellom LO og andre utenomparlamentariske bevegelser var sterke, ville pressgrunnlaget for radikal politikk være ytterligere til stede.

2005-valgkampen huskes som den lange valgkampen. Ikke bare fordi mobiliseringa mot høyreregjeringa starta tidlig, men fordi prosessen rundt å samle radikale krav til et nytt regjeringsalternativ var grundig, og foregikk i mange leire. Kritikken mot høyreregjeringa var entydig og krav til en ny

regjering ble formet flere steder. Trondheimskonferansen, Ny Politikk 05, Norges sosiale forum og LOs egne krav basert på medlemmenes tilbakemeldinger. Miljøer og organisasjoner som tidligere ellers ikke hadde særlig kontakt kom sammen i diskusjon med ny og mer rettferdig politikk som mål. Kvinnebevegelsen, miljøbevegelsen, fagbevegelsen, Attac og Nei til EU sto side om side med krav til en ny politisk kurs for landet vårt.

2005-alliansen spilte en særlig avgjørende rolle. Det var en ny allianse mellom solidaritetsbevegelsen og fagbevegelsen, med utgangspunkt i Attac og LO i Oslo. 2005-alliansen var tydelig på retning og krav, og arbeidet ut fra en felles plattform som flere organisasjoner slutta seg til. Plattformen bygde på krav om ny politisk kurs og brudd med nyliberalismen. Alliansen utarbeidet seks konkrete krav, tre innenrikspolitiske og tre utenrikspolitiske. Innenriks lå fokuset på forsvar av folketrygda og arbeidsmiljøloven og stopp i privatisering. De tre utenrikspolitiske kravene var å trekke norske styrker ut av Irak, slette gjeld og trekke WTO-krav.

Valget i 2005 ga som kjent Norge et nytt politisk flertall. En regjering bestående av tre partier med ulike politiske og ideologiske utgangspunkt som sammen skulle ta fatt på ferden mot Soria Moria med forventningene pulserende i ryggen. Mobiliseringa i forkant av valget var utslagsgivende for resultatet. Det er klart utålmodige mennesker og organisasjoner fulgte nøye med fra første stund.

Soria Moria-erklæringa regnes som den mest radikale regjeringserklæringa i Europa og høster bifall i radikale bevegelser langt utenfor egne landegrenser. Regjeringa tok med ett fatt på å slå tilbake høyrepolitikken. Privatskoleloven ble stoppa og forverringene i Arbeidsmiljøloven reversert. Dette utgjorde viktige endringer i folks liv. Privatskoleloven ville vært kroken på døra for fellesskolen og første skritt inn i et klassesdelt utdanningssystem. Høyre-regjeringas Arbeidsmiljølov var en lov som først og fremst ga eierne rett til å skalte og valte med arbeidsfolk gjennom forlengede arbeidsdager og midlertidige ansettelser. Heldigvis rakk folk i Norge aldri å oppleve disse endringene i praksis. Gleden var også stor da Norske styrker ble trukket tilbake fra Irak. Motstanden mot krigen i Irak var grunnlaget for en av norgeshistoriens aller største demonstrasjoner. Det var på tide at folket ble hørt gjennom at soldatene som aldri burde vært sendt ble trukket tilbake. Dette var viktige grep i regjeringens første levetid. Likevel var utålmodigheten stor. Krav om ny politisk kurs innebærer mer enn å stoppe dårlig politikk. Miljøene som ventet på at sine krav skulle bli oppfylt var mange.

Politikken

Det er ikke vanskelig å ramse opp saker som har vakt begeistring denne regjeringssperioden. Sletting av skipseksportgjeld, gratis læremateriell til alle elever under videregående opplæring, regnskogsmilliarder, kriminalisering av

horekunder, barnehagereform og felles ekteskapslov er noen. Alle vedtak har imidlertid ikke vakt like stor begeistring i alle leire. Norsk militær deltakelse i krigen i Afghanistan har vært gjenstand for stor uenighet og i skrivende stund er det varslet to dissenser i regjeringa på henholdsvis innstramminger i asylpolitikken og EUs Tjenestedirektiv.

Det vil ha lite for seg å sette opp en liste med negative saker og en liste med positive saker regjeringa har gjennomført ved siden av hverandre og se hvilke av listene som er lengst. Noe av det som ville vært på min liste over negative saker var allerede avgjort før valget og før regjeringa ble dannet. Pensjonsreformen er et eksempel på det. Ap sørger for å hastebehandle saken før valget 2005. Omkamp rundt privatiseringa av folketrygda og kutt i framtidens pensjonsutbetalinger var ikke mulig i regjeringserklæringa.

Det ville også være vanskelig å lage en liste over negative og positive saker av lik betydning. Ville deltakelsen i Afghanistan i så fall utlignes av tilbaketrekning av styrker fra Irak? Vil sletting av u-landsgjeld og massiv økning av bistand gjøre opp for innstramminger i asylpolitikken? Nepp. Regjeringa må måles på summen av samfunnsendringer og ikke på enkeltvurderinger rundt positive og negative vedtak.

Det mest legitime grunnlaget man etter mitt syn kan måle regjeringa på, er hvorvidt den har lyktes i å oppfylle sin egen erklæring, og om regjeringa har innfridd kravene som ble stilt i forkant. Første skritt i å innfri krav fra utenomparlamentariske bevegelser er selvsagt å nevne dem i regjeringens egen erklæring. Neste skritt er å gjennomføre dem. 2005-alliansen har oppsummert at fem av de seks kravene som ble stilt i forkant av valget mer eller mindre er innfridd i dag. Unntaket er svekkelsen av folketrygda.

Medlemsdebatten LO gjennomførte i forkant av kongressen 2005 ledet til prioritering av de 10 viktigste faglige og politiske krav:

«Trygg pensjonen – herunder tjenstepensjoner, brutto-ordninger i offentlig sektor», «Forsvar sykelønnsordningen», «Nei til ALLU – for en styrket arbeidsmiljølov», «Ikke rør AFP», «Kamp mot privatisering», «Nei til sosial dumping», «Arbeid til alle», «Ei lønn å leve av», «Nei til midlertidige ansettelses» og «Nei til brutalisering»

Dette er alle områder det er mulig å finne igjen i regjeringserklæringa. Spørsmålet er om endringene er like gjenkjennelige i folks hverdag og arbeidsliv. LO-kongressen aksepterte riktig nok pensjonsreformen mot løfter om at AFP ikke skulle røres, sjøl om det er uenighet om grunnlaget i pensjonsreformen er i stand til å overholde et slikt løfte. Mye tyder på at det må en omkamp rundt reformens innhold for å trygge AFP i framtida. Nei til svekkelse av arbeidsmiljøloven, endringer i sykelønnsordninga, privatisering, brutalisering, sosial dumping og midlertidige ansettelses er alle defensive krav. Med mindre situasjonen er forverret kan de fleste av kravene krysses av som innfridd. Unntaket vil åpenbart være punktet om sosial dumping.

Regjeringas tiltak på området mistet verdi i det Ap presset gjennom EUs Tjenestedirektiv mot LO, SV og Sp sin vilje.

Det er mange grasrotorganisasjoner og interessegrupper som kan nevnes når det gjelder krav til den rødgrønne regjeringa, men LO er i en særstilling. Ikke bare grunnet historiske bånd eller medlemstallet på rundt 860.000, men rett og slett fordi en rødgrønn regjering ikke har noen framtid uten LOs støtte. Derfor er det særlig bemerkelsesverdig at Ap lot maktarroganse og lojalitet til Brussel komme foran LO-sekretariatet og de mange forbundenes krav om å bruke reservasjonsretten mot Tjenestedirektiver. Dette kan tyde på at Ap regner med ubetinget støtte fra LO, samtidig som overkjøringa av regjeringspartnerne er en tydelig indikator på maktbalansen i regjeringa.

For at det skal føres en politikk for omfordeling og rettferdighet må Ap tøyles. Partiets ledelse og regjeringsapparat må vite at støtte står på spill og at fagbevegelsen ikke opptrer like hengiven uavhengig av politiske resultater. Derfor er LO-kongressen våren 2009 viktig for den rødgrønne regjeringas framtid. Det trengs en langt mer offensiv fagbevegelse som stiller tydelige krav til regjeringa og som krever at Ap er lydhør i avgjørende spørsmål. Radikale krav fra fagbevegelsen er nødvendig for at radikal politikk skal gjennomføres. SV kan ikke alene trekke Ap mot venstre.

Samtidig må de utenomparlamentariske bevegelsene klare å samkjøre sine viktigste saker og satsningsområder langt bedre enn under nåværende regjeringperiode. 2005-alliansen gjorde en avgjørende innsats i forkant av valget, men bevegelsene har ikke maktet å holde et samkjørt press oppe i tilstrekkelig grad. Dersom eksempelvis Natur og Ungdom, Attac og LO lykkes i å samle organisasjonene rundt noen avgjørende krav og legger tyngde og arbeid for å få disse gjennomført, er sannsynligheten stor for at det vil bli norsk politikk.

Sjelesorg og heksejakt

Som SU-leder ble jeg ofte invitert i debatter rundt ulike tema. Det var likevel ett tema som stadig gikk igjen: Regjeringa. Kunne SU støtte en regjering som gjorde ditt eller datt og hvordan påvirket alt SVs sjel? Til helvete med den der sjela, tenkte jeg ofte. Når begynte politikk å handle om smerte og sjel? Hvem fant ut at den beste måten å tilnærme seg politiske forhandlinger og vedtak var gjennom emosjonelle vendinger? Det er klart frustrasjonsnivået er høyt de gangene politikken som blir ført ikke er som man forventet og håpet på. Det eneste som er mer frustrerende er et pressekorps som lurar på hvor det gjør mest vondt, i stedet for å slippe til politiske kommentarer.

En gang var jeg i en radiodebatt om fornyet styrkebidrag til Afghanistan. I hvert fall trudde jeg det skulle være en debatt om at regjeringa hadde gått inn for fornyet styrkebidrag til Afghanistan og hva SU syntes om dette nautespranget. Da jeg holdt et innlegg om hvorfor økt krigsdeltakelse i

Afghanistan var et blindspor ble jeg imidlertid stoppet av programlederen som avbrøt med noe sånt som: «Bergstø, dette er ikke en debatt om Afghanistan, men om SVs indre liv».

Så SVs indre liv er mer aktuelt å bruke sendetid på enn hvilke kriger landet vårt deltar i? Er det viktigste hvilke sjelssmerter folk som ikke støttet vedtaket kjenner eller er det å belyse at Norge er dratt inn i en blodig krig for amerikansk verdensherredømme mens det afghanske folket lider?

Det samme gjaldt Mongstad-saka. Da det ble uvisshet rundt rensinga av gasskraftverket på Mongstad var kritikken skarp fra SU sin side. Vi gikk så langt som å poengtere at det er vanskelig for SV å samarbeide med partier som tar så lett på både miljøspørsmål og egne løfter, noe som siden ble gjengitt som krav om at SV måtte ut av regjering. SV ut av regjering? For løftebrudd som Ap og Sp sto for? Uenigheten rundt miljøspørsmål har vært stor i regjeringa, men det kunne aldri falle meg inn å kreve at SV måtte gå fordi samarbeidspartiene ikke holdt mål. Da har det jo langt mer for seg å samle presset mot de partiene som ikke er så opptatt av løfter og miljø – det er jo de som må endre oppfatning for at misnøyen skal opphøre. SU lagde en løpeseddel til valgkampen 2007 med bilde av Stoltenberg på forsiden og tittelen «kjøpt og betalt?». Hensikten var å få fram de virkelige forskjellene i miljødebatten, forskjellen mellom alle de som er på lag med oljeselskapene og SV. Det er umulig å redusere utslipp i Norge så lenge oljekrana ikke skrur igjen, og det er umulig å føre en offensiv klimapolitikk uten at det settes konkrete og tydelige mål for utslippsreduksjon. SV burde vært langt tydeligere på forskjellen på regjeringspartienes miljøpolitikk, særlig ved å i større grad bringe systemkritikken inn i miljødebatten.

Det var imidlertid ikke alle organisasjoner som valgte samme strategi som SU. Det er underlig å til stadighet piske den man mener har rett. Derfor er det også underlig at den hardeste kritikken ofte har blitt rettet mot SV når det har vært misnøye med regjeringsvedtak, enten det har vært innen flyktning, miljø eller solidaritetsfeltet. SV er nok regjeringspartiet med både høyest forventninger rettet mot seg og de mest utålmodige velgerne, men jeg har alltid tenkt at politisk arbeid handler om å støtte de man er enig med og samtidig angripe politiske motstandere. Dersom hovedkritikken hadde vært rettet mot SVs politikk hadde saken vært annerledes stilt, men å til stadighet rette skyts mot SV for at Ap og Sp ikke støtter SVs politikk blir for meg uforståelig.

Den norske makteliten har en godt innarbeidet, felles kutyme. Derfor ble det stor ståhei etter den såkalte plendemonstrasjonen. For de uinnvidde kan jeg avsløre at ingen jeg kjenner til har demonstrert mot plen, men at deler av SVs stortingsgruppe var til stede under en demonstrasjon som fant sted på en plen, nærmere bestemt utenfor stortinget. Dette ble betegnet som demonstrasjon mot egen regjering og de som var kritiske til markeringa mente at det var på tide at regjeringa fikk arbeidsro. Det var slettes ikke en demonstrasjon mot regjeringa i sin helhet, men en markering mot regjeringas vedtak om å sende

F-16 fly til Afghanistan. Man kan være den varmeste tilhenger av den rød-grønne regjeringa og likevel mene at krigen i Afghanistan mangler legitimitet og bør opphøre. Vurdering rundt regjeringsdeltakelse bør ikke gjøres på bakgrunn av en enkelt sak, men en helhetsvurdering. Det blir noe absurd at fokuset rettes mot at noen stortingsrepresentanter velger å lytte til appeller utenfor stortinget. Både fordi det faktisk bør være mulig å vise uenighet med regjeringas vedtak så lenge det bryter med partiet man representerer sin politikk, og fordi det bør anses som positivt at folkevalgte lytter til protester mot politikken som føres.

Jeg har også litt vanskeligheter med å skjønne hva det vil si å gi ei regjering arbeidsro. Samfunnet har aldri beveget seg en millimeter i rettferdig retning fordi folk har sittet stille og holdt kjeft. Det er klart at et press på utsiden av stortinget påvirker det som skjer på innsiden, i hvert fall om presset er stort nok. Jeg vil ikke gi noen som sender norske soldater og kampfly ut i krigen for amerikanske interesser ro – i hvert fall ikke arbeidsro.

Regjeringas medlemmer og politiske vedtak kunne muligens sett annerledes ut dersom store deler av norsk presse ikke hadde oppført seg som blodtørstige hyener i flokk på leiting etter sensasjoner framfor sannhet. Særlig har en systematisk heksejakt som har resultert i velting av kvinner med makt gitt store utslag. Et av de groveste eksemplene på medias ensidighet og skandaletrang er jakten på tidligere LO-leder Gerd Liv Valla. Det blir likevel feil å skylde på pressa aleine. Det er tross alt ikke bare journalister som velger eller avsetter LO-ledere. Hvorfor stilte ingen spørsmål ved hvem som kunne ha interesse av å fjerne den mektige LO-lederen? Hvor var forbundslederne og hvorfor var stillheten øredøvende fra venstresida i Ap? Jeg ønsket ved flere anledninger å gi min støtte til Valla i offentligheten, men lot være i fall støtteerklæringer fra lederen i Sosialistisk Ungdom ville tale i mot henne. Savnet av den ubestridte autoriteten, som vasket golvet med Ap-statsråder om det var det som måtte til for at fagbevegelsens interesser skulle bli hørt, var dypt.

Partiet

Lista over SVs seire i regjering er lang, og det hersker ingen tvil om at dragkampene innad i regjeringa tidvis har vært harde. Når store deler av partiets virke skjer i tett samarbeid med to partier som ikke deler SVs ideologiske og politiske utgangspunkt kan man stille spørsmål ved om regjeringsdeltakelsen har endret partiets arbeid og fokus. Har regjeringsdeltakelsen endret SV som et sosialistisk og feministisk parti som kombinerer parlamentarisk og utenomparlamentarisk arbeid? Har partiet moderert sine politiske vedtak og primærstandpunkt for å lettere kunne selge inn kompromisser som seire? Dette er spørsmål det er verdt å stille jevnlig. Det er klart at partiet formes av å sitte i regjering. Jeg vil likevel påstå at SV former Norge mer enn regjerings-

deltakelsen former SV. Regjeringas grunnlag ville ikke vært blant Europas mest radikale uten SV og politikken som føres ville ikke vært den samme uten. Hva som ligger i rettferdig fordeling er ikke helt det samme uten SV.

Partiet er dessuten mer enn det som vises på tv. Mer enn partileder, SU-leder eller stortingsrepresentanter på en plen. Det er partiets lokallag, folkevalgte og medlemmers arbeid for sosialistiske og feministiske løsninger landet over som er partiets ansikt, og som utgjør partiets samlede fokus. Det er lokalt vi bygger styrke og troverdighet. Samtidig må det være sammenheng mellom det partiet gjør i kommuner, fylker og resultatet av regjeringsdeltakelsen. Dersom fylkesledelsen har tette bånd til fagbevegelse og kvinnebevegelse i sine fylker styrker dette slagkraft for likelønn og et rettferdig arbeidsliv i regjeringsapparatet. Dersom kommunepolitikere sørger for at barnehager blir bygget styrker dette troverdigheten i barnehagereformen, en av de største velferds – og likestillingsreformer som har blitt gjennomført i vårt land.

Politikk er ikke noe enkeltmannsforetak. Det er heller ikke regjeringsdeltakelse. Et parti oppnår styrke og troverdighet ved å stå samlet utad, etter at diskusjoner er tatt internt og vedtak er fattet. Om ikke et hvert medlem burde føle seg forpliktet, så burde i alle fall en hver tillitsvalgt føle seg forpliktet til å fremme partiets vedtatte syn framfor egen synsing i ulike politiske saker. Dersom medlemmer som er for EU skal propagandere sitt syn som tillitsvalgte, vil naturligvis partiets troverdighet i forhold til EU-standpunktet svekkes.

I en situasjon der partiet forhandler med andre partier om politiske løsninger, er det viktigere enn noen gang at partiets medlemmer og tillitsvalgte er godt ideologisk skolert, og at man kjenner til partiets politikk. Slik kan man delta i debatter på puben og i lunsjpausen med troverdighet og spre ordet om positive gjennomslag med stolthet. Det må innebære at partiet lykkes i å få fram hva som er partiets standpunkt, også der det er uenighet mellom regjeringspartiene. Det er ingen skam å ikke få fullt gjennomslag, men det oppfattes som skamløst å ikke prøve. Det er to måter å måle åpenhet rundt opprinnelig standpunkt på; man kan enten fokusere på hvor langt man selv ikke kom, eller man kan fokusere på hvor langt de andre ikke ville gå. SV tjener på å vise til hvor partiet ville, men at Ap og Sp ikke delte SVs evne og vilje. Da blir det også lettere å vise til hvorfor folk faktisk gjør en forskjell ved å stemme på SV ved neste valg.

SVs viktigste utfordring for å oppnå økt politisk gjennomslag er å endre styrkeforholdet i regjeringa. Dette må skje ved at partiet gjør et godt valg samtidig som organisasjonen må arbeide for sterkere utenomparlamentariske allianser. Sjøl om SV må søke flertall for å få gjennomslag for politiske endringer, vil SVs viktigste meningsfeller befinne seg på utsiden av storting og regjeringsbygg. Det er særlig gjeldende på felt som har brakt uenighet i regjeringa til overflaten. Både innen miljøspørsmål, flyktninge- og asylpoli-

tikk, internasjonal solidaritet, demokrati og arbeidsliv, har SV sammenfallende meningsbærere i utenomparlamentariske bevegelser, som kan fungere som tunge aktører i samfunnsdebatten. Dette er en mulighet partiet må bruke. SV må gjennomgå organisasjoners plattformer og søke samarbeid og løsningsforslag. Det er krevende, men mulig å inngå allianser med partier i regjering og folkelige bevegelser samtidig.

Veien videre

Slik jeg ser det er det hovedsaklig tre måter å se på regjeringsdeltakelse fram mot og etter 2009.

1. «Alt lykkes for denne regjering». Velge en strategi som kun fokuserer på seire og løfte fram et hvert kompromiss som en SV-seier. Gå til valg på ny regjeringsdeltakelse med ferdigforhandlet regjeringsplattform og tilbakeskuende henvisninger til tidligere suksess.
2. «Faen ta regjeringa». Velge å kun fokusere på nederlag og erklære Ap som et høyreparti på lik linje med Høyre og Frp. Ingen endringer vil være radikale nok til at det er mulig å forhandle om ny regjeringsplattform. Opposisjonsparti som hovedstrategi.
3. «Samarbeid gir styrke». Uttrykke tydelige politiske mål for stortingsperioden, men være åpen på at valgresultatet vil være avgjørende for både samarbeid og gjennomslag. Søke allianser i utenomparlamentariske bevegelser, kjøre en sjølstendig valgkamp og forhandle om ny regjeringsplattform etter valget.

Jeg avslører muligens eget standpunkt gjennom karakteristikk av de to andre, men mener at det er dumt å stille til valg og samtidig ha som utgangspunkt at man ikke ønsker tilliten velgere gir. Like dumt er det å si at man går inn for en ny regjeringsperiode uansett. Særlig om plattformen er ferdigforhandlet før valget. Det er viktig at partiet tillater en diskusjon og vurdering rundt regjeringssamarbeidet. Diskusjon rundt SVs regjeringsdeltakelse blir ofte redusert til en debatt for eller mot regjering, noe som er en grov forenkling av meningsnyansene i partiet. Jeg har aldri oppfattet at noen har fremmet en rein prinsipiell kritikk av regjeringsdeltakelsen, men at politiske vurderinger gjør at det finnes ulikt syn på om regjeringsdeltakelse er riktig strategi. Dette er meninger som må få komme til uttrykk, uten beskyldninger om at det føres en kontinuerlig debatt om regjeringsdeltakelsen. Partiledelsen burde invitere til diskusjon for å vurdere ulike politiske endringer, perioden som har vært og bli enige om kriterier for en eventuell ny periode. Det er når det legges lokk på debatter at det kan koke over. Det er gode grunner til å i fellesskap vurdere hva som er best vei å gå i terrenget vi sammen skal bevege oss i. Det er ikke gitt at SV deltar i regjering etter valget i 2009. En diskusjon som ikke tar innover seg de reelle alternativene partiet står ovenfor blir ingen god diskusjon.

Situasjonen vil ikke være den samme i 2009 som i 2005. Mobiliseringsviljen fra de utenomparlamentariske bevegelsene er ikke til stede i like stor grad, Gerd Liv Valla er ikke lenger LO-leder og høyresida i Ap forsøker å konsolidere makta i partiet. Det er ingen hemmelighet at Jens Stoltenberg kan se for seg å regjere uten SV. Både Venstre og Krf vil nok oppleves som langt mer behagelig selskap for høyresida i Ap.

Da Stoltenberg kunngjorde at Ap ville gå sammen med Høyre og Frp om å presse gjennom EUs Tjenestedirektiv, fikk jeg lyst til å pakke inn et stort speil med tittelen «Frp-koden» og be Stoltenberg og Kolberg pakke opp gaven i fellesskap på neste stortingsgruppemøtet. De kan droppe å forsøke å knekke koder så lenge de går inn for å svekke stillinga til den norske fagbevegelsen. Det er ikke underlig at flere har stilt spørsmål ved om SV kan samarbeide med et parti som tvinger gjennom et direktiv som vil føre til sosial dumping og angrep på faglige rettigheter.

Det blir likevel feil å påstå at det er det samme hvem som har makta, at politikken er den samme uansett, slik enkelte miljøer til stadighet tillater seg å gjøre. Når Frp beveger seg oppover på meningsmålingene velger noen å trekke på skuldrene og si «la dem prøve, de kommer ikke til å klare å holde makta så lenge uansett». Spørsmålet er ikke hvor lenge Frp og Høyre vil lykkes i å beholde makta, men hva de vil gjøre mens de har den. Hva vil egentlig skje om partier som truer streikeretten, vil privatisere fellesløsninger og rasere velferdsstaten får makta? Hvordan vil hverdagen til folk bli da? Det er vanskelig å si, men noe er sikkert; det kan ta to år å rive ned en velferdsstat som det tok hundre år å bygge opp

Det er en illusjon å tro at folk vil våkne på alvor i en slik situasjon. Trua på spontan reaksjon og organisering som resultat av forjævlifisering er en ikke-strategi. Klassekampen blir ikke lettere av at folk får det verre. Det blir ikke lettere å få gjennomslag for seks timers arbeidsdag om partier som vil svekke arbeidsmiljøloven får makta. Det blir ikke lettere å skape en skole for alle om partier som vil privatisere fellesskolen får slippe til. Det blir heller ikke lettere å utjevne maktforholda mellom kjønna i samfunnet med partier som mener at alle forslag som lukter likestilling er en brutal inngripen i folks privatliv.

Det er likevel all grunn til å advare mot en valgkamp basert på frykt for Frp. En valgkamp preget av frykten for Frp vil sannsynligvis bare styrke Ap. Med Gerhardsen i minnet sokner folk til Ap når den politiske trygghetsalarmen går. Det viktigste SV kan gjøre for å demme opp for høyrekrefter er å ha en god og troverdig strategi for samfunnsendring. SVs sjanse til å gjøre et godt valg ligger i håpet om at politikken kan bli *bedre*. Om det i det hele tatt kan bli en ny rødgrønn regjering kommer an på SVs styrke og valgresultat. Uten å ha til hensikt å sette en nedre grense for valgoppslutning vil påstå at det er lite klokt å begi seg inn på regjeringsforhandlinger med en valgoppslutning som er svekket siden 2005. Partiet må ta høyde for å gjøre et langt bedre

valg, samtidig som LO må vise seg villig til å utøve politisk press på Ap for å trekke politikken til venstre. En sjølstendig SV-profil basert på partiets egne, offensive saker er den beste oppskriften for et godt valgresultat for SV – og dermed ny rødgrønn regjering. SV har fått mange viktige gjennomslag i regjering. Norge og verden ville ikke vært det samme uten. Nettopp derfor må partiet legge opp en strategi som utfordrer både folk og fagbevegelse til å velge side.

Valget i 2009 må gjøres til et valg for eller mot velferdsstaten. Troverdige svar på den økonomiske krisa og løsninger som kan imøtekomme den truende arbeidsløsheta vil være avgjørende. Det er avhengig av sosialistiske analyser og løsningsforslag. SV må være ærlig og vise til at det er forskjell på partier som vil kutte i pensjonsutbetalingene og partier som ikke vil det. Det er forskjell på partier som har innført markedsprinsipper i helsesektoren og partier som vil ta et oppgjør med dem. Det er forskjell på arbeidslivet om det er partier som presser gjennom EU-direktiv eller om det er partier som jobber mot sosial dumping som får flest stemmer.

Samarbeid med SV får Ap til å se langt bedre ut enn Ap er på egenhånd. Det ville vært positivt dersom det reelt sett innebar en venstredreining av Ap. Det er når sosialdemokrater er på sitt beste at sosialister virkelig kan gjøre jobben sin. Når sosialdemokratiske partier går mot høyre ender ofte sosialistiske partier opp med å moderere sine krav. Det er når de som vil sette grenser for politikk får dominere at det virkelig blir vanskelig å få oppslutning rundt å sprengre grensene for politikk. Utfordringa i valgkampen som kommer vil være å markere avstand til Ap som sannsynligvis også denne gangen vil føre en radikal retorikk, men uten å svekke mulighetene for samarbeid ved å skade regjeringalternativet. Dersom en omfordeling fra privat til offentlig sektor, fra eierklasse til arbeiderklasse og fra menn til kvinner skal muliggjøres, må fagbevegelsen lykkes i å trekke Ap mot venstre. Samtidig må SV lykkes i å framstå som det tydeligste alternativet om velferd, fellesskap og trygghet er viktigst.

Viktigst av alt er hverdagen. Det er jobben, utdanninga, fritida, helse-tilbudet og det er muligheten til opplevelse av glede, frihet og fellesskap. Da er arbeidsmiljøbestemmelser viktig. Offentlig velferd og kommuneøkonomi avgjørende. Friheten til å gå hjem om kvelden uten å være redd og friheten til å elske den du vil essensiell. Jeg trur ikke folk blir mer kampklar dess verre livssituasjon de er i, men jeg trur folk finner mot i en rettfærdig hverdag. Jeg trur folk blir inspirert av opplevelsen av at endring fra avmakt til makt er mulig, følelsen av at flere søker forandring, og overbevisning om at et anna samfunn både er mulig og nødvendig. Trua på sosialismen forsvinner bare dersom vi mister den sjøl. Aldri ved å forsøke å endre samfunnet til det bedre. I hvert fall ikke så lenge man kjenner retninga.

(Ikke fagfelleverdert)

Rune Skarstein

EN RØDGRØNN FINANSPOLITIKK?

Størrelsen på offentlig sektor i internasjonal sammenligning

Tabell 1 viser offentlige utgifter som andel av bruttonasjonalproduktet (BNP) i 14 vesteuropeiske land pluss USA. Vi ser at de offentlige utgiftene i Norge ble redusert fra 53,3% av BNP i 1988–1995 til 41,3% i 2005–07. I 2002–04 var det en midlertidig økning til 47,0%. Den ble ikke finansiert med økte skatter (skattene ble kraftig redusert), men med økt bruk av penger fra petroleumsfondet, noe som var mulig på grunn av den høye arbeidsløsheten. Bruk av penger fra petroleumsfondet økte fra 0,03% av BNP i 2001 til et gjennomsnitt på 3,9% i 2002–04 (med en topp på 4,26% i 2004).¹ Hvis overføringene fra petroleumsfondet hadde hatt samme andel av BNP i 2002–04 som i 2001, og statsbudsjettet ellers hadde blitt saldert på samme måte, ville offentlige utgifters andel av BNP i 2002–04 ha vært bare 43,1%.

I 2005–07 ble bruken av oljepenger strammet kraftig inn, og offentlig sektors andel av BNP sank igjen til 41,3%. Fram til midten av 1990-tallet var offentlige utgifters andel av BNP i Norge høyere enn gjennomsnittet både i de 14 vesteuropeiske landene og i eurolandene. Etter midten av 1990-tallet har offentlige utgifters andel av BNP i Norge vært lavere enn gjennomsnittet i eurolandene, også i unntaksåret 2002–04 (tabell 1). I Norge sank offentlige utgifters andel av BNP med 12 prosentpoeng fra 1988-95 til 2005-07. Det var en større nedgang enn i noen av de andre landene vist i tabell 1. I 2005–07 hadde bare to av landene vist i tabellen, nemlig Irland og Spania, lavere offentlige utgifter som andel av BNP enn Norge.

På den andre siden hadde de andre nordiske landene mye høyere offentlige utgifter som andel av BNP enn Norge. Norge lå 11,5 prosentpoeng under Sverige og 9,7 prosentpoeng under gjennomsnittet for våre nordiske naboland i 2005–07. Dersom nivået på offentlige utgifter som andel av BNP hadde vært det samme i Norge som i Sverige i 2007, ville offentlige utgifter i Norge ha vært 236 milliarder kroner eller 25% høyere enn de faktisk var! Et slikt beløp ville ha gjort underverk for offentlig tjenesteyting og offentlig infrastruktur. Det er ikke sant at offentlig sektor i Norge er stor sammenlignet med andre land i Vest-Europa, for ikke å snakke om de andre nordiske landene. Når det gjelder offentlige utgifters andel av BNP, skiller Norge seg negativt ut, ikke bare i forhold til de andre nordiske landene, men også i forhold til eurolandene. Høye offentlige utgifter som andel av BNP er et trekk ved de nordiske landene unntatt Norge. Gjennom hele perioden 1988–2007 har Norge hatt lavere andel offentlige utgifter enn de andre

nordiske landene. Gapet mellom Norge og resten av Norden har dessuten økt i denne perioden. Men tross i dette ligger gjennomsnittet for de nordiske landene godt over gjennomsnittet i eurolandene (tabell 1).

Tabell 1: Offentlige utgifter som prosentandel av bruttonasjonalproduktet (BNP) i utvalgte vesteuropiske land og USA

	1988–1995	1996–1998	1999–2001	2002–2004	2005–2007
Danmark	57,9	57,0	54,1	54,4	51,2
Finland	56,1	56,2	49,3	49,7	48,9
Sverige	65,6	60,7	59,5	55,4	52,8
Norge	53,3	48,2	44,7	47,0	41,3
Norden, uveid gj.sn.	58,2	55,5	51,9	51,6	48,6
Frankrike	51,9	53,8	51,9	53,0	52,9
Hellas	39,1	44,5	45,5	45,1	42,9
Irland	44,4	36,8	33,0	33,5	34,3
Italia	53,5	50,7	47,4	47,8	48,4
Nederland	54,8	47,9	45,2	46,5	45,2
Portugal	42,1	43,4	43,6	45,4	46,6
Spania	44,4	42,0	39,1	38,7	38,6
Storbritannia	43,9	40,8	38,4	42,2	44,3
Tyskland	46,3	48,6	46,9	47,9	45,3
Østerrike	54,0	54,5	52,4	50,7	49,2
USA	37,2	35,5	34,6	36,5	36,8
Euro-landene	50,2	49,6	47,3	47,8	46,7
OECD-landene	41,5	41,1	39,7	40,8	40,4

Kilde: OECD, *Economic Outlook*, nr. 74, desember 2003: 210; og nr. 84, desember 2008: 273.

Er offentlig sektor «uproduktiv»?

Mange, både politikere og økonomer, hevder at vi trenger en stor privat sektor for å «finansiere» utgiftene til offentlig sektor. Offentlig sektor framstilles som uproduktiv. «Verdiskapingen» påstås å foregå bare i privat sektor. Dette er en vrangforestilling. Omsorgs-, helse- og undervisningsarbeid er like produktivt når det gjelder bruksverdi enten det foregår i offentlig eller privat sektor. Den vesentlige forskjellen mellom produksjonen av velferdsgoder i offentlig sektor og tjenesteproduksjon i privat sektor er at de offentlige velferdsgodene ikke blir solgt på et marked, men i stedet blir betalt over skatteseddelen. I motsetning til privat sektor blir det derfor ikke produsert for profitt i offentlig sektor, og alle innbyggere har lik tilgang til de offentlige velferdsgodene uavhengig av inntekt og kjøpekraft. At de offentlige godene er universelle, med lik tilgang for alle innbyggere uansett inntekt og sosial status, er velferdsstatens hovedkjenneegn. Allerede innføringen av egenandeler betyr derfor en svekkelse av velferdsstaten.²

Skattene representerer ikke en «finansiering» av «uproduktive» offentlige utgifter, men en *omfordelingsmekanisme*. Dette er helt åpenbart når det gjelder overføringene (trygder, stønader osv.) gjennom offentlig sektor, som utgjør omtrent halvparten av samlede offentlige utgifter i Norge. Men det gjelder også produksjonen av alle offentlige goder og tjenester. Personer (og bedrifter) med høye inntekter må – gjennom beskatningen – betale mer for disse godene enn de med lave inntekter.

I sammenligninger mellom land er Gini-indeksen den mest brukte indikator for å måle inntektslikhet/-ulikhet. En Gini-indeks $G = 0$ betyr perfekt likhet, $G = 1$ betyr perfekt ulikhet, dvs. at det rikeste individet eller den rikeste gruppen av individer i befolkningen har hele inntekten. Blant OECD-landene var det de nordiske landene som hadde den laveste G i 1990-årene: Danmark: 0,247; Sverige: 0,250; Finland: 0,256; og sist Norge: 0,258. USA hadde den høyeste G på 0,408. For 18 vesteuropeiske OECD land pluss USA, Canada og Australia viser en enkel korrelasjon mellom Gini-indeksen rundt midten av 1990-årene og årsgjennomsnittet av samlede offentlige utgifter som prosentandel av BNP i perioden 1988–1995 at inntektsfordelingen blir betydelig jevnere når offentlige utgifters andel av BNP øker.³

Denne omfordelingsmekanismen sammen med det faktum at offentlig sektors produksjon ikke er for salg på et marked og derfor ikke er produksjon for profitt, innebærer at *produksjonen av offentlige goder har en ikke-kapitalistisk karakter*. I prinsippet kunne all produksjon foregå på denne måten; all produksjon kunne være «kollektivisert».

Med fri tilgang til alle goder ville det utvilsomt oppstå rasjoneringsproblemer for en del sterkt etterspurte goder og tjenester, fordi priser og individuell kjøpekraft ikke lenger ville fungere som rasjoneringsmekanisme og «ordne køen». Men et slikt mulig rasjoneringsproblem gjelder slett ikke alle goder som i dag blir produsert privat. Jeg kan for eksempel vanskelig forestille meg at det ville bli særlig mye større etterspørsel etter tannlege-tjenester dersom tannrøkt ble et universelt velferdsgode for hele befolkningen. Derimot ville et slikt tiltak høyst sannsynlig føre til en bedring av tannhelsen i Norge, samtidig som de relativt velstående gjennom beskatningen måtte bidra til tannrøkta for dem med lave inntekter.

Motstanden mot stor offentlig sektor

Statene på 1800-tallet, fram til ca. 1880, kan best betegnes som nattvekterstater. De offentlige utgiftene gikk hovedsakelig til domstoler, politi og militærvesen for å beskytte privateiendommen og vokte de nasjonale grensene. Og økonomene var slett ikke velferdsstatens fødselshjelpere. De klassiske borgerlige økonomene (Smith, Malthus, Ricardo og J.S. Mill), som alle trodde at frie markeder var selvregulerende og at markedskreftene ville

fremme en «naturlig harmoni» mellom samfunnsinteressene, gikk sterkt inn for en minimalistisk stat. Deres resept var at fattigforsorgen måtte holdes på et ytterst beskjedent nivå. Hvis fattigfolk ikke ble holdt nede i materiell nød og friheten til dem som levde på fattigforsorg ikke ble begrenset, ville resultatet være nasjonaløkonomisk ruin. Trass i det store antallet fattige på 1700-tallet og tidlig 1800-tall var da også fattigforsorgen veldig beskjeden. Peter Lindert har beregnet at den i England utgjorde 1,59% av BNP i 1776 og 1,07% i 1850. I Frankrike utgjorde den 0,63% av BNP i 1833 og i USA 0,13% i 1850.⁴

Helt fram til våre dager har toneangivende samfunnsøkonomer videreført de klassiske økonomenes skepsis til velferdsstaten, om enn i andre forkledninger enn klassikerne. På slutten av 1800-tallet hevdet Robert Giffen at dersom offentlige utgifter ble større enn 10% av BNP, ville «disinsentivene» dette skapte, resultere i økonomisk sammenbrudd. I 1945 mente Colin Clark at 25% var den absolutt øvre grensen i fredstid.

Men med nyliberalistiske bølgen siden begynnelsen av 1980-årene begynte høyrepartienes urgamle statsskepsis å bre seg langt inn i sosialdemokratiets rekker. Det ble framstilt som en uomtvistelig sannhet at velferdsstaten er en «byrde» på den private sektor. I 1985 hevdet formann i komiteen for Nobels minnepris i økonomi, Assar Lindbeck, at land som Sverige og Nederland med en «skattebyrde» på rundt 60% av BNP, hadde nådd en tilstand av «arteriosklerose» som kvalte produktivitetsveksten og medførte vedvarende arbeidsløshet i disse landene.⁵

Slike påstander blir som regel framsatt under dekke av vitenskapelighet. Ved nærmere ettersyn viser det seg som regel at det dreier seg om ideologi uten noen vitenskapelig forankring. Bare det at «yttergrensen» for offentlig sektors andel av BNP ble flyttet fra 10 til 25% i løpet av et halvt århundre, og i dag sikkert ville bli satt enda litt høyere av de fleste samfunnsøkonomer, er en god indikasjon på det.⁶

De siste tretti årene har økonomene laget et arsenal av argumenter mot stor offentlig sektor. En gruppe av argumenter går ut på at beskatning reduserer (den statiske) effektiviteten i økonomien som helhet. Dette synet er til og med blitt forfektet av vår finansminister. I mai 2007 meldte *Hegnar Online*: «Kristin Halvorsen innrømmer at skatt er skadelig. ... Finansminister Kristin Halvorsen bekrefter at hver skattekrone koster samfunnet 20 øre i effektivitetstap.»⁷ Denne forskrudde ideen kan Kristin Halvorsen ha fått fra økonomene i Finansdepartementet. Men det samme synet blir forfektet av økonomer som sokner til SV. Iallfall kan vi lese dette i en *Rapport fra skatteutvalg nedsatt av SVs stortingsgruppe*: «Isolert sett ... vil innkreving av skatter kunne gi effektivitetstap. Det skyldes at skatter skaper en kile mellom den prisen kjøperen av en vare eller en tjeneste betaler og den prisen selgeren mottar.»⁸ Et sentralt poeng i slike resonnementer er at når skattene når et visst kritisk nivå, vil høyere skatter føre til lavere tilbud av arbeidskraft og

dermed lavere produksjon. Dessuten vil for mye velferd og for generelle og sjenerøse velferdsordninger, for eksempel relativt høy arbeidsløshetsstrygd, svekke insentivene for arbeid. Høye offentlige utgifter innebærer derfor *lavere nivå* på BNP pr. capita. Men det finnes absolutt ikke noen empiri som gir støtte til dette synet.⁹

En annen gruppe argumenter hevder at høye offentlige utgifter, finansiert gjennom skatter, reduserer *den økonomiske veksten*. Men et stort antall empiriske studier har ikke lyktes i å gi støtte til dette argumentet.¹⁰ I tabell 1 så vi for øvrig at særlig Danmark, Finland, Frankrike og Sverige hadde veldig mye høyere offentlige utgifter som andel av BNP enn Norge i hele perioden 1996–2007, og at gapet mellom Norge og disse landene økte betydelig over denne perioden. Men selv om den norske økonomien ble drevet av olje-boomen, var den økonomiske veksten i disse landene i gjennomsnitt høyere enn i Norge.¹¹

«Kostnadssyken» i personlig tjenesteyting

Kronargumentet mot omfattende offentlige velferdsordninger og dermed stor offentlig sektor, brukt både av økonomer og høyreorienterte politikere, er at denne sektoren rett og slett er ineffektiv og mindre produktiv enn privat sektor, uansett hva som blir produsert. Grunnen til dette skal være at offentlig sektor ikke er underlagt den kapitalistiske konkurransen. Dermed mangler tvangen til å foreta innovasjoner og rasjonalisere for å øke arbeidsproduktiviteten, hevder nyliberalistene. Her ligger mye av det ideologiske grunnlaget for kravene om «markedstesting», utsetting på anbud, «fristilling» eller eventuelt privatisering av velferdstjenester.

Denne propagandaen overser et fenomen som den amerikanske økonomen William Baumol for snart 40 år siden ga navnet «kostnadssyken (*cost disease*) i personlig tjenesteyting». Bondevik II-regjeringens perspektivmelding for norsk økonomi som kom ut i november 2004, beskrev fenomenet ganske presist: «Både norske og utenlandske studier indikerer at produktivetsutviklingen har vært svakere i offentlig sektor enn i økonomien som helhet. Samtidig har lønnsutviklingen vært om lag den samme i offentlig og privat sektor. Dette innebærer at kostnadene pr. enhet har økt raskere i offentlig enn i privat sektor.»¹² Også den rødgrønne regjeringen ser ut til å ane problemet når den framfører følgende selvfølgelighet: «Det framgår at kostnadsveksten har vært høyere for arbeidsintensive velferdstjenester som skole, barnehage, pleie og omsorg enn i fastlandøkonomien totalt.»¹³ Men det som står videre både i Bondevik II og i den rødgrønne regjeringen sine meldinger, overser fullstendig den kunnskap Baumol og medarbeiderne hans har framskaffet om dette problemet.

Baumol påviste at kostnadssyken i personlig tjenesteyting ikke har sin grunn i ineffektivitet, korrupsjon eller dårlig organisering i offentlig sektor.

Han fant at to årsaker er framtreddende. For det første er det «praktisk talt umulig» å standardisere personlig tjenesteyting. For eksempel medisinsk diagnostikk er som regel avhengig av pasientens egen sykdomsbeskrivelse, og behandlingen må i alle fall tilpasses den enkelte pasient. Likedan er det ikke mulig å standardisere undervisningen i skolen. Den må, som det så vakkert heter i offisielle dokument, tilpasses den enkelte elev. Det er også ganske innlysende at det ikke er mulig å standardisere arbeidet med eldreomsorg fordi det knapt finnes to pasienter med samme omsorgsbehov.

Den andre årsaken til kostnadssyken er ifølge Baumol den «nære sammenhengen mellom arbeidsmengden og sluttproduktets kvalitet». Redusert arbeidsmengde ved produksjonen av samme mengde personlige tjenester vil som regel føre til dårligere kvalitet på tjenestene. Hvis for eksempel legene kutter ned konsultasjonstiden med pasientene sine, vil behandlingen høyst sannsynlig tape kvalitet. Og hvis det blir flere elever pr. lærer, flere pasienter pr. pleier, eller hjemmehjelpen bruker mindre tid på hvert besøk, vil kvaliteten på tjenesten synke. Derfor er det som det skal være når «enhetskostnadene» i barnehager, grunnskole og eldreomsorg stiger mye raskere enn «gjennomsnittlig kostnadsvekst» i Fastlands-Norge. Dette kan ikke den rødgrønne regjeringen ha forstått. Iallfall framstiller den det som positivt at: «elever pr. årsverk i grunnskolen har økt fra 2002 til 2005 [med nesten 1% pr. år. R.S.], noe som indikerer økt produktivitet.»¹⁴ Men hva med kvaliteten? Det er for øvrig bemerkelsesverdig at den rødgrønne regjeringen gir en slik honnør til Bondevik II.

Disse forholdene gjelder også personlige tjenester som ikke tilhører kjernen av velferdstjenester, enten de er offentlige eller private. Hvis teatrene reduserer innøvingstiden for stykkene eller orkestrene reduserer øvingstiden for sine konserter eller frisørene halverer arbeidstiden for hver hårpleie eller tannleger reduserer behandlingstiden pr. pasient, vil kvaliteten på disse tjenestene synke. Baumol konkluderer derfor med at personlig tjenesteyting «er relativt resistent mot produktivitetsøkende innovasjon».¹⁵

Det skjer uavlatelig teknisk endring i store deler av personlig tjenesteyting, ikke minst i helsesektoren. Men den er i hovedsak *kvalitetsforbedrende* og i svært liten eller ingen grad *arbeidsbesparende*. Som Baumol understreker: «Selvsagt har ikke den tekniske endringen i helsesektoren vært ubetydelig. Men empiriske studier tyder på at den i hovedsak har hatt en kvalitetsforbedrende og ikke en arbeidsbesparende karakter.»¹⁶ Teknisk framskritt i helsesektoren fører dessuten til at stadig flere lidelser kan behandles. Men fordi denne muligheten oppstår ved liten eller ingen vekst i arbeidsproduktiviteten, trengs det økt bemanning for å realisere den.

Baumol påpeker, stikk i strid med det som i dag er rådende oppfatning, at kostnadssyken i personlig tjenesteyting ikke er noe særegent for offentlig sektor. Problemet er det samme enten tjenesteytingen er offentlig eller privat: «I De forente stater er for eksempel mange universiteter, mye av helsevesenet

og mange teatre ikke drevet av staten. Likevel stiger kostnadene i disse virksomhetene akkurat like raskt som i de andre.»¹⁷ Her kan vi føye til flust av eksempler fra vårt land: Selv om tjenestene er private, har ikke kostnadene for tannrøkt, frisørtjenester, legetjenester og advokattjenester økt langsommere enn offentlige personlige tjenester. Enten den personlige tjenesteytingen er offentlig eller privat, vil den altså ha lavere produktivitetsvekst enn de andre aktivitetene i økonomien. Men fordi offentlig sektor har et så sterkt innslag av velferdstjenester i form av personlig tjenesteyting, er det der kostnadssyken problem blir mest synlig.

Det er viktig å holde klart at kostnadssyken ikke i alle tilfeller skyldes null vekst i arbeidsproduktiviteten i personlig tjenesteyting. Poenget er at disse aktivitetene har en mye lavere vekst i arbeidsproduktiviteten enn de øvrige aktivitetene i økonomien. Slik sett er kostnadssyken et resultat av den relativt raske produktivitetsveksten i de andre sektorene. Samtidig stiger lønningene i personlig tjenesteyting omtrent i samme takt som lønningene i resten av økonomien. Dette resulterer i en kostnadsvekst i personlig tjenesteyting som er betydelig høyere enn i de andre sektorene og dermed høyere enn den generelle prisstigningen. Det innebærer at samfunnets utgifter til personlig tjenesteyting må øke mer enn den generelle prisstigningen, nemlig i takt med kostnadsveksten, bare for at det absolutte nivået på disse tjenestene ikke skal synke. Dersom produksjonen av velferdstjenester skal holde en konstant andel av BNP, må dessuten arbeidskraft overføres fra de «dynamiske», i hovedsak vareproduserende, sektorene med høy produktivitetsvekst til velferdssektoren, og utgiftsveksten for velferdsgoder må være tilsvarende større. I en økonomi med en aldrende befolkning, kan det bli nødvendig å øke samfunnets utgiftsandel til velferdsgoder og overføringen av arbeidskraft til velferdssektoren enda mer for å dekke et voksende behov for eldreomsorg og helsetjenester.

Problemene som oppstår på grunn av kostnadssyken i personlig tjenesteyting kan godt kalles luksusproblemer. For i en økonomi med et økende gap mellom arbeidsproduktiviteten i velferdssektoren og resten av økonomien, men samtidig økende – iallfall ikke synkende – produktivitet i alle sektorer, har vi faktisk stadig bedre råd til alt. Men for at produksjonen av velferdstjenester skal øke mer enn den beskjedne produktivitetsveksten i denne sektoren, må det altså jevnt og trutt overføres arbeidskraft fra de mer dynamiske sektorene. Den høye produktivitetsveksten i de dynamiske sektorene gjør at produksjonen i disse sektorene vil vokse selv om de hvert år avgir litt arbeidskraft til velferdssektoren. Samtidig vil velferdssektorens produksjon vokse mer enn dens beskjedne produktivitetsvekst takket være overføringen av arbeidskraft fra de dynamiske sektorene. Dette innebærer at en stadig økende andel av samfunnets samlede inntekt brukes til utgifter på velferdsgoder. Som Baumol uttrykker det:

«For å nå et slikt mål – mer rikelighet av alt – må samfunnet forandre *andelene* av sin inntekt som brukes på de forskjellige produktene. Det er en finansøkonomisk illusjon som ligger til grunn for det synet at forbrukerne som gruppe ikke har råd til å betale de økende kostnadene for utdanning, helseomsorg og andre tjenester.»¹⁸

Jeg vil tilføye at det Baumol kaller en «finansøkonomisk illusjon», er en illusjon som tjener mektige klasseinteresser og som derfor er vanskelig å få bukt med. Det blir synlig straks vi ser på de forskjellige forslagene eller tiltakene for å løse «problemet» knyttet til kostnadssyken. Et mulig tiltak er selvsagt å privatisere deler av offentlig personlig tjenesteyting. Det har i praksis skjedd for eksempel ved «fristillingen» av Postverket og kvasiprivatiseringen av sykehusene til helseforetak. Men kostnadssyken i personlig tjenesteyting kan ikke trylles vekk med slike grep.

Et annet mulig tiltak ville være å tvinge igjennom en lavere lønnsvekst innen velferdssektoren enn i resten av økonomien. Det er neppe mulig. Hvis et slikt tiltak skulle bli gjennomført, ville det resultere i flytting av arbeidskraft bort fra velferdssektoren og dermed lavere produksjon av velferdsgoder. En slik situasjon kan de politiske makthaverne neppe leve med.

Et tredje løsning er å prøve å oppnå *vedvarende høyere vekst* i arbeidsproduktiviteten i utdannings- helse- og omsorgssektoren. Finansdepartementets perspektivmelding av 2004 legger stor vekt på tiltak som de mener vil realisere dette. Stikk i strid med resultatene til Baumol og hans medarbeidere (som de ikke refererer til) hevder de at det er «potensial for effektivisering» med både «økt effektivitet og bedret kvalitet i offentlig tjenesteproduksjon».¹⁹ De foreslåtte tiltakene er velkjente: Konkurransetsetting, markedstesting, resultatbasert finansiering, fristilling, organisatorisk oppdeling osv. Slike tiltak kan kanskje gi *kortsiktig* økning i arbeidsproduktiviteten. Men som Baumol understreker: «... det finnes ikke noen kur mot kostnadssyken innen tjenesteyting: En kan håpe på palliativer, på midler som lindrer smerten, men ikke på noe permanent botemiddel.»²⁰ Kort sagt: Forsøk på rasjonalisering og innstramminger i undervisning, helsetjenester og eldreomsorg vil ikke føre til høyere *langsiktig* produktivitetsvekst. De vil derimot føre til redusert kvalitet på disse velferdstjenestene. I neste omgang vil det føre til at de rikeste skaffer seg private løsninger, og at velferdsstaten kommer i vanry blant folk flest.

Ubehaget av kostnadssyken merkes ikke minst som et økende press på de offentlige budsjettene, som ble forsterket av Bondevik II-regjeringens skattelettepolitikk og den rødgrønne regjeringens skatteløfte. En måte å lette trykket på budsjettene er å øke bruken av egenandeler, politisk korrekt kalt «brukerbetaling», for blant annet helsetjenester, sykehjem, skolefritid og barnehager. Men i den grad en tjeneste betales med egenandel, forsvinner omfordelingsvirkningen som følger av skattefinansiering med progressiv beskatning. De økende egenandelene for helsetjenester er ikke bare en skatt

på sykdom. De representerer en regressiv beskatning fordi det er langt større sykkelighet – og dermed langt større behov for medisinsk behandling – blant mennesker med lav inntekt. Slik undergraves velferdsstatens prinsipp om lik tilgang til tjenesten uansett inntekt og sosial status.²¹

Et alternativ til økte egenandeler er selvsagt å øke skattene. En liten årlig skatteøkning vil gjøre det mulig for offentlig sektor å trekke litt arbeidskraft fra privat sektor og dermed både vedlikeholde og styrke den offentlige tjenesteytingen. Den raske produktivitetsveksten i de dynamiske sektorene gjør at de private disponible realinntektene likevel vil øke. Selvsagt vil denne løsningen møte motstand. For det første vil de rike og store deler av middelklassen motsette seg å betale mer skatt. Det kan føre til at staten velger å øke skattenivået gjennom regressiv beskatning, for eksempel økt moms. (Langt på vei vil finansiering av offentlige tjenester med moms gi samme fordelingsmessige effekt som økte egenandeler.) For det andre vil kapitalistene, representerte ved NHO, gå til kraftig angrep på at offentlig sektor legger beslag på en økende andel av den totale arbeidsstyrken. Med sitt skatteløfte vek den rødgrønne regjeringen unna en konfrontasjon med disse kreftene.

Skattelette på norsk 1992–2005

Skattereformen av 1992 innebar at skattesatsen for aksjeselskapers overskudd ble redusert fra 50,8 til 28%, mens formuesskatten for aksjeselskaper ble avskaffet. Sammen med andre tiltak i skattereformen resulterte dette i en netto skattelette for aksjeselskapene på 2,4 milliarder kroner bare i 1992. Dessuten ble aksjeutbytte gjort skattefritt. I forhold til den nye skattesatsen for andre kapitalinntekter på 28% ga det en skattelette til aksjonærene på ca. 3 milliarder kroner i 1995. Endelig fikk rederiene en skattelette på nesten 2 milliarder kroner pr. år ved at skatten deres ble satt til null i 1996.

Denne politikken ble forsterket under Bondevik II-regjeringen. Semerklæringen ga løfte om at skattene skulle bli redusert med til sammen 31 milliarder kroner, inklusive fjerningen av investeringsavgiften, i stortingsperioden 2002–2005. Fra 2002 til 2004 gjennomførte Bondevik II-regjeringen skatte- og avgiftsreduksjoner på til sammen 19,4 milliarder kroner.²² Størstedelen av netto skattereduksjon var kutt i personers toppskatt, gjennom heving av innslagspunktene og reduksjon av satsene for toppskatt. Den nye skattereformen som ble satt ut i livet i perioden 2005–2007, virker i samme retning.

Reformens mest sentrale problemstilling er at det store spriket mellom skattesatsene på arbeidsinntekter og kapitalinntekter fører til omfattende «skatteplanlegging» og kamouflering av arbeidsinntekter som kapitalinntekter. Skatteutvalget (ledet av Arne Skauge) og Bondevik II så bare én løsning på dette problemet: å senke skattesatsene for de høye lønnsinntektene ned mot

satsene for kapitalinntekter, det vil først og fremst si å redusere toppskatten til et minimum.²³

Ifølge reformen skal skatten på selskapers overskudd være som før, nemlig 28%. Det nye er at personlige aksjeeiere nå skal betale en skatt på 28% på gevinster og utbytte som overskrider et «skjermingsfradrag» tilsvarende «risikofri markedsrente etter skatt». Bondevik II mente at utbytte da vil «skattlegges med 48,16 pst. på marginen». Dette fikk de til ved å summere skatten på selskapets overskudd og skatten på aksjeeierens utbytte, og hevde at det her dreier seg om én og samme «skatt på kapital».²⁴ Men kapital er ikke et «skattesubjekt». Det er kapitalisten personlig, *kapitaleieren* – likedan som den personlige eieren av arbeidskraften, lønnsarbeideren – som er «skattesubjekt». Med andre ord: Skatt blir betalt av selskapers eller personers inntekter. Som eget «skattesubjekt» (eller «juridisk person») betaler selskapet en skatt på 28% av sitt samlede overskudd, selvsagt også den delen av overskuddet som ikke blir delt ut som utbytte. Den skatten selskapet betaler, har ikke noe som helst å gjøre med aksjeeiernes personlige økonomi og skattebetaling.

Realiteten er at personlige aksjeeiere ifølge reformen skal betale 28% skatt på den delen av utbyttet som overkrider «skjermingsfradraget», ikke ett øre mer. Å hevde at selskapsskatten inngår i den personlige aksjeeierens marginalsatt er fullstendig villedende. Det ville være mindre villedende å hevde at arbeidsgiveravgiften inngår i lønnsarbeiderens marginalsatt og ikke er en skatt som belastes bedriften.

I Finansdepartementets språkbruk blir de personlige aksjeeiernes utbytte rubrisert som «alminnelig inntekt» med en flat skattesatt på 28%. Arbeidslønninger og pensjoner blir derimot rubriserte som «personinntekt» som er grunnlag for trygdeavgift og toppskatt i tillegg til de 28%. Forskjellen i skatteprosent for personers aksjeutbytte og aksjegevinster på den ene siden og lønnsinntekter på den andre siden skyldes altså at de som har inntekter av aksjer slipper å betale trygdeavgift og toppskatt, mens det blir regnet både trygdeavgift og toppskatt av lønnsinntekter og pensjoner. Skattereformernes iver etter å skattlegge lønnsinntekter «mer likt» med «kapitalinntekter» tolker jeg derfor som et ledd i angrepet på toppskatten, med andre ord et angrep på den progressive beskatningen.

Et annet viktig punkt i reformen er at aksjeselskaper ikke skal betale skatt på gevinster og utbytte tjent på aksjer de eier i andre selskaper. Dette blir blant annet begrunnet med at det skal «bedre kapitalmobiliteten innen selskapssektoren». Dette argumentet holder ikke. Kapitalmobiliteten mellom selskapene er sikret blant annet gjennom transaksjonene i aksjemarkedet. Skatteutvalget nevnte ikke at dette «fritaket» stimulerer selskapene til å drive finansiell spekulasjon, i stedet for å investere produktivt i egen virksomhet. Dessuten settes døren på vidt gap for at personlige aksjeeiere kan unndra seg skatt. De trenger bare å opprette et aksjeselskap som de fører aksjene sine

over til. Så kan de belaste aksjeselskapet for det som faktisk er personlige utgifter, og vips så er skatten blitt null.

I tråd med Skatteutvalgets tilråding ville Bondevik II avvikle den ekstra arbeidsgiveravgiften på lønninger over 16 ganger grunnbeløpet i Folkestrygden (16 G), også kalt «kakseskatten». Dette ble lagt inn i statsbudsjettet for 2006. I 2006 tilsvarte 16 G en lønn på ca. 960.000 kroner. Sannsynligvis har «kakseskatten» virket som en bremse på økningen i lønnsforskjeller i bedriftene. Den rødgrønne regjeringen fjernet denne bremsen ved at de ikke endret dette punktet i budsjettet.

Alle de nevnte tiltakene kombinert med at Bondevik II økte satsene for merverdiavgiften med ett prosentpoeng i 2005 og ville øke merverdiavgiften på matvarer fra 11 til 13% fra og med 1. januar 2006, som også ble beholdt av de rødgrønne, innebærer ikke bare at skattenivået er blitt senket, men – like viktig – at beskatningen er blitt mer regressiv. I stortingsmeldingen om skattereformen skrev Bondevik II at den må ivareta «fordelingspolitiske mål», og at «skattesystemet [bør] spille en sentral rolle i fordelingspolitikken, først og fremst gjennom en progressiv beskatning av personinntekter».²⁵ Resultatet var det motsatte. Det er gjort beregninger som viser at reformen førte til at personer med en gjennomsnittlig bruttoinntekt på 71.000 kroner fikk en skatteøkning på 200 kroner i 2005, mens personer med en gjennomsnittlig bruttoinntekt på 604.000 kroner fikk en skattereduksjon på 4850 kroner.²⁶

Den rødgrønne regjeringens finanspolitikk: arven fra Bondevik II

Den rødgrønne regjeringen har gjort mye rosverdig når det gjelder *prioriteringer* på utgiftssiden i statsbudsjettet. Men i skattepolitikken fikk den en dårlig start allerede tidlig i valgkampen i 2005. Da lovet lederne for de tre regjeringspartnerne at de ikke skulle øke beskatningen ut over 2004-nivå i kommende stortingsperiode. Dette løftet ble gjentatt i Soria Moria-erklæringen. Dermed hadde de rødgrønne akseptert Bondevik IIs skattereduksjoner på 19,4 milliarder kroner i perioden 2002–2004, reduksjoner som de tidligere gjentatte ganger hadde påstått ville ødelegge velferdsstaten.

Den dårlige starten fortsatte med budsjettet for 2006. Som nevnt fulgte de rødgrønne opp Bondevik IIs budsjettforslag og fjernet den såkalte «kakse-skatten». Finansminister Kristin Halvorsen begrunnet dette med at kakse-skatten er en «kostnad for bedriftene». Som om bedrifter som koster på seg lønninger på 1 million eller mer, ikke har råd til å betale litt ekstra arbeidsgiveravgift!

Dessuten fulgte altså de rødgrønne opp Bondevik IIs forslag om å øke momsen på matvarer fra 11 til 13%. I budsjettet for 2007 tok de enda et skritt i denne retningen ved å øke matmomsen til 14%. Noen vil sikkert hevde at en så liten økning ikke merkes. Det er et usselt argument. Poenget er at dette gir

et dårlig politisk signal, og at økning av matmomsen – stor eller liten – gjør beskatningen mer regressiv.

I god Bondevik II-ånd reduserte de rødgrønne toppskatten i budsjettet for 2006 både ved å heve innslagspunktet for trinn 1 og ved å redusere satsene med fra 3,0 til 3,5 prosentpoeng. Total skattereduksjon som følge av dette tiltaket var ca. 3,3 milliarder kroner i 2006. Kombinert med økt matmoms hadde dette en sterkt negativ virkning på inntektsfordelingen, stikk i strid med de rødgrønnes Soria Moria-løfte om mer rettferdig fordeling.²⁷

Kristin Halvorsen syntes å ville forklare reduksjonen av toppskatten med at det var en slags kompensasjon for at det nå skulle betales skatt på aksjeutbytte. Det som skjedde i budsjettet for 2006, og som Bondevik II hadde lagt inn i budsjettet, var som nevnt at skatten på utbytte og gevinster til personlige aksjeeiere ble økt fra null til 28% for det beløpet som overskrider det såkalte skjermingsfradraget. (Dette var i tråd med Skaugutvalgets forslag.) Men dette er da ikke noe argument for å redusere toppskatten. I denne sammenheng sa Kristin Halvorsen til *Aftenposten* (10.01.2006): «Vi har derfor økt marginalsatten for kapital fra 28 prosent til 48 prosent.» Denne uttalelsen er en kopi av Per Kristian Foss sin retorikk. La meg bare minne om det jeg har sagt ovenfor: «Kapital» er ikke noe skattesubjekt. Personlige aksjeeiere betaler 28% skatt på det beløpet som overskrider «skjermingsfradraget», ikke ett øre mer.

Sulteforede kommuner

I de ni årene fra 1995 til 2003 var veksten i kommunenes tjenesteaktivitet betydelig høyere enn veksten i inntektene. Resultatet var en vedvarende underfinansiering og økende underskudd i kommuneøkonomien.²⁸ Det var selvsagt en bedring i forhold til Bondevik II at den rødgrønne regjeringen økte overføringen til kommunene med 5,7 milliarder kroner i 2006.²⁹ Men i 2007 og 2008 økte aktiviteten igjen mye raskere enn inntektene. Som de fleste andre statlige pålegg til kommunene ble utbyggingen av barnehagene slett ikke fullfinansiert av staten. I 2008 førte dessuten et gunstig lønnsoppgjør til en kraftig kostnadsøkning. Resultatet var at kommunesktorens økonomi ble dramatisk svekket fra et lite overskudd før lånetransaksjoner i 2006 til et underskudd på 12,1 milliarder kroner i 2007 og hele 20,7 milliarder i 2008.³⁰

Trondheim kommune er med rette blitt betraktet som den rødgrønne regjeringens kommunale utstillingsvindu (jf. Einar Braathens artikkel i dette *Vardøger*). I 2008 hadde Trondheim et underskudd på 208 millioner kroner og må spare inn 195 millioner i 2009 og 2010. Skolene har fått ordre om å spare inn 20 millioner. Det betyr betydelig lavere lærertetthet og redusert timetall, stikk i strid med den rødgrønne regjeringens løfte om ytterligere «satsing på skolen». Skolefritidsordningen vil bli dyrere, og elevbetalingen i musikk- og kulturskolen blir økt til 2800 kroner pr. elev pr. år. I eldre-

omsorgen skal det innføres en generell egenandel for trygghetsalarm som antas å innbringe 9,7 millioner kroner i 2009 og 2010. Det blir redusert bemanning i sykehjem og institusjoner med heldøgns omsorg, og rådmannen foreslår å fjerne 15 sykehjemsplasser fram til utgangen av 2010. Terskelen for å få hjemmetjenester vil bli høyere. Hyppigheten av husrenhold i hjemmetjenesten blir redusert fra annenhver til hver tredje uke. Reduksjon av nattbemanningen ved sykehjemmene skal gi en «innsparing» på 15,5 millioner kroner i løpet av 2009 og 2010. Ved over 20 enheter innen helse og velferd er rundt 280 ansatte blitt «overtallige». Prinsippet om å holde sosialsatsene på statens anbefalte nivå blir forlatt igjen.³¹ Kort sagt: Hele den rødgrønne politikken i Trondheim blir satt i revers.

Regjeringens «krisepakke», med 6,4 milliarder kroner ekstra til kommunene, vil ikke bøte stort på kommunenes økonomiske situasjon. Rundt 70% av disse pengene skal nemlig gå til vedlikehold og rehabilitering av kommunale og fylkeskommunale bygg og til investeringstilskudd. Men kommunenes største problem er *driftsbudsjettene for velferdstjenester*. Disse budsjettene får svært lite støtte gjennom regjeringens krisepakke.³² Soria Moria-erklæringens løfte om en «flerårig opptrappingsplan» for å «rette opp den økonomiske ubalansen i kommunesektoren» ser ut til å være glemt.

Det er selvsagt prisverdig at regjeringen har lagt press på kommunene for at de skulle innfri barnehageløftet. Men de har vært underfinansiert i mange år. Egentlig hadde de ikke råd til å innfri barnehageløftet selv med statlig fullfinansiering. Derfor krever de fortsatt betaling for skolefritidsordningen og kniper inn på sosialhjelp, eldreomsorg, lærerstillinger osv. I Soria Moria-erklæringen heter det:

«Regjeringen legger betydelig vekt på å sikre samsvar mellom oppgaver og finansiering av kommunesektoren. ... Inntektssystemet til kommunene skal sikre at forholdet mellom inntekter og faktiske kostnader samsvarer bedre. ... Regjeringen vil: ... gjennom en forpliktende flerårig opptrappingsplan rette opp den økonomiske ubalansen i kommunene.»³³

Det regjeringen hittil har gitt kommunene, er kort og godt ikke nok til å innfri løftene om kommunale tjenester og kommunenes økonomi. Kommunene har fortsatt all grunn til å klage over at staten lover fullfinansiering av nye oppgaver, men ytterst sjelden holder dette løftet.

Sykehusene mellom marked og velferd

Sykehussektoren har trolig vært enda mer underfinansiert enn kommunene. I 2002 ble de fylkeskommunale sykehusene overtatt av staten og gjort til regionale helseforetak. Hensikten med denne reformen var tydeligvis å avpolitiserer helsesektoren, dvs. gjøre politikerne uansvarlige. Helseforetakene ble utstyrt med «profesjonelle» styremedlemmer (selvsagt næringslivsfolk) og «profesjonelle» ledere i beste New Public Management-stil. Nå skulle basisbevilgning, målstyring og «innsattsstyrt finansiering», dvs. stykk-

prisfinansiering, komme til sin fulle rett. De «profesjonelle» lederne skulle styre sykehusene uten politisk innblanding. Staten skulle bare fastsette budsjetttrammene og selvsagt kreve mer behandling for pengene. Men straks de nye helsestyrerne ville rasjonalisere og kutte kostnader ved å legge ned en og annen fødestue eller et og annet lokalsykehus, våknet Folkebevegelsen for lokalsykehusene, stortingspolitikere slo alarm, og helseministeren måtte sette foten ned. Politikere ble igjen tatt inn i helseforetakenes styrer. Soria Moria-erklæringens løfte om at «Ingen lokalsykehus skal legges ned», stadfestet at forsøket på å avpolitiserer spesialisthelsetjenesten var mislykket.³⁴

Som vi kunne vente, har ikke omleggingen av spesialisthelsetjenesten til regionale helseforetak resultert i nevneverdig økt produktivitet og reduserte «enhetskostnader». Antallet behandlede pasienter ved somatiske sykehus steg fra 1,62 millioner i 2002 til 1,884 millioner i 2007, dvs. en økning på 16,3%. I den samme perioden økte personell i pasientrettet arbeid med 15,1%.³⁵ Driftskostnadene i spesialisthelsetjenesten økte fra 56,5 milliarder kroner i 2002 til 88,6 milliarder i 2007. Lønnskostnader utgjorde i 2007 vel 60% av totale driftskostnader, som i perioden 2002–2007 økte temmelig nøyaktig i samme takt som lønns- pluss pensjonskostnadene (som var på 7,6 milliarder kroner i 2007).³⁶ Dette er en utvikling helt i samsvar med Baumols teori om «kostnadssyken i personlig tjenesteyting».

Et resultat av reformen er at et nytt sjikt av såkalte profesjonelle ledere belaster helseforetakenes kostnadsside med sine lukrative lønns- og avgangsbetingelser. Folkene som skulle frita politikerne for ansvar og rette opp sykehusenes økonomi, har slik sett bidradd til at helseforetakene i årene 2002–2007 akkumulerte et samlet underskudd på over 20 milliarder kroner (inklusive avskrivninger).³⁷ Hvert år har regjering og storting stilt «resultatkrav» til helseforetakene som de ikke greier å innfri. Gjentatte ganger har de, som regel midlertidig, redusert bemanningen for å «spare inn» de millionene regjeringen har pålagt dem. Hvert år har de likevel fått likviditetsproblemer, og hvert år har regjeringen måttet gi tilleggsbevilgninger. I 2007 var tilleggsbevilgningen på 700 millioner kroner, i 2008 var den på 500 millioner.

I Soria Moria-erklæringen lovte regjeringen at: «Våre helsetjenester skal ha tilstrekkelig med ressurser og kompetanse til å kunne yte tjenester basert på moderne, faglig oppdaterte metoder og teknologi. (...) Regjeringen vil ... styrke sykehusenes økonomi slik at flere pasienter behandles og ventetidene holdes lave.»³⁸ «Lav ventetid» er selvsagt et tøyelig begrep. Statistikken viser iallfall at den gjennomsnittlige ventetiden for behandling økte fra 70 dager i 2005 til 72 dager i 2007. Ved utgangen av 2007 var det 14.500 flere ventende enn på samme tidspunkt i 2003.³⁹ Det ville ha vært en sensasjon hvis ventetiden og -køen skulle gå ned med de økonomiske rammene staten har gitt sykehusene. For øvrig syns jeg det er vanskelig å forstå politikernes panikk for kostnadsveksten i helsesektoren. I 2007 var de totale driftskostnadene i spesialisthelsetjenesten på 88,6 milliarder kroner, dvs. 18.700

kroner pr. innbygger og 47.000 kroner pr. behandlet pasient.⁴⁰ Disse kostnadene tilsvarte bare 3,9% av BNP. Til sammenligning brukte hvert hushold i Norge i gjennomsnitt 66.300 kroner pr. år til transport, i hovedsak eget bilhold, i perioden 2005–2007.⁴¹

Helseforetakenes «innsparinger» fortøner seg som et absurd sisyfosarbeid. Mens tallet på pasienter som søker hjelp stadig øker, og kommer til å øke i overskuelig framtid, presser regjeringen sykehusene til å holde nede eller redusere bemanningen for å «komme i balanse». Samtidig blir de tvunget av lov om pasientrettigheter til å gi pasienten «nødvendig helsehjelp uten opphold, om nødvendig fra privat tjenesteyter eller tjenesteyter utenfor riket» (§ 2-1). Uansett må sykehuset i regionen der pasienten bor, ta kostnadene for behandling. Problemet sykehusene står overfor, og som heller ikke den rødgrønne regjeringen har tatt inn over seg, er at legene og sykehusene ikke kan prioritere og eventuelt avvise pasienter. Det var vel derfor Nasjonalt råd for prioriteringer i helsevesenet (NRPH), med hele atten medlemmer, ble opprettet. Men av forståelige grunner er NRPH i ferd med å bli et ekte supperåd. De har ikke kommet med noe skikkelig forslag om hvordan sykehusene skal prioritere pasienter. Å gi rettleiding om for eksempel å avvise visse typer pasienter, eller å la være å behandle pasienter over en viss alder, er jo et skritt som verken NRPH eller politikerne våger å ta. Denne ynkelige politikken, med for knappe pengeoverføringer og samtidig krav om behandling «uten opphold», gjør at den økonomiske krisen ved sykehusene fortsetter, til skade for pasientenes trivsel, for pasientsikkerheten og for arbeidsmiljøet til alle ansatte fra leger til renholdsarbeidere. Det skulle være unødvendig å forklare at denne tilstanden fører til økt risiko for spredning av sykehusinfeksjoner.⁴²

En konsekvens av skatteløftet: økt privat overflod og økt offentlig armod

Den rødgrønne regjeringens løfte om at skattene ikke skulle økes utover nivået i 2004 er nok hovedårsaken til den økonomiske misèren både i kommunene og i helsesektoren. Dette løftet er dessuten grunnen til at gapet mellom privat og offentlig konsum har økt voldsomt de siste årene. I hele tidsrommet 1992–2007 har det private konsumet økt raskere enn det offentlige. Men i 2006–07 økte gapet mellom privat og offentlig konsum mer enn i noen av de tidligere periodene etter 1992. Det private konsumet vokste med gjennomsnittlig 5,5% pr år, mens offentlig konsum økte med bare 3,2% pr. år (jf. tabell 2). Over perioden som helhet har også veksten i de offentlige investeringene ligget under de private, men nådde samme vekst som de private i 2006–07. I 2007 utgjorde imidlertid offentlige bruttorealinvesteringer bare 3% av BNP (tabell 2). Det er lavere enn i de fleste land vi liker å sammenlikne oss med.

Tabell 2: Gjennomsnittlig årlig vekst i privat og offentlig konsum og bruttorealinvesteringer fra 1992 til 2007, samt andeler av BNP i 2007

	1992–2001	2002–2005	2006–2007	Andel av BNP i 2007*
Privat konsum	3,3%	3,9%	5,5%	41,6%
Offentlig konsum	3,0	2,0	3,2	19,7
Totale bruttorealinvesteringer	4,1	2,8	8,3	20,8
Offentlige bruttorealinvest.	2,3	2,7	8,9	3,0

* Andelene av BNP er ved løpende priser. Privat og offentlig konsum pluss totale bruttorealinvesteringer summerer seg selvsagt opp til mindre enn 100%. Differansen utgjøres av netto eksport (15,7%) og lagerøkning (2,2%). I 2007 var netto eksport, dvs. overskuddet i utenrikshandelen, på 356,4 milliarder kroner. Råolje og naturgass utgjorde 46% av samlet eksport.

Kilde: St.meld.nr. 1, *Nasjonalbudsjettet* for årene 2005, 2007 og 2009.

Offentlig sektor i Norge, spesielt sykehusene og kommunene, er kort sagt alvorlig underfinansiert. Offentlige bygg forfaller, og i europeisk målestokk er jernbanesystemet avleggs. Det søkkrike Norge har etablert seg i første divisjon blant landene som lider av det John Kenneth Galbraith kalte «privat overflod og offentlig armod». Så lenge slike tilstander varer ved, er både de offentlige utgiftene og skattene for lave.

Fortsatt fattigdom

Soria Moria-erklæringen lover at: «Det er et mål for Regjeringen at de økonomiske forskjellene skal reduseres og fattigdom avskaffes.»⁴³ Hittil ser det ikke ut til at noe av dette har skjedd. I 2006, det første året med rødgrønn regjering, økte iallfall tallet på fattige hushold med 11.000, til 196.000, ifølge Statistisk Sentralbyrå.⁴⁴ Fattigdommen i Norge skyldes først og fremst seleksjons- og utstøtingsmekanismene som mennesker utsettes for i det kapitalistiske næringslivet. Et «inkluderende arbeidsliv» er og forblir langt på vei en illusjon i vårt samfunn. En annen politikk for sosialstønader og en mer progressiv beskatning kunne imidlertid ha dempet konsekvensene av utstøtningsmekanismene i arbeidslivet.⁴⁵

Noen forslag til en rødgrønn skattepolitikk

Den globale finanskrisa har for lengst munnet ut i en generell økonomisk krise preget av sviktende effektiv etterspørsel og raskt økende arbeidsløshet. I denne situasjonen er selvsagt ikke økning av skattenivået aktuelt. Men det er heller ikke skattereduksjoner. Lavere skatt vil i hovedsak føre til at hushold og bedrifter øker sin sparing eller nedbetaler gjeld (som også er en form for sparing).

Økt bruk av penger fra statens petroleumsfond vil derimot bidra til økt effektiv etterspørsel og motvirke økningen i arbeidsløsheten. Den rødgrønne

regjeringen bør nå tenke stort og nytte den ledige kapasiteten i økonomien til investeringer i viktig infrastruktur. Ett slikt tiltak, som for øvrig ville få god regional spredningseffekt, ville være å legge dobbeltspor på alle de viktigste jernbanestrekningene og fullføre elektrifiseringen av jernbanen. Skal arbeidsløsheten holdes under 4,5%, antar jeg at regjeringen må øke utgiftene med til sammen opp mot totalt 60 milliarder kroner i 2009 og 2010 utover de 20 milliardene i krisepakken.

En stor del av disse pengene bør gå til å styrke de offentlige velferdstjenestene, gjennom økte overføringer til kommunene og sykehusene. Nå har regjeringen en enestående sjanse til å få tilbake til skolene de altfor mange med lærerutdanning som har valgt andre yrker. Økt sysselsetting i sykehus og kommunale velferdstjenester finansiert med penger fra petroleumsfondet må gjøres irreversibel og bli finansiert med økte skatter når den økonomiske krisa går over.

Med sitt løfte om ikke å øke skattene ut over 2004-nivået håpet vel de rødgrønne partiene å sanke noen ekstra stemmer. Men folk flest er ikke imot å betale skatt eller til og med betale mer skatt for å beholde en anstendig offentlig tjenesteyting. I en meningsmåling utført i april 2003 ble dette spørsmålet stilt: «Hva mener du politikerne bør prioritere?» Blant de fire svaralternativene svarte 42,1% «mer penger til skole» og 36,1% «mer penger til eldreomsorg», mens bare 10,8% ville ha «skattelette for folk flest» og 8,2% ville ha «skattelette for næringslivet».⁴⁶ I februar 2005 kunne *Dagbladet* melde om «massiv støtte til fellesskapsløsninger». På spørsmålet «Bør vi satse mer på private eller offentlige helsetjenester i framtida?» svarte 67% av de spurte «offentlige», mens bare 24% svarte «private». På det tilsvarende spørsmålet om barnehagetilbud svarte 64% «offentlige», mens 20% svarte «private». På spørsmålet «Bør vi satse mer på private eller offentlige utdanningstilbud i framtida» svarte 79% «offentlige», og bare 12% svarte «private».⁴⁷

Like viktig er det at folk flest synes å være villige til å betale *mer* skatt for å styrke velferdstjenestene. I en undersøkelse utført i februar 2004 svarte 71% «ja» og 22% «nei» på spørsmålet: «Er du villig til å betale mer [skatt] for å få en bedre eldreomsorg?» På spørsmålet «Hvor mye er du villig til å betale for bedre omsorg?» svarte 49% at de var villige til å betale 300 kroner eller mer skatt pr. måned, 38% var villige til å betale 500 kroner eller mer pr. måned, og 19% var villige til å betale over 999 kroner mer pr. måned.⁴⁸ Det folk flest krever, er ikke mindre skatt, men en mer rettferdig inntektsfordeling og mer rettferdig beskatning. En politikk som fremmer dette finnes ikke i dag.

Regjeringen står overfor et dobbelt fordelingsproblem: Store inntektsforskjeller og en urettferdig beskatning. At de rike i vårt land betaler lite eller ingen skatt, innebærer ikke bare tilsvarende tap av inntekter til offentlig sektor. På litt sikt kan denne praksisen undergrave den generelle skatte-

moralen. Skal den norske velferdsstaten unngå å bli alvorlig svekket, trengs det en kraftig mobilisering nedenfra, fra fagbevegelsen og andre folkelige organisasjoner, for å få de rike til å gjøre sin samfunnsplikt og få politikerne til å kreve det. «Grønne skatter» blir diskutert i artikkelen av Ekeland og Kasa i dette *Vardøger*. Her er noen andre forslag til endringer i skattepolitikken som stort sett er begrunnet i det foregående:

- For å ivareta en viss grad av progressiv beskatning må satsene for toppskatt bli økt til tidligere nivå, og det må bli slutt på stadig å heve innslagspunktene for toppskatt.⁴⁹
- Personlige aksjeeiere som i mange tilfeller håver inn millioner i utbytte og gevinster, betaler som sagt verken trygdeavgift eller toppskatt. Dette blir med god grunn oppfattet som urimelig og urettferdig. Personers kapitalinntekter bør bli beskattet likt med lønnsinntekter, med andre ord danne grunnlag for trygdeavgift og toppskatt.
- Den rødgrønne regjeringen skal ha ros for at den har gjeninnført regionalt differensiert arbeidsgiveravgift (fra 01.01.2007). Men også den ekstra arbeidsgiveravgiften på lønn over 16 G («kakseskatten») må bli gjeninnført.
- «Fritaksmodellen» virker urettferdig, den er samfunnsøkonomisk skadelig, og den savner en rasjonell økonomisk begrunnelse. I statsbudsjettet for 2009 har regjeringen gjort en bitte liten «innstramning» ved at selskapene må betale skatt på 3% (!) av inntektene som dekkes av denne modellen.⁵⁰ Det er slett ikke nok. Det må innføres 28% skatt på aksjeselskapers gevinster og utbytte på aksjer i andre selskaper.
- Arv er en gave oppnådd uten noen form for innsats og helt uten risiko. Derfor mangler økonomene (og politikerne) en teoretisk begrunnet kritikk av arveavgiften. Men de legger ikke vekt på at arv er en av de mest effektive mekanismene for å opprettholde de økonomiske ulikhetene i vårt samfunn. I statsbudsjettet for 2009 har regjeringen kanskje gjort arveavgiften marginalt mer progressiv ved at fribeløpet er økt og de laveste satsene redusert. Men endringen er i hovedsak rettet inn mot hensynet til generasjonsskifte i familiebedrifter, og de høyeste avgiftssatsene er halvert. Dette fører til et avgiftstap på ca. 165 millioner kroner i 2009. I det minste burde denne endringen ha vært provenynøytral.
- I dag er det ubegrenset skattefradrag for renter på personlige lån. Statistikken viser at det er rikfolk som har de store lånene, og dermed de store rentefradragene. Som de fleste sikkert vet, tar ikke unge par i etableringsfasen normalt opp lån på mer enn til sammen 4 millioner kroner. Jeg foreslår at regjeringen fjerner skattefradraget for renter på private lån som overskrider 2 millioner kroner pr. person. Et slikt tiltak vil gi staten bortimot 10 milliarder årlig i økte skatteinntekter. Ved at det representerer inndraging av kjøpekraft, vil det dessuten bidra til å dempe renteøkningen under høgkonjunktur. Det vil med andre ord være

fordelaktig for *alle* netto låntakere i etableringsfasen. Fordi realrenten nå nærmer seg null, kan dette tiltaket gjennomføres umiddelbart.

- Regjeringen bør straks innføre en omsetningsavgift på Oslo Børs. I og med at det er en klar sammenheng mellom inntekt og aksjeeie, vil dette tiltaket gjøre beskatningen betydelig mer progressiv. På kjøp av livsnødvendige varer er det i dag lagt en moms på inntil 25%. Omsetningen på Oslo Børs er derimot avgiftsfri. En passende omsetningsavgift på aksjer kan være beskjedne 0,7 prosent. En såpass lav avgift vil trolig ha liten eller ingen innvirkning på aksjeomsetningen. Med omsetningen på Oslo Børs i 2008 ville denne avgiftssatsen gitt en skatteinntekt på rundt regnet 17 milliarder kroner.

Denne beskatningsformen har lenge vært praktisert i England, og omsetningsavgiften på London-børsen på 0,5 prosent har ikke ført til noen merkbar reduksjon i omsetningen av aksjer. I budsjettåret 2005/06 ga den britiske omsetningsavgiften på aksjer en inntekt til staten på 3,4 milliarder pund (ca. 40 milliarder norske kroner).

Kostnaden ved å inndrive avgiften er svært lav, faktisk lavest av alle skatteformer. Det koster den britiske staten nesten halvannet pund å kreve inn hundre pund i vanlig inntektsskatt og 1,25 pund å drive inn 100 pund i selskapsskatt. Innkrevningskostnaden for omsetningsavgiften på London-børsen er derimot bare 3 pence (0,03 pund) pr. 100 pund betalt omsetningsavgift.⁵¹ Innkrevningskostnaden er med andre ord bare en femtiendedel av kostnaden for å kreve inn vanlig inntektsskatt og en førtiendedel av kostnaden for å kreve inn selskapsskatt.

Mitt forslag er at den rødgrønne regjeringen så snart som praktisk mulig innfører en omsetningsavgift på Oslo Børs. Den økonomiske krisa er ikke til hinder for dette tiltaket.

Mulighetene fins. Men i tillegg til sterkt organisert press nedenfra – særlig fra fagbevegelsen – trengs det en regjering med politisk vilje og politisk handlekraft for å realisere dem.

NOTER

- 1) Se St.meld. nr. 1, *Nasjonalbudsjettet*, for årene 2003–2005.
- 2) For gode framstillinger av den norske velferdsstatens historie, jf. Anne-Lise Seip, *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740–1920*, Gyldendal Forlag, Oslo 1994; og samme forf., *Veiene til velferdsstaten: norsk sosialpolitikk 1920–75*, Gyldendal Forlag, Oslo 1994.
- 3) Korrelasjonen gir følgende sammenheng mellom offentlige utgifters andel av BNP (x) og Gini-indeksen (G):
$$G = 0,583 - 0,0054x$$
med en korrelasjonskoeffisient $R = -0,86$ og $R^2 = 0,75$. (Data for Gini-indeksen: World Bank, *World Development Report 2003*, s. 236–237. Data for offentlige utgifters andel av BNP: OECD. *Economic Outlook*, nr. 77, juni 2005, s. 173.)

- 4) Jf. Peter H. Lindert, *Growing Public – Social Spending and Economic Growth since the Eighteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge, England 2004, s. 8.
- 5) Jf. f.eks. Assar Lindbeck, «Är skattarna farliga?», *Dagens Nyheter*, 14.01.1985.
- 6) Her kan det nevnes at de offentlige utgiftene i OECD-landene steg fra et gjennomsnitt på 28,5% av BNP i 1960 til 39,3% i 1980 og nådde en foreløpig historisk topp på 42,5% i 1992 (jf. OECD, *Economic Outlook*, flere utg.).
- 7) Stian Jacobsen, «Kristin Halvorsen innrømmer at skatt er skadelig», *Hegnar Online*, 21.05.2007.
- 8) *Et skattesystem for fordeling, miljø og verdiskaping – Rapport fra skatteutvalg nedsatt av SVs stortingsgruppe*, uten datoangivelse. Det er all grunn til å tro at det var økonomene i utvalget som laget formuleringene om «effektivitetstap». Det de har i tankene, er såkalt vareskatt. Påstanden om «effektivitetstap» forutsetter blant annet full sysselsetting og full kapasitetsutnyttelse i økonomien. Effektivitetsgevinsten av skatt, gjennom multiplikatoreffekten av offentlige utgifter kan dermed ignoreres. For en oversikt og kritikk av disse synspunktene, jfr. Rune Skarstein, *Økonomi på en annen måte – Makt og penger fra europeisk føydalisme til globalisert kapitalisme*, Abstrakt forlag, Oslo 2008, s. 214–236.
- 9) Jf. Joel Slemrod, «The Truth About Taxes and Economic Growth», intervju i *Challenge*, bd. 46, nr. 1, januar–februar 2003, s. 5–6.
- 10) Jf. Rune Skarstein, *Økonomi på en annen måte*, op.cit., s. 229–235.
- 11) Gjennomsnittlige årlige vekstrater BNP i perioden 1997–2007:

Danmark:	2,0%
Finland:	3,6%
Frankrike:	2,3%
Norge:	2,5%
Sverige:	3,2%

 (Kilde: Beregnet etter data i OECD, *Economic Outlook*, nr. 84, desember 2008, s. 249.)
- 12) St.meld. nr. 8 (2004-2005), s. 66.
- 13) St.meld.nr. 1 (2006–2007), s. 153.
- 14) St.meld.nr. 1 (2006–2007), s. 153.
- 15) William J. Baumol og W.E. Oates, «The Cost Disease of the Personal Services and the Quality of Life», *Skandinaviska Enskilda Banken Quarterly Review*, bd. 2, s. 1972, s. 46–50; og William Baumol, «Health Care, Education and the Cost Disease: A Looming Crisis for Public Choice», *Public Choice*, bd. 77, 1993, s. 17–28.
- 16) Baumol, «Health Care, Education and the Cost Disease:....», *ibid*, s. 21, fn. 4.
- 17) Baumol og Oates, op.cit., s. 44.
- 18) Baumol, «Health Care, Education and the Cost Disease:....», op. cit., s. 23.
- 19) St.meld. nr. 8 (2004-2005), s. 107-109.
- 20) Baumol og Oates, op.cit. s. 52.
- 21) Dette blir nesten aldri framhevet i offentlige utredninger. Perspektivmeldingen av 2004 har derimot følgende begrunnelse for brukerbetaling, utvilsomt skrevet av økonomer: «Ved fravær av brukerbetaling eller ved lav brukerbetaling vil det ... kunne oppstå overskuddsetterspørsel etter tjenesten. (...) Brukerbetaling vil redusere etterspørselen og gjøre det lettere å oppnå en riktig sammensetning av

tjenestetilbudet, samfunnsøkonomisk sett» (St.meld. nr. 8 (2004-2005): 109). Her må jammen brukeren være utstyrt med nok penger slik at hun/han kan «verdsette» tjenesten! Barnehage- og helsekøer betyr jo «overskudds- etterspørsel» som selvsagt kan fjernes med høyere brukerbetaling for slike tjenester.

- 22) Jf. St.meld. nr. 29 (2003-2004), s. 7.
- 23) Jf. NOU 2003, s. 9. Bondevik II-regjeringens forslag til gjennomføring av reformen ble presentert i St.meld. nr. 29 (2003-2004).
- 24) Resultatet av en slik sammenslåing blir: $0,28 + (1 - 0,28)0,28 = 0,4816 = 48,16\%$.
- 25) St.meld. nr. 29 (2003-2004), s. 10.
- 26) Jf. St.meld. nr. 29 (2003-2004); og «Høytlønnede får de største skattekuttene», *Aftenposten*, 06.10.2004.
- 27) «Det er et mål for Regjeringen at de økonomiske forskjellene skal reduseres og fattigdom avskaffes. ... Skattesystemet skal sterkere enn i dag bidra til en mer rettferdig inntektsfordeling i samfunnet.» (*Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-2009* (Soria Moria-erklæringen), 13.10.2005, s. 14-15.)
- 28) Jfr. f.eks. St.meld.nr. 2 (2007-2008), *Revidert nasjonalbudsjett 2008*, s. 46-47.
- 29) Men minst like viktig som de økte overføringene fra staten var den uventet høye økningen i kommunenes skatteinntekter i 2006.
- 30) Statistisk Sentralbyrå, 18.02.2009: «Stort underskudd i kommunene». <http://www.ssb.no/komminnut/>
- 31) Jf. «Nå må skolene kutte kraftig», *Adresseavisen*, 09.03.2009; «Må spare 195 mill.», *Adresseavisen*, 25.03.2009; og «Ikke svar fra Helsetilsynet», *Adresseavisen*, 01.04.2009.
- 32) Jf. St.prp.nr.37 (2008-2009), s. 49-51 og s. 71.
- 33) «Regjeringen legger betydelig vekt på å sikre samsvar mellom oppgaver og finansiering av kommunesektoren. ... Inntektssystemet til kommunene skal sikre at forholdet mellom inntekter og faktiske kostnader samsvarer bedre. ... Regjeringen vil: ... gjennom en forpliktende flerårig opptrappingsplan rette opp den økonomiske ubalansen i kommunene.» (Soria Moria-erklæringen, op.cit., s. 30-31.)
- 34) Ibid. s. 39.
- 35) Helsedirektoratet, *Aktivitetsutvikling og ventetider i somatisk spesialisthelsetjeneste 2002-2007*, rapport nr. IS-1563, juni 2008, s. 13; og Statistisk Sentralbyrå, *Høy kostnadsvekst, nedgang i behandlinger*, 18.06.2008. <http://www.ssb.no/speshelse>. Den mest brukte indikatoren på aktivitetsnivået i helseforetakene ser ut til å være såkalte DRG-poeng. Denne indikatoren økte med 15,3% fra 2002 til 2007, altså praktisk talt likt med personal i pasientrettet arbeid. (Jf. *Aktivitetsutvikling ...*, s. 13.)
- 36) Statistisk Sentralbyrå, *88 milliarder til Spesialisthelsetjenesten*, <http://www.ssb.no/spesialhelseregn/> 18.06.2008 og Statistisk Sentralbyrå, *Spesialisthelsetjenesten 2007 - Høy kostnadsvekst, nedgang i behandlinger*. <http://www.ssb.no/speshelse/> 18.06.2008.
- 37) Selv om helseforetakene ikke har noen vare å selge, men bare yter tjenester finansiert med statlige bevilgninger, må de føre regnskap som om de var private aksjeselskap. En stor del av det akkumulerte underskuddet representerer derfor

avskrivninger. Dette skyldes for en stor del at staten i perioden 2002–06 bevilget midler til å dekke bare ca. 60% av helseforetakenes avskrivninger. Stortinget har derfor stilt «resultatkrav» med referanse til et «korrigert» regnskapsmessig resultat der helseforetakene har vært tillatt å gå med underskudd tilsvarende de manglende bevilgningene til avskrivninger! I perioden 2002–07 utgjorde dette ca. 12 milliarder kroner, altså over halvparten av helseforetakenes akkumulerte underskudd.

- 38) *Plattform for regjeringssamarbeidet...* (Soria Moria-erklæringen), op.cit., s. 39.
- 39) Helsedirektoretet, *Aktivitetsutvikling og ventetider ...*, op.cit, s. 63 og 66.
- 40) Jf. Statistisk Sentralbyrå, 88 milliarder..., op.cit.
- 41) Statistisk Sentralbyrå, Statistikkbanken, 2009, <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>
- 42) Jf. professor dr.med. Bjørg Marit Andersen, «Effektivisering av sykehus – uten økonomisk gevinst?», *Dagens Medisin*, 04.12.2008, <http://www.dagensmedisin.no/debatt/2008/12/04/>
- 43) *Plattform for regjeringssamarbeidet...* (Soria Moria-erklæringen), op.cit., s. 14.
- 44) Jf. Jarle Natland, «10.000 flere fattige i Norge», *Stavanger Aftenblad*, 08.05.2008. Jf. også Tone Fløtten m.fl., *De ti største humanitære utfordringene i Norge*, Fafo-notat 2009:05, Oslo 2009, særlig s. 31–35.
- 45) Jf. Asbjørn Wahl, *Velferdsstatens vekst – og fall?*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 2009, særlig s. 126–142 og s. 165–184.
- 46) Jf. *Nationen*, 23.04.2003.
- 47) Jf. «Rungende nei til mer privatisering», *Dagbladet*, 06.02.2005.
- 48) Jf. «Vi ønsker å sikre alderdommen – Vil betale mer i skatt», *Dagbladet*, 23.02.2004.
- 49) De siste årene er innslagspunktene blitt hevet i hvert eneste statsbudsjett, i budsjettet for 2009 til henholdsvis 470.000 og 800.000 kroner. Jf. St.meld. nr. 1 (2008–2009), *Nasjonalbudsjettet 2009*, s. 98.
- 50) Jf. *ibid.*, s. 96.
- 51) «Licking the stamp duty», *The Economist*, 02.09.2006: 33

Arne Overrein

RØDGRØNN UTENRIKSPOLITIKK UNDER NATOs SLAGSKYGGE

Den viktigste innfallsvinkelen til å forstå norsk utenrikspolitikk er Norges medlemskap i NATO og allianseforholdet til USA. Det finnes andre mulige innfallsvinkler – vi kan analysere norsk utenrikspolitikk med utgangspunkt i at Norge er en småstat, landets geopolitiske posisjon eller vår rolle som energi- og råvareeksportør. Men den avgjørende føringen på norsk utenrikspolitikk er det vårt medlemskap i den vestlige alliansen som gir. Det er i første rekke denne eksterne faktoren – en supermakt, USA, og en allianse, NATO, ledet av denne supermakta – som er avgjørende for Norges utenrikspolitiske linje. Det har vist seg ytterst vanskelig å rokke ved USA- og NATO-lojaliteten – sjøl når dette går på bekostning av norske interesser. Et vanlig syn på en allianse mellom stater er at den er et *middel* for å sikre et lands utenrikspolitiske målsettinger. Når det gjelder NATO-alliansen behandles den i Norge mer som et mål i seg sjøl – som andre målsettinger underordnes. Da hjelper det ikke at Soria Moria-erklæringa fastslår at norsk utenrikspolitikk «skal ivareta norske interesser og verdier». Etter 1949 har NATO preget norsk utenrikspolitikk og den brede enigheten mellom Arbeiderpartiet og Høyre, som fortsatt gjør seg gjeldende, har skapt et inntrykk av at utenrikspolitikk egentlig var noe som var hevet over partipolitikken.¹ Men etter den kalde krigen er NATO blitt en offensiv organisasjon som krever out of area-innsats av sine medlemmer. Dette er en ny situasjon, der Norge blir trukket inn i utenrikspolitiske eventyr som ikke tjener norske interesser. Også etter den kalde krigen, kanskje nettopp da, lar utenrikspolitikken seg best forstå ved å ta utgangspunkt i Norges binding til USA og NATO.

Utenrikspolitiske illusjoner

Tida etter den kalde krigen var preget av spekulasjoner om NATOs oppløsning eller manglende «relevans». Også av forventninger og – på venstresiden – forhåpninger, om at NATO skulle avløses av andre sikkerhetsstrukturer i Europa. Sovjetunionens sammenbrudd ga næring til slike spekulasjoner, fordi det virket logisk at NATO burde miste sin betydning når fienden som NATO skulle forsvare seg imot, ikke lenger var til stede. Paradoksalt fikk vi etter at Warszawa-pakten og Sovjetunionen var borte en utvikling på norsk og europeisk venstreside i retning av en mer forsonlig holdning til NATO. Sentrale aktører på norsk venstreside erklærte seg som

tilhengere av NATO-medlemskap. Eller – som Bård Vegard Solhjell, i dag minister i den rødgrønne regjeringa, ordla seg i 2004:

«Jeg er ikke spesielt for NATO som organisasjon. Men i motsetning til før, da NATO var et redskap for USA, er NATO nå like mye en begrensning for USA. Vi bør derfor lage en sikkerhetspolitisk strategi i Norge for å begrense USAs internasjonale ambisjoner.»

NATO er dessuten ifølge denne analysen «i ferd med å miste sin betydning». Derfor blir det «akseptabelt» med fortsatt NATO-medlemskap.² Med slike resonnementer forsøkte man å styrke troen – for ikke å si illusjonen – om at det var mulig å motarbeide USAs imperiale ambisjoner «innenfra», og at NATO var en slags frittstående organisasjon som er uavhengig av USAs hegemoniutøvelse. Solhjell påsto faktisk at «Norges avhengighet av USA er et politisk og militært valg, uavhengig av NATO-medlemskapet.»³ Også dette er en illusjon. NATO kan bare fungere på USAs premisser. At NATO-medlemskap har en fatal betydning så vi tydelig under Kosovo-krigen, da Norge som NATO-medlem ble dratt inn i en angrepskrig, mens for eksempel det nøytrale Sverige og deres fremste politikere var skeptiske eller tok direkte avstand fra NATOs krig. Den tidligere svenske statsministeren, Ingvar Carlsson (sosialdemokrat), Carl Bildt og andre medlemmer av det svenske høyrepartiet (Moderaterna) tok avstand fra bombekrigen.⁴ Det var en avgrunn mellom svensk reaksjon og de tilsvarende politiske miljøene i Norge. Moderaterna lå til venstre, om ikke for SV, så i alle fall for SV-ledelsen! Avgrunnen kan vanskelig forklares med annet enn at det ene landet er nøytralt, det andre er NATO-medlem.

Det kan kanskje virke overraskende at det var i Sosialistisk Venstreparti at slike illusjonene om NATO dukket opp, et parti som fra sin dannelse har vært klare motstandere av NATO og fortsatt er det ifølge sitt program. Ved nærmere øyesyn var ikke dette så overraskende. Dersom SV skulle være med i en rødgrønn regjering som fortsatte vår utenrikspolitiske hovedlinje med NATO som ankerfestet, måtte denne illusjonen opprettholdes, især i forhold til den tvil og skepsis som var til stede nedover i partiets medlemsrekker.

Da den rødgrønne regjeringa overtok høsten 2005 var det mange forhåpninger også til utenrikspolitikken område. Med bakgrunn i NATOs splittelse om Irak-krigen og USAs krenkelser av folkeretten, var det over lengre tid reist krav om en mer uavhengig norsk utenrikspolitikk, en distansering fra mangeårig USA- og NATO-lojalitet og en sterkere satsing på FN og folkeretten. Rett før valget i 2005 holdt SV-leder Kristin Halvorsen en tale ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt som var en slags utenrikspolitisk programerklæring. Talen hadde tittelen «Ny utenrikspolitikk». Her ville hun «vise at det er stort rom for en ny og radikal utenrikspolitikk» (s. 2 i utskrift hentet fra SVs hjemmeside). Hun påpekte også at opinionen i det siste tiåret hadde svinget til venstre i kampen for fred og da særlig med henvisning til demonstrasjonene i 2003 mot USAs Irak-krig. Hun snakket om at SV

«forvalter folkeflertallet i samtidas viktigste stridsspørsmål» (s. 25). Norsk venstreside var ikke lenger en minoritet i utenrikspolitikken. Sjøl om denne analysen var vel optimistisk, så berørte den på den andre siden noe særdeles viktig, nemlig opinionens betydning. Det å bygge en radikal utenrikspolitisk folkeopinion må alltid stå sentralt dersom man vil endre norsk utenrikspolitikk. I særdeleshet dersom regjering og et massivt stortingsflertall sitter fast i sin gamle USA- og NATO-lojalitet.

Da regjeringa tiltrådte og Soria Moria-erklæringa ble offentliggjort etter valget, innvarslet dette ikke noe kursskifte i utenrikspolitikken. Riktignok snakker Soria Moria-erklæringa varmt om «en FN-ledet verdensordning» og at Norge skal være en «tydelig fredsnasjon». Dette er sjølsagt positivt. Men noen garanti om en ny utenrikspolitisk linje gir ikke slike formuleringer. Ny retorikk er ikke det samme som ny utenrikspolitikk. Kjernepunktet når det gjelder utenrikspolitikk i Soria Moria-erklæringa er følgende to setninger: «Hovedlinjene i norsk utenrikspolitikk ligger fast.» Og: «Regjeringa vil ... styrke norsk deltakelse i ISAF i Afghanistan.» Dette var klare og forpliktende utsagn – og de satte en sperre for at den nye regjeringa skulle kunne etablere en «ny utenrikspolitikk». Går vi tilbake til Kristin Halvorsens tale, vil vi måtte fastslå at denne linja om «stø kurs» foregripes av SVs leder. For i denne talen – som altså ble holdt før valget og forhandlingene som førte fram til Soria Moria – tar hun høyde for og tilpasser seg den situasjonen at den nye utenrikspolitikken som er talens hovedtema, ikke ville la seg gjennomføre. Hun uttrykte tro på «å bruke NATO som en arena for å slåss for rødgrønne verdier» (s. 15). Hun sa at forsvaret gjorde «en eksemplarisk jobb med å få fram gode norske mannskaper som er forberedt på vanskelige oppdrag i utlandet» (s. 16), noe som for øvrig ikke samsvarte med hva SVs arbeidsprogram uttaler om samme sak.⁵ Og hun fastslo om Afghanistan: «Samtidig som vi bør avslutte våre bidrag til Enduring Freedom, vil ISAF styrkene i Afghanistan bli stående» (s. 16). Når Kristin Halvorsen kom til Soria Moria-forhandlingene med slike standpunkter, er det ikke vanskelig å forstå at SV forholdsvis lett kunne overtales til å slutte seg til «hovedlinjene» i norsk utenrikspolitikk.

Da Soria Moria-erklæringa var offentliggjort høsten 2005, holdt Kristin Halvorsen fortsatt fast på at en ny utenrikspolitisk kurs var mulig – men da innafør rammen av hovedlinja: «Innenfor rammen av hovedlinjene er det mulig å lage en ny kurs for norsk utenrikspolitikk.»⁶ Dermed flyktet hun inn i en åpenlys sjølmotsigelse. Hun forsøkte å forsvare både stø kurs og ny kurs samtidig. At denne sjølmotsigelsen skapte grobunn for mye frustrasjon og mange forvirrende debatter på venstresiden og særlig innad i SV, har de seinere åra gitt oss mange eksempler på.

Når jeg her setter kritisk søkelys på partiet SV, må ikke det forstås dit hen at det er SV som er hovedproblemet i norsk utenrikspolitikk. Hovedproblemet er den massive, konservative og fordummende konsensus som i

første rekke partiene Høyre og Ap står for – og som alltid kan regne med støtte fra Frp. Sistnevntes verbale framturen er mer ukontrollert USA-entusiastisk enn Høyres og Arbeiderpartiets – i substans er forskjellene langt mindre. Ifølge disse partiene er det langt viktigere at norsk utenrikspolitikk følger USAs og NATOs taktstokk, enn at de bekymringer og den opposisjon som finnes i det norske folk, kommer til uttrykk fra Stortingets talestol. Av og til har over 50% av nordmenn sagt seg uenig i regjeringas Afghanistanpolitikk, men dette setter ingen spor etter seg i det norske politiske system. I Stortinget og i regjeringa er 100% for norsk deltakelse i Afghanistan – tvil som vi vet finnes blant de folkevalgte vales over. Og dette er ikke noe nytt – så lenge Norge har vært medlem av NATO har utformingen av norsk utenrikspolitikk lidd under dette demokratiproblemet. Politisk disiplinering har vært langt viktigere enn demokratihensynet. Avgjørende debatter har vært gjemt bort i den utvidede og hemmelige utenrikskomité. Jeg har aldri registrert en prinsipiell debatt i Stortinget om USAs supermaktsrolle og om USAs og NATOs krenkelser av folkeretten, sjøl om det her handler om vår nærmeste allierte. Det er påfallende at ikke en slik debatt kom i Stortinget under og etter NATO-krigen mot Jugoslavia i 1999, fordi denne krigen markerte at NATO gikk over fra å være en erklært forsvarsallianse til en offensiv allianse for Vestens interesser utafor eget område. Angrepskrig var med denne krigen akseptert som politisk middel for å ivareta disse interessene. Krigen mot Jugoslavia ble aldri gjenstand for noen åpen behandling i Stortinget. Saken ble kun behandlet i den utvidede utenrikskomiteen som i møte høsten 1998 enstemmig – altså også med SVs ene stemme – gikk god for en slik krig. Uten FN-mandat. Da krigen var et faktum debatterte Stortinget situasjonen ved et par anledninger, men heller ikke da kom det til noen votering om selve krigen. Så vidt jeg kan registrere var det kun to innlegg som klart tok avstand fra krigen fra Stortingets talestol. Et av Hallgeir Langeland fra SV som påpekte at USA og NATO hadde satt FN og folkeretten «ut av spel».⁷ Det andre Arbeiderpartirepresentanten Inger Lise Husøy som jeg her finner verd å sitere fordi hun etterlyste en prinsipiell debatt om Norges forhold til krig og folkerett. Hun sa:

«Aller først vil jeg si at jeg har vært imot at NATO skulle gå til luftangrep mot Jugoslavia helt fra før en eneste bombe var sluppet. Alternativet var *ikke* å sitte stille å se på det som skjedde i Kosovo. ... I etterkant av denne krigen er det viktig å få grundige analyser av hva som egentlig skjedde før beslutningene ble tatt... Vi må få en diskusjon om trusseldiplomati, og om at NATO setter kniven på egen strupe, slik som det etter min mening skjedde i denne konflikten. Vi må også ha en omfattende debatt om NATOs rolle, om folkeretten og om bruk av moral i andre konflikt-områder.»⁸

Dette ønsket om debatt ble kvalt i en massiv NATO- og krigsoppslutning. Blant de mest NATO-lojale var lederen av Husøys eget parti, Thorbjørn Jagland som uttrykte det motsatte av Husøy. Debatt var *ikke* ønskelig:

«Jeg tror at det er mye bedre nå at man slutter opp om det som har vært NATO-alliansens syn, enn at man har altfor mye debatt om det i den nåværende situasjonen. Man kan ikke operere med mange løsninger på samme tid. Det er en vei som er valgt, og jeg tror det er ganske viktig for Norge at vi prøver å stå bak den veien som våre allierte i NATO har valgt.»⁹

Bak denne holdningen ligger angsten for at den «brede enighet» skulle gå over styr, noe som ikke minst ville bli merkbart i Arbeiderpartiet. Lojaliteten overfor NATO og stø kurs i utenrikspolitikken var her langt viktigere enn en demokratisk og reell behandling (med votering i stortingsplenum, slik andre NATO-land har åpne voteringer i sine parlamenter) av Norges første angrepskrig etter 1814.

SV har gjennom mange år kritisert den rådende norske USA- og NATO-lojaliteten. Men i avgjørende øyeblikk har partiet sviktet sine prinsipper – det skjedde høsten 1998 da en enkel avstemning i partiets Stortingsgruppe bandt partiet opp i et ja til NATOs planlagte krig. Partiets utenrikspolitiske talsmann, Erik Solheim, ble gitt adgang til å stemme for krig i den utvidede utenrikskomité. Denne fatale avgjørelsen har fått konsekvenser for partiets utenrikspolitiske profil. Det vi i dag kan konstatere – for min del med beklagelse – er at SV, som part i den rødgrønne regjeringa, er blitt en del av den utenrikspolitiske konsensusen, samtidig som det ikke er lyktes å gi utenrikspolitikken en ny kurs. Mange SV-representanter har gode analyser i forhold til norsk utenrikspolitikk. Men det er om mulig enda vanskeligere å få dette fram over Stortingets talestol enn det var for 10 år siden.

Etter snart fire år med rødgrønn regjering må vi konstatere at mulighetene for å bruke NATO som plattform mot USAs hegemoni enten ikke har vært benyttet eller ikke har vært til stede. Vi har ikke sett noe til Solhjells sikkerhetspolitiske strategi som skulle «begrense USAs internasjonale ambisjoner». Derimot har Norge trofast bidratt til konsensus i NATO under USAs ledelse. Den myten de borgerlige på Stortinget forsøker å holde liv i, nemlig at USA og NATO skulle være misfornøyd med den rødgrønne utenrikspolitikken, savner ethvert grunnlag.¹⁰ Den rødgrønne regjeringa etterlater ingen tvil om betydningen av norsk NATO-medlemskap. Som det het i forslaget til statsbudsjett høsten 2008: «NATO er, og vil fortsette å være, Norges viktigste sikkerhetsgaranti og utgjør grunnsteinen i norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk.» Og i samme dokument sies det at deltakelse i militære operasjoner i utlandet er «en integrert og viktig del av norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk.»¹¹ Norge har ført omtrent den samme politikk som den forrige regjeringa på det utenrikske området. Av saker som føyer seg inn i dette bildet kan nevnes rakettskjoldsaken, kjøp av nye amerikanske kampfly,

Norges ikke-opposisjon mot USAs folkerettsbrudd (Norge har, i motsetning til en rekke øvrige europeiske land, ikke krevd at Guantanamo og andre fangeleire ble stengt og fått kritikk fra Den norske advokatforening for dette¹²), norske investeringer i Israel og i firmaer som opprettholder Israels okkupasjon i Østjerusalem, Vestbredden og Gaza¹³ og sjølsagt Afghanistan-krigen. Det har vært langt mellom positive utenrikspolitiske utspill. Vi kan peke på at regjeringa var villig til å ha kontakt med samarbeidsregjeringa mellom Hamas og Fatha, mens de øvrige vestlige land ikke var det. I tillegg på Norges innsats for å få i stand konvensjonen mot klasebomber i desember 2008. Men disse to eksemplene er ikke nok til å snakke om en ny kurs i utenrikspolitikken. Det er heller ikke Norges uttrekning av OEF (Operation Enduring Freedom) i Afghanistan som ble framstilt som en «seier» for SV. Denne uttrekningen var annonsert alt av Bondevik-regjeringa, lang tid før valget i 2005.¹⁴

Håpet om en uavhengig og USA-kritisk utenrikspolitikk innen rammen av NATO må betraktes som et politisk luftslott. Denne illusjonen fra SVs side har muligens skapt litt rusk i regjeringsmaskineriet. Et eksempel var Kristin Halvorsens forsøk på å forsvare – ikke statlig økonomisk boikott – men alminnelig konsumentboikott av Israel. Resultatet var en nærmest hysterisk reaksjon fra Israels venner. Saken munnet ut i utenriksminister Støres brev til USAs utenriksminister («Dear Condi») med forsikringer om Norges vennskap med Israel. Men langt viktigere er det at denne illusjonen har bidratt til å lamme den utenrikspolitiske opposisjonen i Norge. Den har fungert som et beroligende middel overfor SVs medlemmer ved å gi det uriktige inntrykk at det skjer en positiv venstredreining av norsk utenrikspolitikk. Den har økt forvirringen og usikkerheten innen venstresiden om utenrikspolitiske realiteter. Vi har ikke lenger en utenrikspolitisk opposisjon på Stortinget som klart motsetter seg NATO og den rådende forsvarspolitikken. SV er i praksis nedlagt som en slik opposisjon. Dette er ikke bare registrert i uavhengige pressekommentarer. Også utenriksminister Støre har omtalte dette forholdet fra Stortingets talestol:

«Det er et interessant fenomen at vi i dag faktisk har en enighet blant alle partier i Stortinget om sentrale spørsmål i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk som vi ikke har hatt i nyere tid.»¹⁵

Fra SVs side har man akseptert denne situasjonen. For SVs Heiki Holmås står ikke lenger SV på sidelinja i forhold til den utenrikspolitiske enigheten i Norge, men er en del av denne:

«Jeg reagerer på den framstillingen som går ut på at det er bred enighet i Stortinget om utenrikspolitikken, der SV plasserer seg på sidelinjen. Det er ikke riktig.»¹⁶

Når SV deltar i regjeringa og har sluttet seg til hovedlinjene i norsk utenrikspolitikk (Soria Moria-erklæringa), kan SV på Stortinget vanskelig gjøre annet enn å slutte seg til den brede enigheten.

I «nyere tid» – dvs. siden Norge ble medlem av NATO i 1949 – har det alltid vært et betydelig mindretall som var uenig i norsk utenrikspolitikk. Det fantes en utenrikspolitisk opposisjon på Stortinget som ytret seg. Den besto av noen representanter fra Arbeiderpartiet, fra Venstre (blant andre Gunnar Garbo), fra NKP og, etter 1961, av SF og etterfølgeren SV. For SF/SV var opposisjonen mot den rådende NATO-linja en avgjørende merkesak. Det er dette Støre konstaterer har endret seg under den rødgrønne regjeringa.

En FN-ledet verdensorden?

Soria Moria-erklæringa fastslår følgende: «Det er i norsk interesse at vi har en FN-ledet verdensorden og ikke en situasjon der nasjoner tar seg til rette på egenhånd. Regjeringen vil arbeide for et kraftig styrket FN.» Disse ordene lovet godt da de ble offentliggjort høsten 2005. Men regjeringas handlinger i åra etter kan ikke sies å ha bidratt til et styrket FN eller til en FN-ledet verden. Hoved-problemet er at den makt som først og fremst «tar seg til rette» i verdenspolitikken er USA, og at USA samtidig er den ubestridte leder av NATO-alliansen. Norges satsing på NATO og et nært forhold til USA blir derfor i avgjørende situasjoner en undergravning av en FN-ledet verdensorden.

Men hva menes egentlig med en FN-ledet verdensorden? Det er jo ikke et vel definert begrep og i Soria-Moria-erklæringa er det heller ikke gitt noen nærmere presisering. Det har neppe noe med en utopisk verdensstat under FN-ledelse å gjøre. I den konteksten begrepet opptrer i Soria Moria-erklæringa må det oppfattes som en politikk det er mulig å føre i dag. FN-ledet verdensorden settes opp mot en tilstand der stater tar seg til rette, spesielt når det gjelder spørsmålet om krig og fred. Her ser det ut som Soria Moria-erklæringa har tatt over tankegangen fra SVs arbeidsprogram. I SVs arbeidsprogram (pkt 13.1) vedtatt i 2005, påpekes det at «vi ser tegn til at den sterkeste rett igjen avløser internasjonale rettsregler basert på staters suverenitet, ved at særlig USA påberoper seg retten til å gå til angrepskrig.» Ja, SVs program fastslår at «SVs visjon om Norge som en fredsnasjon er ikke forenelig med den rollen Norge i dag spiller i NATO» (13.18). Denne siste formuleringen finner man ikke i Soria Moria-erklæringa. For dette er sterke ord. Sammenholdt med SVs praksis som regjeringsparti, som går god for både NATO og ISAF-operasjonen og for at man systematisk unnlater å kritisere USAs folkerettsbrudd, kommer denne programerklæringa i et merkelig lys. For her blir det med tydelig ord sagt at Norge som NATO-medlem og Norge som fredsnasjon er uforenelige størrelser.

Med en FN-ledet verdensorden må man for det første forstå en orden der FNs rettsprinsipper (FN-pakten og andre konvensjoner) følges og respekteres av medlemsstatene. For det andre må det også bety at FN må være den organisasjon som har ansvaret for å treffe tiltak for å sikre freden og å løse

konflikter i verdenssamfunnet. Initiativet må utgå fra FN, først og fremst Sikkerhetsrådet. For det tredje må FN, når organisasjonen har velsignet en internasjonal operasjon, også være den ansvarlige instans med rett til å endre eller avslutte operasjonen. FN må ha en effektiv kontrollfunksjon.

Heller ikke disse prinsippene garanterer at FN vil fungere etter sin hensikt, fordi FN ut fra det nåværende systemet er avhengig av vetomaktens interesser og kjøpslåing dem imellom. Mange vedtak som Sikkerhetsrådet har fattet har vært resultat av kompromisser dem imellom. Vedtakene etter Irak-krigen, som i en viss forstand ga USAs okkupasjon en FN-legitimitet, var resultat av et slikt kompromiss. Disse kompromissene viser hvor vanskelig det er å få en rettsordning av FN-typen til å fungere etter sine hensikter. På den andre siden må det nevnes at det finnes artikler i selve FN-pakten som skal hindre at Sikkerhetsrådet fatter vedtak som er i strid med folkeretten. Ifølge FN-paktens artikkel 24 må tiltak Sikkerhetsrådet vedtar være «i samsvar med de Forente Nasjoners formål og prinsipper». Av dette følger at de ikke kan være i strid med FN-pakten, for eksempel forbudet mot angrepskrig eller forpliktelsen til ikke-innblanding i et lands indre anliggender. Videre sies det i artikkel 25 at når et land påtar seg aktivt å sette Sikkerhetsrådets vedtak ut i livet, for eksempel ved å forsvare et land som er blitt utsatt for angrep, skal dette skje «i samsvar med denne pakt». Av disse punktene følger at et land har rett til å gjøre en sjølstendig vurdering av Sikkerhetsrådets vedtak og av pågående operasjoner. Et land kan, dersom det mener at Sikkerhetsrådets vedtak er i strid med folkeretten eller mener at måten en FN-vedtatt operasjon gjennomføres på er i strid med folkeretten (for eksempel dersom FN-styrker eller styrker FN har gitt mandat benytter terrorbombing eller ikke følger reglene for fangebehandling osv.), velge ikke å delta i denne operasjonen. I tillegg kan dette landet sjølsagt ta opp hva det mener er folkerettsbrudd i FN og i andre internasjonale organer.

Det er ikke alle som er enig i det som her er sagt. I det norske storting har Torbjørn Jagland hevdet at det er en «automatikk» i at vi alltid skal støtte de vedtak Sikkerhetsrådet gjør. «Det som er automatisk er at vi støtter de vedtakene som Sikkerhetsrådet gjør, selv om vi heller ikke da må følge opp med innsats militært.»¹⁷ I forbindelse med Irak-krigen i 2003 gikk han hardt ut og anklaget SV for å stille seg over FN. Dette fordi SV på et tidlig tidspunkt, og før Sikkerhetsrådet hadde ferdigbehandlet saken, gjorde det klart at SV var motstander av et angrep mot Irak. (For øvrig det samme standpunkt som Tyskland inntok.) Vi må anta at et flertall i Stortinget den gang delte Jaglands syn. Dette standpunktet ville ha betydd at Jagland og Stortingsflertallet «automatisk» hadde støttet USAs Irak-krig dersom Sikkerhetsrådet den gang hadde fattet et vedtak om å gå til krig. Det *kunne* den gang ha blitt slikt vedtak. Man var ikke så langt unna at Frankrike og de andre motstanderne av krig bøyde unna.¹⁸ Det forteller en god del om norsk politikk at det få dager før USAs angrep mot Irak kun var ett parti som klart

sa nei til krigen. Mens det norske folk gjennomførte de største politiske demonstrasjonene i vår historie, fomlet og famlet det politiske establishment mellom inngrodd USA-lojalitet og opinionspress nedenfra.

Jeg mener en slik «automatikk» som Jagland snakker om er uholdbart. Fordi en stat, i likhet med enkeltindivider som den gang i milliontall demonstrerte mot den kommende krigen, er i sin fulle rett til å vurdere om et vedtak i Sikkerhetsrådet er i samsvar med folkerettens bestemmelser. Derfor må vi si at et FN-vedtak i Sikkerhetsrådet om bruk av væpnet makt for å sikre freden er en *nødvendig*, men ikke en tilstrekkelig betingelse, for at det er riktig å bruke væpnet makt. En tilstrekkelig betingelse er det først når det er klart at vedtaket ikke er i strid med folkeretten. Krigen mot Irak ville etter manges mening ha vært en rettstridig angrepskrig – uansett om Sikkerhetsrådet hadde gitt den sin velsignelse. I tillegg til denne kritikken av Jaglands «automatikk»-lære, må også det åpenlyse hykleriet påtales som består i at samme Jagland, samt Storting og regjering, i 1999 gikk inn for angrepskrig uten FN-mandat overhodet. Dersom det er riktig at Sikkerhetsrådet alltid skal følges – hvordan kan det da ha seg at en gruppe stater gir seg sjøl rett til å gå til krig til tross for at Sikkerhetsrådet ikke har truffet noen beslutning om dette? Det er vanskelig å tenke seg noen mindre respektfull behandling av FN og Sikkerhetsrådet. Jaglands posisjon er rett og slett ikke troverdig.

Krigene mot Jugoslavia, Afghanistan og Irak som har preget det siste tiåret viser at vi fortsatt er fjernt fra en FN-ledet verden. Felles for disse krigene er at de alle ble startet av USA uten folkerettslig dekning i et FN-mandat.¹⁹ Men felles for dem er også at USA og de øvrige vetolandene forhandlet seg fram til vedtak i Sikkerhetsrådet i etterkant av hver av disse krigene. Gjennom disse vedtakene ble det opprettet «stabiliseringsstyrker» som skulle bidra til å sikre den nye situasjonen. Vedtakene ga en slags legitimitet til angrepene. I tillegg gir det legitimitet til USAs og NATOs krigere at mange land slutter opp om disse stabiliseringsstyrkene. Norge har stilt opp i samtlige av disse tre stabiliseringsstyrkene. Og dessuten i angrepet mot Jugoslavia og i Enduring Freedom. Men vi deltok ikke i angrepet mot Irak. FN er altså fortsatt «nyttig» for USA/NATO fordi, som Kofi Annan en gang påpekte, det finnes «ingen erstatning for den unike legitimiteten som De forente nasjoner gir.» På denne bakgrunnen kan FN gjerne brukes, men FN og FNs grunnprinsipper er en hemske for USAs frie agering. De andre land, og ikke minst de andre vetoland, har akseptert denne USA-ledede orden. For alternativet er å ta en konflikt med USA, og det vil man ikke gjøre før de mest vitale interesser er truet.

Afghanistans tragedie – NATOs krise

Med sin deltakelse i ISAF-styrken gir Norge sitt kanskje viktigste bidrag til fortsatt USA-hegemoni. Soria Moria-erklæringa fastslår i en ulykksalig

formulering at Norge skal styrke sin deltakelse i ISAF-styrken. Afghanistan-operasjonen er en operasjon NATO har satt all sin prestisje inn i. Man kan ikke tape i Afghanistan. Nettopp dette politiske imperativet gjør saken så farlig. Vi vil bli stående lenge der – og tapene vil bli merkbare. Afghanistan skal demonstrere samholdet i NATO. Denne linja oppsto som en kompensasjon for mangelen på NATO-samhold i Irak. Ikke bare møtte angrepet på Irak sterk motstand fra sentrale europeiske land – kansler Schröder i Tyskland kalte hele operasjonen et «eventyr». Det var også slik at NATO-landene stort sett nektet å delta i «stabiliseringa» av Irak etter selve invasjonen. I begynnelsen av 2004 ønsket USA at NATOs medlemsland i fellesskap skulle ta ansvaret for sikkerheten i en sone mellom Basra og Bagdad for å avlaste USAs egne styrker, men denne planen strandet på motstand fra Frankrike og Tyskland.²⁰ Det hele endte med at NATO desto sterkere forpliktet seg på Afghanistan. Da trodde man at denne operasjonen ville være begrenset til stabilisering og at krigen mot Taliban var på hell. Men det afghanske samfunn befinner seg i en slags permanent oppløsnings- og borgerkrigstilstand. Utenlandsk innblanding gjennom mange år har sterkt bidratt til dette. På den ene siden sovjetisk invasjon. På den andre siden USAs, Pakistans og Saudi-Arabias støtte til hellige krigere på 1980- og 1990-tallet, med overføring av over 30 000 muslimer fra den arabiske verden til Afghanistan og massiv våpenhjelp – en av dem som ledet dette arbeidet var saudiaraberen Osama Bin Laden. Det la et fundament for islamsk ekstremisme og i dette miljøet oppsto det som etter hvert ble al Qaida. Uten de politiske valg USA, Saudi-Arabia og Pakistan gjorde ville al Qaida-terrorismen og Taliban ikke ha fått den skjebnesvangre betydning disse fikk. I dag er det ingen utsikter til at det afghanske samfunnet kan pasifiseres. Operasjonen i Afghanistan har blitt lengre og vanskeligere enn man tenkte seg for 5-6 år siden. I 2003 var det kun 6000 ISAF-soldater og 10000 soldater under Enduring Freedom. Ved slutten av 2008 var det 51000 ISAF-soldater og 31000 under Enduring Freedom. Denne siste styrken vil USA fordoble med 30000 innen sommeren 2009.²¹ For å «vinne» i Afghanistan trengs det trolig en styrke på over 150 000 mann og NATO må tåle større tap enn hittil. Både uklarheten omkring hva målet med operasjonen er og utsiktene til store tap, vil føre til ytterligere motstand i Europa mot denne krigen. Det er faktorer både i Europa, men ikke minst i Afghanistan, som peker mot et nederlag eller et kompromiss der NATO taper ansikt.²² En full seier i Afghanistan er, sett fra den europeiske situasjonen, bare mulig dersom de politiske høyrekreftene vinner fram på bred front i de europeiske medlemslandene og sørger for at NATO blir en enda mer offensiv og militaristisk organisasjon. Dette kan umulig være i de europeiske venstrekreftenes interesse.

Norge bedriver i dag «framskutt forsvar» i Afghanistan, som det heter i NATOs nytale. Vi forsvarer den «frie verden» mot terrorismen og Talibans

grusomheter. Samtidig ser vi gjennom fingrene når det gjelder NATOs folkerettsbrudd, blant annet utleverer vi fanger til en uviss skjebne i afghanske torturfengsler. Vi deltar i realiteten som en ekstern støtte i en borgerkrig, der det gjelder å holde et regime på beina som ledes av en president som opprinnelig ble håndplukket til jobben av USA, et regime som verken er særlig demokratisk eller tar menneskeretter alvorlig. Vi knekker heller ikke den internasjonale terrorismen ved å føre krig i Afghanistan.²³ De opprinnelige terroristene er for lengst ut av Afghanistan. De har omgruppert seg, særlig til Pakistans nordvestprovinser som er et friområde for islamske ekstremister. Men NATO kan ikke godt gå til krig mot atommakta Pakistan, sjøl om USA er i ferd med å føre krigen inn på pakistansk territorium. Hele NATOs operasjon i det sentrale Asia er et sjansespill av dimensjoner.²⁴ Afghanistan er et usedvanlig dårlig valg av land for å bevise NATO-alliansens fortreffelighet. Problemet er imidlertid at Norge og andre skeptiske NATO-land blir hengende i USAs kjølvann uten mulighet til å påvirke noe som helst. Vi presses med på noe som ikke har støtte i norsk opinion. NATO-lojaliteten er dermed et demokratiproblem. Slik er det også i de fleste europeiske land, men der foregår striden på en langt mer åpen måte enn i vårt land. En meningsmåling fra 2007 viste at i de europeiske land var støtten for offensive kamperasjoner i Afghanistan nede på 31%.²⁵

Det eneste fornuftige Norge kan gjøre er å trekke seg ut. Vi har ingen forpliktelser i Afghanistan – dette er en krig USA har igangsatt på egen hånd. I en viss forstand handler det om at USA «rydder opp» etter sine tidligere feiltrinn. Uansett har hvert NATO-medlem en suveren rett til å trekke seg tilbake fra en operasjon, noe som sjelden nevnes i norsk debatt. Verken NATOs ministerråd eller noe annet NATO-organ kan pålegge medlemsstatene *bindende* beslutninger.²⁶ Men norsk tilbaketrekning ville sjølsagt være et brudd med den vanlige NATO-lojaliteten og både regjeringas flertall og de borgerlige partiene vil gjøre alt for å hindre dette. Afghanistan demonstrerer hvordan FN kun blir et redskap som i etterkant legitimerer en igangsatt krig ved å opprette ISAF-styrken, men deretter ikke har noen som helst kontroll, enn si ledelse, over operasjonen. Man har nå gått så tungt inn i Afghanistan at veien ut igjen virker fjernere enn noensinne. Norges rolle som fredsnaasjon som tar folkeretten alvorlig settes på spill. Samtidig ofres Norges behov for et invasjonforsvar og en nasjonal forsvarsstrategi ved at vi omlegger forsvaret mot nisjekapasitet tilpasset out of area-operasjoner.

Brutte løfter

Som nevnt innvarslet ikke Soria Moria-erklæringa noen ny utenrikspolitikk. Allerede i dette lå det en svær kostnad for SV og venstresiden. For dette innebar at all opposisjon fra venstre i Stortinget ble avvirket. I det øyeblikk SV var dratt inn i den brede enighet var Arbeiderpartiet kvitt et brysomt

problem. I tillegg til dette ikke ubetydelige offeret på det rødgrønne regjeringsskiftet, må vi også registrere at viktige positive løfter som ble gitt, ikke er blitt oppfylt nettopp som følge av pressvirkningen fra vår viktigste allierte. I Soria Moria-erklæringa står det at man vil arbeide mot avskaffelse av alle atomvåpen. «Spredning av atomvåpen er en alvorlig trussel mot verdensfreden.» Høsten 2008 lot Norge seg likevel presse av USA til å akseptere at India, som siden 1974 har atomvåpen, igjen – etter 34 års embargo – får kjøpe atomteknologi. At Norge her som medlem av eksportlandgruppa for atomteknologi (NSG), endret posisjon (sammen med 6 andre land) var nødvendig for at USA fikk adgang til å utføre atomteknologi til India – riktignok til fredelige formål. Bakgrunnen for dette var en generell politisk tilnærming mellom India og USA. Problemet er at denne avtalen i realiteten godtar India som en atommakt. Det Norge her var med på var det motsatte av atomnedrustning – og vi handlet i strid med Soria Moria-erklæringa. Sett i forhold til hvor restriktivt vestlige land er til Irans tross alt fredelige atomprogram, er det også et eksempel på dobbeltmoral.

Et annet løfte som ble avgitt var at Norge skulle arbeide imot «dagens planer for rakettforsvar». Dette er som kjent drevet fram av USA, som benytter seg av sin sterke posisjon blant de nye NATO-medlemmene i Øst-Europa. Rakettkjøpet har nå fått NATOs velsignelse, uten at Norge eller andre skeptiske NATO-land har nedlagt dissens. Risikoen er nå at dette rakettkjøpet fører til ytterligere russisk opprustning osv.

Man kan si at Norge kun har bøyd seg for realitetene i disse to sakene. Men like fullt illustreres her Norges manglende uavhengighet i NATO. Problemet er at det som tross alt er positive sider ved Soria Moria-erklæringa blir ofret for å tekkes en alliert som regjeringspartiet SV i sitt nye arbeidsprogram fortsatt kaller «en imperialistisk stormakt».

I tillegg kommer rekken av saker som *ikke* er nevnt i Soria Moria og hvor utfallet derfor blir bestemt av kraftforholdet innad i regjeringa. Det at Norge investerer av sitt oljefond i firmaer som bidrar til å styrke Israels grep om de okkuperte områdene hører med i dette bildet. Videre at Norge via USA og muligens også andre NATO-land, eksporterer våpen til Israel, samtidig som vi toer våre hender og viser til at våre venner i NATO ikke blir avkrevd erklæring om hvem som er sluttbruker av våre eksporterte våpen. (Dokumentert i NRK 1's Brennpunkt 10.02.2009) Dermed kan en innbitt Støre insistere på at «vi eksporterer ikke våpen til Israel», sjøl om NRK 1 viser israelske soldater med norske våpen på ryggen. Hvor langt ned er Støre villig til å synke i dette hykleriet rundt vårt forhold til Israel?

Kjøp av kampfly hører også med blant de ikke-nevnte saker i Soria Moria, og her ble saken avgjort uten at de rødgrønnes stortingsgrupper hadde behandlet saken, slik de burde gjort ifølge den saksbehandlingsavtale som gjelder mellom de rødgrønne partiene. Kritikken for å satse på det amerikanske JSF, som passer best for operasjoner i Afghanistan, og ikke det

svenske Gripen, som kunne vært en stimulans for økt nordisk forsvarssamarbeid, har vært sterk fra den faglige ekspertisen. Jeg siterer i denne forbindelse forsvarsanalytikeren Jon Berg, som sier følgende om Stortingets innsats i kampflysaken:

«Råder den totale mangel på selvstendig tenkning i samtlige tre regjeringspartier, og i resten av Stortinget med? Det ser sånn ut. Det er den norske formen for militærdiktatur, dominert av FDs embedsverk, som styrer kampflysaken og det er Stortingets grenseløst spake forsvarskomiteé som lar det skje. Hovedproblemet er at makten ikke ønsker noen grunnleggende og gjennomgripende forsvars- og verdidebatt; og på dette feltet finnes det ingen motmakt her i Norge.»²⁷

Disse ordene illustrerer et generelt problem i norsk utenrikspolitikk – langt utover selve flykjøpsaken. Stortinget er passivt – motmakt mangler. Når skal SVs stortingsgruppe, og andre representanter som tar alvorlig det mandat de har fått som folkevalgte, gjøre opprør mot disse forholdene?

NATOs offensive ideologi

Etter den kalde krigen har NATO vært på offensiven. Denne offensiven har bestått av to hovedelementer. For det første har NATO ekspandert i antall medlemmer og har i dag 26 medlemsland. NATO gikk inn i det maktvakuum som Sovjetunionen etterlot seg i Europa. Alle forhenværende Warzavapaktland med ett unntak – Sovjetunionen – er i dag NATO-medlemmer. Av det tidligere sovjetrepublikkene er de tre baltiske land blitt NATO-medlemmer. For det andre har NATO blitt en organisasjon som opererer utafør eget territorium. NATO har endret sitt eget strategiske konsept slik at operasjoner out of area i dag er hovedoppgaven for alliansen. NATOs operasjonsområde har etter 1999 alltid vært vagt formulert, det er ikke geografisk avgrenset. Også her har norske politikere fulgt etter. Thorbjørn Jagland forsikret i Stortinget 25. mars 1999 at NATO med angrepet mot Jugoslavia ikke hadde gått ut av sitt eget område, fordi «eget område» var hele Europa og ikke kun NATOs medlemsstater. På denne premissen (som i seg sjøl var tvilsom) var Jagland imot «at NATO går ut av sitt eget område, for eksempel inn i en helt annen verdensdel, det ønsker ikke vi.»²⁸ I dag er ikke bare den samme Jagland, men hele Stortinget, samstemt om at NATO skal være i Afghanistan. Det som har blitt mer og mer stabilt hos norske politikere i det siste tiåret er at de alltid forsvaret NATO – også om premissene for dette forsvaret må endres 180 grader. NATO er i dag ikke primært en forsvarsorganisasjon. Hovedsaken er at alliansen har gitt seg sjøl rett til å gripe inn når menneskeretter, demokrati og Vestens interesser (frie markedsforhold) er truet, uansett hvor i verden.

Men med en slik målsetting kommer også NATO i konflikt med FNs oppgaver. FN er den internasjonale organisasjon som skal verne om freden,

menneskerettene og folkeretten. FN-pakten inneholder også en artikkel 103, som sier at i tilfelle konflikt mellom forpliktelsene et land har påtatt seg ifølge FN-pakten og forpliktelsene ovenfor en annen internasjonal avtale (som for eksempel NATO-traktaten) «går forpliktelsene i denne Pakt foran». Ved at NATO reelt sett tar over det som var definert som FNs oppgaver og blir en global organisasjon, svekkes sjølsagt FN både hva angår faktisk styrke og politisk prestisje. Denne konflikten blir særlig tydelig når NATO eller NATO-medlemmer bryter folkeretten, ved å gå til krig uten FN-mandat, ved terrorbombing eller ved umenneskelige fengselsregimer omkring i verden, for eksempel hos våre nye NATO-venner i Øst-Europa.

Innad i NATO argumenteres det for at det bør være slik. Et argument for at NATO skal ha jobben med ikke bare å verne egen sikkerhet, men også å verne menneskeretter, fred og stabilitet verden over, er at NATO består av demokratiske stater, mens FN organiserer alle stater. Som en av NATOs ledende embedsmenn, visegeneralsekretær ved NATOs parlamentarikerforsamling, Zachary Selden, sier det:

«FN er basert på premissen at alle stater uansett deres regjeringsform er like, det være seg demokratiske, autokratiske eller stater som knapt nok fungerer, med begrenset kontroll over sitt territorium. Denne premissen skaper en grunnleggende motsigelse: Formålet med langsiktig stabilisering er å bygge bærekraftige demokratiske stater, men dette truer flere enn noen få medlemmer av FN.»

Av dette følger at FN ikke kan eller vil intervensjon med sikte på regimeendring, fordi dette vil ramme FNs egne medlemsstater. Dette skaper, ifølge Selden, «en fundamental motsigelse» for FN. NATO derimot, har ikke dette problemet.²⁹ Tankegangen er altså her at den likeverdighet mellom alle stater som FN baserer seg på, er et falskt prinsipp. Det riktige prinsipp er å dele verden inn i demokratiske og ikke-demokratiske stater, altså et A- og et B-lag (omtrent slik som man i kolonialismens tidsalder snakket om siviliserte og usiviliserte nasjoner). NATO skal ha definisjonsmonopol på hvem som hører til i A- og B-laget. De «demokratiske» statene i NATO tildeler seg retten til intervensjon, i ytterste fall væpnet angrep, mot land som NATO definerer som udemokratiske og ustabile. NATO stiller seg over FN og oppkaster seg til både dommer, anklager og bøddel. Det står ingenting i FN-pakten eller andre konvensjoner om at demokratiske land kan gå til krig mot udemokratiske land for å innføre «demokratiske verdier» der. Dette ville være å åpne for alles krig mot alle, det motsatte av stabilitet som Selden snakker om. Det var dette som skulle forhindres ved dannelsen av FN. Krig skulle kun være folkerettslig tillatt som forsvar mot et faktisk gjennomført angrep. Å gå til krig mot et annet land pga samfunnssystemet eller andre interne forhold i et land, ble uttrykkelig forbudt. Dette var et framskritt i internasjonal sivilisasjon da FN ble dannet – og det bør fortsatt betraktes slik. For – dersom vi tenker oss om – alternativet er mye verre.

Kosovo-traumet

Selden mener – i motsetning til hva den norske regjeringa sier – at det ikke bør være noen FN-ledet verdensorden fordi FN består av så mange udemokratiske stater. At slike tanker dominerer i NATO-kretser er vel kjent. Men denne tankegangen står sterkt også i Norge. Den ble i praksis akseptert da Norge angrep Jugoslavia i 1999. For det underliggende argumentet den gangen var jo at NATO måtte gripe inn fordi FN var «handlingslammet». Kosovo-krigen har etterlatt et traume i norsk utenrikspolitikk. Verst er det for de partiene som i dag bedyrer at de arbeider for en FN-ledet verdensorden, men som i 1999 var med å starte en krig uten FN-mandat. Fremskrittspartiet har det lettere fordi dette partiet sier det samme som Selden. I utenriksdebatten i november 2005 hevdet Frp's Morten Høglund følgende :

«Litt av problemet med FN og FNs styrende organ, Sikkerhetsrådet, er at ikke alle medlemsstater er like opptatt av demokrati, frihet og menneskerettigheter som vi er. Det gjør dessverre at andre politiske interesser hindrer medlemsland i FN og dermed hele organisasjonen i å agere i enkelte spørsmål... Derfor vil vi advare mot å basere norsk utenrikspolitikk ensidig på FN, men heller søke å bruke organisasjonen der den er god, og søke andre kanaler for oppgaver der FN ikke er effektiv.»³⁰

Med disse ordene ga Høglund en god beskrivelse av USAs og NATOs forhold til FN: bruke FN der det er mulig, overkjøre FN når det blir nødvendig. Høglund, USA og NATO vil med den største selvfølgelighet si at FN er «god» når FN gjør slik de vil. Når FN gjør noe disse ikke vil, betyr det at FN ikke er «effektiv». Dette er ikke en global rettsordning der USA/NATO har visse forpliktelser overfor FN, slik alle andre stater har. Men det er en global orden på supermakta USAs premisser der FN blir redusert til et redskap som skal brukes dersom FN er «god». At Frp står på denne linjen overrasker ingen. Problemet er som sagt at Stortinget har et Kosovo-traume. Man er fullt klar over at man tilsidesatte FN i 1999, men ingen snakker særlig høyt om det. Unntatt Frp som liker å pirke litt bort i slike ubehageligheter.

I den nevnte utenriksdebatt tok Høglund opp Soria Moria-erklæringa som sier at norske militære operasjoner utenlands «skal være forankret i FN-pakten og ha et klart FN-mandat». Han henviste til utenriksministeren som hadde brukt de samme ordene i sin redegjørelse. Deretter spurte Høglund om dette betydde at om en situasjon parallell med Kosovo skulle oppstå, ville da Norge avstå fra å delta i en militær operasjon, dersom et FN-mandat ikke forelå? Utenriksministeren svarte slik på dette spørsmålet:

«Når det gjelder Kosovo, synes jeg det er vanskelig å diskutere en konflikt som var tidligere, satt inn i et hypotetisk perspektiv om hva vi vil gjøre framover... Jeg har også merket meg at det var et bredt stortingsflertall bak det vedtaket man fattet som gjaldt Kosovo. Stortinget er suverent til å fatte beslutninger ut fra den situasjonen Norge og verden

møter. Men budskapet fra denne regjeringen er å vektlegge betydningen av FN-mandatet. Så får vi forholde oss til de konflikter og situasjoner som måtte oppstå.»³¹

Dette svaret er ikke tilfredsstillende for dem som ønsker at Norge aldri skal delta i en angrepskrig av Kosovo-typen. For her har påbudet om FN-mandat som en *nødvendig betingelse* for militære utenlandsoperasjoner blitt redusert til et «budskap». Støre framhever at Stortinget er suverent – det er sjelden dette framheves av Arbeiderpartiet. Men denne framhevingen må tolkes dit hen at et klart flertall i Stortinget kan velge å se bort fra FN-mandat som en betingelse for norsk krigsdeltakelse i en gitt situasjon. Støre holder døra på gløtt for en slik mulighet. Dersom USA/NATO igjen skulle ønske å sette i gang en krig som Russland eller andre vetomakter motsetter seg, så er Arbeiderpartiet, sammen med Høyre og Frp (og muligens andre partier) igjen beredt til å støtte USA/NATO. Logikken i hans resonnement peker i en retning som ikke er totalt forskjellig fra Frps posisjon: vi følger FN når vi mener FN beslutter noe riktig – i motsatt fall setter vi FN til side.

Alle taler varmt om folkeretten på Stortinget – i uforpliktende ordelag. Da statsminister Bondevik i 2003 talte til Stortinget i forbindelse med at Irak-krigen var startet, het det: «Regjeringen vil målbevisst arbeide for...styrking av folkeretten og FN som fredsorganisasjon.»³² Å løfte fram folkerettens betydning må forstås på bakgrunn av den usikkerhet som USAs kriger har skapt. Dette var ikke noe som kom med den rødgrønne regjeringa. At forpliktelsen på folkeretten ikke stikker særlig dypt for et parti som Frp er åpenlyst. Problemet er imidlertid at det også hefter usikkerhet ved den rødgrønne regjeringa. Til og med for SV kan det stilles spørsmål. Hvordan vil et parti som SV agere dersom en ny Kosovo-situasjon seiler opp?

Men SV har i det minste noen ganger tatt innover seg at folkeretten befinner seg i en krise som vil kunne gi en mer krigersk og ustabil verden og at årsaken til denne krisa er USAs utenrikspolitikk. I 2003 påpekte Kristin Halvorsen USAs tvilsomme rolle med å si at «verden står igjen med en suveren supermakt som tar seg til rette og presser andre land til å følge deres spor.»³³ Dette sluttet ikke å gjelde fra det øyeblikket den rødgrønne regjeringa tiltrådte. USA er en klar trussel mot folkeretten og mot freden. Slik vil det være så lenge USAs hovedmål er å opprettholde sin posisjon som eneste supermakt. Intet tyder på at denne målsettinga vil bli endret under president Obama. Demokratiske presidenter legger vanligvis stor vekt på samarbeid med nære allierte, noe som betyr økt press på USAs NATO-allierte. Vi skal huske at det var demokraten Clinton som startet Kosovo-krigen. Nå skal Obama videreføre Afghanistan-krigen med full kraft. For SV er det et faktum at de synspunkter som Kristin Halvorsen hevdet i 2003, ikke kan hevdes når SV sitter i regjering. Dette er et paradoks for et parti som mener at regjeringsdeltakelsen gir mer, og ikke mindre, makt

Godhetens tyranni

Når politikere i fullt alvor – som NATOs visegeneralsekretær – står for det syn at udemokratiske FN-medlemmer gjør at vedtak i FN-organer ikke skal være forpliktende, så er dette å undergrave FNs autoritet. Påstanden er altså at FN er i splid med seg sjøl og derfor ikke kan realisere sine gode formål. Til dette er først å si at FN har mange formål. Det viktigste er å bevare freden og å verne om det enkelte lands suverenitet. Men i tillegg har FN vedtatt en lang rekke konvensjoner som sikrer menneskerettigheter, både av politisk, kulturell, økonomisk og sosial type. Noen av formålene er av en slik radikal art at blant andre USA ikke har ratifisert visse menneskerettskonvensjoner som blant annet beskytter rett til arbeid, streike- og organisasjonsrett, utdanning, helsetilbud for alle osv. Men fra dette at FN gjennom vedtak som høytidlig erklærer at ethvert menneske har rettigheter av ulike typer, følger det ikke at det er riktig å bruke væpnet makt mot land som bryter med disse rettighetene. Det følger ikke at FN åpner for å innføre demokrati ved hjelp av krig. FN-pakten sier som kjent det motsatte – væpnet makt er kun tillatt når vi forsvarer oss mot angrep. Sterke stater skal ikke ha adgang til å ta retten i egne hender for å sikre det de anser som det gode. Dette gjelder like mye om det «gode» kalles sosialisme som begrunnet invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 (Bresjnev-doktrinen), eller menneskeretter, som begrunnet angrepet mot Jugoslavia i 1999.

Det NATO og den gruppe av verdens mektigste stater som er med i NATO har gjort etter den kalde krigen er å opprette et «godhetens tyranni». NATO-landene ser seg sjøl som forvaltere av alt som er godt i denne verden og ser det som sin oppgave å holde det onde (udemokratiske og ustabile stater) nede med makt. Fordi FN er lammet av indre motsigelser, må NATO ta på seg denne jobben. Krigen mot Jugoslavia var det hittil tydeligste utslaget av godhetens tyranni. Denne formen for moralisering av folkeretten fører ut i et uføre. Folkeretten kan kun være en rettsordning for likestilte stater, ikke i seg sjøl et etisk standpunkt.³⁴ Med etisk standpunkt menes i denne sammenheng det syn at vi opptrer u-etisk dersom vi ikke er villig til, ved hjelp av ethvert middel, umiddelbart å sette det vi regner som etisk riktig ut i livet. Et annet navn på dette er etisk fundamentalisme.

FN var aldri ment som en organisasjon som med makt skulle sørge for at alle land ble demokratiske og respekterte menneskerettene. Man kan, innafør folkerettens ramme, legge press på land med diplomatiske midler eller med økonomisk boikott, men ikke bruke væpnet makt. FN var et produkt av et omfattende kompromiss mellom USA og Sovjetunionen og mellom Vestens imperialistiske tradisjon og frigjøringsbevegelsene og anti-imperialismen i den tredje verden.³⁵ Det var et dyrekjøpt kompromiss etter historias mest ødeleggende krig. Å bevare freden ble den viktigste oppgaven, men FN ble i tillegg en organisasjon som fremmet menneskeretter og toleranse mellom

kulturer og samfunnsformer. FN bør fortsatt være det sentrale globale forum og instrument for samarbeid om disse formålene. Vi skal huske at FN alltid har hatt betydelig oppslutning blant vanlige mennesker i det sivile samfunn verden over. Det samme kan vi ikke si om NATO, som blir sett på som et uttrykk for den rike vestlige verdens interesser. Vi kan heller ikke si at USAs er nevneverdig populær utover i verdenssamfunnet – i mange land viser meningsmålinger at USA ansees som den største trusselen mot verdensfreden.³⁶ Også i dette perspektivet bør norske politikere erkjenne at det er en konflikt mellom FN og NATO.

Den tidligere franske presidenten, Chirac, har sagt følgende om konsekvensene av å ta seg til rette: «Dersom NATO gir seg sjøl retten til å intervenere hvor og når NATO måtte ønske, vil andre makter straks begynne å gjøre det samme, med like mye berettigelse.»³⁷ Hva vil skje i det øyeblikk også andre stater, Russland, Kina, India etc. tar seg den frihet å bruke væpnet makt mot internasjonale aktører som disse statene mener begår grov urett? Hvor lett vil det ikke være å bruke argumentet om «humanitær krise» som begrunnelse for å gå til krig mot det Russland, Kina osv ser som sine fiender i verdenssamfunnet? I august 2008 benyttet Russland det humanitære argumentet da landet rykket inn i Sør-Ossetia for å forsvare en minoritet av russere og ossetiere imot Georgias angrep. Særlig dersom vi går inn i en tid der NATO og USA svekkes i forhold til disse andre store maktene, vil det også være i NATOs interesse – i hvert fall i de små NATO-lands interesse – å arbeide hardt for å sikre en internasjonal rettsorden. Den dag kan komme da Vesten og NATO angrer på at de aktivt undergravde det riktignok skjøre, men eneste fungerende globale rettsystemet som finnes. Det kan lett oppstå militært sterke stater utafør Vesten som i enda mindre grad enn NATO respekterer folkeretten og menneskerettene, og som vil henvise til Vestens dobbeltmoral og Vestens folkerettsbrudd som en unnskyldning for egen hensynsløse framferd. I en slik situasjon vil folkeretten og den internasjonale rettsorden bevege seg mot total kollaps.

Argumentene for ikke-innblandings-prinsippet i et lands indre anliggende er mange og sterke. Især blir prinsippet forsvart av de mange små og svake stater i verden. Dette er stater med et minimalt forsvarsbudsjett i forhold til NATO, som legger beslag 2/3 av verdens samlede militærutgifter. Det ville være en gavepakke til alle mektige stater – ikke bare til USA og NATO – om det fantes en rett til av «humanitære» eller «preventive» grunner å begynne en krig. Det er i tillegg den mest fullkomne naivitet å tro at en slik intervensjon kun vil skje ut fra edle moralske motiver – og ikke ut fra realpolitiske betraktninger av interessene til den eller de stater som intervensjoner.

Regimeendring er det bare folket sjøl, kilden til suvereniteten, som kan gjennomføre. Enten fredelig, gjennom demokratiske kanaler dersom disse finnes – eller gjennom revolusjon. Dette åpner den moderne folkeretten for. Men folkeretten tillater ikke at en eller flere stater med makt endrer

samfunnssystemet eller andre indre forhold i en stat. Folkeretten skiller derfor mellom et indre opprør og ytre aggresjon. Derfor måtte FNs generalsekretær Kofi Annan fordømme USAs angrep og okkupasjon av Irak som en «illegal» handling. På samme grunnlag fordømmes Israel som okkupasstat. Mens et opprør – forutsatt at det skaper et nytt stabilt regime – taes til etterretning og anerkjennes, også når det nye regime har mindre sympatiske trekk, som for eksempel det islamske teokratiet som ble opprettet i Iran i 1979. Disse folkerettslige prinsippene garanterer ingen perfekt verden. Tvert imot er de prinsipper for en uperfekt verden – og de skal hindre at denne uperfekte verden forvandles til internasjonalt anarki. Godhetens tyranni kan – uansett om intensjonen var en annen – føre verden mot et slikt anarki.

Tilfellet Georgia

Vestens regimeendringer synes å være mest vellykket når det gjelder å innføre nyliberalisme i økonomien, med skjerpede sosiale ulikheter som konsekvens. Det virker som dem som viser lydighet mot USA og er flinke til å vifte med amerikanske flagg er sikret NATOs støtte – uansett om det som omtales som «demokrati» kun er en fasade. La oss i denne sammenheng ikke glemme at NATO og USA også er flinke til «fredelige» intervensjoner. Et aktuelt eksempel er Georgia, hvis nyliberale elite drømmer om NATO-medlemskap. For å komme opp på NATOs standard har Georgia i åra 2003 til 2007 økt sitt militærbudsjett med 921%! I tillegg kommer militær hjelp fra USA og andre NATO-land, samt også Israel. Håpet til president Saakashvili – som i NATOs øyne er en sann demokrat – er at Georgia i nær framtid blir NATO-medlem.³⁸ Det foreløpige resultatet av denne utviklinga er den ulykksalige krigen mot Russland. For Russland var krigen et takk for sist i forhold til Kosovo. Parallellene mellom de to tilfellene er påtakelige. Serbia ville for all del holde på Kosovo og kom i konflikt med kosovoalbanerne. Georgia forsøkte å erobre tilbake to provinser som hadde løsrevet seg pga etniske konflikter. Minoritetene i begge tilfeller fikk internasjonal væpnet støtte fra henholdsvis USA/NATO og fra Russland. Både NATO og Russland begrunnet sin inngripen med humanitære argumenter. NATO fordømte Russlands folkerettsbrudd i Georgia, Russland fordømte NATOs folkerettsbrudd mot Jugoslavia. En forskjell var at minoritetene i Georgia hadde løsrevet seg lenge før krigen og at Russland sikret denne løsrivelsen. I Kosovo ble derimot Serbia tvunget til å overlate Kosovo til FN. Først mange år etter, i 2008, gikk USA og de fleste NATO-land inn for at Kosovo, i strid med det Sikkerhetsrådet i 1999 hadde vedtatt, skulle få utrope seg sjøl til en uavhengig stat. Hvem som ut fra dette er den største «humanitære» hyklere, Russland eller NATO, skal være usagt.

«Det vil fortsatt ligge i kortene (hos NATO-strategene) at ingen andre land – for eksempel Kina eller India – må få militær kapasitet og politisk vilje

til å gjøre intervensjoner *de* definerer som humanitære hensyn. Men det er meget mulig at land av denne typen om få tiår nettopp vil utvikle en slik kapasitet... Kosovo-krigen var for slike relativt sterke stater slett ikke et signal om å føye seg for USA-hegemoniet, men tvert imot for å øke opprustninga og *sikre* den nasjonale suvereniteten i framtida.»³⁹ Det jeg her skrev for 9 år siden var feil på ett punkt. Russland, som interвенerte mot Georgia, kom Kina og India i forkjøpet. Men utviklinga er i gang.

NATOs indre konflikter

Når jeg her har kritisert den oppfatning at NATO ikke lenger er relevant og derfor ikke er noe å bry seg med, vil jeg ikke dermed ha sagt at det rår harmonisk idyll innad i NATO. Organisasjonen viser klare tegn på indre slitasje og uenighet. Dette har ikke bare kommet til uttrykk i forbindelse med Irak- og Afghanistan-krigen, men også i uenighet om relasjonene til Russland, uenighet om rakettskjold og uenighet om ytterligere utvidelse av NATO. Men disse uenighetene har aldri ført til noe klart nederlag for USA og langt ifra til at USA er blitt isolert innad i alliansen. Man kan meget vel tenke seg at NATO forstrekker seg i Afghanistan, at de indre uenighetene som tydelig viste seg i 2003 tiltar igjen, og at NATO beveger seg inn i en krise, slik at organisasjonen ikke kan oppnå det formål som organisasjonen har satt seg. Det kan også tenkes at Russlands og Kinas styrkede stilling på sikt vil sette visse grenser for NATOs aktiviteter.

Så viktig dette enn er – det er ikke holdbare argumenter for ikke å kritisere NATO. Alliansen blir ikke av disse grunner «akseptabel», som Solhjell sa.. Det gjør heller ikke NATO til en plattform for å motarbeide USA eller for en progressiv internasjonal politikk. NATO vil kun å fungere på USAs premisser – eller overhodet ikke. Alle vesentlige initiativer til politiske og militære tiltak i NATO kommer fra USA, det gjelder så vel kriger som NATO-utvidelse. NATO vil i overskuelig framtid fortsatt være verdens suverent sterkeste militære allianse. Sjøl de europeiske land alene er en formidabel militær makt sammenlignet med resten av verden. Storbritannia har verdens nest største militærbudsjett.⁴⁰ Den gir videre legitimitet til USA fordi den viser verden at USA har nære venner. Hadde det vært slik at USA ikke kunne kontrollere eller bruke NATO til sine formål ville det vært absurd av USA å legge ned så mye ressurser for å holde denne organisasjonen i aktivitet. En realistisk forklaring kan bare være at NATO er viktig for USA i opprettholdelsen av landets verdenshegemoni. Når en supermakt er leder av en internasjonal allianse, vil denne alliansen kun overleve så lenge det er i denne supermaktas interesse at den gjør det. NATO er altså av vital betydning for USA.

Hva er NATOs egentlige funksjon?⁴¹

NATO, i motsetning til EU, hvor USA ikke er medlem, og enhver annen allianse, er det mest vellykkede redskapet for å opprettholde USAs verdenshegemoni – et verdenshegemoni det er USAs erklærte mål å opprettholde. NATO var og er en sikkerhet mot et angrep fra fremmede stater (i dag meget lite sannsynlig). Men utover at NATO hadde en forsvarsoppgave, har NATO også andre funksjoner. NATO er en intern sikkerhetsorganisasjon som sikrer fred og løser konflikter *mellom* medlemmene. Denne funksjonen kan fort bli satt på prøve som følge av utvidelsene i Øst-Europa, men også som følge av andre interessekonflikter mellom NATOs medlemmer. Den tredje funksjonen til NATO er at den sikrer USAs tilstedeværelse i, og dermed kontroll med, utviklinga i Europa. Denne kontrollen er blitt styrket etter NATOs utvidelse mot øst. Den fjerde funksjonen er at NATO er blitt et instrument for krigføring «out of area», dvs overalt på kloden hvor Vestens verdier og interesser kan bli truet. NATO er i denne sammenheng å betrakte som et instrument som gir politiske og militære rammebetingelser for den liberale vestlige kapitalismens fortsatte dominans. Denne siste funksjonen binder den europeiske kapitalistklassen sammen med den amerikanske i et interessefelleskap. Dette interessefelleskapet har vært basert på at USA som hegemonimakt ikke kun har ivaretatt amerikanske interesser, men også et godt stykke på vei den europeiske kapitalens interesser. Om dette vil være slik også i framtida, er et mer åpent spørsmål. Ikke minst på bakgrunn av den pågående økonomiske krisa.

NATO må forståes i relasjon til USAs hegemoniutøvelse. Det er utenkelig at et annet NATO-land enn USA kan få med seg NATO på krig. Både Storbritannia og Frankrike har ført en rekke kriger, men har aldri kunnet påregne NATO-støtte i sine kriger. I 1999 var NATO samlet om å gå til angrep mot Jugoslavia og om å tilsidesette FN. Men drivkraften bak Kosovo-krigen var USA. En sentral strategi var at denne krigen ville styrke samholdet i NATO og samtidig styrke USAs lederskap over Europa. Krigen demonstrerte amerikansk styrke – både militært og politisk. Et sterkt europeisk-amerikansk partnerskap «er hva denne Kosovo-saken handler om» (is all about), uttalte president Clinton dagen før krigsutbruddet i mars 1999.⁴² Ifølge en oppsummering fra Pentagon (USAs forsvarsdepartement) handlet krigen om NATOs «troverdighet, så vel som om USAs troverdighet.» Om man ikke gikk til krig ville det bli stilt spørsmål ved denne troverdigheten.⁴³ Midt under Krigen mot Jugoslavia vedtok NATO sitt nye strategiske konsept. Det nye konseptet manglet interessant nok følgende setning som sto i det tidligere strategiske konsept fra 1991: «ingen av dens (NATOs) våpen vil noensinne bli brukt unntatt i selvforsvar.»⁴⁴ Dette var et (av flere) uttrykk for at NATO – også i eget grunnlagsdokument – brøt med kjernenormen i folkeretten, forbudet mot angrepskrig. Kosovo viser at det under en

krisesituasjon var mulig å dra med seg nølende allierte inn i en politikk for et mer aggressivt NATO. Dermed blir USAs satsing på krig og økt militarisering også et middel for å sikre USAs grep om NATO.

USA utøver sitt hegemoni gjennom en serie internasjonale forbindelser og legale avtaler, hvorav NATO er viktigst. USA ønsker, på sine betingelser, å ha gode forbindelser med flest mulig. Dette er utøvelsen av det Madeleine Albright en gang kalte et «velgjørende globalt hegemoni.»⁴⁵ Gjennom dette nettverket belønnes nære venner. Avvikere straffes, for ikke å snakke om opprørere. Samtidig er det nødvendig for USA ikke å la seg binde av sine egne internasjonale allianser, sjøl ikke av NATO. Derfor er USAs alenegang og folkerettsbrudd også bevisste markeringer av landets supermaktsstatus. NATO har ingen fellesstyrke, fordi en slik fellesstyrke ville kunne binde USAs militærmakt på en måte landet ikke er interessert i. Og kun om et land ber om assistanse etter et angrep utløses en rettslig forpliktelse til å bidra med styrker. Dette har aldri skjedd og det er heller ikke tilfellet i Afghanistan. Norge har kun en moralsk og politisk forpliktelse overfor våre NATO-allierte og kan når som helst beslutte å trekke sine styrker ut. I det hele tatt må de sterke lojalitetsbånd som preger NATO-alliansen forstås som uttrykk for de politiske elitenes felles politiskideologiske «visjoner» av verden og av at Vesten må stå samlet om sine interesser. NATOs ministerråd som er alliansens øverste organ, er et sted man snakker seg fram til konsensus, man deler seg ikke i mindretall og flertall.

Avslutning

Norsk utenrikspolitikk opererer på ulike nivåer og med ulike formål. Norge bør være en fredsnasjon, bør yte humanitær og annen bistand, være en brobygger/-mekler og styrke FN og folkeretten. Dette er målsettinger som vi kunne kalle «ideelle». Ikke i den betydning at de er utopiske og idealistiske, men i den betydning at de bare kan oppnås gjennom en bevisst politisk innsats. Bak denne må det stå en opinion for fred og for en anstendig utenrikspolitikk. I Norge har vi hatt en fredsopinion helt siden det moderne sivile samfunn dannet seg i det 19. århundre. I visse perioder har fredsbevegelsene påvirket utenrikspolitikken, slik som atomprotestbevegelsene på 1950- og 60-tallet og igjen på 1980-tallet og fredsbevegelsen omkring utbruddet av den siste Irak-krigen i 2003. Venstresiden i norsk politikk, og delvis også sentrum, har ikke vært upåvirket av disse bevegelsene.

Det rødgrønne regjeringsekperimentet har ikke ført til noe kursskifte i utenrikspolitikken. Vi står i dag med den situasjon at det ikke finnes en utenrikspolitisk opposisjon i det politiske systemet. Derfor trekker jeg den konklusjon at et parti som SV i seg sjøl er for svakt til å kunne skape utenrikspolitiske endringer. Det er ikke utenrikspolitikken, men heller SV

som er blitt endret. Og derfor blir min tilleggskonklusjon at en aktiv og sterk utenrikspolitisk opinion er en nødvendig forutsetning for en utenrikspolitisk endring. Som nevnt er det på det rene at det norske folk ligger til venstre for politikerne i Afghanistansspørsmålet. Vi trenger politikere på Stortinget som synliggjør sine radikale standpunkter – og ikke usynliggjør dem. Så lenge det siste skjer vil fredsbevegelsene utafor Stortinget mangle viktig drahjelp og lett preges av usikkerhet og frustrasjon.

Den fundamentale målsetting for enhver utenrikspolitikk er imidlertid sikkerheten, og da menes den ytre sikkerhet for staten og territoriet Norge. (Den indre sikkerhet er det politiets og ikke forsvarrets oppgave.) I motsetning til de ideelle målsettingene handler sikkerhet i utpreget grad om realpolitikk. Ikke minst ut fra sikkerhetsperspektivet vil utenrikspolitikk i stor grad handle om kompromisser. Man kan sjelden forvente at alle gode formål man måtte ha lar seg realisere. Men denne innsikt i kompromissenes nødvendighet er ingen unnskyldning eller bortforklaring for at norsk utenrikspolitikk i dag, kanskje mer enn noensinne, utøves under NATO og USAs tunge slagskygge. For problemet er at det er de positive og framtidsrettede standpunktene (i Soria Moria-erklæringa blant annet) som ofres på kompromissets alter. Slik har det i alle fall vært i inneværende stortingsperiode.

Norge ofrer mye på NATO-medlemskapets alter. I den forsvarspolitiske nytale heter det at vårt «framskutte» forsvar er i Afghanistan – av alle steder. Vi innretter forsvaret etter NATOs standarder. Vi har vært blant de aller flinkeste i NATO til å omlegge våre militære styrker fra et territorialforsvar til en del av et globalt ekspedisjonskorps med nisjekapasiteter som passer godt inn i USAs strategiske interesser. Spørsmålet er imidlertid: har dette gått på bekostning av det som er enhver stats grunnleggende sikkerhetsbehov, nemlig tryggingen av eget territorium? Øker vi norsk sikkerhet ved at NATO er blitt en out of area-organisasjon? Økes den ved at NATO utvider og får som medlemmer stater av typen Georgia, Albania og Ukraina? Øker vi den ved at USA får presset gjennom sine rakettskjoldplaner? Om NATO-medlemskapet skal kunne forsvares så måtte det godtgjøres at dagens NATO fører en linje som i det minste ikke minsker vår sikkerhet. Foreløpig er det en rolig situasjon i vår del av Europa. Men om vi tenker oss muligheten av økte interessekonflikter i Nordområdene, så ser det ikke ut til at NATO-medlemskapet vil være oss til stor hjelp. I verste fall vil NATO og NATO-medlemmer vi ikke har felles interesser med, kunne presse fram løsninger på vår bekostning.

I det motsatte hjørnet av Europa var Georgia-krigen sommeren 2008 en påminning om at vi er i ferd med å bevege oss inn i en periode hvor USA og NATO langt ifra er enerådende om å bruke militærmakt som middel for å nå politiske mål. Dette er i så fall en anledning til å tenke kritisk gjennom den liberale imperialismen som har preget NATO og USAs utenrikspolitikk siden den kalde krigen. I dagens mer ukomfortable internasjonale situasjon, med

Russland og Kina som maktpolitiske faktorer på den eurasiatiske landmassen, har også Norge begynt å understreke egne interesser. Utenriksministeren og andre reflekterer over at det nødvendigvis ikke må være noen motsetning mellom idealer og interesser. (I boka *Norske interesser*) Den tanken presser seg fram av begivenhetens gang at Norge kan ha sjølstendige interesser som ikke er sammenfallende med NATOs politiske kurs. Det erkjennes at brudd på folkeretten i det lange løp skader våre interesser. Fordi småstater ikke rår over store maktmidler, har småstater en innlysende interesse av å eksistere i en rettsregulert verdensorden. At dette er signaler som kommer opp nå er ikke tilfeldig. De kommer seint, etter at Norge og andre småstater en rekke ganger har latt seg forlede inn i folkerettslig tvilsomme kriger. Alt tyder på at vi fortsatt vil befinne oss i NATOs klamme favntak.

I lys av utenrikspolitikken mer ideelle komponenter, så er min konklusjon at NATO-medlemskapet svekker Norge som fredsnasjon, som humanitær bistandsnasjon og som forsvarer av FN og folkeretten, noe det i denne artikkelen er argumentert for. For å oppveie det vi taper når det gjelder våre ideelle målsetninger, så burde det sikkerhetsmessige regnskapet komme entydig ut til NATOs fordel. Men siden det ikke er klart at dette er tilfellet, siden det er NATO som har presset fram nedbyggingen av det territoriale forsvaret, så er det klare grunner for at Norge bør trekke seg ut av denne alliansen. Her vil mange spørre: hva er alternativet? Pr i dag står det ikke noe forsvarspolitisk alternativ og venter på at Norge skal melde seg inn. Det vi kan si er at vi alt nå burde kunne øke det forsvarspolitiske samarbeidet med de øvrige nordiske land og i tillegg med land som er tilbøyelig til være fredsorienterte innafor NATO. Et Nordisk forsvarssamarbeid er på sikt et alternativ til et NATO der vi har forpliktelser, men ingen mulighet til reell innflytelse.

NOTER

- 1) Det er en påfallende forskjell mellom den utenrikspolitiske debatt i det nøytrale Norge i mellomkrigstida preget av kryssende hensyn og skiftende konstellasjoner og den bundne og disiplinerte debatt i NATO-Norge etter 1949. Om utenrikspolitikken i mellomkrigstida se Reidar Omangs framstilling i *Det Norske Storting gjennom 150 år* Bd IV, Oslo 1964, s. 67-165.
- 2) Se intervju med Bård Vegar Solhjell i *Aftenposten* 26.05.04.
- 3) *Ny Tid* 05.06.2004
- 4) Holdningene til Ingvar Carlsson og Tom Heyman (riksdagsmedlem, M) er dokumentert i antologien *Fredsbomber över Balkan*. Stockholm 1999.
- 5) Halvorsens omtale av forsvarets «eksemplariske jobb» kan ikke forstås annerledes enn som en aksept av det norske forsvars satsing på troppeutdanning med sikte på out of area-operasjoner. I SVs arbeidsprogram 2005-09 sto det imidlertid: «SV ønsker et moderne, effektivt og defensivt forsvar, tilpasset våre nasjonale sikkerhetsoppgaver... SV vil motarbeide et forsvar med dagens sterke

vektlegging av nisjekapasitet til bruk for NATOs såkalte out of area-operasjoner» (Pkt 13.15 i Arbeidsprogrammet).

- 6) *Klassekampen*, 14.10.05.
- 7) Hallgeir Langeland i Stortinget 25.03.1999. *Stortingsforhandlinger 1998-1999*, s. 2550.
- 8) Inger Lise Husøy i Stortinget 06.05.1999. *Stortingsforhandlinger 1998-1999*, s. 3113.
- 9) Thorbjørn Jagland i Stortinget 25.03.1999. *Stortingsforhandlinger 1998-1999*, s. 2520.
- 10) Da høyrepartiene i Norge i påsto at USA var kritisk til norsk innsats i Afghanistan i 2007, gjorde jeg 22.02.07 et søk i tidsskriftsbasen Proquest som omfatter rundt 1800 amerikanske aviser og tidsskrifter, inklusive regjerings-kommunikeer etc. etter innslag som omtalte Norge og Afghanistan. Jeg skrev om dette i en kronikk i *Klassekampen* 02.03.07 og sa at jeg ikke fant «en eneste som kom i nærheten av kritikk av Norges linje i Afghanistan. Verken fra den amerikanske administrasjonen eller fra kongressrepresentanter.» Derimot fant jeg positiv offisiell framheving av Norges innsats i Afghanistan.
- 11) *St.prp. nr 1 for budsjettåret 2009. Forsvarsdepartementet*. S. 12 og 17.
- 12) Se Jan Borgen: «Støre og Guantanamo», *Klassekampen* 23.06.2008. Borgen påpekte at både en rekke europeiske statsledere og EU-kommisjonen hadde framsatt et slikt krav overfor USA, men altså ikke Norge.
- 13) Det norske oljefondet investerer blant annet i selskapene Veolia Environment, Alstom og Israel Electric som alle er engasjert i staten Israels utbygginger på okkupert territorium, blant annet bygger Veolia en trikk mellom Jerusalem og jødiske bosettinger på okkupert område, de bygger sjekkpunktterminaler som skal begrense palestinerne bevegelse, de bygger på konfiskerte palestinske eiendommer osv. Det lyder mildt sagt merkelig når statssekretær Roger Scherva, SV, kommenterer dette slik: «Regjeringens politikk er at Israel skal trekke seg ut av okkuperte områder. Oljefondet er imidlertid ikke et virkemiddel for å fremme den politiske målsettingen» (*Klassekampen* 14.06.2008). Hadde det vært så vel at oljefondet ikke var et virkemiddel!
- 14) Bondevik sa i Stortingsdebatt den 17.12.03 at Norge «har faset seg ut av 'Enduring freedom'» og at man ønsket å prioritere ISAF-styrken fordi dette var en NATO-ledet operasjon. Bakgrunnen syntes å være at det var bedre å støtte en NATO-operasjon enn en operasjon ledet av USA. Det er dette standpunktet den rødgrønne regjeringa har fulgt opp.
- 15) Støre i Stortingets spørretime 12.03.08. *Stortingsforhandlinger 2007-2008*, s. 2435.
- 16) *Stortingsforhandlinger, 2006-2007* s. 273 (Møte 24.10.06)
- 18) Jagland i Stortinget 17.12.2003. *Stortingsforhandlinger 2003-2004* s.
- 19) Innad i Bondevik-regjeringa var det kraftige rivninger omkring disse spørsmål rett før Irak-krigen. Bondevik tvang regjeringa og Høyre med på å si nei til krig uten FN-mandat og ville gått av dersom han her ikke hadde fått viljen sin. Se Robert Gjerdes lange artikkel i *Aftenposten* 19.03.2008. Problemet som ble drøftet innad i regjeringa var bla.: «Kan Norge si nei hvis Sikkerhetsrådet sier ja?» På dette siste ville ikke bare utenriksminister Pettersen, men også Thorbjørn Jagland og Ap, ha sagt at Norge i så fall skulle støtte en krig, mens Bondevik var usikker på dette. I alle fall var han «overlykkelig», ifølge Gjerde, da FN ikke greide å bli enig.

- 22) Det har vært mest tvil om Afghanistan i så måte, for her var det et vedtak fra Sikkerhetsrådet den 12.09.2001, dagen etter terrorangrepene mot mål i New York og Washington. Men dette vedtaket inneholder kun en oppfordring om å bekjempe internasjonal terrorisme uten at det presiseres til bruk av væpnet makt. Det nevner dessuten ikke Afghanistan overhodet. Vedtaket er likevel brukt av mange, blant dem utenriksminister Støre, som vitnebyrd om at USAs angrep på Afghanistan den 7. oktober 2001 var folkerettslig i orden. Som Støre sa i Stortinget 15.11.2005: «Jeg vil også være helt tydelig på at Operation Enduring Freedom har et klart FN-mandat. Det er ingen tvil om det» (*Stortingsforhandlinger 2005-2006*, s. 219).
- 23) Jf Lothar Rühl: «Die Rolle der NATO in Afghanistan», *Politische Studien* 59. Jahrgang, mars/april 2008, s. 50.
- 24) *Neue Zürcher Zeitung* 20.12.2008
- 25) Man kan tenke seg flere scenarier hvor det kan bli ytterst vanskelig for NATO å videreføre sin krig fram mot full seier. President Karzai kan kreve uttrekning av NATO, Russland og de sentralasiatiske stater kan oppheve retten til militære transporter i deres luftrom som NATO-landene nå har, Russland og Kina kan nedlegge veto mot Sikkerhetsrådets årlige godkjenning av ISAF-styrken, konflikten mellom NATO og krigsherrene, knyttet til den tidligere Nord-alliansen, kan øke i takt med at NATO øker sine tropestyrker, forhandlinger mellom Taliban og Karzai kan åpne for nye politiske konstellasjoner osv.
- 26) Krigen mot Afghanistan begrunnes ofte med kampen mot terrorisme. Men USAs angrep mot Afghanistan i 2001 er ikke mer legitimt enn om India i dag – kort tid etter terrorangrepet mot Mumbai høsten 2008 – skulle gå til krig mot Pakistan. Ville de som forsvarer USAs angrep også forsvare andre lands tilsvarende rett? Eller vil de mene at kun USA skal ha denne retten?
- 27) En stabilisering i Afghanistan kan kun skje gjennom samarbeid mellom de tilgrensende land. Pakistan ønsker imidlertid et svakt og kaotisk Afghanistan og dette har lenge vært et hovedproblem i denne konflikten. Derfor må en stabilisering skje ved at Russland, Kina, India og Iran (med en lang grense mot Afghanistan) bidrar i forståelse med FN. Foreløpig er alt dette utopi. Blant annet vil jo ikke USA/NATO ha noe med Iran å gjøre, som i stedet trues med enda en krig!
- 28) *Wall Street Journal* 10.11.2007 s. A 11
- 29) Se John Borawski/Thomas-Durell Young: *NATO after 2000. The Future of the Euro-Atlantic Alliance*. Westport, Conn./London 2001, s. 3 og R. Geiger: *Völkerrecht und Grundgesetz*. München 1994, s. 381-83.
- 30) Jon Berg: «Kampfly uten visjoner». *Klassekampen* 06.02.2009
- 31) *Stortingsforhandlinger 1998-1999*, s. 2523.
- 32) Zachary Selden: «Stabilization and Democratization: Renewing the Transatlantic Alliance», *Parameters* Winter 2007-2008, s. 95.
- 33) M. Høglund 15.11.2005. *Stortingsforhandlinger 2005-2006*, s. 207 og 208.
- 34) Støre i Stortinget 15.11.2008. *Stortingsforh. 2005-2006*, s. 219
- 35) Se *Stortingsforhandlinger 2002-2003*, s. 2295 (Redegjørelse av statsministeren om Irak-spørsmålet 21.03.2003)
- 36) Halvorsen i Stortinget 21.03.03. *Stortingsforhandlinger 2002-2003*, s. 2300.
- 37) Immanuel Kant, som liberale tilhengere av humanitær intervensjon gjerne påberoper seg, advarte mot en slik moralisering av folkeretten. «Det kan ikke være

noe mer urettmessig enn å gjøre godheten (die Gütigkeit) til statens eller folkerettens prinsipp, da man dermed oppkaster seg til å besørge lykken for andre og fratrar dem deres frihet» (Refleksjon 8058 i *Gesammelte Schriften*, Bd. XIX, Berlin og Leipzig 1934, s. 597).

- 38) Om FN som et kompromiss se min bok *Kampen om folkeretten* 2.oppl. Oslo 2007, kap 7 og 8.
- 39) Gjentatt ganger har opinionsundersøkelser vist at folk i Europa og i andre land regner USA som en av de største trusler mot verdenfreden, og større enn andre trusler som Iran og Nord-Korea. 32% av de spurte i de fem største EU-landene (Tyskland, Storbritannia, Frankrike, Italia og Spania) mener at USA er en større trussel enn noen annen stat. *SIPRI Yearbook 2008* s.17. Støtten til NATO har sunket markant etter Irak-krigen i Europa. (L. Ray/G. Johnston: «European Anti-Americanism and Choices for a European Defense Policy», *Political Science & Politics* Vol 40, Januar 2007, s. 85-86.) I 2007 mente 48% av tyskerne at USA var en større fare for verdensfreden enn Iran, 31% mente at Iran var en større fare og 15% mente at de to land var en like stor fare. I samme spørreundersøkelse tok 72% avstand fra USAs planer om rakettforsvar i Europa. *Neue Zürcher Zeitung* 29.03.2007
- 40) Chirac gjengitt i *International Herald Tribune* 08.06.1998. Her sitert etter Borawski/Young op.cit. s 51.
- 42) Jf *SIPRI Yearbook 2008*, Oxford 2008, s. 187 og 189.
- 43) Se «Ved et moralsk nullpunkt. Politikk og etikk etter Kosovo», *Vardøger* 26-2000, s. 227
- 44) USA har en andel av verdens militærutgifter på 45%, Storbritannias andel er 5%. Blant de 10 land som bruker mest ressurser på militært forbruk, finner vi 5 medlemmer av NATO. Se *SIPRI Yearbook 2008*, s. 178
- 45) For det følgende resonnementet se Christopher Layne: «It's Over, Over There: The Coming Crack-up in Transatlantic Relations», *International Politics* vol 45, 2008, s. 325-347. Layne overdramatiserer imidlertid når han spår en snarlig oppløsning av NATO. Men hans poeng er viktig: USA har behov for NATO, Europa har i minskende grad behov for (det nye) NATO.
- 46) Se Peter Gowan: «The Euro-Atlantic Origin of NATOs Attack on Yugoslavia», i: Tariq Ali red.: *Masters of the Universe? NATOs Balkan Crusade*, London/N.Y. 2000, s. 3-45, Clinton-sitatet på s. 3.
- 47) Sitert etter Borawski/Young op.cit. s.52.
- 48) Sitert etter Borawski/Young op.cit. s. 48. I engelsk original: «none of its weapons will ever be used except in self-defense.»
- 49) Sitert etter Norman A. Graebner: «Defining America's Role in a Unipolar World», *The Virginia Quarterly Review* vol 77, høsten 2001, s. 570.

Anders Ekeland og Sjur Kasa

VENSTRESIDA OG KLIMAPOLITIKKEN

Innledning om klimaproblemet

«Elleve av de siste tolv årene er mellom de varmeste siden man begynte å måle den globale overflatetemperaturen», skriver klimaekspertene i FN's klimapanel (IPCC) i sin sammendragsrapport fra 2007. Der er blant vitenskapsfolk ikke lenger noen tvil om at vi står overfor en i all hovedsak menneskeskapt global oppvarming. Det er fortsatt stor usikkerhet om tempoet i prosessen, men dessverre tyder de siste målingene på at oppvarmingen skjer raskere enn selv de mest ekstreme scenariene til Klimapanelet.¹

I tittelen har vi brukt uttrykket klimapolitikk, dette fordi det ville bli for omfattende å ta for seg den brede miljøpolitikken, dvs. alt fra helse- og miljøskadelig produksjon, forurensing (sur nedbør, NOx, PCB, radioaktivt avfall, nedbygging av natur (vannkraft, bilisme, hytte og boligbygging). Alle disse problemene er med oss fortsatt, men de blir i økende grad preget av og blir underordnet spørsmålet om global oppvarming. For venstresida reiser global oppvarming de samme gamle dilemmaene: jobber mot miljø, vekst mot miljø – bare i n'te potens. Vi skal ikke bare legge ned eller rense en forurensende fabrikk eller industri, vi skal skifte energibase for *hele* samfunnet. Det innebærer omstillinger i en helt annen størrelsesorden.

FN's klimapanel IPCC kom i 2007 med sin dystreste rapport til nå. Mange prosesser ser ut til å gå enda raskere enn klimapanelet tenkte seg. I september hadde *The Guardian* en artikkel om at forskere nå mener å kunne påvise at ismeltingen i Arktis vil kunne føre til mye større havnivåøkning enn hva klimapanelet tenkte seg.² Samtidig ble det meldt om mye høyere metanlekkasjer fra kontinentalsokkelen utenfor Sibir som følge av varmere hav.³ Hvis dette fortsetter kan vi raskt komme inn i et «run-away» scenario – hvis vi ikke er der allerede! Den 17. desember 2008 hadde danske *Information* en artikkel om at «Arktis er over smertetærsklen» fordi «Temperaturen vil ikke falde, selv om det er vinter lengst mod nord. Det er et tegn på, at de arktiske systemer nu er inde i den selvforstærkende oppvarmningsproce, der måske ikke kan bremses, siger klimaforskere». En av dem David Barber uttaler: «Det bekymrer mig, at FN's Klimapanel baserer sine forudsigelser på modellresultater, der forudser isfri sommer i Arktis i 2100. Observationerne siger, at vi vil blive isfri i 2015 – det må formidles klart og effektivt til verdens beslutningstagere.»⁴

Hovedproblemet er økologisk sammenbrudd

De umiddelbare virkningene av global oppvarming er:

- mer ekstremvær – hetebølger, langvarig tørke, voldsomme regnskyll og oversvømmelser
- reduserte isbreer – som gir store, tett befolkede områder problemer med vannforsyningen
- havet stiger – som allerede har gjort noen sårbare øyer ubeboelige.⁵

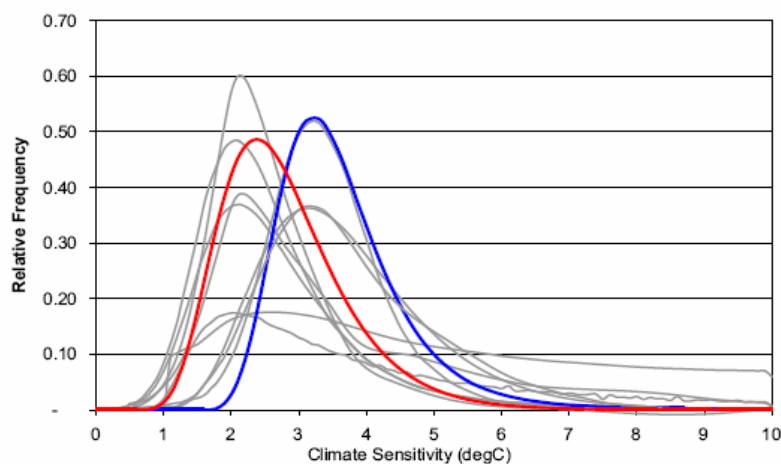
Dette er konsekvenser av at det rett og slett er mer energi i klimasystemet som et resultat av oppvarmingen. Det at havnivået stiger vil få store konsekvenser for millioner av mennesker, men selv om det høres vilt ut så kunne en tenke seg å flytte befolkningen i Bangladesh, i Nederland, New York og London. Bygge kanalbyer som Venezia. Vi kunne bygge hus som tåler en skikkelig orkan. Dette er på sett og vis lineære, beregnbare kostnader. Havnivået stiger ikke brått målt med en menneskelig tidsskala. Etter vår mening har det vært for lite fokus på muligheten for sammenbrudd i viktige næringskjeder. Sel og isbjørn trenger is, men det er konsekvensene for «grunnfjellet i næringskjeden» som plankton som virkelig er alvorlig. Forskere anslår at velferden til 500 millioner mennesker er nært knyttet til korallrevenes biologiske mangfold.⁶ Ingen vet heller med sikkerhet at næringskjedene på land vil holde seg noenlunde stabile med mer ekstremvær. Vi vet lite om utviklingen av plante- og dyresykdommer når været blir varmere.

Asymmetrisk vitenskapelig usikkerhet

Selv Det internasjonale energibyrået, IEA, som neppe kan mistenkes for å overdrive problemets omfang skriver nå i sammendraget til sin årlige rapport *World Energy Outlook* at hvis den nåværende utviklingen fortsetter, så kan vi få en temperaturøkning på 6 grader. Men vi må ikke glemme at slike anslag er den *mest sannsynlige verdien*, dvs. et statistisk estimat. Saken er at slik dette beregnes er det mindre sjanse for at det går bedre – og *større sjanse* for at det går verre. Den såkalte «klimafølsomheten» er et mål på den gjennomsnittlige økning i jordens overflatetemperatur for en gitt konsentrasjon av klimagasser i atmosfæren *hvis økningen stanset på det nivået* etter at alle fysiske prosesser som blir påvirket av det har «kommet til ro», dvs. nådd likevekt. Poenget er som figur 1 viser at klimafølsomheten er asymmetrisk.

Vi ser av figur 1 at kurvene er brattere mot venstre enn mot høyre – og halene er mye lenger her. Noen anslag, har null sannsynlighet for en temperaturstigning under 1-2 grader, men langt fra null sannsynlighet for temperaturer opp mot 5-6-7-8 grader. Et anslag er at det er snau 10% sannsynlighet for temperaturstigninger på ti grader eller mer! Det vil si mye større sjanse for at det går virkelig galt enn at det går bra. Det er millioner av år siden temperaturen var 3 grader høyere – og da var vannstanden 25 meter høyere.⁷

Figur 1: Asymmetrisk klimafølsomhet⁸

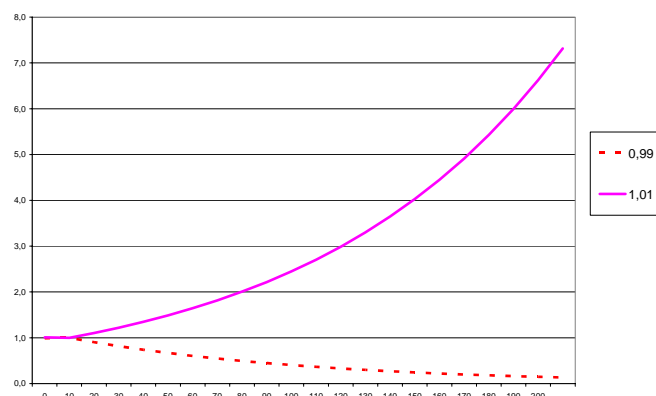

Å måle mye og nøyaktig er ikke nok – om selvforsterkende prosesser

Det er en utbredt – og forståelig oppfatning – at hvis vi nå måler mye og nøye – så vil vi kunne forutse klimaet i de nærmeste tiårene. Men etter vår oppfatning er dette en holdning som ikke tar inn over seg det vitenskapen vet om selvforsterkende prosesser («feed-back»). For alle systemer som har selvforsterkende prosesser, og/eller hvor det er terskelverdier – en grads oppvarming vår vann til å bli damp ved 99 grader. Værvarsling kjemper med slike ikke-lineære prosesser, som vindsystemer, skydannelse osv. Selv om vi nå måler mye mer enn før, selv om vi har fått datamaskiner som er uendelig mye kraftigere – så har muligheten til å spå været ikke økt tilsvarende. La oss illustrere dette med et lite regneeksempel. Tar man 1,01 opphøyd i 100 – så går det «i taket», mens 0,99 opphøyd i hundre går «mot gulvet» (0). I dagliglivet så regner vi med at hvis vi har en kjent prosess som gjør at vi kommer fra en tilstand A fører oss til en tilstand B, så vil vi hvis vi starter i en tilstand A' som er veldig nær A, havne i B' som er veldig nær B. MEN det gjelder ikke for selvforsterkende prosesser. Hvis A er 0,99 og A' er 1,01, og prosessen selvforsterkende, dvs. opphøyd i en økende potens, så vil de to slutttilstandene ligge lenger og lenger fra hverandre ettersom tida går (jf. figur 2). I mange praktiske sammenhenger er det umulig å måle så nøyaktig at vi kan skille 1,01 fra 0,99. Kombinasjonen av flere slike ulineære prosesser gjør forløpet kaotisk, dvs. vanskelig forutsigbart innen for veldig vide rammer.

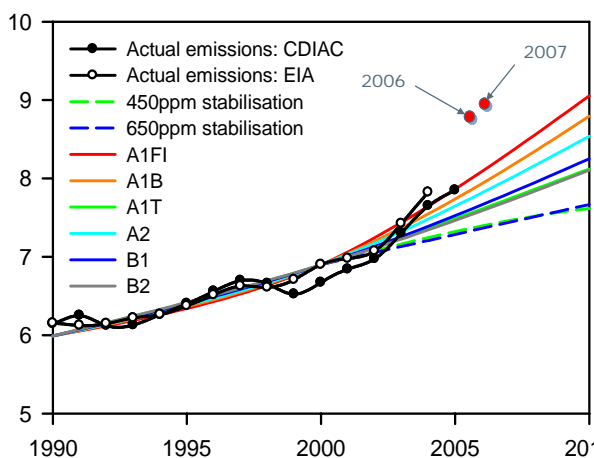
Det er derfor meteorologer – og økonomer – er så dårlige til å spå om framtida. Forskjellen på meteorologer og nyklassiske *likevekts*økonomer er at meteorologer innser problemet – og bruker dynamisk, «kaotisk» matematikk. Likevektsøkonomene fornektet problemet og bruker statistisk/lineær matematikk.

Figur 2: Illustrasjon av ikke-lineære prosesser

Et annet problem med å måle hvor fort det går før det er for sent er at de selvforsterkende prosessene går langsomt i begynnelsen og så skyter fart. En «rask» og en «langsom» utvikling (kurve) vil derfor være vanskelig å skille fra hverandre *i starten*. Derfor er det spesielt urovekkende at de ferskeste målingene av CO₂-konsentrasjonen i atmosfæren ligger høyere enn alle Klimapanelets ulike scenarier. Det er enda et tegn på at en drastisk føre-var politikk er tvingende nødvendig nå (figur 3).

Figur 3: Ferske målinger i forhold til Klimapanelets scenarier⁹

På grunn av det grunnleggende ikke-lineære, komplekse ved de klimatiske og økologiske prosessene så kan vi ikke vente på «helt sikker kunnskap». Vi må handle ut i fra det vi vet uten noen gang i overskuelig framtid å ha noe 100% bevis hvor «katastrofalt» det ville – eller ikke ville blitt.

Det eneste som er helt sikkert er at når menneskeskapt global oppvarming er vitenskapelig bevist hinsides enhver tvil, så er det for lengst for seint. Klimasystemet er et tregt system, men når impulsene i retning av endring er tilstrekkelig sterke, kan en tilbakevending til et mer stabilt klima bli umulig. Det er historisk sett noe helt nytt at vi må gjøre store sosio-tekniske omlegginger uten at krisen er et faktum.

Det kan i perioder for eksempel i Norge bli kaldere – selv uten at Golfstrømmen snur! Global oppvarming kan – eller rettere sagt må – være menneskehetens første skritt ut av sin forhistorie, dvs. den delen av historien hvor menneskene mer var offer for sine egne handlinger, enn skaper av sin egen historie. Det vil se en forhistorie hvor de ikke planlagte konsekvensene av våre individuelle og kollektive valg – som diktaturene, krigene og folkemordene preger historien og til en periode hvor vi sjøl skaper vår framtid på en så rasjonell måte som mulig. Det vil si hvor vi lærer av erfaringer, hvor vi er føre var og ikke bare lærer bittert av menneskelig tragedier som kunne ha vært unngått.

Om ikke endetiden er nær så er *endepunktet* klart

Et annet moment som er viktig, men sjelden framme i debatten er at perioden hvor energibasen er fossilt brensel er historisk sett veldig begrenset. Når de er brukt opp – og det er maksimalt snakk om et par hundre år – så må samfunnet baseres på fornybar energi – enten det er sosialisme eller kapitalisme. Hadde det ikke vært for drivhuseffekten kunne vi rolig og akademisk ha diskutert hva som ville vært et «optimalt» tempo for forbruket av våre fossile reserver. Nå må vi gå direkte til solenergiamfunnet – med minimal bruk av fossile brensel – og omfattende skogreising for å binde noe av den CO₂-en som allerede er sluppet ut i atmosfæren. Men det er politisk viktig å si til FrPs velgere – at til solenergiamfunnet må vi uansett – så like gjerne først som sist. Om vitenskapen skulle ta helt feil – så har vi bare spart fossilt brensel til mer rasjonell bruk for framtidige generasjoner. Den nåværende økonomiske krisa gjør egentlig argumentene enda sterkere for rød-grønne politikere: Vi har en gyllen sjanse til å forebygge arbeidsledighet ved å føre en «grønn» motkonjunkturpolitikk som kan gjøre framtidige oppturer mye mindre utslippsintensive.

Femten tapte år

De politisk viktige vitenskapelige fakta har vært kjent lenge. Jean Baptiste Fourier framsatte teorien i 1827. Den første som beregnet effekten av menneskelige karbondioksidutslipp på klodens temperaturøkning, var briten G .S. Callendar i 1938. Det finnes en ubrutt serie med CO₂ målinger på Hawaii fra 1958.¹⁰ Kunnskapen om drivhuseffekten kom på den politiske dagsorden med Brundtland-rapporten i 1987. Klimapanelets første rapport

kom i 1990. Så fulgte Verdenskonferansen i Rio i 1992, som la grunnlaget for Kyoto-avtalen i 1997. Årene 2008-2012 er de årene hvor landene – de som har forpliktet seg – skal oppfylle sine reduksjonsmålsettinger.

Når det nå viser seg at «utviklingen går fortere enn antatt» – så kan ikke det komme som noen stor overraskelse – for man *ønsket* ikke å anta at det kunne gå fort. For da måtte elitene ha hevet prisen på fossilt brensel dramatisk, men det ville ført til et krav fra «folk» om en mer rettferdig fordeling av «regningen». Et krav om mer økonomisk fornuft og planlegging – noe som er *helt* uforenlig med dagens elitestyrte, nyliberale versjon av kapitalismen, og mest sannsynlig med kapitalismen som sådan.

Men også for venstresiden har det vært femten tapte år fordi man på den systemkritiske venstresida fortsatt ikke har klart – eller turt – å si at prisen på fossilt brensel må dramatisk opp og startet arbeidet med utformingen av en radikal omfordelingspolitikk med det som utgangspunkt. Kampen for rettferdig fordeling, ikke minst gjennom velferdsstaten, har ført arbeidsfolk opp av fattigdommen og inn i det ubestridelige framskrittet for menneskeheten som det moderne, industrielle samfunnet innebærer. Denne prosessen vil vi kalle arbeiderbevegelsens første fase. Et viktig prinsipp i denne fase har vært motstanden mot alt som rammet «sosial skeivt», ikke minst avgifter, skolepenger, indirekte skatter osv. Derfor strider det mot ryggmargsrefleksene fra denne perioden å aktivt foreslå økte energipriser – enda alle i sitt stille sinn vet at det må til for å få redusere utslippene, få i gang utvikling av ny grønn teknologi.

Global oppvarming og arbeiderbevegelsens andre fase

Marx viste at den kapitalistiske konkurransen fører til en kontinuerlig utvikling av produktivkreftene. Dette fordi den viktigste formen for konkurranse er å produsere et nytt produkt – hvor forholdet mellom pris og ytelse er bedre. Dermed blir innovasjon lik konkurranse, lik teknologisk endring. Slik blir ikke kapitalismen noen hinder for produktivkreftenes utvikling slik føydalismen og den byråkratiske kommandoøkonomien i sin tid ble – og som førte til deres sammenbrudd. Kapitalismen har sine sykler og en innebygd tendens til skeivfordeling av inntekt og formue, men den sparer arbeid(stid), den lager en evig strøm av nye produkter – den er «vid nok for» de fleste teknologier.¹¹ Det er lett nå å se – hundre og seksti år etter *Det kommunistiske manifest* – at det ikke blir sult og fattigdom som fører til kapitalismens undergang. Kina og India gjør inntrykk på andre u-land ved å vise at store land i sør kan komme inn i en tosifret vekstbane – selv under det nåværende kapitalistiske systemet. Det grunnleggende problemet er at arbeiderbevegelsens første fase, som arbeidsfolks kamp mot krise fattigdom og nød ikke kan være det som fører til systemoverskridelse. Til tross for den siste globaliseringsperiodens tendenser til ny inntektspolarisering: Gevinstene fra produktivkreftenes utvikling har

ikke blitt så skeivfordelt som Marx tenkte seg. Ikke minst ved at kapitalismen klarte overgangen i trettiårene fra elitekonsum til massekonsum og masseproduksjon av varer som bil, hus, kjøleskap, fryser og radio og fjernsyn. Den beste vei ut av dagens finanskriser – for eksempel for amerikansk bilindustri – ville være å lage en fornuftig bil og sette de fattige i verden i stand til å kjøpe den ved å kjøpe produktene deres til en fornuftig pris gjennom gjeldssletting og økning av prisen på eksportvarene fra fattige land. Så kunne vekstdynamikken prege kapitalismen i enda noen tiår. Men det krever en i elitenes øyne revolusjonær omlegging av tenkning, politikk og handling.

Profittjaget, markedets anarki og kortsiktighet, mangelen på politiske styring på globalt nivå gjør det nærliggende å karakterisere kapitalismen som et «run-away-train» – et system som løper løpsk – og som på den måten truer menneskets livsmiljø. Den evige akkumulasjonstvingen – hvor det mest systemødeleggende er å konsumere mindre. Vi ser det klart i forhold til den anbefalte responsen på den globale finanskrisen: «Shop så det svir» er det beste virkemiddelet mot krisen innafor systemets egenlogikk. Dermed blir det ikke i det lange løp for lite vekst, eller for skeivt fordelt vekst, men uhemmet, miljøskadelig vekst som blir den mest avgjørende systemfeilen ved kapitalismen, og som dermed blir det fundamentale argumentet for å være sosialist.

Fra Soria Moria til klimaforliket – på stedet hvil i miljøpolitikken

Når en skal vurdere norsk miljøpolitikk generelt og den rød-grønne regjeringens klimapolitikk må en ha den vitenskapelige usikkerheten – nødvendigheten av en meget streng føre var strategi – i bunnen. Miljøbevisstheten er økende, ikke minst er global oppvarming et tema blant folk. Men utslippene bare øker i Norge. Energisparing er det smått med. Soria Moria erklæringen reflekterer denne spenningen mellom ord og handling – et varig trekk ved norsk klimapolitikk. Målsettingen er det ikke noe i veien med:

«Norge skal bli et foregangsland i miljøpolitikken. For at framtidens generasjoner skal ha tilgang til et godt miljø og ren natur, må hensynet til miljø være gjennomgripende i alt vi foretar oss. Norge skal bygge sin miljøpolitikk på prinsippet om bærekraftig utvikling, som rommer et krav om solidaritet med kommende generasjoner nasjonalt og internasjonalt. Dette innebærer vern av livsnødvendige miljøressurser, og en forsvarlig forvaltning av naturressursene.» (Soria Moria- erklæringen, s. 51)

Problemet er sjølsagt at Ap aldri har vært noe foregangsparti når det gjelder miljø – og spesielt ikke global oppvarming. Bondevik gikk på gasskraft – Stoltenberg kom. Dette reflekteres da også i Soria Moria erklæringen – for om olje og gassvirksomheten skriver man:

«Vi vil opprettholde verdiskapingen, sysselsettingen og kompetansen i petroleumsnæringen på et høyt nivå. Det må være lønnsomt å øke

utvinningsgraden i eksisterende felt. En prioritet i petroleumsvirksomheten skal være å få mest mulig petroleum ut av hvert felt.» (s. 60)

Regjeringen har ingen planer – ikke engang i ord – om å fase ut oljevirksomheten. Det blir ikke petroleumsfri sone av Lofoten med tilhørende herligheter – bare ut perioden. Løsningen på dilemmaene er at vi skal – med en ganske fleksibel tidshorisont – fange og lagre CO₂ fra disse aktivitetene.

Problemet er ikke bare at det er lang avstand fra ord til handling, men at prioriteringene er klare – olje og gass først, deretter miljø. Man leter for-gjeves etter ord som bensinpris og elektriske biler. Strømprisen er nevnt – men ingen ting om at den må heves for å sette fart i energisparingen.

Bondeviks avgang i 2000 viste klart at AP lå til høyre for Venstre, SP og KrF i miljøpolitikken. Det var derfor klart at Ap kunne presses fra «venstre». Våren 2007 ble det derfor inngått et klimaforlik, mellom regjeringen og opposisjonen, dvs. Høyre, KrF og Venstre. SVs ledelse hadde jobbet for dette lenge.¹² Dette forliket gjorde klimapolitikken noe mer ambisiøs, spesielt på spørsmål om hvor store kutte Norge skulle ta selv – og i hvilken grad en kunne kjøpe kvoter, dvs. kjøpe seg fri fra forpliktelsene. De sentrale punktene i klimaforliket er:

- Norge skal overoppfylle forpliktelsen i Kyoto-protokollen med 10 prosentpoeng i 2012, dvs. at utslippene skal ligge 10 prosentpoeng lavere enn 1990-nivået. Norge skal i 2030 kutte CO₂ utslippene med 30 prosent i forhold til 1990.
- Norge skal være karbonnøytral i 2030, gitt en global og ambisiøs klima-avtale.¹³
- Det skal settes av 3 milliarder til bevaring av regnskog hvert år.
- Økt støtte til forskning på «ny» fornybar energi, CO₂-fangst og -lagring.

Hvis vi sammenligner dette med for eksempel EUs målsettinger så ser vi at de ligger på samme nivå. EU skal redusere utslippene med 30% – gitt en god global klimaavtale – 20% hvis ikke. Hvis en skal tro *Teknisk Ukeblad*, vil Obama kutte USAs utslipp med 80 prosent i 2050. Man kan trygt fastslå at klimaforliket ikke gjorde Norge til noe foregangsland, snarere tvert imot, det brakte – endelig – Norge på linje med EU. Og ligger vi an til å klare det? Nei, selvsagt ikke: Statistisk Sentralbyrå kan berette at i 2007 lå utslippene 11 prosent over 1990-utslippet. Vi slipper altså ut 10 prosent mer enn det som er kravet i 2008-2012.

Problemet er ikke *bare* at det er stor avstand fra ord til handling, men at det er noen viktige ord, noen enkle setninger som fullstendig mangler. Det er ingenting om utfasing av olje- og gassvirksomheten, tvert i mot. Ingenting om heving av energiprisene, spesielt på fossilt drivstoff. I forbindelse med klimaforliket ble avgiftene satt opp henholdsvis 5 og 10 øre på bensin og diesel. Det kan i beste fall ansees som en form for tragisk ironi. Det er ikke engang kroner det er snakk om – det er øre!

Et annet viktig problem med de mer ambisiøse målsettingene om 80% kutt er at de ligger langt fram i tid. Ingen av dagens politikere vil bli stilt til ansvar for disse løftene og framtidens politikere kan derfor lett løpe fra dem. Men viktigere enn det er at de overhodet ikke svarer på imperativet om at vi må starte overgangen til det fossilfrie samfunnet nå – der første skritt må være en drastisk og planmessig heving av energiprisene i årene som kommer. Bare det setter i gang den sparing, effektivisering og reduksjon av bruken av fossil energi som vi trenger. Hvis prisen på fossil energi øker, trenger ikke ny fornybar energi direkte prissubsidier, den blir lønnsom. Det blir lønnsomt med bedre hus, varmepumper osv. Men regjeringen går ikke inn for en slik prishevingsstrategi, strategien er å kjøpe seg fri ved å benytte ulike kvoteordninger.

Kjøpe seg fri?

Helt siden Brundtland-kommisjonen satte global oppvarming på den politiske dagsorden har elitesnes svar vært å bruke utslippskvotehandel til å kjøpe seg fri. Dette har vært særlig utpreget i Norge, som *har høye* kostnader med å kutte utslippene. Et høyt innslag av vannkraft i energiforsyningen i kombinasjon med høy avhengighet av eksport av fossile brensler ligger bak disse kostnadene. Journalistene Frode Frøyland og Gøran Skaalmo viser i en artikkel i *Dagens Næringsliv* lørdag 14. mars 2009 under tittelen «Drivhus-effekten» med all mulig tydelighet i hvilken grad dette kostnadsproblemet har motivert Norge – og Stoltenberg i særdeleshet – til å bli pådrivere for å få til internasjonale kvoteløsninger. Internasjonal kvotehandel har blitt det «colombi egg» som kombinerer hensyn til hjemlige kostnader med våre interesser som eksportør av fossile brensler. Men disse kostnadene er selvsagt ikke bare «objektive» restriksjoner for norsk klimapolitikk. Norges strategi som har vært blindt fokusert på maksimalt oljeutvinningstempo og finansialisering av oljeformue – en strategi som under det doble presset av oljeprisstigning og finanskriser nå ser ut til å bli en fiasko – er et politisk valg som har gjort kostnadsproblemene mer akutte.

Men Norges omfavning av handel med utslippskvoter har ikke bare med kostnader å gjøre, men også ideologi forkledd som vitenskap. La oss se litt nærmere på kvotedebatten. Diskusjonen om kvotehandel er for det første en diskusjon av den økonomiske teorien som ligger til grunn – nyklassisk teori, dvs. *statisk* generell likevektsteori. Denne teorien er uvitenskapelig – fordi bare en spesiell type *statiske* modeller kan gi de *politiske* resultater som de økonomiske elitene ønsker å få ut av «modellen». Det er de velkjente nyklassiske, nyliberale postulatene om at markedet gir den beste bruk av ressursene, at stat, skatt, fagforeninger skaper «vridninger» og dermed «effektivitetstap». Stilt overfor et valg mellom vitenskapelighet, realisme, mulighet for empirisk verifikasjon – og ideologisk nytte – så valgte de

samfunnsmessige elitene ideologisk nytte. De kunne ha valgt *dynamiske* teoretikere Schumpeter og Keynes, men da kan man ikke lenger bevise matematisk at frie markeder gir den beste løsningen.

Men fortsatt er det veldig mange – også på venstresida – som mer eller mindre ubevisst ser på fullkommen konkurranse (statisk generell likevekt) som en «first best» løsning. Det er riktignok et uoppnåelig mål, men som et mål som det er viktig å komme nærmest mulig – ved å deregulere mest mulig, ved å åpne for konkurranse slik at en kan å kjempe mot «monopoler» og «markedsrett». Man har ikke skjønt at den dynamiske konkurransens grunnlov er at konkurranse skaper monopol! Vår påstand er at en slik perfekt tilstand hvor det ikke er teknologisk endring – er det samme som *perfekt stagnasjon*. Det er det siste vi trenger – vi trenger rask teknologisk endring, vi trenger fundamental omfordeling av inntekt – mellom Nord og Sør – og mellom rik og fattig både i Nord og Sør. Vi trenger en dynamisk ulikevekt i økonomien i årtier framover. Derfor må en i utgangspunktet være grunnleggende kritisk til nyklassiske økonomer og deres modeller – fordi de bygger på en statisk teori som skal gripe et veldig dynamisk fenomen – kapitalismens teknologiske utvikling.

Med sin ideologiske ballast – perfekt konkurranse og mennesket uten framtid (*homo oeconomicus*) – er det veldig forutsigbart hvilke standpunkter *nyklassiske* økonomer ender opp på i klimadebatten.¹⁴ I årene rett etter Brundtland-kommisjonen var de raskt på banen og advarte mot ensidige kutt i CO₂ utslipp og «ineffektive» nasjonale kvote- og avgiftsordninger og ikke overraskende nok foreskriver nyklassikerne den samme medisinen i dag.¹⁵ Mens en for tjue år siden diskuterte – om det ut i fra de begrensede erfaringene en den gang hadde – om kvotehandling kunne virke, så kan vi i dag i mye større grad diskutere – har det virket? Og hvis ikke kvotehandling har virket, hva – om noe – har da virket? Svaret på det spørsmålet vil etter vår mening være å vise at de nyklassiske økonomenes råd var og er en viktig *negativ* faktor i den politiske kampen for å redde jorda som vil pågå de nærmeste tiårene. For som Al Gore har påpekt: «We have everything we need – say for political will, but political will is a renewable resource.»¹⁶ Det er nyklassikerne motstand mot å produsere tilstrekkelig politisk vilje ved å holde politikk utenfor modellene som gjør dem så skadelige. Fraværet av politiske faktorer går som en rød tråd gjennom deres analyser.

Dette er en kritikk av den dominerende retningen innenfor økonomifaget. Vi skal kort drøfte de dominerende økonomenes innspill til utformingen av den offentlige miljøpolitikken og vise at de – og problemene med dem – følger av den statiske teorien som er kjernen i det nyklassiske paradigmet. En teoretisk kamp mot dette er derfor en viktig del av kampen mot global oppvarming.¹⁷

«Vi må få mest mulig utslippsreduksjon for hver krone»

Da må vi ta færrest mulig dyre kutt hjemme og flest mulig billige kutt ut – alt annet betraktes som irrasjonelt, bare «etikk og moral». Eller som nyklassikerne selv uttrykker det: «Det er ikke bare lavutslippsutvalget som fokuserer på nasjonale utslipp. Ideen om at tiltak i U-land er uetisk og et forsøk på å komme seg billig unna for I-land virker å være sterkt befestet i miljøbevegelsen i de industrialiserte landene.»¹⁸ Dette poenget blir ytterligere forsterket i en leder: «Vektleggingen av global kostnadseffektivitet har kommet bedre fram i den politiske debatten i den senere tid. Men påpekningene er blitt møtt med moralsk indignasjon; mest mulig skal gjøres her hjemme, og helst skal vi merke at det svir på bensinregningen og kollektivbudsjettene. Selvpining synes som et argument i seg selv, løsrevet fra vurderingene av virkningene på jordens oppvarming. Det kan virke som vår gode samvittighet er viktigere enn klimakonsekvensene for vår etterkommere.»¹⁹

«Vi må ikke være noe foregangsland»

«Får man til en tilstrekkelig god internasjonal avtale er det vanskelig å se gode grunner til at Norge skulle gjøre noe mer enn å overholde en slik avtale». Men ikke bare det, enkelte vil «argumentere for at det er godt mulig at verden er skrudd sammen på en måte som gjør at en slik alenegang vil gjøre det *vanskeligere* å få til en dyptgripende avtale»²⁰

Nå har allerede vår markedsliberale ledestjerne, EU, vedtatt «alenegang», dvs. at de vil redusere sine utslipp uansett hva USA, Japan, Kina og India gjør. Politisk er EU hellig for elitene i Norge. Derfor må våre nyklassiske økonomer gjøre en pragmatisk tilpassning. «Det kan likevel argumenteres med at Norge bør ha egne mål som er strengere enn hva en avtale pålegger oss, særlig dersom mange andre land (herunder EU) gjør det samme.»

«Vi kan beregne kostnadene ved global oppvarming»

Et annet trekk ved nyklassisk økonomi er at den ikke kan håndtere fundamental usikkerhet. De vil ikke ta inn over seg at kostnadene ved global oppvarming kan bli praktisk talt *uendelig høye*. En meters havstigning betyr at ca. 18% av Bangladesh blir ubeboelig. Kan en på fornuftig vis beregne «nåverdien» av det? En vil finne utsagn som at det kan være fare for å «overstige katastrofale terskelverdier for selvforsterkende klimaeffekter».²¹ Men når det gjelder de politiske rådene som gis, beveger de seg alltid innenfor en «beregnet» horisont. Selv Stern-rapporten gjør det. Men våre nyklassikere er ikke fornøyd med det. De vil ha en langt høyere nedskrivning. Dvs. at «konsum» (dvs. miljø) nå er langt mer verdt en «konsum senere», dvs. for framtidige generasjoner. Den tanken at vi kan ødelegge mulighetene for konsum i framtida ligger som vanlig utenfor modellen. Radikal «føre var» politikk er det eneste rasjonelle svaret på fundamental usikkerhet.

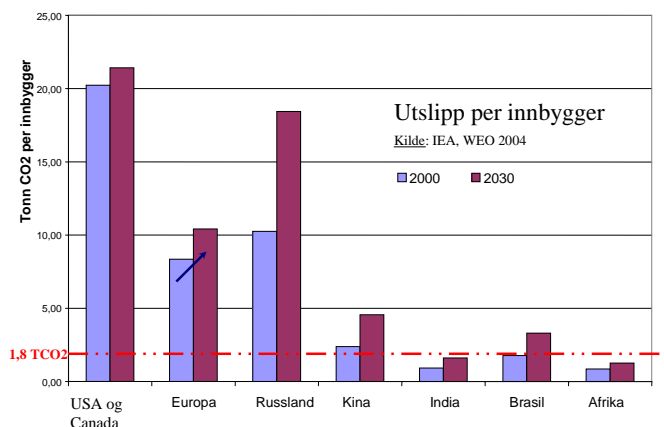
Statisk irrasjonelt – dynamisk rasjonelt

Den fundamentale årsaken til at de nyklassiske politikkanbefalingene blir feil, praktisk, politisk og moralsk er at de overser tiden i sine modeller. For når vi skal over til solenergisamfunnet, så kan vi like godt begynne å ta kuttene hjemme med en gang. Da kan vi også bli ledende på miljøteknologi – og tjene gode penger på det. Derfor er det også *dynamisk* rasjonelt å ha høyere utslippsmål enn det som en ny internasjonal avtale – Kyoto II vil innebære. Hvor mye høyere de bør være er et pragmatisk spørsmål. Hvis egen industri får så høye CO₂-avgifter at den massivt flytter utenlands, så er det et problem. Men hvis CO₂-avgiften i hovedsak stimulerer til mer effektiv drift, mindre CO₂-utslipp så er det veldig gunstig. I matematiske termer er dette et dynamisk optimeringsproblem, i motsetning til nyklassikernes *statistiske* maksimeringsproblem.

Et annet viktig dynamisk poeng er de enorme forskjellene i løpende utslipp og ikke minst i samlede historiske utslipp. Figur 4 viser de årlige CO₂-utslippene pr. innbygger. De samlede historiske utslippene er enda skjevare fordelt mellom Nord og Sør.

Med den meget skjeve fordelingen av både samlede historiske – og løpende utslipp – så stiller de nyklassiske økonomene seg på «feil side».²² Det faktum at den industrialiserte verden har blitt rike – ikke minst på grunn av rikelig tilgang på fossilt brensel, diskuteres ikke. Poenget er at skal vi få landene i Sør, dvs. første rekke folk i Sør, til å gå inn for en offensiv miljøpolitikk så må vi vise vilje til å konvergere mot like store utslipp per innbygger – minst! Legger en de samlede historiske utslippene til grunn burde vi egentlig redusere enda mer.

Figur 4: Utslipp per innbygger utvalgte land og regioner

Men det avgjørende er å vise reell vilje til reduksjon. Utvikle teknologi og organisering for nullutslippssamfunnet. Vi kan ikke vente at Kina og India

skal gå foran å vise at et velferdssamfunn kan fungere med minimale utslipp og høy livskvalitet. Derfor kan det å gå foran, det å gå alene, det å ta «ekstra forpliktelser» være helt rasjonelt i et lengre (dynamisk) perspektiv.

Kan kvotehandel fungere?

Det er klart at kvotehandel kunne fungere – hvis det var meningen at det skulle fungere! Men man må ikke glemme at den statiske likevektsmodellen som viser at kvotemarkeder *i statisk likevekt* er effektive har forutsetninger som helt klart *ikke* er eller kan være oppfylt. Ikke minst at landenes og bedriftenes «budsjetter» må være gitt. Så disse statiske modellene er bare i veien for forståelsen av kvotehandel. For det er nettopp tildeling av kvoter (budsjettet) som hele debatten egentlig dreier seg om. Nøkkelleddet i kampen mot global oppvarming er nettopp fordelingen av «regningen», dvs. omstillingskostnaden. Hvis man *ikke* vil ta tak i spørsmålet om byrdefordeling, så kommer man ingen vei – og det har «verdenssamfunnet» da heller ikke gjort. Da ender det med at de herskende deler ut gratis kvoter til alle bedrifter som kanskje kan bli rammet av en økning av prisen på CO₂-utslipp. Hvis de truer med å flagge ut – flere gratiskvoter!

Hvorvidt enkeltbedrifter og bransjer virkelig ville flytte produksjonen, kan en ikke avgjøre uten å kjenne kostnadsstrukturen i bransjen godt. Men heller ikke det er nok, for hvis CO₂-kvotene i alle land blir vesentlig dyrere – og det skal de hvis en skal tro de politiske elitene – så kan en flytting vise seg å koste mer enn det smaker på en ti-femten-tjue års sikt. Politiske vilje til å innføre dyre kvoter nasjonalt, eller i EU er jo et signal om at det kanskje bare er spørsmål om tid før CO₂-kvotene blir dyre overalt. Dyre kvoter blir en politisk «motebølge». Den åpenbare løsningen på problemet ville være å innføre en global velferdsstat – en ny økonomisk verdensordning slik at folk i alle land var klar over at byrdene for de omstillingene som må til ville bli forsøkt fordelt på en rettferdig måte.

De mekanismene som finnes i Kyoto I som CDM (Clean Development Mechanism) peker overhodet ikke i den retning. Tvert i mot. Den legger opp til at de rike landene kan skaffe seg utslippstillatelser ved å investere i CO₂-reducerende teknologi. Både utviklingsland og miljøbevegelsen var skeptiske. Det var typisk nok USA som presset på for CDM og andre «fleksible mekanismer». Reduksjonen er i forhold til et hypotetisk – «hva som ville ha skjedd hvis ikke». Dermed har både de som investerer og mottaker av investeringene interesse av å ta litt i når det gjelder hvor ille det hadde blitt uten teknologiinvesteringer og hvor bra det vil bli med. De erfaringene en har med CDM til nå er vel at det er få solide prosjekter, mange tvilsomme og en god del regelrett svindel. Et klart tegn på dette var at den rødgrønne regjeringens mål om å kjøpe for 500 mill. kroner i kvoter i 2008 er blitt en fiasko.²³ Et annet viktig aspekt ved CDM er at den ser bort fra styrke-

forholdet i markedet og klasseforholdene i de fattige landene. For en kort-siktig, udemokratisk, overklasse kan godt være interessert i å selge CO₂-kvoter «billig» nå. Kvoter som folket i landet ville hatt nytte av i framtida. I stedet kan disse kvotene bidra til at omstillingen av transport- og produksjonsteknologien i rike land ikke skyter fart.

Etter vår mening bør en CO₂-avgift være venstresidas primære virkemiddel. Avgiftsinntektene tilfaller da nasjonalstaten, en stor del burde disponeres av FN for å fremme CO₂-fri utvikling. Og en god del kunne brukes til å finansiere en velferdsstat som kommer under økende press av eldrebølgen. CO₂-avgifter virker dessuten som en spore til omstilling også i krisetider. Vi ser nå at den dramatisk fallende prisen på kvoter innenfor det europeiske kvotesystemet ETS som følge av finanskrisa i praksis fører til at vi får svakere omstilling i en tid da mulighetene for å snu samfunnet i en mer bærekraftig retning egentlig skulle være svært gode. Omfavnelsen av kvoter som klimaløsning mangler også en analyse av det politiske grunnlaget for en slik løsning. Det er ingen hemmelighet at finanskapitalistene og kvotelobbyistene i Goldman Sachs og City of London forestiller seg at klimakvotemarkedet kan bli verdens største finansmarked.²⁴ Det kan kanskje være et grunnlag for refleksjon i at de rødgrønne ville – og kanskje fremdeles vil – overlate forvaltningen av tidenes største miljøproblem til et kobbelt av kupongklippere og i mange tilfelle yrkeskriminelle som nå kaster millioner ut i ledighet og elendighet. Den amerikanske klimaforskeren James Hansen har forstått dette når han i sitt brev til Barack Obama den 28. desember i fjor sier følgende:

«Cap and trade» (en alminnelig betegnelse på kvotesystem, vår anm.) skaper interessegrupper, lobbyister, og «kreative» handelsløsninger som skaper uproduktive millionærer på det offentlige regning. Publikum er lei av slik forretningsdrift. En skatt med 100% dividende (tilbakeføring av inntektene til borgerne, vår anm.) ville stimulere økonomien mens den lettet situasjonen for utsatte grupper, klimaet og vår nasjonale sikkerhet.²⁵

Det er vanskelig å tolke den positive omtale som kvotehandel får i forslaget til arbeidsprogram for SV som annet enn en ureflektert tilpasning til Stoltenbergs «kjøpe oss fri» linje og nyklassisk teori generelt. I EU har det også skjedd en dreining mot kvotekjøp i stedet for å ta kuttene nasjonalt.²⁶ Med en avgift unngår en alle kvotebørser og slipper å fø på spekulanter og kupongklippere. Ikke minst kan en gjennom demokratiske beslutninger planmessig og forutsigbart heve avgiften etter hvor høyt tempo i utslippsreduksjonene man ønsker – og som man i praksis får til. Prisutviklingen ved kvoteauksjoner er prisgitt det kapitalistiske markedets forventninger. De fleste har vel nå etter finanskrisen et litt mer nøkternt forhold til hvor genialt og forutseende det berømte markedet er i så henseende.

Gasskraftverk – politikken seier over økonomien?

Det ville sprengte rammene for denne artikkelen å gå grundig inn i kampen om gasskraft i Norge. Men dette ser virkelig ut til å være politikken seier over økonomisk fornuft – enten det er nyklassisk eller heterodoks. Satt på spissen kan en vel si at Arbeiderpartiets linje i dette spørsmålet de siste årene er logisk ut i fra en synsvinkel – å påføre SV et stort politisk nederlag. Teknisk og økonomisk er den irrasjonell. For energiøkonomisk er det best å brenne gassen på kontinentet. Som Andreas Tjernshaugen skriver i «Gasskraft. Tjue års klimakamp»: «Dagens gass- og kraftpriser gjør det vanskelig å få lønnsomhet i gasskraftprosjekter selv uten rensing og CO₂-fjerning utgjør en betydelig tilleggs kostnad». Men Ap vil ha gasskraft – urensset. Derfor er det nye norske kvotesystemet innrettet slik at *eksisterende* gasskraftverk har «kvotepålegg basert på mengde forbrent gass (eller kull), uavhengig av om CO₂-innholdet fanges og lagres» i følge en annen artikkel i det samme temanummeret av Samfunnsøkonomen av Hagem og Rosendahl om «Det norske kvotesystemet». Konklusjonen er åpenbar: «Dermed gis det ingen insentiver til CO₂-håndtering i dagens kvotesystem. Mens andre typer industri «ikke får tildelt kvoter ved nyetablering», vil gasskraftverk få opp til 92% av utslippene dekket av gratis kvoter. Hagem og Rosendahl påpeker helt korrekt at «dersom et nytt gasskraftverk (før rensing) ikke er lønnsomt uten fri tildeling av kvoter, er det sannsynlig at det ikke er samfunnsøkonomisk lønnsomt. Fri tildeling av kvoter kan dermed bidra til mer investeringer i gasskraftverk enn det som er fornuftig, noe som kan hemme konkurransevilkårene for fornybar kraftproduksjon».²⁷

Denne irrasjonelle behandlingen av gasskraft, de ufattelig absurde påstandene om at «rensing fra dag én er for dyrt» er logisk ut fra en synsvinkel, nemlig å unngå at rensing i full skala blir en realitet, for som Tjernshaugen påpeker: «Når det gjelder miljøteknologi er det nemlig slik at bordet fanger: Så snart CO₂-fjerning tas i bruk ved et kraftverk, blir det vanskeligere å unngå krav om rensing for andre gasskraftprosjekter. Det blir vanskeligere å få gjennomslag for argumentet om at teknologien ikke kan regnes som tilgjengelig.» Men siden CO₂-rensing er dyrt – billig i forhold til å redde klimaet – men for dyrt for «the american way of life» – og dermed ville reise omfordelingsspørsmålene – så vegrer man seg i det lengste.

Det siste absurde moment i gasskraftsaken er at når vi nærmer oss månelanding, så begynner «alle» å finne ut at det er «for dyrt». Et illustrerende eksempel er gasskraftverket på Kårstø som åpnet i 2007. Bondevik I regjeringen gikk heller av enn å gi konsesjon til dette gasskraftverket. Stoltenberg I ga villig konsesjon og Naturkraft bygde verket. Siden gassprisen i tiden etter har vært høy og vannkraftprisen lav, har dette kraftverket nesten ikke vært i drift. Men i denne sammenheng er poenget at Arbeiderpartiet i Soria Moria forhandlingene gikk med på å rense Kårstø. I følge *Bergens Tidende på nett*:

«No i nyårshelga [2009] kom det fram opplysningar om at heile reinseprosjektet blir så dyrt at det neppe let seg realisera.» Det skal være snakk om mellom fem og ti milliarder – uten at transport- og lagringskostnader er medregnet.

Det *ville* vært viktig å se om en kunne få til CO₂-rensing – og hva kostnadene er. Ingen ting er for dyrt når det gjelder å redde klimaet, men de *dyreste* tiltakene bør sjølsagt utsettes til det meste annet er prøvd. Kanskje fører det til en økning i energiprisene som gjør CO₂-rensing lønnsomt. Men det vet man ikke før man har prøvd. Politisk er konklusjonen helt klar. Det må være rensing fra dag én, ikke i 2014. Årsaken er enkel: I politikken blir slike tidsfrister notorisk skjøvet flyttet fram i tid – etter som tida går.

Dilemmaene ved innenlandsk handlingslammelse

Den rød-grønne regjering hadde store muligheter for å gjøre Norge til et foregangsland. Men Arbeiderpartiet har etter den markedsliberale transformasjonen av partiet på slutten av åttitallet fjernet de siste rester av radikal og/eller keynesiansk kritikk av borgerlig økonomisk teori/ideologi. Nyklassisk teori er nå ensbetydende med «økonomisk teori» i politisk nøytralt entall. Stoltenberg er selv en slags nyklassiker – og dermed mer prinsippfast enn mer opportunistiske politikere på spørsmålet om at «kuttene må tas ute». Og dette dilemmaet skjerpes av at man egentlig ikke ønsker å belaste Norges sterkt forurensende industri – olje, metall, gass – med virkemidler som virkelig monner.²⁸ Med denne grunnholdningen skjer det selvfølgelig ingen ting som monner. Dette framgår klart av regjeringens egen «skryteside» på nettstedet felleskap.org hvor en skisserer strategien mot global oppvarming: «En bedre internasjonal klimaavtale er det første og viktigste elementet i klimapolitikken. Det andre elementet er at Norge må bidra til utslippsreduksjoner i utviklingsland og raskt voksende økonomier som Kina, India med flere. Det tredje elementet er at innsatsen for reduksjon av utslipp i Norge intensiveres.» Siste prioritet er å ta kuttene hjemme. At innsatsen skal «intensiveres» er et meget klart «understatement» – for utslippene har økt de siste årene. I klimaforskningsinstituttet CICEROs tidsskriftet Klima nr. 1 i 2008 finner vi en megetsigende tabell over hvordan regjeringen har tenkt å møte Kyoto-forpliktelsene, jf. tabell 1.

Forskeren som har konstruert tabell 1, påpeker at «Selv fulltids klimaforskere har problemer med å forstå nøyaktig hva regjeringen planlegger. Tolkningen av hvordan Norge skal oppfylle klimamålet for 2008-2012 er basert på det som framgår av Klimameldingen samt utkastet til nasjonal allokeringssplan for kvotesystemet (NAP) som kom i desember 2007.»²⁹ Men om desimalene kan være diskutabile så er det politiske poenget helt klart – vi skal kjøpe oss fri. For CDM (Clean Development Mechanism) er kvoter fra land uten Kyoto-forpliktelser. Kvotene er regnet som i forhold til en hypo-

tetisk «business as usual» referansebane. Blant forskere som har studerte CDM nærmere er det etter hvert bred enighet om at dette er en tvilsom mekanisme – også på kort sikt.³⁰

Tabell 1: Regjeringens plan for oppfyllelse av Kyoto: Prosent endring i CO₂-utslipp³¹

Kjøp av CDM kreditter	-9,2
Netto kjøp av kvoter fra EU	-2,0
CO ₂ opptak skog	-1,5
Bedrifiers kutt	-1,0
Andre endringer	0,7
SUM	-13,0

Det hører også med til historien at Norge ikke fikk kjøpt så mange kvoter fordi det ikke ble godkjent nok CDM kvoter. «Kvoteflause for Jens» var overskriften på en NTB-melding i Nettavisen da en halv milliard som skulle brukes til å kjøpe kvoter på 2008 budsjettet fortsatt sto ubrukt.³² Det grunnleggende dilemma er opplagt at hvis man er kritisk så blir det nesten ingen kvoter, er man mindre kritisk – så blir det nesten ingen utslippsreduksjon. Selv om alle CDM kvotene var gode – så er dette kvoter i land uten utslippsbegrensninger så effekten på totale utslipp vil sannsynligvis bli liten. Det er ingenting som hindrer landet i å sette opp «gammeldagse» kullkraftverk ved siden av et moderne, CO₂-renset kullkraftverk, eller la befolkningen i økende grad bruke privatbil til persontransport. Investering i kullkraft og motorveier kan betales med penger en tjener på å selge CDM-kvoter! Det er klart at det bare er ved «contract and converge», dvs. at reduksjon og fordeling av rett til CO₂-utslipp må gå hånd i hånd. Alle mennesker i verden får rett til å slippe ut like lite – og følgelig må de som i dag slippe ut mye mer og raskere. Derfor er det å kjøpe seg fri ingen brukbar strategi.

Klimapolitikken må bli rød for å bli grønn

Det er blitt påpekt til det kjedsommelige at vi allerede i dag har teknologi for å redusere utslippene kraftig – hvis den ble tatt i bruk. Grunnen til at det ikke skjer er åpenbar – en måtte omfordele rikdom og makt i verden for å få det til. Ikke minst måtte en erstatte internasjonal konkurranse med samarbeid, med en ny økonomisk verdensordning for å redusere utslippene på en mest mulig rasjonell måte. Vi vet at en hovedhindring for at landene i sør skal love utslippsbegrensninger i en forpliktende klimaavtale nettopp er at i-landene nekter å gi fra seg sitt teknologiske forsprang innenfor energieffektiv teknologi. Bruken av markeds mekanismer er rasjonell – når markedsvirke-middelet inngår i en politisk styrt helhetsløsning hvor støtte til forskning, utvikling, infrastruktur utbygging, standarder går hånd i hånd med mekan-

ismer og institusjoner for rettferdig fordelig av byrder og framskritt – nasjonalt og internasjonalt.

Når det gjelder hvordan byrdene skal fordeles nasjonalt, er det slett ikke sikkert at en skal vende tilbake til sosialdemokratiske metoder fra de gylne tiårene etter krigen. De kan ofte bli byråkratiske og lite effektive. Og rent ideologisk rettferdiggjør de den spontane skeivfordelingen av inntekt under kapitalismen. De kompliserte skattereglene – som bare de rike med skattejurister kan utnytte – er et eksempel. Husbankens motstand mot varmekabler i badegulv et annet. Et toprissystem på strøm hvor en gitt grense definerer «luksusforbruk» har også en tendens til å slå skeivt ut. Håndteringen av bostøtte ol. krever verdifull arbeidskraft og fører til diskusjoner om hvem som omfattes av ordningen. Enhver fast grense er urettferdig for noen. Innslagspunktet for toppskatt er enda et eksempel. Men det viktigste er at de mer eller mindre byråkratiske virkemidlene for å mildne den skeivfordeling av inntekt som markedet spontant også skaper en sterk tendens til å godta disse forskjellene.

Dette er derfor gode miljøpolitiske motiv for å støtte utjavnende lønns-kamp og sørge for at så mange som mulig får tilgang til høy utdanning og lignende tiltak som utjevner ulikhetene på arbeidsmarkedet. Bare ved å få til mer likhet kan tiltakene for å redusere utslipp av klimagasser bli både effektive og legitime. På samme måte vil det være små problemer med å få utviklingslandene med på omfattende tiltak om man som en del av pakka tilbyr omfattende overføringer av teknologi og kapital som private selskap og rike stater nå sitter og tviholder på.

Spørsmålet om rushtidsavgift illustrerer klart de nasjonale fordelingsproblemene. Selv om vi i dag har «skinneavgift» fordi det for en trebarns Oslo-familie som vil ta kollektivtransport for å gå på kino en onsdagskveld koster 140 kr. mens bilturen koster *maksimalt* 40 kr. Selv med litt dyr parkering er saken klar. Det er irrasjonelt å reise kollektivt. Dette rammer de inntektssvake gruppene hardest – de som ikke har (råd) til bil. Men den harde venstresida har vært helt «låst» i forhold til å gå inn for veiprising fordi det ville være en skattlegging av arbeidsfolk i forhold til status quo. Men veiprisingen i London har vært populær til tross for at den rammer skeivt! Men også fordi den rammer «riktig» – de svakeste gruppene har ikke bil! Derimot er det en klasseforskjell på veiprising (flat pris hele døgnet) og «rushtidsavgift». Den siste kan «the talking classes» med sin fleksible arbeidstid og sitt hjemmekontor unngå i langt større grad enn alle i fabrikk og butikk.

I Norge som i mange andre land er venstresidas politiske hovedutfordring ikke lenger det sosialliberale sosialdemokratiet, men høyrepopulismen. Kampen står om de delene av arbeiderklassen som ser FrP som et svar på vår tids utfordringer. Da må en tenke nytt på mange områder som dreier seg om den grunnleggende fordelingen i samfunnet. Høyrepopulismen blomstrer nettopp når en ikke kobler det å innføre miljømessige fornuftige virkemidler

som bensinavgifter med *sterke* fordelingsmekanismer. Forenkling av skattesystemet og velferdsstatens byråkrati blir mye lettere å forene med en radikal venstresidepolitikk om man har institusjoner som samtidig kan løse de grunnleggende fordelingsproblemene. På miljøområdet må venstresiden våge å gå i spissen for veiprising, rushtidsavgift, bruke markedet og ikke falle for fristelsen til å falle tilbake på upraktisk forbudspolitik.

Når forslaget til SVs arbeidsprogram foreslår forbud mot salg av biler som utelukkende kan gå på fossile drivstoff seinest fra 2015, så vil det lett bekrefte folks oppfatning av SV og venstresida som upraktiske forbudspolitikere. Markedet for el- og hybridbiler kan styrkes gjennom dramatisk økt vrakpant, gjennom økende skattelegging av CO₂-utslipp og gjennom utviklingstiltak som kan gjøre slike transportformer både energieffektive og brukervennlige. Markeder må skapes og styres for på sikt kanskje å kunne oppheves, men de kan ikke forbys. Markedet er en sosial institusjon som tilsvarer en bestemt epoke i menneskehetens historie som kampen mot global oppvarming krever at vi kommer ut av. Men alt til sin tid.

NOTER

- 1) Men det kan skyldes at «catastrophic» and «run-away» scenarier av *politiske* årsaker vært utelukket i den konsensusbaserte prosessen som Klimapanelet er basert på.
- 2) Jfr. *The Guardian* 1. september 2008: <http://www.guardian.co.uk/science/2008/sep/01/sea.level.rise>
- 3) fr. *The Independent* 23. september 2008: <http://www.independent.co.uk/environment/climate-change/exclusive-the-methane-time-bomb-938932.html>
- 4) <http://www.information.dk/177295>
- 5) Se <http://www.gtp89.dial.pipex.com/spm.pdf>, for sammendraget av Klimapanelets arbeidsgruppe om virkningene for natur og mennesker.
- 6) Se f.eks. *ScienceDaily*. <http://www.sciencedaily.com/releases/2007/10/071017102133.htm>, «Acid Oceans From Carbon Dioxide Will Endanger One Third Of Marine Life, Scientists Predict.» ARC Centre of Excellence in Coral Reef Studies (2007, October 19)
- 7) http://www.youtube.com/watch?v=Z3oMf_WnaA8
- 8) Kilde: Knut Alfsen, Cicero, *ibid*.
- 9) Kilde: Knut Alfsen, Cicero, foredrag på Global Migrants against Climate, Oslo desember 2008.
- 10) http://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/co2_data_mlo.html
- 11) IKT har gjort lagring og spredning av digital informasjon så billig (gratis) at markedet ikke lenger fungerer godt som fordelingsmekanisme, noe eksplosjonen i nedlastet informasjon, musikk og film viser.
- 12) Flertallet i redaksjonskomiteen på SVs landsmøte var ikke begeistret for tanken om et klimaforlik – som ville låse klimapolitikken for lang tid framover med et alt for lavt ambisjonsnivå, før klimakampen hadde kommet ordentlig i gang. Men ordet klimaforlik «måtte med» fikk komiteen beskjed om. I ettertid fram-

stilles vedtaket på landsmøtet som om det ga full støtte til det klimaforliket som senere ble forhandlet frem. Det er en tilsnikelse.

- 13) Karbonnøytral vil si at utslipp fra norsk territorium oppveies av utslippsreduksjoner i andre land ved kvotekjøp, utslippsreducerende investeringer ol.
- 14) Ikke alle økonomer – forfatteren er selv økonom. De såkalt heterodokse retningene innen økonomifaget er ikke tilhengere av statiske likevektsmodeller.
- 15) Denne første reaksjonen fra de nyklassiske økonomene drøftet Ekeland i *Vardøger* 21, 1992 i artikkelen «Økonomers svar på klimaproblemene: Kjøp og salg av utslippskvoter».
- 16) Jfr. http://www.clipsyndicate.com/publish/video/469371/al_gore_political_will_is_a_renewable_resource
- 17) Et viktig nyklassisk miljø er ECON, jfr. Yngve Nilsen, «ECON som aktør i norsk klimapolitikk på 1990-tallet», *Økonomisk Forum*, 7-2002. Jens Stoltenberg var styreleder i ECON i 1992-1993, likeledes Rune Bjerke og Jonas Gahr Støre.
- 18) Bruvoll, Bye og Greaker «Lavutslippsutvalget: no limits to growth», *Økonomisk Forum* 2-2007.
- 19) *Samfunnsøkonomen* 5-2007
- 20) Bjart Holtmark, «Internasjonalt klimasamarbeid: Hvorfor skjer det så lite?», *Samfunnsøkonomen*, nr.5, 2007.
- 21) Bruvoll, Bye og Greaker, *Økonomisk Forum*, nr. 2, 2007, s. 12.
- 22) En kan lage tradisjonelle modeller som gir «motsatte konklusjoner» dvs. a) at ensidige reduksjoner i rike land gir egoistiske motiver for reduksjoner i fattige land, b) at like kutt kan være effektive og c) at kvotehandel er ufordelaktig samtidig som globale utslipp øker. Se for eksempel: Brian R. Copeland og M. Scott Taylor, «Free trade and global warming: a trade theory view of the Kyoto protocol», *Journal of Environmental Economics and Management*, årg. 49, nr. 2, mars 2005, s. 205-234.
- 23) <http://arkiv.nettavisen.no/Nyhet/337056/Kvoteflause+for+Jens.html>
- 24) Se the Times' nettside 30. november 2008: «The fool's gold of carbon trading»: <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/environment/article5257602.ece>
- 25) The Guardians nettside. <http://www.guardian.co.uk/world/2009/jan/01/letter-to-barack-obama>
- 26) Jfr. Dag Seierstad, «Som i Norge så og i EU», *Klassekampen*, 27.12.2008
- 27) De endringene som er gjort i kvotesystemet siden artikkelen ble skrevet har ikke forandret hovedtrekkene i dette systemet, selv om de irrasjonelle effektene muligens er noe redusert. Det kompliserte regelverket som kvotetildelingen gir opphav til er i seg selv et veldig godt argument for en CO₂-avgift.
- 28) For eksempel den moderate CO₂-avgiften som ble innført i 1991 reduserte de norske utslippene med en tredjedel i forhold til hva de ellers ville ha vært i følge Kallebekken i *Klima* 1-2008, «Slik skal Norge oppfylle klimamålene»
- 29) Kallebekken i *Klima*, nr. 1, 2008.
- 30) Jfr. for eksempel SSB-forsker Cathrine Hagem, i *Teknisk Ukeblad*, januar 2008, <http://www.tu.no/natur/article132803.ece>
- 31) Kilde: Tidskriftet *Klima*, nr. 1, 2008.
- 32) <http://www.nettavisen.no/innenriks/politikk/article2437689.ece> (NTB)

Bent Sofus Tranøy og Espen Løken

RØDGRØNN POLITIKK OVERFOR DELPRIVATE SELSKAPER: AKTIV RETORIKK MØTER PASSIVISERENDE INSTITUSJONER¹

Da de rødgrønne tok makten i 2005 hadde store deler av koalisjonen bak valgseieren klare forventninger om at det statlige (del)eierskapet nå skulle bli mer «aktivt». Det har vært noen konfrontasjoner mellom minister og selskap og vi har fått en eierskapsmelding, men til tross for dette er det ikke rimelig å si at forventningene er blitt innfridd. Eierskapsutøvelsen er fortsatt reaktiv og ridd av dilemmaer det virker vanskelig å vri seg ut av.²

Denne artikkelen gir en institusjonell forklaring på hvorfor det har vært så vanskelig å fylle «Soria Moria-begreper» som *aktivt eierskap* og *aktiv næringspolitikk* med innhold.³ Videre forklarer den framveksten av det institusjonelle og normative rammeverket som det statlige eierskapet i dag utøves innenfor, som resultatet av en historisk læringsprosess.

Eksemplene på friksjonsfylte møter mellom nyliberale normer for «virksomhetsstyring» («corporate governance») og uklare normer for demokratisk styring begynner å bli mange. Tidlig i perioden valgte Telenor å selge Telenor Satellite Services mot en indignert ministers vilje. Litt senere solgte Hydro sin petrokjemivirksomhet, Hydro Polymers, til et britisk investerings-selskap til tross for at næringsministeren og de ansatte hadde håpet og trodd på separat børsnotering med fortsatt statlig eierandel, også kalt en «Yaraløsning». Ledelsen og styrene i Hydro og Statoil har drevet gjennom det største strukturgrepet i norsk næringsliv i manns minne, uten noen egentlig forutgående politisk behandling av saken. Hydros styre og ledelse utmerket seg også ved å mene at bortfall av opsjoner skulle (dobbel-)kompenseres, en idé som er sårbar for mange typer prinsipiell kritikk. Endelig har vi DnB NORs mange kontroversielle handler og handlinger: Finansiering av Terras «produkter» rettet mot kommunesektoren, salg av strukturerede produkter til egne kunder, politianmeldt spekulasjon i krisepakkemotiverte prisendringer og konsernsjef Rune Bjerkes lønns- og pensjonsvilkår.

Alle beslutningene og handlingene som er listet opp over, er kjennetegnet ved at bedriftenes ledelser har vært i førersetet, mens demokratiske valgte politikere har framstått som reaktive, i beste fall orientert mot symbol-politiske verdier, men i realiteten nokså avmektige.

Resten av artikkelen er disponert som følger: I neste del presenterer vi en firefelts typologi over det vi kaller ulike eierskapsdynamikker, hvor vi skiller mellom to former for kapitalisme og to former for (statlige) eiere. Deretter gir

vi en historisk forklaring på hvordan norsk statskapitalisme har havnet i en passiv og reaktiv eierskapsutøvelse. Så går vi gjennom noen mer eller mindre stiliserte case av typen som har vært vanskelige å håndtere for den rødgrønne regjeringen. Til slutt drøftes noen forslag til institusjonelle grep for bedre å takle de utfordringene og dilemmaene vi har diskutert.

Typer av eierskap

Debatten om statlig eierskap føres ofte innenfor trange intellektuelle rammer. Abstraksjonsnivået og kategoriene deles med nyklassisk økonomi. Det går i stat mot marked, politikken versus kapitalismens logikk – som om det bare skulle være én av hver av dem. Aftenpostens ellers ofte innsiktsfulle økonomiredaktør Ola Storeng ga stemme til denne posisjonen da han for en tid tilbake postulerte at « staten er dømt til å velge mellom å være en svak eier eller en dårlig eier». ⁴ Resonnementet er at staten tilhører politikken sfære og at politikere har for mange hensyn å ta slik at de blir uegnet til å drive butikk. Derfor må de overlate makten til aktører lutret av markedets konkurranse.

	Reaktiv	Proaktiv
Finansiell	1	2
Industriell	4	3

En måte å tenke omkring ulike eierroller er å skille mellom finansielt og industrielt orienterte eiere på den ene siden, og reaktive versus proaktive eiere på den andre siden. Krysser vi disse to dimensjonene får vi fire kategorier, kapitalismens fire ansikter, så å si. Jfr. figuren over. Vi går med klokken gjennom boksene.

I celle nr 1. har vi det *reaktive finansielle eierskap*, ikke ulikt slik amerikansk kapitalisme framstilles i lærebøker. Eierskap er spredt, gjerne forvaltet av fond. Eiernes primære kanal for å uttrykke hva de synes om et selskap er gjennom kjøp og salg, direkte gjennom handel i aksjer, eller indirekte gjennom kjøp og salg av fondsandeler. Ofte vil det være slik at fond er representert på generalforsamlinger, men at de likevel stemmer blankt i alle saker på prinsipielt grunnlag. Fondet skal ikke kunne holdes ansvarlig, det har ingen mening utover om selskapet synes å være en god eller dårlig

investering. Fordi systemet er preget av «armlengdes avstand» og skiftende eierskapskonstellasjoner, blir de formelle kravene til standardisert rapportering og regnskapsføring sterke. Informasjon innhentes og tolkes av analytikere som grunnlag for beslutninger om kjøp og salg. Selskapenes administrasjon på sin side legger stor vekt på «investor relations», de rapporterer kvartalsvis, arrangerer markedsdager og er avhengige av å formidle sine strategier på en overbevisende måte for å skaffe seg finansielt handlingsrom.

En proaktiv finansielt orientert eier (celle nr 2) vil ha utviklet klare prinsipper, slik for eksempel Statens Pensjonsfond Utland og Storebrand har, når det gjelder temaer som selskapsstyring, etikk og samfunnsansvar. Dette er retningslinjer som kommuniseres åpent ut til omverden, slik at selskaper kan velge å la seg påvirke av dem eller ikke. Velger de å ikke imøtekomme dem, risikerer de samtidig å måtte avstå fra de to nevnte kapitalkildene. Denne typen investor finnes, og den norske staten ved SP-U er verdensledende på feltet i minst to henseender: I kraft av sin størrelse og fordi et tosifret antall private fond trekker vekslere på den norske formuesforvaltningens foresgjorte institusjonelle ordninger. Den dagen det norske finansdepartementet velger å trekke seg ut av et selskap (etter anbefaling fra sitt etikkråd), trekker alle de nevnte fondene seg også ut.

I celle nr 3 finner vi det *proaktive industrielt orienterte eierskapet*. Dette er en form for eierskap som har lange tradisjoner i land som Tyskland, Japan og Sverige, men vi finner det også i Norge, historisk med Throne Holst familiens eierskap i Freia, innenfor enkelte reder-familier, i lokalt forankrede mellomstore bedrifter som Ekornes og, inntil nylig, i storselskapet Orkla. Et kjennetegn ved slike selskaper er at de ledes ut fra en filosofi som i større grad tar hensyn til at en bedrift er et sosialt system og ikke bare «a bundle of assets». Forutsetningen for å skape et slikt klima er stabilitet og langsiktighet. Eierstrukturen er enten dominert av én eier eller en stabil eierkonstellasjon, for eksempel i et system av kryss-eierskap slik man finner i Tyskland og Japan. Ulike former for samarbeid med arbeidstakerne er typiske trekk. Dette kan gi seg resultater som at arbeidsstokken viser stor velvilje og fleksibilitet i perioder med stor etterspørsel, i bytte mot en visshet om at ledelsen venter i det lengste med å gå til oppsigelser. Slike bedrifter kan gjerne ha målsettinger som går utover tradisjonelle krav til avkastning. De kan for eksempel være forankret i lokalmiljø slik at utlokalisering i utgangspunktet ikke er et tema.

Det *reaktive industrielle eierskapet* er den fjerde ruten. Kan en industriell eier være reaktiv? Ja, hvis vi begrenser innholdet i begrepet industriell til å dekke kun to dimensjoner: Størrelse på eierandel og tidsperspektivet på investeringen. Private eiere med store andeler og et langt perspektiv vil normalt også være engasjert i selskapet på et strategisk nivå, slik for eksempel Wallenberg-familien har vært det i Sverige. I de første etterkrigstidene hadde den norske staten lignende ambisjoner med sitt industrieierskap. Slik er det ikke lenger. I de største selskapene der den

norske stat er majoritets-eier sammen med private (Norsk Hydro, StatoilHydro, Telenor, DnB NOR og Cermaq), har den stort sett begrenset sine ambisjoner til å garantere for lokalisering av hovedkvarter og kjerneaktiviteter i Norge, i tillegg til å passe på at avkastningen er tilfredsstillende. Orienteringen mot avkastning uten egentlig interesse for hvordan den skapes, er identisk med hvordan en reaktiv finansielt orientert minoritets-eier opptrer. Samtidig mangler staten som industrieier et privilegium alle finansielle eiere har. Skal den garantere for lokalisering kan den ikke – en gang true med å – selge seg ut. I de selskapene staten i prinsippet skulle være mektigst, er den i stedet noe nær handlingslammet.

Et selskap hvor staten er dominerende eier, kan tilsynelatende planlegge nedleggelse eller utsalg over flere år uten at representanter for staten reagerer verken gjennom eller utenfor selskapets organer. I flere tilfeller har vi sett at først når beslutningen nærmer seg fullbyrdelse, kommer det rødgrønne politikere inn på banen med protester. Disse inngrepene har uten unntak blitt tolket som en utfordring til de styrende organers integritet. Vi har fått debatter om prosedyre og symbolske markeringer, men noen politisk styring av selskapene i substansiell forstand har vi ikke fått. Hvordan havnet vi her? I neste del av artikkelen forsøker vi å svare på det spørsmålet.

Stadig mindre spillerom: Utviklingen av statlige og private styringsideologier

Vår argumentasjon er forankret i den teoritradisjonen som statsvitere og sosiologer kaller «tykk, historisk institusjonalisme». Denne tilnærmingen kan sies å ha tre kjennetegn. For det første er den orientert mot betydningen av historiske prosesser og utviklingsbaner (i motsetning til frosne øyeblikksbilder av et institusjonelt landskap). For det andre nøyer den seg ikke med å studere institusjoner som spilleregler, den er også interessert i de uformelle normative og kognitive aspektene: institusjoner som arenaer for sosialisering og læring.⁵ For det tredje vil denne tilnærmingen ofte kunne forbindes med «strategi følger struktur» argumenter. I vårt tilfelle vil det si at på et hvert gitt tidspunkt vil den politiske styringen av selskapene være vesentlig begrenset og formet av den historisk gitte institusjonelle strukturen som kopler det politiske systemet til selskapene.

Skal vi forstå utviklingen av den styringsstrukturen og ideologien den rødgrønne regjeringen har forsøkt å utøve det statlige industrielle eierskapet innenfor, kan vi skille mellom fire problemkomplekser hvis håndtering har påvirket den statlige styringsfilosofien, og to tunge ideologiske trender som har påvirket forståelsen av hvordan ledelsen i selskaper skal tenke, prioritere og oppføre. På statlig side kan vi skille mellom frykten for det parlamentariske ansvaret (arven fra Kings Bay), drømmen om «profesjonelt og ryddig» eierskap, internasjonale normer om å skille mellom regulering og eierskap

(statens «hatteproblem»), og endelig frykten for vilkårlig budsjettstyring (mindretallsparlamentarismesyndromet). De to tunge trendene på selskaps-siden av likningen er framveksten av «aksjonærverdi» («shareholder value») som styringsfilosofi og «core business strategy» som strategisk paradigme.

Det disse utviklingslinjene har felles, er at de har bidratt til en utvikling som har skapt institusjonell og ideologisk avstand mellom staten som eier (demokratiet om man vil) og selskapet (det vil særlig si selskapets ledelse). I praksis – om ikke med logisk nødvendighet – har denne utviklingen bidratt til at staten de seinere år har opptrådt på en måte som ikke uten videre er forenlig med de forventninger Soria-Moria retorikken skapte i rødgrønne miljøer. Den rødgrønne regjeringen har kommet i klem mellom idealer for demokratisk styring og «corporate governance».

I november 1962 døde 21 mennesker i en ulykke i gruva Esther 1 drevet av statselskapet Kings Bay Kull Company i Kongsfjorden på Svalbard. Saken utviklet seg til en skandale da det spredde seg en oppfatning av at regjeringen Gerhardsen og særlig industriminister Kjell Holler hadde innformert for dårlig og opptrådt arrogant i forhold til Stortinget. Sosialistisk Folkeparti som hadde vært i vippeposisjon siden valget i 1961, delte denne kritikken og politisk endte saken med at regjeringen Gerhardsen gikk av. Den industripolitiske lærdommen som ble trukket, var at embetsmenn fra departementene ikke burde sitte i statselskapenes styre. Den dag i dag unnlater staten å oppnevne egne styrerepresentanter.

Det ble gjort for å minimere den politiske risikoen: Man ønsket å øke avstanden mellom statsråd og selskap slik at svikt i driften ikke så lett skulle utløse politisk ansvar. Mindre ansvar burde i teorien redusere den politiske innflytelsen over, og interaksjonen med, selskapene, og den formelle avstanden mellom den til en hver tid sittende politiske ledelse og statselskapene ble større. Samtidig er det mye som tyder på at innflytelsen fant andre veier enn gjennom embetsmenn i styrene. Så lenge statlig næringsdrift nøy godt av generell politisk aksept og legitimitet, var det ikke utenkelig for verken topp-embetsmenn eller politikere å påvirke selskapene gjennom alt fra fortrolige samtaler og informasjonsutveksling til ekstraordinære bevilgninger og næringspolitiske tiltak.

Da den globale etterspørselen falt på 1970-tallet, utviklet den norske staten en serie selektive støttetiltak, noe som inspirerte Gudmund Hernes i den første maktutredningen til å snakke om «Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon».⁶ Ingen av disse begrepene var uten kritisk brodd. Forhandlingsøkonomien innebar en fare for å virke konserverende på en foreldet industristruktur. Blandingsadministrasjon innebar på sin side en trussel mot weberianske krav til prosedyre: I mange av sakene hadde ulike støttepakker preg av brannslukking. Interessenter lobbet der de slapp til, og politikere og byråkrater tok midler der de fant dem.⁷

Mye av bakgrunnen for vår tids skarpe fokus på «profesjonalitet», «ryddighet» og i praksis, passivitet (i realiteten noe nær en fristilling av styre-representanter oppnevnt av staten) kan altså forstås på bakgrunn av hvordan 1970-tallets selektive støttepolitikk og forhandlingsøkonomi har blitt fortolket med hensyn til både resultat og prosedyre.

Selv innenfor et system preget av normer om styring på armlengdes avstand med hensyn til industrielle og strategiske spørsmål, er det imidlertid full anledning for en eier å opptre idiosynkratisk når det gjelder utbyttepolitikken. Og 1990-tallets mindretallsparlamentarisme ga selskaper som Statoil, Posten, Telenor, Statkorn (Cermaq) og DnB (DnB NOR) flere bitre erfaringer med at for et Storting på vei mot budsjettkompromisser, går den politiske logikken foran den bedriftsøkonomiske. Sent på høsten, midt i avslutningen av selskapenes planprosesser for neste år, risikerte de å få sine finansielle rammebetingelser helt omkastet av et Storting på jakt etter inndekning for dyre, nattlige kompromisser.

Det ble derfor et viktig motiv for delprivatisering å løsrive selskapene fra Stortingets budsjettprosesser. Så fremt det finnes en eneste privat aksjonær i et selskap, må det underkaste seg aksjelovens bestemmelser og likebehandle alle aksjonærer uten å kunne ta hensyn til utenforliggende motiver hos den dominerende eier. Slik sett kan delprivatisering sees på som en form for selvbinding fra det politiske systems side.

Det er ikke bare utbyttepolitikken som blir bundet ved delprivatisering. Normen som har satt seg, er at etter en delprivatisering må staten sørge for til enhver tid å framstå som en spilleregulert orientert dominerende eier. Vi kan kanskje si at fordi staten i dagens næringspolitiske klima sliter med et legitimitetsunderskudd, må den være hvitere enn hvit. Staten kan ikke som en Olav Nils Sunde i Gresvig eller Kjell Inge Røkke i Norway Seafood utfordre sine mindretallsaksjonærer og ta sjansen på rettssaker og/eller offentlig skittentøyvask. Denne effekten blir forsterket av at de delprivatiserte selskapene har fått store innslag av utenlandske aksjonærer, og i en del tilfeller har blitt notert på amerikansk børs med svært strenge regler. Helt fram til finanskrisen ble det snakket om en statsrabatt på aksjen i selskaper hvor staten er deleier, en rabatt som skulle reflektere den økede risiko særlig utenlandske investorer mener de tar ved å investere i et selskap der staten er inne som eier.

Et grep som kan styrke statens troverdighet som eier, er å skille klart mellom rollen som regulator og rollen som eier. Slik får man tatt tak i det som populært kalles «hatteproblemet», altså at staten har mange «roller/hatter» som kan komme i konflikt med hverandre. Dette er akkurat det EØS-regler og OECD-anbefalinger har krevd av Norge. Helt konkret er selskaper løftet ut av sektordepartementer og over i Næringsdepartementets portefølje. En følge av denne omleggingen er imidlertid at de byråkrater som til daglig forvalter eierskapet i et gitt selskap, ikke lenger er forankret i et fagmiljø med

sektorspesifikk kompetanse. Dette påvirker hva slags styring det er mulig å legge opp til. I næringsdepartementets eierskapsavdeling jobber det i gjennomsnitt omtrent en «halv» byråkrat per selskap man forvalter. Ambisjonen er å ha et tett lite miljø og heller kjøpe det man oppfatter å være førsteklasses tjenester i markedet. Det foreligger derfor begrensede muligheter til å utvikle bransjespesifikk kompetanse av den type som er nødvendig for å danne seg egne selvstendige oppfatninger omkring selskapets strategivalg. Styringen må nødvendigvis bli konsentrert rundt finansielle variable, i realiteten spesielt avkastning på investert kapital, og jus. Det industrielle vil av denne grunn lett komme i bakgrunnen.

Men det er ikke bare staten og det politiske system som trekker lærdommer og utvikler nye styringsideologier. Også næringslivets eliter endrer over tid oppfatninger av hva omgivelsene krever av dem med hensyn til strategi og ledelse. En viktig forklaring på den politiske støyen og uroen som oppleves rundt flere av de deleide statsselskapene i dag, er at mens staten har overlatt mer og mer av den reelle beslutningsmakten til næringslivets elite, personifisert gjennom styrerepresentanter og konsernledelser, har denne elitens normer for god virksomhetsledelse endret seg på en måte som øker sjansen for konflikt med det politiske systemet. Normen om at hensynet til aksjonærene skal være dominerende og ideen om at konsentrasjon om kjernevirksomhet er den beste strategiske rettesnor, har begge bidratt til denne utviklingen. Vi vil diskutere disse etter tur:

Fra Roosevelts New Deal og fram til Reagan tiltrådte som president i USA i 1981 var amerikanske konkurransepolitikk preget av strenge regler mot konsentrasjon innenfor én og samme bransje. Dette gjorde at store amerikanske selskaper vokste i bredden: Konglomeratet ble en vanlig selskapsform. Reagan endret konkurransepolitikken og gjorde det langt lettere for selskaper å kjøpe seg store innenfor egen bransje. Dermed var det skapt institusjonelle forutsetninger for å utvikle «core business» som praktisk gjennomførbart strategisk paradigme. Med bestselgeren *In search of excellence*, skrevet av to McKinsey-konsulenter, fikk denne tenkemåten sitt mest kjente «faglige» uttrykk.⁸ Konglomeratet ble umoderne. I aksjemarkedet begynte analytikere å snakke om konglomerat-rabatt, helt analogt til hvordan man også snakker om statsrabatt. Konglomeratene ble oppfattet, ikke bare som mindre styrbare, men som mindre tolknings- og predikerbare, vanskeligere å lage inntjeningsprognoser på.

Et selskap som Norsk Hydro – særlig før utskillingen av Yara – stod dermed overfor en dobbel rabattrisiko: stats- og konglomeratrabatt. I tillegg fryktet sannsynligvis konsernledelsen for sin egen evne til å konsentrere seg like godt om alt den hadde ansvar for.

I likhet med kjernevirksomhetsfilosofien har også «aksjonærverdi»-tenkningen sitt utspring i USA. Den konkrete historiske bakgrunnen er krisen store amerikanske konglomerater gikk gjennom på 1970-tallet. Amerikansk

industri hadde sakket akterut hva gjelder både produktivitets- og produktutvikling og tapte markedsandeler, særlig til selskaper fra de to «etterkrigs-miraklene» Japan og Vest-Tyskland. Samtidig gikk verdensøkonomien gjennom en inflasjonær periode. Verdien av selskapenes fysiske eiendeler (bygninger, maskiner mv) steg raskt, hvilket gjorde det enda vanskeligere for selskapenes ledelser å levere god avkastning på selskapenes kapital. Dette ga et sterkt motiv for å undervurdere verdien av fysiske eiendeler i bøkene, noe som ble reflektert i selskapenes verdifastsettelse på børsen.⁹ Dermed stod man i en situasjon der de reelle verdiene av summen av mange av konglomeratenes eiendeler langt oversteg børsverdien av selskapet som konsern. Vi fikk en bølge av «leveraged management buyouts» (LMBs), hvor logikken var å kjøpe for mindre enn substansverdi for deretter å snu seg rundt og splitte opp og selge ut med stor gevinst. Investorer ble opptatt av at ledelsen i selskaper skulle være gode til å «synliggjøre verdier», og at det var viktig og riktig å gi ansatt ledelse sterke incentiver for å gjøre dette.

Slik ble det trukket generelle lærdommer av en spesiell historisk situasjon. Lærdommen var at den ansatte ledelsens viktigste oppgave var å synliggjøre aksjonærenes verdier slik at de skulle få maksimal avkastning på sine investeringer. Hensynet til aksjonærene skulle settes foran alle andre – «aksjonærverdi» ble satt i høysetet. Både deregulering og demografi bidro til å styrke det institusjonelle eierskapets posisjon i USA på bekostning av så vel bankfinansiering som private enkeltaksjonærer. Med globaliseringen av finansmarkedet ble denne ideologien spredd av amerikanske investeringsbanker, konsulenter, akademikere, institusjonelle investorer og multilaterale organisasjoner.

Etter hvert har ideologien også blitt videreutviklet i form av doktriner som «value based management». Tanken her er å utvikle nye avkastningsmål- og krav som bedre sikrer aksjonærenes avkastning. I praksis er dette en svært finansielt orientert lære som spisst formulert innebærer et krav om at hver investerte krone til en hver tid skal gi samme høye avkastning uansett hvor den investeres. Det har blitt oppfattet som viktig for ansatt ledelse å gjennomføre kutt i arbeidsstokken (i USA fortsatte kuttene gjennom høykonjunkturen på midten av 1980-tallet noe som var historisk nytt). I USA bidro denne utviklingen også til et dramatisk fall i antall industriarbeidsplasser og i antall fagorganiserte, samtidig som inntektsfordelingen ble mye skjevare og dividende-utbetalingene økte gjennom både lav- og høykonjunktur.¹⁰

Samtidig har «aksjonærverdi» som paradigme båret med seg et press for, og en legitimering av, nye avlønningsordninger som har vært politisk kontroversielle. Av våre aktørintervjuer går det fram at opsjonsordninger ble ansett som nødvendige for å framstå som attraktive blant annet på New York børsen. Målet om å gjennomføre vellykkede børsnoteringer innebar et opp-

levd krav om å innføre avlønningssystemer som i utgangspunktet ikke hadde noen forankring i norsk kultur og ledelsestradisjon.

Genuine og ikke så genuine dilemmaer: Lønn og lureri, lokalisering og struktur i delstatlige selskaper

Vår diskusjon vil kretse rundt tre problemkomplekser knyttet til opsjoner og annen selskapsstyringstematikk, muligheter og fallgruver knyttet til offensive statlige industrielle strategier, samt hvordan staten og bedriftene håndterer omstilling. Eierskapsmeldingen har brakt den rødgrønne regjeringen nærmere sine egne erklærte idealer i spørsmålet om opsjoner og lederlønninger. De to andre temaene er mer å betrakte som genuine dilemmaer som fortsatt er uløste etter snart fire år i regjering. Vi vil diskutere opsjoner og selskapsstyringstematikk før vi diskuterer de mer reelle dilemmaene knyttet til omstilling og utvikling.

Opsjoner og andre «corporate governance» tema

En observasjon det er lett å gjøre seg under denne overskriften, er det ironiske faktum at den delen av det statlige eierskapet som er kjennetegnet ved de største og potensielt mest signifikante strategiske eierpostene, den delen som er forvaltet av Nærings- og handelsdepartementets (NHD) eierskapsavdeling, fram til eierskapsmeldingen kom i desember 2006, var den mest passive med hensyn til opsjoner og andre tema som faller inn under begreper som selskapsstyring og selskapers samfunnsansvar. Mens Statens Pensjonsfond-Utland (SP-U) har et relativt stort apparat som skal drive med «corporate governance»-arbeid, i tillegg til klare rutiner for etisk filtrering og uttrekk, og SP-Norge lenge har vært for en aktivist å regne, aksepterte NHD i praksis hvert eneste opsjonsprogram som kom opp fra eierskapsavdelingen ble opprettet og fram til desember 2006.

På dette punktet varslet eierskapsmeldingen et nytt engasjement. Tverrgående tema skulle nå få en mer systematisk oppfølging, blant annet gjennom et nytt styringsdokument. Samtidig er det store forskjeller mellom ulike tverrgående hensyn med hensyn til hvor langt staten er kommet i arbeidet med å utvikle en effektiv politikk. Når det gjelder opsjoner og variabel lederlønn er det nå signalisert at staten – til forskjell fra tidligere – har en klar politikk, og denne er blitt institusjonalisert. I andre enden av skalaen finner vi for eksempel miljøhensyn. Her er det uttrykt en ambisjon i generelle vendinger, men eierskapsavdelingen i NHD leter fremdeles etter gode konkrete innfallsvinkler til hvordan disse ambisjonene skal operasjonaliseres.

Institusjonaliseringen av ny politikk med hensyn til variabel lederlønn innebærer to viktige skritt. For det første er allmennaksjeloven endret slik at generalforsamlingens posisjon vis-a-vis styret er styrket i slike spørsmål. For det andre varslet eierskapsmeldingen at staten ville stemme mot nye opsjons-

avtaler og at den ville legge klare begrensninger på forholdet mellom variabel og fastlønn (variabel lønn skal i regelen begrenses til 50 prosent av fastlønn). Det kan synes som om vi like før finanskrisen brøt ut, var kommet til et punkt hvor skepsisen mot opsjonsprogrammer i sin alminnelighet, og deres konkrete utforming i særdeleshet, hadde nådd et metningspunkt. Denne skepsisen var i hovedsak motivert av fire forhold.

For det første er det vanskelig å påvise særlig positive effekter av opsjonsprogrammer i store, etablerte selskap. For det andre er opsjonsordninger blitt koplet til en serie skandaler og direkte kriminelle handlinger i USA. Særlig feilperiodisering av inntekter ser ut til å samvariere systematisk med bruken av opsjonsordninger.¹¹ I tillegg har mange selskaper blitt grepet i å tilbakedatere opsjonsavtaler i den hensikt å øke verdien av ledelsens opsjonspakker.¹² Et tredje argument mot opsjonsordninger er den konkrete utformingen (og insentiv-effekten) disse ordningene har fått i Norge. Selv om vi ser bort fra det grunnleggende problemet det faktisk er å skille bidraget gruppen av opsjonstakere gir til verdiskapingen fra det andre ansatte gir, gjenstår problemet med å skille ut gode prestasjoner fra generelle markedstrender. For å si det enkelt: Hvem sin fortjeneste er det at prisen på olje og andre råvarer stiger? Poenget blir tydelig hvis man snur bildet på hodet: Bør toppledelsen i Norsk Hydro betale penger inn til aksjonærene når prisen på aluminium faller?

Fremleggelsen av eierskapsmeldingen og offentliggjøring av fusjonen mellom Statoil og Hydros oljedivisjon falt sammen i tid vinteren 2006/7. Dette skapte en interessant mulighet for opsjonstakerne i Norsk Hydro. Etter innstilling fra administrasjonen i selskapet valgte styret å oppfatte eierskapsmeldingens varsel om slutt på nye opsjonsavtaler som et pålegg om å avvikle den eksisterende avtalen. Dette gjorde man til tross for at ledelsen i NHD selv ikke mente å ha sendt ut et slikt signal.¹³ Hydrokursen var høy på forsommeren 2007. Da beløpene som skulle utbetales ble kjent, skapte det en mediestorm. Hydros styreleder Jan Reinås viste til at man hadde brukt en anerkjent modell for å regne ut verdien av opsjonene:

«Det er matematikk dette, opsjonene er verdsatt ut fra kursen og en verdsettelsesmodell. Det er ikke noe skjønn i dette, det er ren automatikk ut fra sånn avtalen er.»¹⁴

Reinås så dermed bort fra hvor følsom en slik modell er for hvilken aksjekurs man velger som utgangspunkt for beregningen. Økonomen Tore Nilssen har videre argumentert for at når tap av framtidige opsjonsgevinster skal beregnes må man i større grad enn Hydro-styret gjorde, legge vekt på usikkerheten framtidig kursutvikling er beheftet med:

«Det må bety at lederne i Norsk Hydro, takket være avviklingen av opsjonsprogrammet, ble sittende med verdier langt utover hva de usikre opsjonene var verdt for dem.»¹⁵

Det Reinås også unnlot å problematisere, var selve prinsippet om å kompensere for bortfall av opsjoner. Begrunnelsen for i det hele tatt å gi opsjoner er å motivere til innsats for aksjonærene. Deles pengene ut i forkant, forsvinner faktisk begrunnelsen som motiverte ordningen da den ble innført. Et ytterligere poeng er at flere av de ansatte som på denne måten mistet sin opsjonsordning, omtrent samtidig gikk inn i Statoils bonusprogram. Andre – som konsernsjef Reiten – fikk et betydelig lønnsplåst begrunnet med at opsjonsprogrammet ble avvirket. Slik fikk stort sett hele Hydro-ledelsen dobbelkompensert for en periode som tilsvarte opsjonsprogrammets opprinnelige levetid.

Problemet med dobbel – eller trippel hvis vi aksepterer Nilssens poeng – kompensasjon ble, så langt vi kjenner til, ikke tematisert av media eller politikere. Derimot vakte beløpenes størrelse som sagt sterke reaksjoner. Næringsminister Dag Terje Andersen reagerte med sinne, og saken fant etter hvert en slags løsning. Den hadde to hovedelementer. Det ene var at Hydroledelsen «frivillig» ga fra seg ca 20 millioner av et samlet beløp på 210 som de opprinnelig hadde avtalt med styret, det andre var at Jan Reinås gikk av som styreleder.

De sterke reaksjonene på beløpenes størrelse peker fram mot et fjerde argument mot opsjoner, som Dag Terje Andersen også gjorde til sitt: Den nordiske modellen har vært gjenstand for stor oppmerksomhet internasjonalt de siste årene. Så vel europeere som liberale amerikanere har beundret den kombinasjonen av økonomisk vekst, omstillingsevne og sosial likhet modellen representerer. Relativt små avstander, hierarkisk og økonomisk, har blitt fremholdt som et nøkkelement i denne modellen. I en slik sammenheng er opsjonsordninger målt i tosifrede millionbeløp noe nær et fremmedelement.

Samtidig virker det ikke usannsynlig at styrene i selskapene fortsatt kommer til å domineres av konsernsjefer fra andre store selskaper. Dette gjør at det normsettet og det mulige habilitetsproblemet som kryssende styre-representasjon kan gi opphav til, og som i sin tid var en viktig betingelse for at systemet med opsjonsordninger fikk feste innenfor det statlige eierskapet, ikke blir borte. Dette peker tilbake på den strukturelle avstanden som fortsatt finnes – til tross for lovendringer – mellom staten som eier og selskapene som administrative enheter.

Offensive statlige strategier

Tradisjonelt har Norge hatt et svakt industriborgerskap og i dag er det flere kilder i kapitalforvaltningsmiljøet som rapporterer om mangel på langsiktig og tålmodig kapital. Til sammen skulle dette tilsi at staten har en rolle å spille med hensyn til å bidra med risikokapital til utvikling av ny industri, næringer og innovasjon. Hvilke spørsmål reiser en slik problemstilling?

For det første kan vi registrere at det kan være stor forskjell på politisk og finansiell risiko. Hvis staten gjør et direkte og synlig engasjement, og dette

engasjementet mislykkes, er det offentlige ordskiftet ofte slik innrettet at saken framstilles isolert. Man ser ikke statens engasjementer samlet som en portefølje med mange gode og noen dårlige prosjekter, men som en serie enkeltstående skandaler. Dette kan bidra til å temperere mange politikeres trang til å trekke staten inn i nye industrieventyr. Men det finnes strategier som minimerer den politiske risikoen, samtidig som det åpner for mobilisering av statlig risikokapital.

En slik mulighet er å støtte etablerte selskaper når disse formulerer offensive investeringsplaner. I tilfeller hvor staten deltar i kapitalutvidelser sammen med private innenfor rammen av etablerte deleide selskaper, har man samtidig etablert en buffer mot beskyldninger om statlig inkompetanse.

Fusjonen mellom Hydros olje- og gassdivisjon og Statoil kan også kategoriseres som uttrykk for en offensiv strategi. Tanken bak var at Nordsjøen tømmes og at vårt nasjonale miljø må bli større for å klare å hevde seg utenlands. Første del av fusjonsprosessen fulgte de formelle krav til hvordan aksjeselskapers styringskjede skal fungere. Hydros styre fremmet (eller rettere sagt gjenopptok) ideen i forbindelse med sin strategiprosess. Deretter utviklet Hydros administrasjon i samråd med sitt styre et tilbud til Statoil. Dette ble deretter behandlet i Statoils styre. Først da dette organet ga ideen grønt lys ble det forelagt regjeringen. Godkjenningen kommer altså i etterkant, som en ferdigforhandlet pakke, omfattende alt fra verdifastsettelse til prinsipper for navnevalg.¹⁶ Det var med andre ord en situasjon hvor alle gjeldende regler er fulgt, men den er likevel ikke uproblematisk. Noen vil for eksempel innvende at i spørsmålet som i stor grad angår forvaltning av vår nasjonalformue, er det demokratisk utilfredsstillende at all realitetsbehandling foregikk i to selskapsstyrene.

En annen strategi staten i større grad kan benytte er å involvere seg i ulike fondsløsninger til støtte for nyskaping og næringsutvikling. En mulighet da er å identifisere næringer og virksomhetstyper man ønsker å prioritere, og etablere fond – ikke helt ulikt «private equity» fond – som investerer i disse. Svakheten med en slik strategi vil i noens øyne være at staten er lite egnet til å «plukke vinnere». Den politiske risikoen kan også være stor hvis det skulle oppstå nye «skandale-prosjekter». Det kan som sagt synes som om det er en viss asymmetri i opinionen i slike saker. Hvis et privat initiativ mislykkes, tolkes dette som en naturlig del av kapitalismens dynamikk. Noen må mislykkes for at andre skal lykkes. Staten derimot blir sjelden tilkjent den samme tabbekvoten i det offentlige ordskiftet.

Omstillinger, nedleggelse og utsalg

Det er en klisjé, men likefullt sant at internasjonale markeder er i stadig endring. Det skaper behov for omstillinger. I den siste oppgangskonjunktoren før dagens krise bidro en stadig strammere kjernevirksomhetstankegang til at selv lønnsomme selskaper som lenge hadde befunnet seg trygt under

paraplyen til et konsern som Hydro eller Telenor, en dag ikke lenger var ønsket av styre og ledelse, slik at utvalg, restrukturering eller nedleggelse ble aktuelle alternativer. De siste årene har slike prosesser ledet til mye konflikt. Mønsteret har likevel vært at selskapenes styrever og konsernledelser har fått det som de vil.

I selskaper som for eksempel Telenor, Hydro, Yara og Cermaq har staten en eierandel – som hvis en tilsvarende eierandel var på en privat aktørs hender – hadde skapt selvsagte forventninger om et industrielt engasjement – interesse for og innflytelse over selskapets strategiske veivalg. Et viktig poeng er at det i utgangspunktet er større sannsynlighet for at staten skal ha interesser som avviker fra den orientering mot maksimal avkastning en ordinært fungerende selskapsledelse har, enn hva som kan forventes å være tilfelle med en regulær privat eier. Slik er det fordi staten også representerer et større fellesskap enn aksjonærfellesskapet. Dette kan påvirke statens holdning til spørsmål som angår lokalisering, utvalg og nedleggelse. Poenget blir ytterligere aksentuert hvis det dreier seg om en enhet hvor andre deler av virkemiddelapparatet har bidratt til å utvikle virksomheten, for eksempel i form av støtte fra Innovasjon Norge, eller gjennom velvillige holdninger i konsesjonsspørsmål, for eksempel med hensyn til kraftrettigheter eller oppdrettslisenser.

Stadig oppgjør om nedleggelse og utvalg kan videre støte mot det normative grunnlaget for den nordiske modellen. I enkelte saker kan det fortone seg som om classesamarbeid blir erstattet av en klassekamp der kapitaleiere står mot den organiserte arbeiderklassen med staten som passiv tilskuer. For det tredje kan det virke demokratisk problematisk om en liten næringslivselite oppleves å skalte og valte med vanlige skattebetalere og velgeres liv og framtid, når de faktisk er satt til å forvalte fellesskapets eiendom. Så lenge strategiske paradigmer som «core business» og «aksjonærverdi» var på opptur, var dette problemstillinger av stigende relevans.

Et forhold som skaper problemer er at staten risikerer å få strategisk viktig informasjon om utvalgsplaner sent i prosessen. Strenge krav til prosedyre og likebehandling av aksjonærer, samt styrerepresentantenes uavhengige stilling, gjør at man fort vil komme i en situasjon hvor informasjon om selskapets planer først når det politiske system på et tidspunkt hvor det ikke er tid til annet enn å være reaktiv. Eierskapsmeldingens pålegg om varslingsplikt vil ikke endre vesentlig på denne situasjonen. Ambisjonen bak dette tiltaket er ikke å kunne komme i inngrep med prosesser tidlig nok til å kunne påvirke selve beslutningen, målet er i hovedsak å kunne bidra til en mer human og ryddig prosess.

Dette betyr i praksis at så lenge staten i hovedsak har hatt finansielle ambisjoner med sitt eierskap og forvaltningskapasiteten er dimensjonert hva størrelse og kompetanse angår med dette mål for øyet, blir det vanskelig å utvikle en «aktiv eierskapspolitikk».

Noen strategiske grep

Slik næringsdepartementets eierskapsavdeling er satt opp i dag, har den ikke ressurser til å følge det enkelte selskaps industrielle utvikling på et tilstrekkelig detaljert plan til systematisk å kunne gi presise og tidlige innspill til politisk nivå om det finnes gode økonomiske argumenter for at staten skal støtte eller gå i mot et forslag om nedleggelse eller utsalg. Inntil en slik kapasitet utvikles gir det begrenset mening å forvente at staten skal kunne utvikle en «aktiv» strategi i slike tilfeller. Det er nok mulig å utvikle generelle styringsprinsipper, men hvor forpliktende disse vil oppleves av styret rundt omkring i statselskapene vil avhenge av hvor presist operasjonalisert de er, hvilket i sin tur er betinget av hvilke ressurser og kompetanse byråkratiet har til å utvikle slike instrumenter.

Et stort industrielt og kompetanseintensivt eierengasjement er en vesentlig del av markedsøkonomien, eller sagt på en annen måte, ikke alle eiere er institusjonelle av typen armlengdes avstand. At staten per i dag har landet på en slik modell, må forstås som en reaksjon på at tidligere tiders mer aktive holdning og politiserte beslutningsprosesser ble diskreditert gjennom det som mer eller mindre rettferdig har blitt stående som industripolitiske skandaler. Mange trakk den slutning at staten som sådan er en dårlig eier. Men dette er en slutning som preges av at man blander sammen den økonomiske og den politiske dimensjonen.

Nøkkelen til en aktiv eierskapspolitikk ligger i å skille fenomenene «aktiv» og «politisert» fra hverandre. Sagt på en annen måte, hvis «private equity» miljøer kan etablere staber med ansatte eksperter som bidrar til industriell utvikling i selskapene, hvorfor kan ikke staten gjøre det samme?

La oss i det videre forutsette at staten har utviklet et miljø med tilstrekkelig størrelse og kompetanse til å komme tidlig nok inn i selskapenes prosesser for deretter å utvikle selvstendige oppfatninger i spørsmål om å sikre videre drift med statlig medvirkning. Staten er på et tidlig tidspunkt blitt informert om salgsplaner. Hvilke alternativer står man overfor da?

En mulighet er at statens folk konkluderer med at enheten ikke er drivverdig og at man lar selskapet uforstyrret fullføre sin prosess. Fordelen med en slik prosedyre sett fra statens side er at den ansvarlige minister da ikke trenger å komme i den ydmykende posisjon at han eller hun først protesterer gjennom mediene for deretter å ta selskapets vedtak «til etterretning». I stedet kan han eller hun si at «vi har underkastet saken en grundig vurdering og har kommet til samme konklusjon som selskapet» og – dette er et avgjørende moment – «her er våre argumenter». Den andre muligheten er at staten konkluderer med at selskapet bør drives videre, om nødvendig med et innslag av statlig eierskap, for å sikre lokalisering og industriell utvikling og næringspolitiske gevinster i Norge. Hvilke muligheter har man da?

Hvis vi forutsetter at en «ryddig» prosess gjennom selskapets organer, hvor man først erstatter styremedlemmer og deretter eventuelt ledelsen, blir for tidkrevende, og i mange henseende kostbar, kan det virke som det eneste alternativet er å vende tilbake til tidligere tiders praksis med direkte kontakt mellom politisk ledelse og selskapets styre og eller ledelse. Dette reiser med en gang spørsmål om «samrøre», mangel på ryddighet og hensynet til andre aksjonærer. I delprivatiserte selskaper kan det synes som om man har valget mellom avholdenhet eller samrøre. Den politiske risikoen er stor ved begge strategier.

En annen mulighet, som vi kan kalle Yara-modellen, innebærer at enheten konsernledelsen ikke lenger vil ha i sitt selskap, kan skilles ut og noteres som eget selskap med staten som deleier. Fordelen med en slik løsning er at staten kan få ivaretatt sine interesser uten å utfordre det aktuelle selskapets sittende ledelse og dens forretningsmessige frihet. Yara-modellen åpner kort sagt for lykkelige skilsmisser. Samtidig må vi ta høyde for at forutsetningen for at Hydro valgte denne løsningen med Yara og ikke med Polymers eller Hydro Seafood kan skyldes spesielle forhold.

I Polymers-saken var det til og med flere aktører, inkludert næringsministeren og fagforeningsrepresentantene i styret, som syntes å tro at det gikk mot en «Yara-løsning», før de ble overrasket da styreflertallet likevel besluttet å selge ut. Arbeidet med selvstendig notering av Polymers var kommet så langt at det nye selskapet hadde fått eget navn: Kerling og egen dato for notering: 8. Juni 2007. Næringsminister Dag Terje Andersen gav klare signaler om at en børsnotering var å foretrekke. Til tross for dette endte Hydro med å selge Polymers til det britiske selskapet INEOS i mai 2007 for 5,5 milliarder kroner. Beslutningen ble fattet med knappest mulig margin i et splittet Hydro styre. De tre representantene for de ansatte utgjorde sammen med styremedlem Grete Faremo mindretallet på fire, mens flertallet på fem valgte å følge innstillingen fra konsernsjef Eivind Reiten.¹⁷

Denne styre-avgjørelsen kan fortolkes som et uttrykk for sterk vilje til å følge «aksjonærverdi»-ideologien. Det kan synes som om det at notering som selvstendig selskap var på dagsorden, bidro til å presse fram et høyere bud fra den britiske kjøperen og at styreflertallet deretter følte seg forpliktet til å gjøre det valget som etter deres vurdering ga aksjonærene den største kort-siktige gevinsten og/eller minst risiko.

Skal man kunne bruke Yara-modellen med selvstendig børsnotering igjen, kommer man derfor ikke utenom tydeligere kommunikasjon og større evne til å påvirke aktørene i styret, hvor det første er en forutsetning for det andre. Den største eieren må gjøre det tydelig og klart at en slik – eller lignende – restruktureringsløsning som regel skal utredes og ofte vil foretrekkes med mindre det foreligger sterke argumenter mot. For å få til en slik prosess må staten utvikle større strategisk kapasitet.

Gjennom generalforsamlingen er staten i realiteten er med å peke ut «sine» styrerepresentanter. Flere av våre respondenter har imidlertid pekt på to klare begrensninger i statens evne til å styre gjennom styret. For det første er det vanskelig å finne styrerepresentanter med den rette kombinasjonen av egenskaper. Den ideelle styrerepresentant sett med statens øyne besitter så vel politisk forståelse og følsomhet som bedriftsøkonomisk relevant kompetanse.

Den andre svakheten flere av våre respondenter har pekt på, er at styrerepresentanter som måtte føle behov for å luften synspunkter og prøve ut tanker med selskapets største eier, ikke har noe sted å henvende seg. Hvis dette er en rettferdig beskrivelse av virkeligheten til styrerepresentanter som opplever at de har en særlig forpliktelse overfor største eier, og hvis denne erfaringen er generell, reiser den et interessant spørsmål om hvordan eierskapsavdelingen fungerer og bør fungere.

Skal man forsøke å endre denne strukturen, vil det bli vanskeligere å likebehandle alle aksjonærer og det vil være problematisk at styremedlemmene ikke er valgt av én enkelt eier.

Et statlig eierskapsenter med tilstrekkelig autonomi i forhold til sentralforvaltningen og demokratiet kunne i kraft av sin faglige tyngde og sine relasjoner rekruttere styremedlemmer. Slik ville staten kunne utvide utvalget av kvalifiserte styrerepresentanter og bygge legitime veier inn i styrene, og endelig: styremedlemmene ville ha noen å ringe til.

Selv om man skulle finne veier rundt problemer knyttet til å finne egnede styrerepresentanter, ligger det ytterligere et problem i strukturen. Flere av de store selskapene er langt på vei å betrakte som holding- og ikke driftsselskaper. Telenor for eksempel har en underskog av datterselskaper med egne styrever. Her ligger mye av den aktiviteten og beslutningsmakten staten, hvis den vil utvikle rollen som industrielt orientert eier, kan tenkes å være interessert i. Konsernmodellen kompliserer statlig eierstyring fordi det bringer et ekstra beslutningsnivå inn mellom eier og viktige strategiske avgjørelser.

Konkluderende bemerkninger

Eierskapsmeldingen har grovt sett gjort at det statlige industrielle eierskapet har tatt igjen det finansielle eierskapets forsprang med hensyn til erklærte ambisjoner, men fremdeles er det problemer. Med hensyn til toppleder-kompensasjon har den rødgrønne regjeringen lyktes med å fase ut opsjonsprogrammene og å sette et tak på hvor mye variabel lønn den enkelte kan hente ut. Lederlønnene har helt fram til det siste fortsatt å dra fra vanlige ansattes lønninger, men så lenge dagens politikk står ved lag er det så langt vi kan skjønnse satt en stopper for gigantiske utslag som de vi har sett i Hydro og Yara.

Når det gjelder andre tverrgående tema som miljøhensyn, etikk og anti-korrupsjon, er problemet eierskapsavdelingen står overfor knyttet til dens kapasitet. Avdelingen selv er ikke satt opp med egen kompetanse på disse feltene.

Denne artikkelen skrives vinteren 2009. Da er det naturlig å spørre om den pågående finanskrisen kan tenkes å ha en varig effekt på hvordan eierskapet utøves. En første observasjon kan være at det er en lang vei å gå. Det blir tydelig hvis man betrakter tilfellet DnBNOR. Denne banken – hvor staten eier 34 prosent – har de siste årene gjort seg bemerket med flere oppsiktsvekkende saker. Konsernsjefens lønns- og pensjonsvilkår skapte – selv uten opsjoner – en liten mediestorm da de ble kjent.

Sakskomplekset rundt DnB NOR illustrerer tydelig særpreget ved dagens eierskapsregime. Staten har, så vidt det har vært mulig å registrere i offentligheten, ikke reagert på noen av disse forholdene i sin rolle som eier. Som dominerende eier kunne man i flere av disse sakene ganske enkelt sagt: Slik vil vi ikke ha det. I stedet har man fulgt den indirekte veien som regulator og påtalemakt. Salget av statsobligasjoner i forkant av krisepakken blir etterforsket av politiet. Som eier har staten vært taus. Råsalget av strukturerte produkter har staten gjort til sitt anliggende ved at finansministeren har støttet bladet *Dine Penger* og Forbrukerrådets kamp mot denne virksomheten. I Terra-saken, der banken bidro til å finansiere Terras salg av svært risikable papirer til kraftkommuner, har staten forsøkt å gi de involverte kommunene en betinget økonomisk støtte. Men det forhold at DnB NOR krever morarente og truer med rettssak for å få de angjeldende kommunene til å respektere avtaler de mener seg lurt inn i, har ikke staten som eier noen mening om.

Vi står altså i den situasjonen at midt i en finanskrisen, der kommunenes evne til å produsere velferd og stimulere etterspørselen kan oppfattes som en del av «førstelinjeforsvaret», står staten indirekte bak trusler om søksmål mot kommuner som mener seg lurt inn i avtaler som bedre enn det meste annet symboliserer de finansialiserte formene for kapitalisme som ledet verdensøkonomien inn krisen i utgangspunktet. Slik blir logikken når sakskomplekset kanaliseres inn i en institusjonell struktur med vekt på forretningsdrift, spilleregler, klar hattepolitikk og armlengdes avstand.

Samtidig skal en ikke undervurdere finanskrisens potensial for å endre på tingenes tilstand. Kritikken av kortsiktige bonusregimer har flyttet seg fra den politiske randsonen og politisk økonomi og inn i «mainstream» politikk, økonomi og kommentatorvirksomhet. Det er nå blitt konvensjonell visdom å hevde at kortsiktige bonusordninger gir perverse insentiver og fungerer destabiliserende både for institusjonene og for økonomien som sådan.

På lengre sikt er det heller ikke umulig at synet på statens plass i økonomien og næringslivets fortrefelighet svekkes. Mange gjør det fortsatt, men rent intellektuelt må det fortone seg som stadig vanskeligere å hevde at

markeder alltid gir effektiv ressursallokering, at finansmarkedet er «effektivt», og at statlige inngrep utenom ved noen klare tilfeller av markeds-
svikt med nødvendighet fører til «dødvektstap» og andre velferdstap. Går det
slik blir noe av bakteppet for de siste 15 års utvikling av eierskapsregimet
revet bort. Slik sett lever vi i spennende tider.

NOTER

- 1) Artikkelen trekker store vekslere på Tranøy, B.S., E. Løken og B. Jordfald, *Krevende eierskap: statlig eierskap mellom finansiell styring og industrielle ambisjoner*, Fafo-rapport 2007:20, Fafo, Oslo 2007. Der ikke annet er oppgitt viser alle informanthenvisninger til intervjuer gjort for denne rapporten. Tranøy har også hatt stor glede av å jobbe sammen Øyvind Berge med et prosjekt om «corporate governance» i Norsk Hydro. Videre har Ketil Bråthen vært svært sjenerøs med å øse fra sitt pågående masterarbeid om avviklingen av opsjonsprogrammet i samme selskap. Endelig har Tranøy hatt glede av diskusjoner i, og økonomisk støtte fra, gruppen som arbeider med selskapsstyring på Fafo.
- 2) St.meld. nr. 13 (2006–2007), *Et aktivt og langsiktig eierskap*.
- 3) Soria Moria-erklæringen (2005), *Politisk plattform for regjeringen*.
- 4) Økonomikommentar, Ola Storeng, *Aftenposten* 25.05.07.
- 5) J. March og J.P. Olsen, *Rediscovering Institutions, The Organizational Basis of Politics*, The Free Press, New York 1989.
- 6) Gudmund Hernes, *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*, Universitetsforlaget, Bergen 1978.
- 7) For en grundig og kritisk gjennomgang av den selektive industristøtten se: Harald Espeli, *Industripolitikk på avveie. Motkonjunkturpolitikken og Norges Industriforbunds rolle 1975-1980*, Ad Notam Gyldendal, Oslo 1992.
- 8) T. Peters, T. og R.H Waterman, *In Search of Excellence*, Harper Collins, New York 1982.
- 9) N. Fligstein, *The architecture of markets*, Princeton University Press, Princeton, N.J. 2001.
- 10) Lazonick og O'Sullivan 2000, op cit.
- 11) John Coffee, «A Theory of Corporate Scandals: Why the USA and Europe differ» *Oxford Review of Economic Policy*, bd. 21, nr. 2, 2005, s. 198–211.
- 12) Randall A. Heron og Erik Lie, «Does backdating explain the stock price pattern around executive stock option grants?», *Journal of Financial Economics* bd. 83, 2007, s. 271–295.
- 13) Ketil Bråthen, *Avviklingen av opsjonsprogrammet i Norsk Hydro. En analyse av prosessen*. Utkast til Masteroppgave i Statsvitenskap, Universitet i Oslo, 2009.
- 14) *Aftenposten Morgen* 26.07.2007, s. 24.
- 15) Tore Nilssen, «Opsjoner til bedriftsledere – har vi noe valg?», *Søkelys på arbeidslivet*, bd. 24, 2007, f.n. 11, s. 313.
- 16) Det er symptomatisk for eierskapspolitikken orientering mot det symbolske at staten engasjerte seg og talte styrene midt i mot i akkurat spørsmålet om navnevalg, mens den stort sett lot de to styrene få det som de ville i andre, langt viktigere spørsmål.

Einar Braathen

DEN RØDGRØNNE KOMMUNEN **Trondheimsmodellens forutsetninger, bragder og** **begrensninger¹**

INNLEDNING

Ved kommunevalget 2003 ble grunnlaget skapt for det som seinere ble kalt Trondheimsmodellen. Valget innevarslet et avgjørende vendepunkt ikke bare for Trondheim, men også for rikspolitikken. Etter at Trondheim hadde vært et utstillingsvindu for høyresidas privatiseringspolitikk i fjorten år, vant venstresida et stort flertall og inngikk et samarbeid om å gjennomføre et radikalt program for fireårsperioden. Dette begeistret svært mange, fra APs høyrefløy til RV.

Dagen etter at de rødgrønnes valgseier var et faktum i 2005, erklærte Jens Stoltenberg: «Trondheim er vår inspirasjon. Trondheim har vist oss at Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti kan samarbeide effektivt for å styrke den offentlige skolen, eldreomsorgen og andre fellesløsninger».² Redaktøren for den svenske sosialistavisa *Flamman* skrev en bok han kalte *Trondheimsmodellen* «Trondheim er en av grunnene til at Norge befinner seg et annet sted i dag».³ Det var etter Trondheimsmodellen norske LO startet Den lange valgkampen i 2005. Resultatet ble en 'ekstrem forvandling' av Arbeiderpartiet (til venstre), en valgseier for de rødgrønne og en Soria Moria-erklæring som uten tvil er den mest radikale i Europa. Vendepunktet i Trondheim er derfor et mønster for hvordan venstresiden igjen kan bli en drivkraft i samfunnsutviklingen».⁴

Denne artikkelen nærmer seg Trondheimsmodellen på en mer kritisk og analytisk måte. Mens bragdene fortjener å bli fremhevet, bør forutsetningene også belyses. En kan hente inspirasjon fra Trondheim nettopp når en kjenner bedre de særskilte historiske, sosiologiske og politisk-ideologiske betingelsene som var til stede. Dessuten er det ikke sikkert at alle sider ved modellen er politisk ønskelig. Blant annet fører de rødgrønne videre høyresidas styringsfilosofi på flere områder, og radikaliseringen av Arbeiderpartiet er ikke dyptgående. Artikkelen ser også på begrensningene ved styret i Trondheim, noe for eksempel Etzler's inspirerende bok ikke gjør. Det er derfor verdt å notere seg den enorme framgangen til Arbeiderpartiet i 2007, til dels på bekostning av Sosialistisk Venstreparti, som tabellen under viser.⁵ Erfaringene fra Trondheim reiser noen politisk prinsipielle spørsmål: Har kreftene til venstre for AP tapt terreng fordi de ikke har maktet å vise fram en alternativ

og mer radikal styringsfilosofi, et program som kan bli mer populært enn AP sitt fordi det viser en bedre måte å forsvare velferdsstaten på?

Tabell 1: Kommunevalg i Trondheim. Partiers og blokkers prosentandel.⁶

År	RV	DG	SV	AP	Venstre	Sentrum	Høyre	Valgdeltakelse
2007	3,4	2,0	8,2	43,9	57,7	11,7	30,6	60,9
2003	2,6	1,5	18,0	30,9	53,0	14,2	32,9	55,3
1999	3,9	1,6	9,4	28,5	43,4	13,3	43,2	59,2
1995	3,1	1,6	6,2	24,5	35,4	16,9	47,4	60,2
1971			11,1	46,1	60,2	20,8	21,9	67,8

TRONDHEIMS FORUTSETNINGER

«Municipalsosialisme» og fagopposisjon

Fag- og arbeiderforeningene i de større norske byene stilte fra 1890-årene opp egne kommunevalgprogram med krav til partiene om nødsarbeid, arbeidsformidlingskontor, oppføring av arbeiderboliger, gratis skolemateriell i folkeskolen, fri legehjelp, kommunal sporvei, og kommunale pleiehjem for foreldreløse og forsømte. «Det var denne typen krav som fikk navnet municipalsosialisme. Den samlet arbeiderne, den splittet Venstre, den utfordret Høyre».⁷

Fagbevegelsen i Trondheim var en av drivkreftene i denne «kommunaliseringsprosessen i norske byer 1880-1920».⁸ Siden «Fagoppositionen av 1911» har den trønderske fagbevegelsen tilhørt venstresida i LO. Fra midten av 1990-tallet har Trondheim LO styrket denne tradisjonen ved å avholde den årlige Trondheimskonferansen for radikale fagforeningsfolk fra hele landet. Selv om LO og sosialdemokratiet lenger sør i Norge har dels vaklet i EU-spørsmålet, dels vist entusiasme for norsk medlemskap, har EU-motstanden i Trøndelags arbeiderbevegelse vært bastant. Den har vært en ledende kraft i en rødgrønn nei-til-EU allianse.

Kommunen og velferdsstaten

Fra 1945 til 1960 kom en ny periode der kommunene styrt av arbeiderbevegelsens partier spilte rollen som sosialreformatorer, som initiativtakere for nye velferdsordninger. Disse ordningene ble seinere almenngjort av staten. Historikeren Tore Grønlie kaller dette fenomenet for «velferdskommunen», som han mener er underkjent i studiet av velferdsstatens fremvekst.⁹

Den norske velferdsstaten er basert på offentlig ansatte som leverer allment tilgjengelige tjenester. Offentlig tjenesteproduksjons andel av bruttonasjonalproduktet (BNP) varierte mellom 19,2 og 22,5 prosent i årene 1999-2005.¹⁰ Kommunene utgjør ekene i velferdshjulet, med krybbe-til-grav an-

svar for innbyggerne.¹¹ Kommunenes andel av Norges offentlige utgifter var på rundt 60 prosent. For Trondheim utgjorde i 2002 mor/barn og annen primærhelsetjeneste fire prosent av kommunenes utgifter; barnehager åtte prosent; grunnskolen 23 prosent, og eldreomsorg og annen sosial støtte 25 prosent.¹² Kommunen er fundamentet i velferdsstaten. Folk flest ønsker ikke bare å forsvare velferdsstaten, de ønsker å utvide den. Kunne Trondheim igjen innta pionérrollen som en velferdskommune? Ikke uten en viss dialektisk omvei, viste det seg.

1989-2003; Trondheims høyreradikale eksperiment

I 1989 ble den omgjengelige forretningsmannen Marvin Wiseth valgt til ordfører i Trondheim, etter at den partipolitisk uavhengige Bylista vedtok å støtte Høyre i stedet for AP i ordførervalget. AP-styret hadde skapt misnøye blant annet ved å nedlegge trikken. Mens Wiseth spilte rollen som byfader og sikret flertall for de borgerlige partiene i de påfølgende valgene, overlot han dag-til-dag politikken til yngre nyliberale brushoder. En av dem var Børge Brende, som seinere steg til topps i partiet på landsbasis. En annen var Anne Kathrine Slungård, som etterfulgte Wiseth som ordfører i 1997.

De gikk først løs på eldreomsorgen. Fire prosent av byens befolkning var eldre enn 80, og stadig flere eldre trengte permanent omsorg. Gjennom å sette eldreomsorgen ut på anbud ønsket de å vise at tjenestene kunne bli både bedre og billigere. Deres strategiske mål var å stimulere og øke den private tjenestesektoren. For dem var den store andelen offentlig ansatte et uttrykk for dekadanse. Omtrent 15 prosent av byens arbeidsstyrke jobbet i kommunen. Hvis en la til de som jobbet i statlig lokaladministrasjon, i offentlige sykehus, i offentlige videregående skoler og i landets nest største universitet, var nesten 50 prosent av byens arbeidsstyrke ansatt i offentlig sektor.¹³ Det nye konservative lederskapet ønsket å se en større og vibrerende privat sektor, samtidig som de ønsket å tilby byens borgere mer valgfrihet ved å fostre konkurrerende tjenesteytere.

Etter å ha satt bestemor ut på anbud, gikk Slungård og hennes kolleger løs på noen av de større tekniske etatene i kommunen: Parkeringsanlegg, renovasjon, kommunale bygg og eiendommer, vaktmester- og vedlikeholdstjenester. Disse ble skilt ut og drevet av nye aksjeselskaper, og de ble tvunget til å operere under markedsliknende betingelser. Eiendoms- og vedlikeholdsselskapene skulle utføre bestillinger fra «oppdragsgiver» (kommuneledelsen). Renholdsverket ble konkurranseutsatt – det mistet den vestlige delen av byen til en privat utfordrer. Sist men ikke minst, Slungård-administrasjonen begynte å selge unna kommunale selskaper: buss-selskapet, kinoene, og elektrisitetsverket. Trondheim ble på denne måten norsk utstillingsvindu for nyliberal New Public Management bestående av bestiller/utfører-modell, A/S-ifisering, konkurranse- utsetting og privatisering.

De venstreradikale kreftene i kommunestyret gikk selvsagt imot disse tiltakene fra starten av. Det samme gjorde kommunearbeiderne som fryktet for jobbene sine. Student- og miljøgrupper mobiliserte mot privatisering av kollektivtransporten. Arbeiderpartiet, derimot, forholdt seg vag og passiv. Høyre fikk gjennomført politikken sin. Det første vendepunktet kom kanskje i 1998, da boligokkupantene i den anarkistiske enklaven Svartlamoen mobiliserte mot det kommunale eiendomsselskapets planer om å «rydde opp» i boligene deres. De ble støttet av kulturarbeiderne i byen, satte preg på 1.mai-demonstrasjonene og fikk støtte fra Trondheims fagbevegelse. Høyre måtte gjøre retrett.

Et stemningsskiftes politiske sosiologi

Med dereguleringen av kraftmarkedet i Norge på 1990-tallet gikk kraftprisene i været, og kommuner som eide kraftselskap ble fristet til å gi etter for tilbud om å selge til mer kapitalsterke aktører. Trondheim Kommune solgte elverket sitt i 2001. Pengene ble satt inn på det såkalte «kraftfondet», som gjennom finansinvesteringer skulle gi årlige avkastninger til kommunen. I første omgang rammet dette byens gjenværende kraftkrevende industri representert ved Ila Lilleby Smelteverk. Smelteverket ble på 1990-tallet skvist mellom økende kraftutgifter og svingninger på eksportmarkedet. I 1999 ble smelteverket reddet ut av en knipe ved at kommunen satte ned prisen på strømmen som ble levert til smelteverket. Da det samme behovet meldte seg i 2002, var det imidlertid ingenting kommunen kunne gjøre. Det borgerlige flertallet i kommunestyret hadde solgt el-verket, og de nye eierne hadde ingen grunn til å subsidiere Ila Lilleby. Smelteverket ble nedlagt.

Mens smelteverksarbeiderne tapte arbeidsplassene, vant de opinionen. 80 prosent av byens befolkning støttet kravet om at el-verket måtte bli rekommunalisert. Folk flest, også ansatte i privat sektor, så at privatisering og ny-liberalisme truet arbeidsplassene og velferden. Kommunevalgene i 2003 nærmet seg, og scenen var satt for en kraftig motoffensiv fra den lokale fagbevegelsens side.

Trondheim LO hadde lenge utgjort en radikal venstre kraft i norsk fagbevegelse. Også AP i Trondheim og Sør-Trøndelag tilhørte venstresida i sitt parti, med markant EU-motstand og Trond Giske som flaggbærer. Etter nedleggingen av Ila Lilleby Smelteverk ble fagforeningslederen herfra, RVeren Arne Byrkjeflot, valgt til leder av Trondheim LO. Det hadde skjedd et stemningsskifte i byen. Også AP var klar til å mobilisere for radikale alternativer til Høyres politikk.

I Trondheim organiserte LO 25 000 mennesker. LO lokalt hadde godt samarbeid med lærernes fagforening. Mer enn 30 000 personer, eller 40 prosent av den voksne befolkningen, var følgelig medlemmer av progressive fagforeninger. Imidlertid fikk fagforeningslederne seg en sterk vekker etter

kommunevalgene i 1999, da en meningsmåling viste at 30 prosent av byens LO-medlemmer hadde stemt på Fremskrittspartiet, Høyres viktigste støtte i kommunestyret. LO-lederne forstod at de måtte legge mer arbeid i ideologisk og politisk mobilisering blant medlemmene. Ved Stortingsvalget i 2001 fikk Arbeiderpartiet sin laveste oppslutning siden den andre verdenskrigen, både nasjonalt (24 prosent) og i Trondheim (28 prosent). Samtidig gjorde SV sitt beste valg noensinne: 14 prosent nasjonalt og 18 prosent i Trondheim. I 2001 fikk Norge sterke avleggere av den verdensomspennende sosiale bevegelsen mot den nyliberale «globaliseringen», bl.a. ATTAC. Slike tegn i tiden overbeviste store deler av det sosialdemokratiske tillitsmannssjiktet, både i fagbevegelsen og i Arbeiderpartiet, om at bare samarbeid til venstre og et klart alternativ til markedsliberalismen kunne redde sosialdemokratiet i Norge.¹⁴

2003: Fagbevegelsens nyskapende initiativ

Trondheim LO kom med initiativer som utnyttet stemningsskiftet – ga det politisk retning og uttrykk. Ved inngangen til 2003 hadde Trondheim LO startet en prosess som i ettertid framstår som en avgjørende nyskaping for norsk venstreside.¹⁵

- LOs foreninger, pluss Utdanningsforbundet, inviterte sine medlemmer til å si sin mening: Hva er de viktigste politiske sakene? Hvilke krav skal fagbevegelsen stille til de politiske partiene før valgene?
- På grunnlag av svarene fra klubber og fagforeninger lagde Trondheim LO sin egen politiske plattform for valgkampen. Ut i fra plattformen formulerte de 19 konkrete krav og spørsmål til partiene.
- Spørsmålene ble sendt til alle de politiske partiene, små og store, med beskjed om at Trondheim LO var villig til å «drive kampanje for de partiene som støtter våre krav». Dette skapte en god effekt internt i partiene, men la et spesielt trykk på AP. Trondheim LO fikk svar fra alle partiene. Deretter organiserte LO et offentlig møte for å få mer utdypende og klargjørende svar fra partiene.
- To uker før kommunevalget konkluderte Trondheim LO sin analyse: det var et realistisk flertall for 17 av LOs 19 krav. Fem partier støttet 17 eller flere av kravene: AP, SV, RV, MDG og NKP. Trondheim anbefalte derfor velgerne å stemme på et av disse partiene. Samtidig ga de 50/50 støtte til Senterpartiet, som hadde støttet ni av kravene. De øvrige partiene støttet få eller ingen av kravene, og LO gjorde sitt beste for å blottstille disse partienes arbeiderfiendtlige politikk.
- LOs plassering av de politiske partiene fikk et profesjonelt grafisk uttrykk i en brosjyre som ble trykt i 25.000 eksemplarer og utdelt på alle arbeidsplassene. Også en stor del av byens husstander fikk brosjyren.
- Lederne for Trondheim LO fikk god adgang til de lokale massemediene, særlig NRKs lokalsendinger og byens eneste lokalavis, konservative

Adresseavisen. Høyresida beskyldte partiene støttet av Trondheim LO for å bli manipulert av kommunister og andre motstandere av modernisering, og at de ville la fagbevegelsen overta byen. Dette ble det friske debatt av.

Ifølge mange observatører vant LO leder Byrkjeflot og hans kamerater debatten i mediene. Fremfor alt skapte de interesse og debatt på arbeidsplassene.

Resultatet var at partiene som støttet LOs krav fikk mer enn 60 prosent av stemmene og 56 av 86 seter i bystyret. De tre arbeiderklassepartiene fikk 51,5 prosent av stemmene – AP 30,9, SV 18 prosent og RV 2,6 prosent. Ifølge valgdagsmålingene støttet 70 prosent av fagforeningsmedlemmene disse venstrepartiene, mot 54 prosent ved forrige kommunevalg.

Venstrepartiene gir LO-kampanjen en stor del av æren for valgseieren. LO førte en effektiv kampanje og bidro til mer ideologiske og polariserte diskusjoner. SVs representanter framholder at LOs viktigste bidrag var å bevege AP nærmere SVs program mot privatisering. De hevder videre at SV og de mindre partiene – RV og Miljøpartiet De Grønne – klarte å mobilisere de yngre velgerne. Disse tre partiene presenterte før valget en felles ordførerkandidat (SVs Knut Fagerbakke) og fremsto på en grønn plattform med et radikalt særpreget i forhold til AP.

Etter valgene, men før fordeling av poster i kommunen, ble fire partier enig om å stille en representant hver for å skrive et program for det nye flertallet i kommunen. De fire partiene var AP, SV, RV og MDG. Tre av fire i denne komiteen var fagforeningsledere, inklusive Byrkjeflot som representerte RV. Det var ingen overraskelse at programmet bakte inn 17 av kravene til Trondheim LO. Deretter ble SP invitert inn – de aksepterte programmet og sluttet seg til flertallskoalisjonen. AP ønsket i tillegg til SP å invitere inn KrF, men her satte SV foten ned. Deretter ble vervene fordelt. Bystyret valgte Aps 1.kandidat, Rita Otervik til ny ordfører. SVs Knut Fagerbakke ble varaordfører.

Hjemmesidene til Fagforbundet i Trondheim feiret med følgende velkomsthilsen: «First we take Trondheim. Then we take the whole country». Og tilføyde: «Vi venter nå på resultater fra det nye bystyret».

BRAGDENE 2003–2007

Trondheim LO har overvåket nøye prestasjonene til det nye bystyreflertallet. LO publiserte en midtveisvurdering i 2005 så vel som en fireårsvurdering foran valget i 2007. Konklusjonene er at «en ny kurs er definitivt blitt satt for Trondheim», men LO fremhever at ikke alle løftene er gjennomført. Andre informasjonskilder understøtter dette.¹⁶ Resultatene etter fire år kan plasseres i fire kategorier:

- 1) Gjenreisning av kommunale tjenester – «rekommunalisering»

- 2) Storstilt investering i den offentlige skolen
- 3) Ekspandering av tjenester til de som trenger det mest – sosial solidaritet
- 4) Kommunen som en god arbeidsplass – de ansattes aktive medvirkning

Gjenreisning av kommunale tjenester – rekommunalisering

Det nye bystyret beordret en umiddelbar stopp for alle planer om privatisering. Samtidig har en prosess startet med å rekommunalisere privatiserte virksomheter, i pakt med programmet de seirende partiene ble enig om høsten 2003:

- Kinoene vill forbli kommunalt eid. Forhandlinger for å bringe buss selskapet tilbake til kommunalt eie ble startet. Initiativer ble tatt sammen med fylkeskommunen for å gjenvinne kontrollen over kraftselskapet, oppmuntret av Soria-Moria erklæringen sentralt oktober 2005.
- De to private selskapene involvert i eldreomsorg fikk ikke sine kontrakter fornyet da de løp ut i 2006. Det samme gjaldt firmaet som var inne i henting og handtering av avfall.
- Eiendoms- og vedlikeholdsselskapene er blitt avviklet som aksjeselskap og tilbakeført som kommunale etater. Det ble foretatt en kritisk gjennomgang av kvasimarkedet som er etablert mellom kommunale enheter i form av bestiller/utfører-systemet.
- Deltakere i kommunale anbud og mottakere av kommunale subsidier, slik som private barnehager, avkreves kollektive lønns- og pensjonsavtaler.

Selv om AP i Trondheim er skeptisk til konseptet «rekommunalisering» og foretrekker en pragmatisk tilnærming til hvordan kommunalt eide enheter skal organiseres, noe gjør at de i mange tilfeller forsvarer AS-modellen og konkurranseutsetting, framstår de som sterke forsvarere av offentlig eierskap.

Storstilt investering i den offentlige skolen

Mens Bondevik II-regjeringa åpnet for privatskoler i stort omfang på det videregående trinnet, forvaltet av fylkeskommunen, så var grunnskolen (1. til 10.klasse) fortsatt 98 prosent offentlig/kommunalt eid. Men også antallet private grunnskoler hadde økt foruroligende de siste årene. Noe av årsaken var den synkende kvaliteten på offentlige skoler. Skolebygninger var ikke forsvarlig vedlikeholdt, innemiljø (lys og luft) holdt ikke nasjonale minstandarder, PC-tilbudet og annet utstyr var ikke godt nok, og bruken av lærertimer pr elev var redusert. De kommunale barnehagene klarte ikke å dekke etterspørselen, så private aktører var på full fart inn også her.

For å motvirke denne utviklingen sørget de rødgrønne for:

- En kraftig oppgradering av skolebygningene. I 2004 og 2005 økte bevilgningene til skolerehabilitering med hhv 200 og 50 millioner NOK. Samlet sett ble én milliard kroner investert i budsjettårene 2004-2007, det vil si én million kroner hver dag. Ingen annen kommune i landet kunne oppvise maken. Samtidig ble vaktmestere igjen ansatt på hver skole.
- Posten for driftsutgifter for skolene ble økt med 30 millioner NOK, samtidig som det var en viss økning forbruket av lærertimer. Tilbud om gratis leirskole, svømmeundervisning og andre støttetiltak ble sikret. De kommunale musikkskolene, bibliotekene og andre kulturtiltak rettet ikke bare mot barn og ungdom men hele befolkningen fikk betydelig økte ressurser.
- En mer sosialt rettferdig modell for fordeling av midler mellom skolene ble innført. Pengene skulle ikke bare «følge eleven». Skolens størrelse, sosiale forhold (f.eks antallet innvandrerbarn) og behov for spesialpedagogiske tiltak ble tatt med i betraktningen..

I tillegg bestemte bystyret seg for å oppnå full barnehagedekning i løpet av de neste fire årene. Fra 2004 og framover ble 1700 nye barnehageplasser bygd. Mens bare én kommunal barnehage ble bygd i de 14 årene med Høyre-styre, ble 25 bygd i perioden 2003-7. Trondheim bygde i 2006 dobbelt så mange skapte barnehageplasser som borgerlig-styrte Bergen. Økt tilbud, sammen med nye makssatser for barnehagene bestemt av Stortinget, skapte økt etterspørsel. Likevel fikk alle på venteliste i Trondheim plass i løpet 2006. «Lær av Trondheim!» oppfordret en av de største regionavisene på annen kant av landet før kommunevalget i 2007.¹⁷

Ekspandering av tjenester til de som trenger det mest – sosial solidaritet

Eldreomsorgen fikk en viss opptrapping. 108 nye plasser var skapt på kommunale sykehjem, og alle på sykehjemmene fikk eget rom. I tillegg ble gratis sikkerhetsalarm installert hos alle eldre som ønsket det.

Fem prosent av befolkningen mellom 20 og 66 i Norge mottok kommunal sosialstønad.¹⁸ Selv om regjeringen setter opp anbefalte satser for sosialstønad, er det kommunestyrene rundt om som bestemmer størrelsen. Der dominerer den allmenne arbeidslinja i norsk politikk og understøtter sosial-konservative holdninger om at sosialstønad stimulerer folk til dovenskap.¹⁹ I 2005 hadde 36 prosent av kommunene lavere satser enn de nasjonalt anbefalte. Bare en av fire kommuner hadde de siste 10 årene økt satsene utover prisstigningen.²⁰ Inntil 2003 tilhørte Trondheim kommune denne konservative kategorien. For å få byen opp på det nasjonalt anbefalte nivået hadde Trondheim LO krevd 50 prosent økning av sosialstønadssatsen. Det nye bystyret sluttet seg til målsettingen, og Trondheim nådde dette målet i

2007. I tillegg bygde byen 200 nye kommunale leiligheter, som ble leid ut til under markedspris til sosialstønadsmottakere og andre.

Antallet innvandrere og asylsøkere hadde økt sterkt de siste 15 årene. I 2004 hadde 4,7 prosent av befolkningen i Trondheim ikke-vestlig bakgrunn. Den nye kommuneledelsen, særlig varaordføreren fra SV, kom med sterk offentlig kritikk av regjeringens behandling av de såkalte «ureturnerbare» asylsøkerne. Staten tok fra dem retten til underhold og bolig, mens Trondheim Kommune garanterte at alle «ureturnerbare» ville bli hjulpet – også hvis de flyttet til byen fra andre kommuner. Byen gjeninnførte gratis norskundervisning for alle innvandrere og asylsøkere. Spesielle tiltak har blitt gjennomført for å inkludere barna deres i de kommunale barnehagene. 80 prosent av innvandrerbarna gikk i barnehage i 2005, mot rundt 30 prosent tre år tidligere.

Til glede for den tredelen av befolkningen som ikke har egen bil i husholdningen, ble bussprisene ti prosent billigere etter at kommunen økte subsidiene. Videre ekspansjon av kollektivtrafikken støtte imidlertid mot manglende uvilje fra regjeringa sentralt og AP lokalt til å øke den offentlige støtten. Byen er fremst i landet når det gjelder utvikling av alternativ fornybar energi.

Kommunen som en god arbeidsplass – de ansattes aktive medvirkning

10. juni 2004 underskrev Trondheims ordfører Rita Ottervik (AP) og Fagforbundets leder Jan Davidsen en avtale. Den skulle sørge for at kommunens ansatte var aktivt involvert i endringer og utvikling med mål om «å forbedre og modernisere omfanget av tjenester uten konkurranseutsetting eller privatisering». For Davidsen var dette et nasjonalt gjennombrudd i forsøket på å etablere «modellkommuner» som motsatte seg nyliberalistiske påfunn. Avtalen lagde da også storpolitiske bølger. Foran stortingsvalget brukte Høyre avtalen i Trondheim som et skremmebilde på hva et rødgrønt flertall nasjonalt ville medføre – nemlig økt makt til fagforeningspampene. «Se hvordan AP lar fagforeningene, ikke folket, styre byen. Brukernes og innbyggernes interesser blir satt til side, særlig når det gjelder friheten til å velge».²¹

Lokalt fikk avtalen en mer prosaisk betydning. Politisk ledelse, administrativ ledelse og 26 organisasjoner – hvorav kun 5 var LO-foreninger – startet et trepartssamarbeid. En styringskomité på 9 medlemmer, ledet av varaordføreren, startet arbeidet høsten 2004. Møter ble holdt på hver tjenesteplass i kommunen der de ansatte ble invitert til å komme med forslag til forbedringer av arbeidsplassen og tjenestene som ble ytt. Forslagene ble brakt videre av den tillitsvalgte til en idésamling for hele kommunen. 25 ideer ble satt på listen over gode forslag som skulle utredes. Forslagene strakte seg fra jobbotasjon til døgnåpne barnehager, fra mer koordinert forvaltning av alle

grøntområdene i byen til tettere samarbeid mellom brannvesen og vannverk. En arbeidsgruppe skulle jobbe videre med hvert forslag, hver med en utviklingsrådgiver rekruttert blant de ansatte. Imidlertid ble prosessen forsinket pga uenighet om hvem som skulle stå for opplæringen av de ansatte – kommuneledelsen ønsket at eksterne konsulenter skulle forestå dette.

BEGRENSNINGENE: KONSERVATISMEN I EGNE REKKER

Et bystyreflertall med intensjoner om radikale endringer møter på hindringer både fra nasjonalt og lokalt hold. Mange av dem kommer innenfra, fra politikere (særlig i AP) og byråkrater som fortsetter å tenke i de samme nyliberale banene som kom på moten på 1980- og 90-tallet. To forhold skal trekkes fram:

- de rødgrønnes nasjonale budsjettpolitikk,
- den lokale styringsfilosofien

De rødgrønnes nasjonale budsjettpolitikk

Stoltenberg II-regjeringa har ført en konservativ budsjettpolitikk i den forstand at det offentlige forbruket ikke har økt på bekostning av det private. Sentrum/venstre-regjeringa økte overføringene noe for 2006 og 2007, men ikke utover å dekke barnehagesatsinga og noe av gjelden kommunene opparbeidet under Bondevik II-regjeringa. En regner med at 44 prosent av kommunenes velferdsytelser dekkes av overføringer via statsbudsjettet. Kommuneøkonomien har først og fremst blitt reddet av økte skatteinntekter på grunn av veksten i fastlandsøkonomien.

Men situasjonen for Trondheim Kommune var ved inngangen til valgåret 2009 prekær. De rødgrønnes vedtatte statsbudsjett for 2009 ga langt ifra overføringer som kunne opprettholde tjenestetilbudet i kommune-Norge. Utgiftsøkningene som følge av de siste nasjonale lønnsoppgjørene har ikke blitt kompensert. Den rødgrønne regjeringa har på langt nær fullfinansiert investeringene og driftsutgiftene til barnehagene, slik de lovet å gjøre. Konsekvensene er at Trondheim Kommune i 2009 må operere med 1.3 prosent kutt i forhold til 2008. Alle enhetene må skjære ned på sine driftsutgifter.²²

Den lokale styringsfilosofien

Hvis det politiske hovedprosjektet har vært å gjenreise den offentlige tjenestesektoren, så har konservativ tenkemåte undergravd dette prosjektet på tre måter: (i) Forkjærighet for «bestiller/utfører» («principal/agent») modellen og andre ingredienser i den bedriftsøkonomiske filosofien rundt «modernisert forvaltning» (New Public Management,); (ii) motstand mot å «dekommodifisere», dvs. å avskaffe varekarakteren til tjenester ved å gjøre dem gratis og eliminere egenandeler; (iii) motstand mot direkte deltakelse fra medborgerne i viktige beslutninger.

Oppheng i bestiller/utfører modellen og andre ingredienser i New Public Management

Mens ledende AP-politikere og kommunebyråkrater godt kan tenke seg å sitte i styret for selskap og beholde strategisk kontroll gjennom offentlig eierskap, er de ikke klare for å rydde vekk kvasimarkeder og kapitalistiske arbeidsgivermetoder. Disse blir sett på som nyttige redskaper for en «modernisert forvaltning». Bestiller/utfører modellen betyr at administrative ledere spesifiserer bestillinger, og kommunale enheter må svare med å forelegge budsjett for utføringen. Mener de administrative lederne at den kommunale enheten vil utføre oppdraget over markedspris, foreslår de gjerne konkurranseutsetting (offentlig anbudsrunde). For at den kommunale enheten skal kunne delta i anbudet, må den være organisert og føre regnskaper som et AS. I visse tilfeller er det private konkurrenter som vinner anbudet, og tjenesten blir «outsourcet». Dette opphenget i New Public Management-modellen leder til arbeidsgiverholdninger i konflikt med de ansattes interesser.

De rødgrønne har i visse tilfelle gjennomført konkurranseutsetting, som f.eks. av IT-tjenester og to dagsentre for eldre. Mens de radikale kreftene innen den rødgrønne alliansen i Trondheim klarte å fase ut outsourcingen innen renovasjon, har de ikke lyktes i å rekommunalisere renholdsverket. Det er fortsatt organisert som et AS, og det ble i 2006 beordret av kommunaledelsen å kutte kostnader med 13 prosent innen tre år for å komme ned i gjennomsnittlig markedspris for sine tjenester. I realiteten betydde dette et lønnsnedslag. Denne beslutningen er basert på anbefalinger fra et multinasjonalt konsulentfirma. Den 12. juni 2008 streiket de ansatte ved Renholdsverket mot at de ikke ble tilbakeført til kommunen, og først i februar 2009 fikk de i havn en tilfredsstillende lokal lønnsavtale.

Busselskapet Team Trafikk (TT) var i kommunalt eie fram til 2002, da det ble datterselskap av Nettbuss, som igjen er eid av NSB. De rødgrønne i Trondheim lovet å kjøpe tilbake selskapet. De har også flertall i fylkeskommunen. Høsten 2008 satte imidlertid Nettbuss (dvs. statseide NSB) foten ned for å selge TT til fylkeskommunen. Et enda verre tilbakeslag var det at fylkestinget vedtok at busstransporten i Trondheim måtte legges ut på anbud for å motta offentlig driftsstøtte. Medlemmene av Buss- og Sporveisbetjeningens Forening i Trondheim streiket 12., 16. og 17. juni 2008 mot dette vedtaket. De besluttet å streike ved hvert eneste fylkestingsmøte framover inntil anbudsvedtaket var trukket tilbake.²³

Uvilje til «dekommodifisering»

Ifølge et klassisk arbeid av Gösta Esping-Andersen var hemmeligheten bak populariteten og bærekraften til den skandinaviske velferdsstaten at den tilfredsstilte folks behov ved på visse områder å erstatte markedet med offent-

lige goder.²⁴ Dette kalles «decommodification» på engelsk, av «commodity» (vare). Å dekommodifisere betyr med andre ord å avskaffe den kapitalistiske varekarakteren til eiendommer og tjenester – offentlige eiendommer skal ikke drives med overskudd, og tjenester skal være gratis ved å f.eks eliminere egenandeler. Slik dekommodifisering er en grunnpillars i velferdsstaten, og som prosess foregår den steg-for-steg, i takt med nye reformkrav fra folket og økt finansiell og organisatorisk kapasitet i offentlig sektor. Norsk offentlig sektor har i dag uten tvil denne kapasiteten – den kan utvide rekken av offentlig og gratis produserte tjenester, og den kan utvide omfanget av profittfri eiendomsforvaltning til fordel for fellesskapets beste. I Trondheim er det grunnlag for dette både i opinionen og i det rødgrønne flertallets programmer. Men igjen står viktige politikere og byråkrater i veien. De motsatte seg Trondheim LOs krav om å dekommodifisere arealbruken i kommunen, særlig arealene regulert for næringsvirksomhet. LO ønsket å forhindre at tomtspekulanter kjøper opp viktige næringsarealer. Fagbevegelsen krevde at de ansatte måtte ha vetorett i endring av et selskaps arealbruk og at bedrifter som nedla virksomhet ble ilagt 10-års frys på å endre arealbruken f.eks fra industriproduksjon til kjøpesenter.

Et annet område som er modent for dekommodifisering er kollektivtransporten. Miljøpolitiske og samfunnsøkonomiske hensyn taler sterkt for at det offentlige transportnettet blir gratis, gjerne i form av en langsiktig plan for nedsetting av bussprisene og økte bompenger for privat transport. SV og De Grønne heller i denne retningen. Igjen er AP lokalt imot. Denne saken sto det sterk strid om foran kommunevalget i 2007. Tilhengerne av radikal omforming av persontransportmarkedet må sette sin lit til at det kommer øremerkede midler til økt kollektivtrafikk fra regjeringens side.

Motstand mot deltakerdemokrati

Det norske sosialdemokratiet var en pionér i europeisk sammenheng på 1960- og 70 tallet når det gjaldt demokrati på arbeidsplassen. Norsk lovgivning fra 1970-tallet for areal- og annen lokal planlegging vektlegger aktiv medvirkning fra folkets side. Likevel har Norge sakkert akterut i forhold til demokratidiskusjonen i Europa og i verden.²⁵ Det er internasjonalt en økende forståelse for at moderne samfunn, med stort sosiokulturelt mangfold og interessekonflikter på kryss og tvers, må utvikle nye demokratiske beslutningsformer. Demokratiet i samfunn med stor etnisk og klassemessig homogenitet, og med lav yrkesdeltakelse blant kvinner, kunne muligens bygges opp med hierarkisk representasjon. En håndfull folkevalgte menn kunne styre med fast hånd mellom hvert valg. Dette er neppe tilfredsstillende i det 21. århundre, og det er det nye venstre som har kjempet fram ulike former for mer deltakende.²⁶ I Norge burde denne rollen ha blitt spilt av SV, men det er påfallende hvor kort både SV og den rødgrønne alliansen har kommet i dette spørsmålet. Behandlingen av forslag om «deltakende budsjett-

tering» er symptomatisk. Dette går ut på å ta befolkningen direkte med på råd om hva kommunen bør prioritere når det gjelder ressursbruk og investeringer. Et innbyggerinitiativ i Oslo om å gjøre forsøk med deltakende budsjettering i noen bydeler ble nedstemt i av høyresida og AP i Oslo Bystyre.²⁷ SV har hatt deltakende budsjettering på programmet siden 2005, men har ikke reist forslag om dette i noen norsk kommune.²⁸ Heller ikke i Trondheim.

Trondheim Kommune har som nevnt inngått avtale om økt medvirkning fra de ansattes side om bedre tjenester. Denne avtalen har ikke blitt effektivt iverksatt. Befolkningen forøvrig har i det store og brede ikke blitt invitert til å medvirke. To begrensede tiltak kan muligens regnes som unntak: Ungdommens Bystyre og de årlige brukerkonferansene.

Ungdommens Bystyre (UB) ble konstituert i mai 2005 som svar på Agenda 21.²⁹ Formålet var å fremme demokratiopplæring, politisk deltakelse og innflytelse fra ungdommens side. UB består av en representant fra hvert elevråd på ungdoms- og de videregående skolene. UB har hovedsaklig en rådgivende funksjon, kan komme med uttalelser i saker det selv bestemmer, og har fått en mindre sum (500.000 NOK) som det skal fordele til barne- og ungdomsrelaterte aktiviteter. Det har tre komiteer: oppvekst-, byutviklings- og miljøvernkomité. Innflytelse i konkrete saker er vanskelig å dokumentere, men UB har initiert et pedagogisk prøveprosjekt og bidratt til å redde et idrettsanlegg fra nedlegging.

De rødgrønne har etablert årlige kommunale brukerkonferanser. Disse holdes innenfor hver sektor og samler medlemmene av alle brukerrådene ved enhetene i f.eks i eldreomsorg- og sykehjemssektoren. I tillegg deltar bystyrets komité for sektoren, samt representanter for administrasjonen. Brukerrepresentantene kommer med innspill til neste års budsjett, arbeidsplan og langtidsplan. Konferansene er kun rådgivende.

Oppsummert: Trondheim Kommune er svært sentralisert. Rådmannen utformer forslag til budsjett, bystyret foretar vedtakene. Det finnes ingen bydelsutvalg eller andre organer nærmere befolkningen som kan fatte beslutninger. De rødgrønne har et sterkt fokus på tjenestelevering, mens lokaldemokratisk reform har lav prioritet. Innbyggerne inviteres til medvirkning kun i sektorspørsmål, via brukerrepresentanter med rådgivende funksjoner.³⁰

AVSLUTTENDE MERKNADER

En kritisk oppsummering av Trondheimsmodellen er ikke noe som er forbeholdt utenforstående akademiske observatører. Også en ung bystyrepraesentant for SV har en relativt nøktern vurdering av det han har vært med på: «Det vi egentlig driver med i Trondheim er å styre en kommune som Arbeiderpartiet ville gjort det på midten av 70-tallet (...) La oss ikke henfalle til halleluja-rop fordi sosialdemokrater for en gangs skyld gjennomfører ganske god sosialdemokratisk politikk. Vi vil jo lengre enn det».³¹

Deltakerdemokrati som ledd i forsvaret av velferdskommunen

En av grunnene til at deltakerdemokrati i liten grad er et tema i den rødgrønne alliansen, er at spørsmålet ikke knyttes til reform og styrking av velferdsstaten. Kunne Trondheim innevarsle en ny epoke med kommuner som samfunnsreformatoriske pionerer (velferdskommunen, «municipal-sosialisme»)? Fagforbundets ledelse har kommet med noen opplyste initiativer rundt spørsmålet.³² Dessverre er disse i liten grad blitt offentlig diskutert og videre utformet. Her skal kort foreslås noen inntak til denne debatten:

1. Mens det i Norge er konsensus om at utdanning, helse og eldreomsorg skal være offentlig finansiert, er det strid om hvorvidt disse tjenestene skal utføres av offentlig ansatte. NHO, Høyre og Fremskrittspartiet er stadig på offensiven for «privat deltakelse». Med mindre fagforeningene i offentlig sektor skaper sterke allianser med brukerne av deres tjenester, og med mindre de er på offensiven for å forbedre tjenestene, står de offentlig ansatte lagelig til for hugg. De rødgrønne må bidra til å bygge disse alliansene og forsvare velferdsstaten nedenfra. Ikke bare de ansatte, men også medborgerne som alltid er brukere av mange tjenester, bør medvirke i planlegging, budsjettering og andre overordnede beslutninger i kommunal tjenestesektor. Relasjonen mellom tjenesteytere og brukere vil være konfliktfylt, men innenfor en politisk og konstruktiv ramme i motsetning til markedet.

2. Velferdsstaten har ikke vært i stand til å eliminere det kapitalistiske arbeidsmarkedets reproduksjon av utstøtte og fattige. Men den skandinaviske velferdsstaten opptrer stort sett paternalistisk overfor sosialt marginaliserte grupper (Abrahamson, 2002). De er ikke like verdige som oss andre, staten vet hva som er best for dem, og de får være fornøyd med det de får. De norske byene fører sjeldent noen dialog eller forhandlinger med sosialmottakere og andre marginaliserte grupper. Det er en utbredt misforståelse at deltakerdemokrati er til fordel for de allerede ressurssterke gruppene. Dette er ikke i overensstemmelse med erfaringene fra byer som har praktisert f.eks. deltakende budsjettering. Deltakerdemokratiet kan utformes slik at marginaliserte grupper får en forsterket stemme og blir synlige i den offentlige beslutningsprosessen. Deltakerdemokratiet kan bidra til at velferdskommunen blir mindre paternalistisk og mer inkluderende. Slik kan velferdsstaten også tjene de som trenger den mest.

3. Velferdsstaten er kostnadskrevende og hviler på et høyt skattenivå. Selv om kommunene har behov for å øke inntektene, vegrer de fleste seg for å innføre eller øke eiendomsskatt. Grunnen er at de rikeste eiendomsbesitterne har godt organiserte lobbyer i kommunene, i huseierforeninger og handelsstand. De eiendomsløse og de som eier en vanlig bolig – det vil si det store flertallet som vil tjene på bedre fellesfinansierte tjenester, og som ikke vil rammes spesielt hardt av eiendomsskatt – er langt mindre frimodige. Byer som har innført utstrakt deltakerdemokrati skaper sterke nettverk av folk som

ser behovet for økt skatteinngang. Særlig deltakende budsjettering skaper større forståelse og støtte blant folk flest for høyere beskatning av de som har råd.

4. Det har vært synkende deltakelse i kommunevalgene de siste 40 årene. Nedgangen er særlig sterk blant ungdom og førstegangselgere. Økt tilbud om innflytelse på kommunens virksomhet også mellom valgene kunne øke den politiske interessen og aktiviteten blant ungdom.

Konklusjon

Fagbevegelsen og venstrekraftene i Trondheim har vist oppfinnsomhet og handlekraft. De maktet å snu det politiske flertallet, stanse privatiseringen og reise et aktivt forsvar for velferdsstaten. Forutsetningene lå bl.a. i at fagbevegelsen lokalt hadde tradisjon for å være politisk radikal og opposisjonell, at AP lokalt hadde for vane å ligge til venstre i partiet, at det siden EU-motstandens dager har vært et tillitsfullt sentrum/venstre samarbeid i mange saker, og at krefter til venstre for AP (særlig SV) sto sterkt og kunne anviser handlingsalternativer. AP kunne presses til venstre.

Begrensningene ligger i de nasjonale budsjetttrammene. Med sitt statsbudsjett for 2009 var den rødgrønne regjeringa nær ved å knuse sitt utstillingsvindu blant kommunene. Dette kom i tillegg til en finanskriser som gjorde at det såkalte kraftfondet for første gang ga kommunen tap i stedet for store gevinster.³³

I tillegg ligger det en begrensning i tenkningen til lokale sosialdemokrater og byråkrater. De som tror på bestiller-utfører modell, konkurranseutsetting og andre markedsprinsipper har fortsatt overtaket i dag-til-dag styringa. Dette har skapt til dels bitre konflikter mellom de ansatte og kommuneledelsen. Alternativet er å styrke innflytelsen til de ansatte og medborgerne i styringa av kommunen. Noen (f.eks Trondheim LO) går inn for økt makt til de ansatte, andre (f.eks SV og De Grønne) går inn for større direkte innflytelse for innbyggerne. Men dessverre foreligger ingen felles og offensiv front for økt deltakerdemokrati, mye på grunn av Aps uvilje. Dette fraværet vil på sikt svekke de rødgrønne. utfordringen er å vise gjennom ny praksis at en har alternativ til høyresidas markedsorienterte direktørfilosofi. Bare da kan kommuner som Trondheim igjen vise vei i omforminga av Norge.

NOTER

- 1) Artikkelen er særlig basert på intervjuer av sentrale aktører i Trondheims-politikken. Artikkelforfatteren takker alle som har latt seg intervjuer, noen av dem flere ganger, fra 2005 til 2008: Arne Byrkjeflot (Trondheim LO), Knut Fagerbakke (SV), Rune Olsø (AP), Ole Kristian Lundereng (AP), Elin Kvikshaug Berntsen (SV), Hilde Opoku (SV), Jan Bojer Vindheim (Miljøpartiet

- De Grønne), Harald Nissen (Miljøpartiet De Grønne), Espen Hernes (Svartlamoen), Arvid Opdahl (Fagforbundet).
- 2) Jens Stoltenberg til NRK 13.september 2005.
 - 3) Etzler, A., *Trondheimsmodellen. Radikale framgångshistorier från Norge och Nederländerna*. Karneval Förlag, Stockholm 2007.
 - 4) Aron Etzler i kronikk i Dagbladet 17.september 2007
 - 5) De fire partiene vi regner til venstresida fikk 53,0 prosent i 2003 og gikk ytterligere fram i 2007, til 57,7. Selv om det var særlig AP som hadde framgang i 2007, så står partiet fortsatt et stykke unna oppslutningen fra glansdagene, illustrert med tallene for 1971.
 - 6) Tabellen er basert på:
<http://www.trondheim.kommune.no/content.ap?thisId=1117622476>
Artikkelforfatteren har satt sammen blokkene på følgende måte: Venstre består av RV (Rød Valgallianse/Rødt), DG (Miljøpartiet De Grønne), SV (Sosialistisk Venstreparti), AP (Arbeiderpartiet). I venstreblokken inngår også Norges Kommunistiske Parti (0,13% i 2007). For 1971 er SV's 11,1% her summen av SVs forgjenger, SF, og NKP. Blokken *Sentrum* består av Kristelig Folkeparti, Venstre, Senterpartiet og Pensjonistpartiet. De to sistnevnte gikk i allianse med venstreblokken f.o.m. 2003 og fikk henholdsvis 2,7% og 1,5% i 2007. Blokken *Høyre* består av Høyre (15% i 2007), Fremskrittspartiet (14.7% i 2007) og Demokratene (0,9% i 2007).
 - 7) Seip, A.-L., «Velferdskommunen og velferdstrekanen – et tilbakeblikk», i: Nagel, A. -H. (ed.), *Velferdskommunen. Kommunenes rolle i utviklingen av velferdsstaten*. Alma Mater Forlag, Bergen 1991, s. 28.
 - 8) Danielsen, R., «Kommunaliseringsprosessen i norske byer 1880-1920», i: Nagel, A. -H.(red.), *Velferdskommunen. Kommunenes rolle i utviklingen av velferdsstaten*. Alma Mater Forlag, Bergen 1991.
 - 9) Grønlie, T., «Velferdskommune og utjevningsstat, 1945-1970» i: Næss, H.E. et al, *Folkestyre i bygd og by. Norske kommuner gjennom 150 år*. Universitetsforlaget. Oslo-Bergen-Trondheim-Tromsø 1987.
 - 10) I tillegg utgjorde penger som ble overført via skatteseddelen til private husholdninger (for eksempel ulike former for trygd) og organisasjoner i gjennomsnitt 18 prosent av BNP.
 - 11) Se bl.a. Rose, L., «The Nordic Countries: Still the 'Promised Land'?» i: B. Denters & L. Rose (eds.), *Comparing Local Governance. Trends and Developments*. Palgrave Macmillan, London 2005.
 - 12) Statistisk Sentralbyrå, «Tall om Trondheim Kommune», www.ssb.no/kommuner. Oslo 2002.
 - 13) Ibid.
 - 14) Wahl, A., «Left parties in the government: The Norwegian Case». Paper produsert for Rosa Luxembourg Stiftung etter workshop «Left Parties in the Government», European Social Forum, Athens, May 2006.
http://www.aswahl.net/ENGELSK/070515left_parties_in_government.html
 - 15) Ibid, Se også Etzler. *Trondheimsmodellen*, op.cit.
 - 16) Se bl.a. Trondheim SV, Politisk regnskap 2003-2007.
 - 17) *Bergens Tidende*, 2. september 2006.
 - 18) Statistisk Sentralbyrå. Tall om Trondheim Kommune, op.cit.

- 19) Se Abrahamson, P., «Quo Vadis? The future of the Nordic Welfare Model», i *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr.3b, vol. 22, 2002.
- 20) *Aftenposten*, 28.juli 2006.
- 21) Erna Solberg til NRK 23.august 2005.
- 22) Foruten mindre penger til eldreomsorg, skoler og barnehager, betyr dette stopp i vedlikeholdsarbeid på kommunale bygg. I tillegg er det kommet kreative kuttforslag, slik som halvering av budsjettet for snøbrøyting osv. Kommunenes Sentralforbund fremholdt for regjeringen i 2008 at overføringene måtte økes med 7 milliarder kr for å holde tritt med demografisk utvikling, nødvendig vedlikeholdsarbeid etc. Men overføringene økte bare med 2 milliarder.
- 23) Det hører med til bildet at de rødgrønnes Soria Moria erklæring lovet anbuds-pause i kollektivtrafikken.
- 24) Esping-Andersen, G., *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity, Cambridge 1990.
- 25) Se Braathen, E. & Harvold, K., «Fra Brasil til Norge? Deltakende Budsjettering som et demokratisk virkemiddel». *Regionale Trender*, nr.1, 2005.
- 26) For den sosialistiske venstresida bør «deltakerdemokrati» (participatory democracy) være en grunnstein i gjenreisningen av en strategi for radikal omforming av samfunnet. Se Wainwright, H., *Reclaim the State. Experiments in Popular Democracy*. Verso, London and New York 2003.
- 27) Se Braathen og Harvold, «Fra Brasil til Norge?», op.cit. For en oversikt over den internasjonale og teoretiske litteraturen rundt deltakende budsjettering se: Braathen, E., «Deltakerdemokrati : hvorfor, hvordan ?» *Utveier* nr. 5, april 2005.
- 28) Et hederlig unntak er St.Hanshaugen Bydelsutvalg i Oslo. Her har SVs representanter fått med seg AP og Rødt, og dermed et flertall, på å gjennomføre forsøk med deltakende budsjettering fra 2009.
- 29) Lokal Agenda 21 var et FN-initiativ for å lage rammer for bærekraftig utvikling lokalt.
- 30) Også Ungdommens Bystyre kan regnes som et rådgivende organ innenfor en sektor (skolesektoren). I tillegg kan nevnes Politiker-torget, som de rødgrønne opprettet i september 2005. Dette var et offentlig møte som holdtes når det forelå henvendelser, og ikke oftere enn annenhver uke. Politiker-torget var en kanal for organiserte interesser. Ressurssvake grupper som narkotikabrukere og tidligere barnehjemsbarn grupper har fått gjennomslag for saker gjennom denne kanalen.
- 31) Valen, S., «Æ e trønder æ, å herregud kor rød æ e!». *Demo*, nr.1, 2008.
- 32) Jfr. Jan Davidsen i åpningstalen på landsmøtet for Fagforbundet 19. mai 2005.
- 33) Kraftfondet som høyre-flertallet opprettet etter å ha solgt det kommunale el-verket, tilførte kommunekassa 200-250 millioner kroner årlig fram til 2008. Til sammenlikning overførte el-verket ca 500 millioner kroner årlig i utbytte til sin eier, Statkraft – også i år 2008. Det var i seg selv et eksempel på manglende politisk vilje fra Stoltenberg-regjeringa at Trondheim Kommune ikke fikk kjøpe tilbake el-verket fra Statkraft.